
DOMI NUS ILLU
MINA TIO MEA
Taylor Institution.

SPREEKTAAL EN SCHRIJFTAAL.

SNELPERSDRUK VAN G. T. N. SURINGAR.

VERHANDELING

OVER

HET ONDERSCHEID EN DE BEHOORLIJKE OVEREENSTEMMING

TUSSCHEN

SPREEKTAAL EN SCHRIJFTAAL,

INZONDERHEID

IN ONZE MOEDERTAAL;

NA DE VERHANDELINGEN OVER DIT ONDERWERP IN DE KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN UITGEGEVEN

DOOR

T. ROORDA.

LEEUWARDEN.
G. T. N. SURINGAR.
1858.

-5 DEC. 1942

„Die Schriftsprache muss sich vor Fremdheiten
„zu wahren suchen. Sie muss sich ferner immer von
„neuem aus der Volkssprache regeneriren."
K. W. L. Heyse, *System der Sprachwissenschaft*.
(Berl. 1856), S. 230.

Met deze woorden van den beroemden Duitschen taalgeleerde Heyse, in zijn laatste, na zijn overlijden uitgegeven werk, wordt volkomen uitgedrukt, wat ik bedoelde, toen ik in de maand Junij van 1855 in de Letterkundige afdeeling van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen sprak *over het onderscheid tusschen spreektaal en schrijftaal, inzonderheid in onze moedertaal.* [a] — Alle taal is eigenlijk en oorspronklijk spreektaal: want taal is spraak, dat is het middel, waardoor de met rede- of spraak-vermogen begaafde mensch de zin van zijn gedachten, wat hij gewaar wordt en wat er in zijn ziel omgaat, uitdrukt en te kennen geeft, òf voor anderen, als hij spreekt, òf voor zich zelf, als hij stil bij zich zelf spreekt, wat dan denken genoemd wordt. Maar bij alle volken, die gebruik maken van het schrift en eenige literatuur hebben, bestaat er eenig, hier grooter, dáár geringer, onderscheid tusschen de taal, zooals die in de omgang gesproken wordt, en de taal, zooals die gebruikt wordt in het schrift, tusschen spreektaal en schrijftaal.

[a] Gedrukt in de *Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde*, I, bl. 93 vlgg.

Men vindt dit onderscheid zoowel in het Arabisch, en in het Chineesch, en in het Javaansch, als in onze moedertaal. De spreektaal is dan namelijk de natuurlijke en ongekunstelde uiting of uitdrukking, het onmiddellijke uitspreken, van hetgeen men in de zin en voor de geest heeft; terwijl de schrijftaal de meer overlegde, meer kunstige of kunstmatige, uitdrukking is van hetgeen men denkt, en bedenkt en overdenkt; waarbij men min of meer nadenkt, om zijn gedachten zoo goed en juist, als mogelijk, of ook treffend en sierlijk, uit te drukken. Hierdoor, en vooral door het gebruik tot behandeling van allerlei onderwerpen, en in allerlei voortbrengsels van de redekunsten, in proza en in poëzie, wordt de schrijftaal een meer ontwikkelde taal, dan de gewone spreektaal van het dagelijksche leven; rijker in woorden en spraakwendingen. En deze grootere rijkdom aan verschillende spraakwendingen, die de schrijftaal voor de meer periodische bouw van langere volzinnen van dienst kan wezen, mag voor een goed deel ontleend zijn aan andere, vreemde, talen; zooals in onze schrijftaal aan het Fransch of Latijn, door navolging van deze vroeger als de onze tot schrijftaal gebruikte en ontwikkelde talen: maar de schrijftaal moet zich daarbij toch wachten voor vreemdigheden, dat is voor hetgeen met de aard van de moedertaal niet in overeenstemming is, en dus voor het taalgevoel vreemd luidt. Ook moet de schrijftaal zich wachten voor het te lang bewaren, en nog meer voor het oprakelen, van woorden en wijzen van uitdrukking, die in de levende taal verouderd en vreemd geworden zijn, daar er reeds lang andere voor in gebruik gekomen en algemeen gangbaar geworden zijn. Want de levende taal, de taal, zooals die leeft in de mond van een volk, blijft wel, zoolang dit volk hetzelfde volk blijft, in zijn aard en grondvorm altijd dezelfde taal; maar ondergaat toch steeds metdertijd eenige verandering, hoe onmerkbaar die ook wezen mag voor het oog. Even als in

een levend wezen, zoo heeft ook in de levende taal een gedurige stofwisseling plaats: gedurig neemt de levende taal nieuwe stof in zich op, of vormt zich, als het ware uit zijn eigen bloed, nieuwe woorden en wijzen van uitdrukking; en andere oude worden als verbruikt en onbruikbaar geworden, als doode elementen, uitgeworpen. — Daarom moet de schrijftaal, zooals Heyse zegt, zich steeds uit de levende spreektaal regenereren, — die verouderde, doode elementen niet willen bewaren, maar uit de levende taal, zooals die door het beschaafdste gedeelte van het volk gesproken wordt, zich gedurig verjongen; aan het werkelijke spraakgebruik zich aansluiten, en alle vreemdigheden vermijden.

In plaats van het Hoogduitsche woord *Volkssprache*, dat Heyse gebruikt heeft, heb ik niet het woord *volkstaal*, maar *spreektaal*, gebruikt, en te kennen gegeven, dat ik hiermeê nog meer bepaald bedoel „de levende taal, zooals die door het beschaafdste gedeelte van het volk gesproken wordt". Want onder het woord *volkstaal* verstaan *wij* de taal, zooals die in een menigte, van gewest tot gewest verschillende, dialecten, en in onderscheidene, dikwijls van plaats tot plaats verschillende, tongvallen, door het volk gesproken wordt; en onder het woord *volk* verstaan wij dan de groote menigte, in onderscheiding van de hoogere en meer beschaafde standen. Maar in alle meer beschaafde landen heeft men behalven die volkstalen of dialecten één algemeene spreektaal van de beschaafde stand; en dit is bij ons de taal, zooals die onder de beschaafde standen algemeen gesproken wordt in het eigenlijke Holland en in de naastbijgelegene gewesten, en die daarom het Hollandsch genoemd wordt; terwijl het in de meer afgelegene gewesten ook in de beschaafde standen veelal niet voor onbeschaafd gehouden wordt, het dialect en de tongval van het gewest te gebruiken; maar dan toch ook zóó, dat men toch geen straattaal spreekt, maar een taal, die, met uitzondering

van de uitspraak en eenige provincialismen, van de Hollandsche beschaafde spreektaal niet zoo bijzonder veel, en dus niet wezenlijk, verschilt.

Dat de schrijftaal, of, om niet figuurlijk te spreken, dat men in het gebruik van de schrijftaal, zich, zooals Heyse zegt, voor vreemdigheden moet wachten, schijnen de meeste schrijvers en schrijfsters volstrekt niet te begrijpen. Zij houden de taal, zooals die in het huisgezin en in de omgang gesproken wordt, voor te alledaagsch en te plat, en meenen, dat zij de taal, als zij daarmeê in het publiek zullen verschijnen, deftig in een zondagspak moeten kleeden. Bij voorkeur gebruiken zij daarom al zulke woorden en uitdrukkingen en vormen, die in de spreektaal niet in gebruik zijn. Zoo is bij voorbeeld „de woorden, die hij gebruikte" hun te plat; zij schrijven, „de woorden, welke hij gebruikte". En, hebben zij ergens een uitdrukking gevonden, zooals „trotsch als hij was"; gretig wordt die nagevolgd. Ofschoon men altijd in het meervoud *teekens*, *verschijnsels* en *bladen van een boom* zegt; is hun dit toch te alledaagsch, en zij schrijven *teekenen*, *verschijnselen* en *de bladeren van eenen boom*, of, om het nog deftiger te maken, *de bladeren eens booms*. En in plaats van het gewone „Het zou beter zijn", en „Het mag waar zijn", schrijven zij liever: „Het ware beter", en „Het moge waar zijn". — Dat dit alles tegen het spraakgebruik zou wezen, kan niet eens in hen opkomen: want onder spraakgebruik verstaan zij het gebruik van geachte schrijvers. Zij deelen in de algemeen heerschende meening, dat de taal, zooals die in de boeken geschreven wordt, de ware, de regte taal is, de taal zooals die wezen moet; en dat alles, wat daarvan, in de beschaafde spreektaal zoowel, als in de volkstaal en straattaal, afwijkt en verschilt, niets anders is dan verbastering. En die meening is zoo heel onnatuurlijk niet: want op school leert men immers de regels van de taal; en dit zijn de

regels van de boeketaal, zooals die door de schrijvers gebruikt wordt; al wat tegen die regels strijdt, kan men dus niet wel anders dan als fouten beschouwen. Men vindt het maar heel vreemd, dat onze spreektaal, ook die van de beschaafde standen, zoo erg verbasterd is, en ziet er met minachting op neêr, en roemt in dit opzigt andere volken, zooals de Franschen. Want hoe correct spreekt niet de beschaafde Franschman zijn taal in het gewone leven, geheel volgens de regels van zijn spraakkunst! Zij betreuren het, dat het met onze Hollandsche spreektaal zelfs zoover gekomen is, dat het zelfs heel bespottelijk gevonden, en pedant of schoolvossig genoemd wordt, als iemand in het gewone leven die regels van de taal in acht neemt, en dus spreekt, zooals het behoort te wezen.

Doch zóó beschouwen zij, die een dieper blik in het wezen en de aard van hetgeen men taal noemt, geslagen hebben, tegenwoordig ten minsten, de zaak niet meer. Hoe geheel anders oordeelt daarover Professor De Vries in zijn rede over *de Nederlandsche taalkunde*, daar hij het hoogleeraarsambt in dit vak aan de Leidsche hoogeschool meê aanvaardde! Daar zegt hij op bl. 30, waar hij spreekt over de groote omvang, waartoe het onderzoek van den beoefenaar van de Nederlandsche taalkunde zich uitstrekt: „Zal hij niet verder zien dan die „eenvormige boekentaal, in de stijve banden van willekeurige „regelen geprangd? Neen, voor hem is de taal de uiting van „het geheele volk; en waar anders zal hij die uiting opvangen „dan in de gesprokene volkstaal, in de vrije spraak, gelijk zij, „in ons aller dagelijksch leven, ongedwongen en onvervalscht, „ons van de lippen vloeit? De levende taal: ziedaar dan het „hoofddoel zijner opmerkzaamheid". — En zoo herhaalde en bevestigde Prof. De Vries, wat hij vroeger geschreven had in de inleiding vóór zijn uitgaaf van de, in de Amsterdamsche spreektaal geschrevene, *Warenar* van Hooft, waar hij op bl. XXI zegt, dat de taal, zooals die gesproken wordt, voor den

taalbeoefenaar de eenige grondslag moet wezen van al zijn nasporingen. „Het is hem", schrijft hij daar, „niet te doen om de beschaafde, gekunstelde schrijftaal, door geleerden bestuurd, geplooid en gewijzigd, dikwijls door bijzondere gevoelens misvormd of in uitheemsche banden gekluisterd; maar om de taal, zooals zij in het hart des volks leeft en bloeit, vrij en onbelemmerd, los en levendig, doch tevens rein en onvervalscht".

Zoo is dan volgens het oordeel van Prof. De Vries juist het tegendeel waar van hetgeen de algemeen heerschende meening is. Onze spreektaal, „de levende taal, de taal zooals die in het hart en de ziel van het volk leeft en ons allen in het dagelijksche leven ongedwongen van de lippen vloeit, is" zegt hij „de reine en onvervalschte taal; maar onze schrijftaal is een gekunstelde, door geleerden geplooide en gewijzigde, dikwijls door bijzondere gevoelens misvormde, en in de stijve banden van willekeurige regels geprangde boeketaal".

Ja, dit is in onze schrijftaal wel de grootste vreemdigheid, die men ook in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche schrijftaal niet aantreft, dat men daarin regels, willekeurig door de geletterden aangenomene en bepaalde taalregels volgt, die aan de levende taal, zooals wij die spreken, geheel en al vreemd zijn, even vreemd, als de regels van een vreemde taal, zooals van het Latijn of het Hoogduitsch. Zoo verbuigt men bij de zelfstandige naamwoorden de lidwoorden *de* en *een*, als ook het telwoord *één* en het ontkennende *geen*, en de bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden, naar het onderscheid van vier verschillende naamvallen, en maakt men daarbij ook nog onderscheid tusschen woorden van het manlijk en vrouwlijk geslacht, zoodat men bij voorbeeld *een arm*, maar *eene hand*, en *mijns arms*, maar *mijner hand*, schrijft; terwijl men in de levende taal van zulke verbuigingsvormen, die men naam-

vallen noemt, en van manlijk en vrouwlijk geslacht van woorden, niets weet, en de lidwoorden, als ook *één* en *geen*, en de bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden, zooals *mijn*, *haar*, *deze* en *die*, altijd onverbogen laat.* Ook gebruikt men in de schrijftaal een zoogenaamde *aanvoegende wijs* of *Conjunctief-vorm* van de werkwoorden, die aan onze moedertaal, zooals die gesproken wordt, ook geheel en al vreemd is, en waarvan wij de verschillende zin en beteekenis veel beter en distincter, met meer onderscheiding en dus duidelijker, op andere wijzen uitdrukken; namelijk met de woorden *mogen*, *moeten*, *zullen*, *laten* en het voorzetsel *om*. Men schrijft: „Ik hoop, dat het verwezenlijkt worde"; maar wij zeggen: „Ik hoop, dat het verwezenlijkt worden zal" (of „mag"). Men schrijft: „Verzoek hem, dat hij mij spoedig antwoorde, opdat ik wete, hoe ik te handele hebbe": maar wij zeggen: „Verzoek hem, dat hij mij spoedig antwoordt, om te kunnen weten, hoe ik moet handelen" (of hoe ik zal hebben te handelen"). — Zullen wij, heb ik gevraagd, toen ik over dit onderscheid tusschen onze spreektaal en schrijftaal in de Akademie van wetenschappen sprak, om dit onderwerp daar

* Reeds in 1625 zeide Christiaan van Heule in de voorrede voor zijn *Nederduytsche grammatica ofte spraec-konst*, dat de Grieksche en Latijnsche naamvallen van de Datief, Accusatief en Ablatief, die in onze taal door de schrijvers gebruikt worden, in de spreektaal niet in gebruik zijn; en hij voegt er bij, dat ook eenige voortreffelijke mannen al die naamvallen verwierpen, zooals de beroemde Symon Stevijn, en ook Jacob Kats, „welke Schrijvers den Geleerden *Hugo de Groot* in veele dingen naer volgt". In het werk zelf zegt hij op bl. 10, dat die verschillende buigingen van de woorden den ongeleerden Nederlander een versiersel moeten schijnen te wezen, daar hij in het geheel geen kennis van draagt. En op bl. 110 merkt hij op, dat het ontkennende *geen* (zooals in *geen moeite* en *geen drie woorden*) een onverbuigbaar woordje is, en van het voornaamwoord *gene* (zooals in *deze en gene*) onderscheiden behoort te worden. — Ook wilde Nyloë in zijn reeds vóór 130 jaar uitgegevene *Aanleiding tot de Nederduitsche taal*, dat men het lidwoord *een* onverbogen zou laten, en bij voorbeeld *een vrouw* en *een dochter* zou schrijven, en niet *ene vrouw* en *ene dochter*, daar dit onaangenaam klinken zou.

ter spraak te brengen; zullen wij die vreemde verbuigingen en taalregels in onze schrijftaal niet zooveel mogelijk behooren te vermijden? Het zijn toch immers niets anders dan Latijnachtige Germanismen, die in onze moedertaal in het geheel niet thuis behooren, en ook nooit behoord hebben. Nooit zijn ze in de levende taal, zooals die gesproken wierd, in gebruik geweest: in niet één van de Nederlandsche en de andere naast verwante dialecten worden zij aangetroffen; en wat al deze dialecten met elkander gemeen hebben, dat moet zoo oud zijn, als het onderscheid van deze dialecten zelf. [a]

Maar deze laatste stelling, dat die verbuigingen en taalregels in onze moedertaal in het geheel niet thuis behooren, en ook nooit behoord hebben, zoodat zij zelfs niet als overblijfsels uit een ouder tijdperk van onze taal, als archaïsmen, beschouwd zouden mogen worden; deze stelling heeft in en buiten de Akademie tegenspraak gevonden. Van verschillende kanten zijn daartegen bedenkingen geopperd en

---

[a] Wel wierd, zooals ik in een aanteekening bij het toen in de Akademie gesprokene gezegd heb, van oudsher de Nederduitsche taal, en ook het Nederlandsch, zooveel mogelijk naar de Hoogduitsche taalregels geschreven; zooals men, behalven uit de oude middeleeuwsche gedichten, zien kan uit de door Prof. Van Vloten uitgegevene *Verzameling van Nederlandsche prozastukken van* 1229—1476: maar uit die zelfde stukken kan men ook zien, dat die taal, zooals die geschreven wierd, niet de spreektaal was. Men kan dit zien uit de afwijkingen, die men er in aantreft, waar uit onachtzaamheid of uit minder naauwgezetheid tegen de aangenomene taalregels de spreektaal gevolgd wordt. Zoo vindt men op bl. 86 van die *prozastukken* driemaal „siin moeder", en op bl. 87: „van haer hovet henghen serpenten, die haer breyn soken (zogen) wt (uut, uit) haer hoeft" (in plaats van „van haren hoofde" en „uut haren hoofde", zooals het volgens de regels, die toen in de schrijftaal gevolgd wierden, zou moeten zijn); „an haer oghen", „an hoer (heur) oren"; „scloech (sloeg) met een stien to stucken hoer mont ende hoer tanden"; „om hoer hals", „wt hoer borsten", „in hoer handen", „om haer vinghreren", „hoer voeten", „siin moeder", „ziin onsalighe moeder", „miin onreyne begheerten"; „die duvel, die mi castiet an die ene side, heb ic aldaerom, want ic mijn man heymelike plach te ontrecken de goeden, daar ik mi plach mede te cyeren: die ander duvel an die ander syde heb ic daervoer" etc.; „ander vrouwen", „om miin middel"; „miin sulveren rie-

tegenwerpingen gemaakt, daar mij uit gebleken is, dat de gronden, die ik voor die stelling had aangevoerd, ten minsten niet voor allen even overtuigend geweest waren. Ik heb daarom later die gronden in de Akademie nader toegelicht en uiteengezet, door die bedenkingen en tegenwerpingen te beantwoorden;[a] en ik wil dit nu ook hier op nieuw doen in deze verhandeling. Maar, daar ik een afkeer heb van alles wat naar polemiek of getwist gelijkt, zoo wil ik mij, zonder namen van personen te noemen, alleen bepalen bij de beantwoording van de gemaakte tegenbedenkingen zelf. Op deze wijze zal ik ook de bedenkingen, die van verschillende kanten en bij verschillende gelegenheden gemaakt zijn, maar van gelijke aard zijn en op dezelfde gronden berusten, te zamen kunnen vatten, en dus niet in herhalingen behoeven te vallen.

Al de gemaakte bedenkingen zijn namelijk van tweeërlei aard. Zij zijn alle ontleend òf uit de spreektaal, zooals die tegenwoordig nog is, òf uit de vroegere toestand

men", „in die riemen (waren)", „wt miin hovet", „in miin oghen", „om mijn onreyne ghesichten", „in mijn oren"; „die mijn mont ende lippen ende tanden te knotert"; „mijn onreyne woerden". — Zoo ook in een stuk uit een Kroniek van Holland, uit het midden van de veertiende eeuw, op bl. 53: „In desen zelven jaer zoe geviele eenen alten wonderlyken oirdel ende verdomenisse over een aertsbisscop van Meydenborch in Sassen"; en „Op een tyt als hy in syn gebeth lach - - mit zyn gesellen"; en op bl. 54 „alle syn gesellen"; „Tenden twe jaeren zoe sterff den bisscop aldaer"; „in welcke staet hi hem wel regeerde een corten tyt"; „syn zonden"; zyn sinnen", zyn leeden", „bij een hoecxken"; „staen midden in die kercke"; en zoo verder op de volgende bladzijden.

[a] Het in de Akademie over dit onderwerp verhandelde kan men vinden in de *Verslagen en mededeelingen* van de afdeeling Letterkunde I, bl. 168—174; II, bl. 2, 4 en 5; bl. 264—273; bl. 310—316; III, bl. 15- 37, 148, 150—180. Buiten de Akademie zijn eenige bedenkingen geopperd door mijn vriend en ambtgenoot aan de Delftsche Akademie, den Heer Dr. J. Pijnappel Gz. in een stukje onder de titel *Spreektaal en Schrijftaal*, te 's Gravenhage uitgegeven; en in een recensie van mijn voordragt en van dat stukje van den Heer Pijnappel in de *IJselkout* heeft ook Prof. Van Vloten zijn gevoelen gezegd.

en geschiedenis van de taal, zooals wij die kennen uit de oud-Nederlandsche geschriften van de middeleeuwen. — Na de beantwoording van deze tweeërlei bedenkingen, die mij aanleiding zullen geven, om de gronden voor de betwiste stelling nader uit één te zetten en toe te lichten, zal ik terugkeeren tot het practische gedeelte, en de vraag trachten te beantwoorden, in hoe ver wij dan de vreemdigheden, die in onze schrijftaal zijn ingeslopen, zullen kunnen en behooren te vermijden.

I. „Die verbuigingen, die gij zegt, dat tot onze moedertaal niet behooren, en ook nooit behoord hebben, gebruiken wij die niet dagelijks in onze spreektaal? Hebben wij, — behalven de attributive Genitief vóór een zelfstandig naamwoord, zooals in *mijn mans vader* en *mijn vrouws vader* die volgens u de eenigste naamval in onze moedertaal zou wezen; — hebben wij in onze spreektaal ook niet de manlijke en onzijdige Genitiven, zooals in *'s morgens, 's anderen daags, mijns inziens, somtijds, stapvoets, 's jaars, deels, voornemens* (zijn), *buitenlands* en *blootshoofds*; de vrouwelijke, zooals in *menschelijker wijze, onverrigter zake, langzamerhand, gewapenderhand, ouder gewoonte, allerhande* en *allerlei*; de meervoudige in *allermeest* en *allerwegen?* Hebben wij de Datief ook niet? de manlijke en onzijdige bij voorbeeld in *naar den eisch, op den duur, na den eten, ten eersten* en *ten einde;* de vrouwelijke in *naderhand, in der daad, met der tijd, terstond, ter zee* en *ter wereld?* En gebruiken wij den Accusatief niet in de spreektaal, als wij bij voorbeeld zeggen *den heelen dag* en *voor den dag komen?* — Hebben wij dezelfde verbuigingen met onderscheiding van manlijk en vrouwlijk geslacht niet in een menigte familienamen, zooals in *Van den Honert, Van der Werf, Van der Heide, Uittenbogaert?* — Dat het lidwoord *de* in onze moedertaal onverbuigbaar zou wezen, pleit daartegen niet het menigvuldig gebruik van *den*

in de Hollandsche volkstaal, hoewel dan ook dikwijls verkeerd in de Nominatief? Hoort men niet dikwijls zeggen *den aap*, *den hond*, *den baas*, *den dokter?* en zeggen wij allen niet *Den Haag* en *Den Bosch*, even als *in den Haag* en *in den Bosch?* En dat ook het telwoord en lidwoord *een* niet onverbuigbaar is, dat blijkt immers, behalven uit de Genitiefvorm van het bijwoord *eens*, ook daaruit, dat wij voor de nadruk dikwijls *ééne* zeggen (bij voorbeeld: „In onze tuin staat maar é é n e pereboom"), en dat men ten minsten in één Hollandsch dialect, namelijk in het Dordtsch, als lidwoord voor ons *een* (*ĕn*,[a] *'n*) dikwijls *eene* (*ĕne* of *'ne*) hoort zeggen; bij voorbeeld *ĕne man*. — En, wat eindelijk de Conjunctiefvorm betreft, die gebruiken wij immers ook in onze spreektaal wel, zooals in *God beter 't! God bewaar me! hetzij* en *als 't ware.*"

„Al die verbuigingen, die gij meent, dat niet tot onze moedertaal zouden behooren, zijn dus niet alleen in de s c h r ij f-taal, maar ook wel degelijk in de l e v e n d e s p r e e k taal, in gebruik. Zij behooren dus wel degelijk tot onze taal; en de s c h r ij f taal verschilt van de levende s p r e e k taal alleen maar in zoo ver, dat men van die verbuigingsvormen, die men in het s p r e k e n dikwijls v e r w a a r l o o s t en n i e t gebruikt, waar ze n i e t n o o d i g zijn, in het s c h r ij v e n een g e r e-g e l d, v a s t en b e s t e n d i g gebruik maakt, zoodat men zeggen kan, dat die vormen in de s c h r ij f taal als het ware g e s t e r e o t y p e e r d zijn. In de taal van het dagelijksch leven binden wij ons aan die vaste regels, die men in het schrijven volgt, niet. En dit is ook natuurlijk: het ligt in de aard van de spreektaal zelf. De spreektaal is losser en ongedwongener, en heeft die verbuigingsvormen niet noodig: want bij het spreken drukken wij ons niet alleen in woorden

---

[a] Zoo, door *ĕ*, kan men, als het noodig is, de t o o n l o o z e *ĕ*-klank be-teekenen, zooals wij die uitspreken in de woordjes *de*, *te*, *ze*, *we*, in de eerste lettergreep van *genoeg*, in de laatste lettergreep van *eten* en *schade*, en in de twee laatste van *andere* en *ijzeren*.

uit, maar op vele andere wijzen, door toon en gebaren, die aan de woorden veelal eerst hun geheele of gedeeltelijke beteekenis geven." —

Ziedaar deze eerste bedenking, voorgesteld in al zijn kracht, of liever, met al de schijn van waarheid, die er aan gegeven kan worden. Want, inderdaad, wanneer men dit zoo vlugtig leest of hoort, dan kan het iemand wel toeschijnen, dat deze voorstelling van de natuur en het eigenaardig karakter van de spreektaal, als losser en ongedwongener dan de schrijftaal, volkomen voldoende is, om het gewenschte licht te verspreiden over dit verschijnsel in onze moedertaal, dat de spreektaal van het dagelijksch leven in het gebruik van de verbuigingsvormen, die de taal bezit, niet die regels in acht neemt, die gevolgd worden in de schrijftaal.

Maar kan deze voorstelling ook de proef van de Kritiek doorstaan? Is deze voorstelling van de aard en natuur van de spreektaal in onderscheiding van de schrijftaal, wel waar en gegrond? Want, zooals de Logica leert, elke stelling of voorstelling moet, om waar te wezen, gegrond zijn, — gegrond òf *à priori*, zooals de kunstterm luidt, op de natuur en aard van de zaak zelf, òf *à posteriori* op de waarneming.

De voorstelling zou gegrond moeten zijn op *de natuur en aard van de zaak zelf*: want men zegt, dat het in de aard van de spreektaal zelf ligt, dat men zich in het spreken aan die vaste regels in het gebruik van de verbuigingsvormen, die men in het schrijven volgt, niet bindt; en dat dit natuurlijk is, want dat de levende spreektaal, die tot uitdrukking van de zin der gedachten ook toon en gebaren gebruikt, die verbuigingsvormen niet noodig heeft. — Maar, indien dit zoo was, dan moet ik vragen: hoe is dan de taal, die toch eigenlijk en oorspronklijk niets anders als spreektaal is: — want taal is spraak, en de taal is toch eerst door het spreken ontstaan eu gevormd, vóórdat

men er gebruik van gemaakt heeft om te schrijven: — maar hoe is, zeg ik, dan de taal aan die voor het spreken onnoodige en overtollige verbuigingsvormen gekomen? Dan kunnen immers die taalregels, die in de schrijftaal gevolgd worden, niets anders als willekeurige bepalingen van de spraakkunstenaars zijn, en in strijd met de aard van de taal, zooals deze van nature is. — En hoe kan men toch in ernst meenen, dat men bij het spreken die verbuigingsvormen niet noodig zou hebben, omdat men zich bij het spreken ook op andere wijzen, als door woorden en woordvormen, namelijk door toon en gebaren, uitdrukt. Die verbuigingsvormen hebben immers een geheel andere zin en beteekenis, dan hetgeen door toon en gebaren wordt uitgedrukt. Door die verbuigingsvormen worden verschillende logische betrekkingen en onderscheidingen beteekend; maar, wat wij bij het spreken door klemtoon, stembuiging en gebaren uitdrukken, dat is nadruk, aandoening of gewaarwording en een bijzondere ziels- of gemoedsgesteldheid, zooals van twijfel of onzekerheid bij een vraag. Een vraagwoordje, zooals het Latijnsche *an* of *ne*, kan de spreektaal wel missen: want men kan de zin er van uitdrukken door de vragende toon? Ook de schrijftaal kan zulk een vraagwoordje wel missen. Maar de vragende vorm van de zin, zooals in het vragende „Komt hij?" in plaats van het stellige „Hij komt"; en de vragende vormen van de voornaamwoorden, zooals *wie?* voor *die*, *wat?* voor *dat*, en *waar?* voor *daar*; die taalvormen kan de spreektaal evenmin missen als de schrijftaal. En, wat nu die verbuigingsvormen betreft; als wij in de spreektaal niet zeggen *de genoegens des levens*, maar *de genoegens van het leven*, of *van 't leven*; drukken wij dan, als wij de uitgang *s*, die grammatische vorm van de Genitief, niet gebruiken, de logische betrekking, die door de Genitief beteekend wordt, door toon of buiging van stem of gebaar uit? Neen,

in plaats van die uitgang, het aanhechtsel *s*, gebruiken wij in de spreektaal het voorzetsel *van*, en beteekenen dus die betrekking nog uitdrukkelijker door een afzonderlijk woord. Ja, wij drukken in de spreektaal dan nog meer uit, als in de schrijftaal. Want, als wij het lidwoord *het* of *'t* niet verbuigen en niet in *des* veranderen, dan beteekenen wij op deze wijze het woord *leven* als van het zakelijk geslacht, als onzijdig; terwijl in de schrijftaal *des levens* dezelfde vorm heeft, als bij voorbeeld het manlijke *des gevers*. En, indien het, zooals men zegt, natuurlijk is en in de aard van de spreektaal ligt, zulke grammatische vormen veelal te verwaarloozen; waarom laten wij dan, als wij zeggen willen *de genoegens van 't leven*, die zelfde uitgang *s* in het woord *genoegens* ook maar niet weg? En, als wij niet volgens de regel van de schrijftaal *mijne zuster*, maar *mijn zuster*, zeggen; op wat wijze drukken wij dan bij het spreken het vrouwlijk geslacht uit? Door toon of gebaren? — En hoe moeten wij ons dan toch wel voorstellen, dat de oude Romeinen in de omgang met elkander hun Latijn gesproken hebben, indien het zoo natuurlijk is, zulke grammatische vormen, als de verbuigingsvormen tot onderscheiding van naamval en geslacht, in het gewone spreken niet te gebruiken? Of hoe komt het dan toch, dat die eenvoudige Finlandsche boeren in hun gewone spreektaal hun elf verschillende naamvallen hebben kunnen behouden?

En zoo zal het ook wel niet noodig zijn, met veel woorden aan te toonen, dat hetgeen men als het eigenaardig karakter van de spreektaal, in onderscheiding van de schrijftaal, beschouwt, namelijk het niet in acht nemen van de grammatische vormen en regels, ook niet *à posteriori* op de waarneming gegrond is. Dan zou het moeten steunen op een inductie uit de waarneming van zooveel mogelijk alle talen, — dus van alle ons bekende talen, — en de proef kunnen doorstaan van getoetst te worden aan elke spreek-

taal, die men maar wil. Men beroept zich wel niet op zulk een wetenschappelijke waarneming: maar in alle geval zal hetgeen men zegt, dat in de aard en natuur van de zaak zelf ligt, niet met de waarneming in strijd mogen zijn. Dan zou het, zooals de Logica en het gezond verstand leeren, niet waar kunnen zijn. — En wat leert nu de waarneming? — Juist het tegendeel van hetgeen men zegt, dat in de aard en natuur van de zaak zelf zou leggen. Die zelfde verbuigingsvormen, die wij in onze Nederduitsche spreektaal verwaarloozen zouden, omdat de aard van de spreektaal dat zou meêbrengen; diezelfde verbuigingsvormen neemt de Duitscher in zijn beschaafde spreektaal heel naauwkeurig in acht. Telkens gebruikt hij naar vaste regels de Genitief met de uitgangen op *s* en *r*, waar wij *van* gebruiken, en onderscheidt geregeld met *der*, *die* en *das*, en in alle naamvallen, het drieërlei grammatisch geslacht, waar wij met *de* en *het* maar tweeërlei onderscheiden. De Westphaalsche boer gebruikt die vormen niet zóó, even min als wij: maar daarvan is de reden, dat zijn moedertaal, het Westphaalsch Nederduitsch dialect, zooals hij dat van zijn moeder geleerd heeft, van die beschaafde Hoogduitsche spreektaal verschilt: doch de vormen van *zijn* taal, die neemt hij wel degelijk in acht; die verwaarloost hij niet. — Ja, de waarneming leert juist het tegendeel van hetgeen men beweert, dat de aard en natuur van de spreektaal zou wezen. De grammatische vormen van elke taal, die door de inboorlingen van eenig land of gewest als moedertaal gesproken wordt, zijn zóó vast, en worden met zulk een naauwkeurige regelmatigheid in acht genomen, dat de geringste afwijking daarvan den vreemdeling of een ander dialect verraadt, en in de de ooren klinkt als het krom en gebrekkig spreken van een klein kind. Klinkt bij voorbeeld *een klein hand* of *klein voeten* niet als van een kind, dat nog niet goed praten

kan? Maar waarom klinkt dan *mijn hand* en *mijn voeten*, of *haar kleine voeten*, ook niet als krom en gebrekkig in de ooren? — Wel hoort men hier in Holland *een tin lepeltje* en *een ijzer hek* zeggen, in plaats van *een tinnen lepeltje* en *een ijzeren hek*: maar dit heeft zijn bijzondere rede in de regelmatigheid van het Hollandsch dialect. Dit komt, omdat men in dit dialect de *n* achter de toonlooze *e* in de uitspraak weglaat, en *een tinne' lepeltje* of *een ijzere' hek* als een taalfout in de ooren klinkt, daar *lepeltje* en *hek* van het zakelijk geslacht zijn, en dat dus even zoo vreemd moet klinken, als *een kleine lepeltje* of *een kleine hek*. Maar *een tin lepel* of *een ijzer ring* zal niemand zeggen, even min als *een klein lepel* of *een klein ring*. En een Fries zal ook nooit *een tin lepeltje* of *een ijzer hek* zeggen; omdat men namelijk in het Friesch dialect de *n* in *tinnen*, *ijzeren* en dergelijke woorden nooit weglaat. — Ja, de grammatische vormen en regels van elke spreektaal zijn vast, veel vaster als die van een schrijftaal, waar deze van de spreektaal verschilt: want in de schrijftaal worden die vormen en regels door velen verwaarloosd of dikwijls verkeerd gebruikt, omdat ze vreemd zijn aan de taal, zooals zij die spreken: maar de vormen en regels van zijn eigen spreektaal verwaarloost men niet. — Trouwens het gebruik van de taalvormen wordt in de *spreek*taal bestuurd door het *instinct*; en het taalinstinct werkt, even als alle instinct en als alle natuurwetten, *vast* en *regelmatig*: onregelmatigheid heeft alleen dáár plaats, waar vrije keus of willekeur plaats hebben, zooals bij het schrijven in de schrijftaal. — Ook zijn de grammatische vormen in de spreektaal veel vaster, dan men zich veelal dit voorstelt, in die zin, dat zij in een land of gewest aan weinig verandering onderhevig zijn met de tijd, en eeuw uit eeuw in dezelfde blijven, indien zij niet verbasterd worden

door invloed van vreemden. Anders kan alleen zulk een verloop van taalvormen plaats hebben, als ik er zoo even een genoemd heb in *een tin lepeltje* of een *ijzer hek*, in plaats van *een tinnen lepeltje* en *een ijzeren hek*, en waarvan de oorzaak geen onvastheid of regelloosheid, maar regelmatigheid of analogie is.

Wat men gewoonlijk afslijting van grammatische vormen door langdurig veelvuldig gebruik noemt, is niets dan onzin, die alleen bedekt wordt door het figuurlijke van de uitdrukking. De vormen van stoffelijke dingen slijten door het gebruik af: maar taalvormen worden door het gebruik hoe langer hoe vaster in het spraakgebruik. Dat het gebruik door het gebruik verminderen zou, is een groote ongerijmdheid. Men noemt het in onbruik geraken, het *obsolescere*, van grammatische vormen figuurlijk een *afslijten*, en meent dan met die figuurlijke uitdrukking metéén de oorzaak van dat in onbruik geraken verklaard te hebben. Zoo bedriegt men zich zelf. — O! figuurlijke uitdrukkingen zijn zoo gevaarlijk in de wetenschap! — Onder afslijting van grammatische vormen kan in een gezonde zin alleen verkorting in de uitspraak verstaan worden. Zoo kon de neusklank *n* achter de toonlooze *e* aan het eind van de woorden verloren gaan, zoodat men nu hier in Holland *het buiteleve* voor *het buitenleven*, en *een wolle deke* voor *een wollen deke* zegt. Zoo kon ook een toonlooze *e* aan het einde van een woord geheel stom worden, zooals in *naam*, *taal* en *spraak*, voor *name*, *tale* en *sprake*. Zoo kan ook *ende* eerst in *end*, en vervolgens in *en*, verkort zijn. En zoo kan ook *het is geschreven*, gelijk men in het Brabandsch en in de tegenwoordige beschaafde Hollandsche spreektaal zegt, eerst in de uitspraak *het is eschreven*, zooals in het Geldersch, in het oud Hollandsch en in vele Hollandsche volksdialecten, en vervolgens *het is schreven*, zooals in het Friesch, geworden zijn;

ofschoon Grimm en Becker in hun Duitsche Grammatica's deze kortste vorm voor de oudste en oorspronklijke houden.[a] Maar zóó, als verkorting in de uitspraak, laat zich het weglaten van de uitgang op een *n* in de manlijke Datief en Accusatief niet verklaren, noch ook het weglaten van de uitgang *e* bij het lidwoord *een (ēn)*, het ontkennende *geen* en de bezittelijke voornaamwoorden in het vrouwlijk geslacht en in 't meervoud. Zóó laat zich niet verklaren, dat wij in de beschaafde Hollandsche spreektaal, even als in 't Friesch, altijd zeggen „Ik gaf de goede man de beste raad, die ik had", en *een (ēn) dochter*, *geen dochter*, *geen dochters*, *zijn dochter* en *zijn dochters;* en niet, zooals het naar de regels van de schrijftaal zou moeten wezen: „Ik gaf den goeden man den besten raad, dien ik had", en *eene dochter*, *geene dochter*, *geene dochters*, *zijne dochter* en *zijne dochters*. Deze uitgangen zou het taalinstinct niet kunnen weglaten, of het zou eerst het gevoel op de logische betrekkingen en onderscheidingen, die er door beteekend worden, verloren moeten hebben. Eerst zou het taalgevoel van een onderscheiding tusschen Nominatief en Datief en Accusatief, en tusschen manlijk en vrouwlijk taalgeslacht, niets meer moeten weten, gelijk werkelijk ons Noordnederlandsch taalgevoel daar niets van weet. En, dat het weglaten van de uitgang op *n* in de manlijke Datief en Accusatief niet uit de Hollandsche uitspraak verklaard mag worden, bewijzen immers al die andere dialecten, die de

[a] Men treft deze kortste vorm van dit deelwoord ook reeds bij de oudste Nederlandsche schrijvers aan, en niet alleen (zooals Prof. Bormans in zijn Aenteekeningen op het *Leven van Sinte Christina*, bl. 73, zegt) van eenige ongelijkvloeijende werkwoorden, zooals *vonden*, *bleven*, *bracht* of *brocht* en *comen;* maar zoo vindt men ook meermalen *doot* voor *gedood*, b. v. in *Die Borchgravinne van Vergi* bl. 1023, en op de plaatsen, aangehaald door Prof. Jonckbloet in de Woordenlijst op zijn uitgaaf van de *Reinaert*. Die Friesche vorm van dit deelwoord moet dus ook al van ouds in een Vlaamsch dialect in gebruik geweest zijn.

neusklank *n* achter de toonlooze *e* aan het eind van de woorden in de uitspraak niet weglaten, maar toch ook de Datief en Accusatief niet door die uitgang van de Nominatief onderscheiden.[a]

Neen, een taal kan zijn vormen, die logische zin en beteekenis hebben, en dus zijn verbuigingsvormen, niet verliezen, dan door vermenging van het volk, dat de taal spreekt, met andere volken en stammen, die de logische zin van die vormen niet verstaan; zooals dat in Italiën met het Latijn heeft plaats gehad, en in de Indische Archipel met het door

[a] Het weglaten in de uitspraak van de toonlooze *e* in het vrouwlijk geslacht en in 't meervoud bij het telwoord en lidwoord *een*, het ontkennende *geen* en de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *zijn*, *hun* en *haar* heeft men ook wel daaruit willen verklaren, dat al deze woordjes op een smeltletter, een *n* of *r*, uitgaan. Maar vooreerst wordt ook het bezittelijk voornaamwoord *uw* of *jouw* evenmin bij vrouwlijke en meervoudige woord.n met de uitgang *e* uitgesproken, en de *w* is toch geen smeltletter; en in Friesland zegt men ook *ons dochter* en *ons kinders*. Doch ook, behalven dat, hoe de aard en eigenschap van de smeltletters het weglaten in de uitspraak van een toonlooze *e* achter zulk een letter te weeg brengen of bevorderen kan, is volstrekt onbegrijpelijk en onverklaarbaar. Smeltletters noemt men die medeklinkers, die aan de éene kant ligt met een volgende medeklinker in de uitspraak ineensmelten, zoodat ze zich met deze assimileren en dus geheel wegsmelten, en die aan de andere kant zich met elke voorgaande medeklinker gemaklijk tot één zamengestelde of zamengesmoltene klank vereenigen, zonder dat er een klinker tusschenbeiden behoeft te komen; zooals in *knop* en *krop*. En dit laatste maakt, dat *vóór* een smeltletter een toonlooze *e* gemakkelijk in de uitspraak verloren kan gaan; bij voorbeeld in de Hoogduitsche woorden *Glaube*, *gleich*, *Gnade* en *Vergnügen* voor ons *geloof*, *gelijk*, *genade* en *vergenoegen*. En zoo zeggen wij ook wel *een op'ne deur*, *bekromp'ne denkbeelden*, *lat're tijding* en *bet're dagen*, en hiervoor dan gewoonlijk tot verzachting van de uitspraak *een open deur*, *bekrompen denkbeelden*, *later tijding* en *beter dagen*: maar op deze wijze laat zich het weglaten van de *e* in woorden als *eene*, *mijne* en *hare* met geen moeglijkheid verklaren: want in zulke woorden gaat aan de smeltletter geen toonlooze *e* vooraf. In woorden, zooals *gemeen*, *fijn* en *waar*, die met *een* of *geen*, *mijn* en *haar* volkomen gelijkstaan, wordt de uitgang *e*, waar de regels van de taal die vereischen, zooals in *gemeene lieden*, *fijne stoffen* en *een ware geschiedenis*, nooit of nimmer in de uitspraak weggelaten; zelfs niet als het volgende woord met een klinker begint, zooals in *de ware oorzaak*.

allerlei volken en naties gesproken Maleisch. Anders zijn de vormen van een eenmaal gevestigde taal of tongval vast, ook in die zin, dat zij aan weinig verandering onderhevig zijn en eeuw uit eeuw in dezelfde blijven. Dat een taal, een levende taal, een spreektaal, uit zich zelf, zonder zulk een invloed van vreemden, het gebruik van zijn grammatische vormen zou kunnen veronachtzamen, zoodat zij met der tijd geheel verloren zouden kunnen gaan; dat laat zich uit het begrip van de aard en natuur van een levende taal niet begrijpen: dat is met een juist en gezond begrip van taal, als een werk van het instinct, lijnregt in strijd; en de waarneming leert het ook niet.

Wel zou het zich laten begrijpen, dat, ingeval in een taal twee verschillende vormen of wijzen van uitdrukking bestonden, die één en dezelfde, of nagenoeg dezelfde, logische beteekenis hadden, dan de ééne van die twee allangzamerhand geheel in onbruik kon geraken, omdat het taalinstinct aan de andere de voorkeur gaf. Zoo zou men zich bij voorbeeld kunnen voorstellen, dat van de twee wijzen van uitdrukking voor de zin van de Genitief, de ééne door middel van de uitgangen *s* en *r*, de andere door middel van het voorzetsel *van*, in het Nederduitsch de eerste met der tijd in onbruik geraakt was, en in het Hoogduitsch tot nog toe nog wel in gebruik was gebleven, maar met der tijd ook wel geheel in onbruik zou kunnen komen. Maar, vooreerst, zou men dit dan geen verwaarloozen of veronachtzamen van die verbuigingsvorm mogen noemen: de uitdrukking door middel van de uitgangen *s* en *r* zou dan in het Nederduitsch in onbruik gekomen zijn, omdat het taalinstinct aan de uitdrukking met *van* de voorkeur gegeven had. En, ten anderen, laat zulk een langzamerhand en met der tijd meer en meer in onbruik komen van een grammatische vorm of wijze van uitdrukking, al is het dan om zulk een voorkeur, toch ook moeilijk vereenigen met goede

en juiste taalbegrippen. De grammatische vormen en wijzen van uitdrukking, daar het logische in een taal meê beteekend wordt, zijn als de levensorganen van een taal te beschouwen; als er twee verschillende zulke organen in een taal bestaan, dan wijst het taalinstinct daaraan ook twee verschillende functies toe. Maar dit zal het dan ook terstond bij de eerste vestiging van een taal doen, en later zal het niet de functie van het ééne orgaan aan het andere kunnen geven, zonder met zich zelf in strijd te komen. Zal dit geschieden, dan zal dit niet uit het taalinstinct zelf kunnen voortkomen: dan zal dit moeten geschieden door vreemde invloed, door een invloed, die buiten het taaalinstinct ligt. En dan zal dit ook niet dan zeer langzaam kunnen geschieden, omdat die vreemde invloed en het taalinstinct met elkander in tweestrijd zijn. — Zal dus ook in het Hoogduitsch, even als in het Nederduitsch, ooit het gebruik van de uitgangen op *s* en *r* door dat van het voorzetsel *van* geheel vervangen worden; dan zal dit ook niet anders als door vreemde invloed kunnen geschieden. Dan zal dit niet anders kunnen geschieden, als daardoor, dat de algemeene Hoogduitsche spreektaal toch niet geheel buiten de invloed van de verschillende Duitsche volkstalen zal kunnen blijven, en dus ook niet van die zoogenaamde platduitsche dialecten, waarin die uitgangen even min als in het Nederlandsch gebruikt worden. Maar hoe sterk en hoe lang zal het taalinstinct van den Duitscher, die de algemeene beschaafde Hoogduitsche spreektaal als zijn moedertaal heeft leeren spreken, daartegen strijden? Hoe lang zal het nog moeten duren, eer zulk een Duitscher in plaats van *der Fuss des Berges*, *die Farbe der Haut*, *das Laub der Bäume* en *die Erziehung der Jugend*, met het voorzetsel zal zeggen *der Fuss vom Berge* of *von dem Berge*, *die Farbe von der Haut*, *das Laub von der Bäumen* en *die Erziehung von der Jugend*. Vraag het zulk een Duitscher, en hij zal antwoorden, dat zijn taalgevoel hem

zegt, dat dit nooit zal kunnen geschieden. Neen nooit zal men in die beschaafde Hoogduitsche spreektaal *die Erziehung von der Jugend* kunnen zeggen in plaats van *die Erziehung der Jugend:* want de eerste uitdrukking zou in zijn taal en taalgevoel een geheel verschillende zin en beteekenis hebben.

„Maar — al die verbuigingsvormen, die gij zegt, dat tot onze moedertaal niet behooren, en ook nooit behoord zouden hebben, die zijn immers toch ook in de levende spreektaal in gebruik; zooals in *'s morgens*, *'s anderen daags*, *menschlijker wijze*, *op den duur*, *naderhand*, *met der tijd*, *den heelen dag*, *allerlei*, *allermeest*, en een menigte andere (men zie boven bl. 10): hoe is dit dan te verklaren?"

Het antwoord is eenvoudig, dat al deze en dergelijke in de spreektaal voorkomende woorden en uitdrukkingen volstrekt niet bewijzen, dat wij die verbuiging van de naamwoorden en lidwoorden tot onderscheiding van de verschillende naamvallen en van het manlijk en vrouwlijk geslacht, die men in de schrijftaal gebruikt, ook in onze spreektaal nog dagelijks zouden gebruiken; en dat wij dus ook in de levende spreektaal de naamwoorden en lidwoorden werkelijk zouden declineren of verbuigen. Al die woorden en uitdrukkingen zijn niets anders dan bijwoorden en zamengestelde, meestal ook bijwoordelijke, uitdrukkingen; en de vormen van zulke bijwoorden en zamenstellingen zijn niet te beschouwen als verbuigingsvormen, maar als adverbiale vormen, die alleen en uitsluitend in bijwoorden en zamenstellingen in gebruik zijn. Zulke bijzondere adverbiale vormen, die alleen in bijwoorden voorkomen, heeft men ook in andere talen, zooals in het Latijn bij voorbeeld *inde*, *hinc*, *huc*, *benè*, *raptim* en *pedetentim*. Zulke adverbiale vormen mag men niet aanvoeren, wanneer men spreekt over de in een taal gebruikelijke verbuigingsvormen.

In sommige zamengestelde bijwoordelijke uitdrukkingen, zooals in *te gelegener tijd*, *ter naauwer nood*, *ter goeder ure*, *met der woon* (of *metterwoon*), *met der tijd* (of *mettertijd*), *in der minne* en *in der tijd*, als ook in *na den eten* en *vóór den eten*, heeft men werkelijk de verbuigingsvormen van de oude schrijftaal, die bij zulke voorzetsels als *met* en *in* de Datief gebruikte: maar deze bijwoordelijke uitdrukkingen zijn dan ook uit de schrijftaal in de spreektaal gekomen. Van eenige kan men dit nog hieraan weten, dat zij alleen maar in de meer deftige beschaafde spreektaal gebruikt worden, zooals *ter gelegener tijd*, *ter naauwer nood*, *ter goeder ure*, *met der woon*, *in der minne* en *inderdaad;* aan anderen daaraan, dat het gebruik er van niet algemeen is. Zoo zegt men wel hier in Holland *na den eten* en *vóór den eten:* maar in Friesland *na 't eten* en *vóór 't eten.* En dat eenige dergelijke, zooals *mettertijd* en *indertijd*, werkelijk algemeen geworden en tot in de volkstaal doorgedrongen zijn, moet ons niet verwonderen: want de volkstaal kan even goed zulk een bijwoord uit de schrijftaal overnemen, als uit een geheel vreemde taal; zooals het Fransche *net* en *juist* (in Friesland *just*). En zoo gebruikt zelfs de Friesche boer in zijn landtaal dagelijks het Fransche *horrible*, dat hij als *oerible* of *oeriebel* uitspreekt, en gebruikt om een verbazend hooge graad te beteekenen, zoodat hij zelfs zegt *oerieble mooi.*

In de andere bijwoorden en zamengestelde woorden of uitdrukkingen, die werkelijk en oorspronklijk tot de spreektaal behooren, zijn de uitgangen (zooals in *anders*, *'s morgens*, *desgelijks*, *derhalven*, *terstond*, *tenhalven*) daar ze meê gevormd zijn, niet te beschouwen als verbuigingsvormen, die de zin en beteekenis van een bijzondere naamval hebben, maar als adverbiale vormen. En oorspronklijk zijn deze adverbiale vormen of bijwoordelijke uitgangen wel dezelfde, als de uitgangen, die in de schrijftaal tot verbuiging en onderscheiding van de naamvallen gebruikt wor-

den: maar het gebruik is een ander, en met het verschillend gebruik verschilt ook de zin en beteekenis. Zoo is in de zamenstellingen *allerlei*, *allerhande*, *allermeest*, *allerbest*, en dergelijke, *aller* zeker dezelfde Genitief van *alle*, die ook wel in de spreektaal gebruikt wordt *vóór* een zelfstandig naamwoord, zooals in *ons aller welzijn*: maar het taalgevoel van het volk herkent in dat *aller* dien Genitief niet meer: het herkent daarin zelfs niet meer een verbogene vorm van *alle*: want in de volkstaal zegt men *alderlei*, *alderhande*, *aldermeest*, *alderbest*. En zoo heeft men van oudsher gezegd, want in de oudste middeleeuwsche Nederlandsche geschriften vindt men deze en dergelijke woorden reeds zoo met een *d* geschreven.[a] Ook in het Boerefriesch, waarin deze zamenstellingen met *alder* ook van oudsher in gebruik zijn, worden zij ook altijd zoo uitgesproken. Het taalgevoel herkent in *allerbest* of *alderbest* even min de verbuigingsvorm van de Genitief, als in *opperbest*. *Alder* en *opper* in zulke zamenstellingen zijn beide voor het taalgevoel niets anders als stereotype adverbiaalvormen. Dezelfde vorm gebruiken wij op dezelfde wijze als adverbiaalvorm in *eenerlei* of *eenderlei*, *tweeërlei* of *tweederlei*, *vijfderlei*, *zevenderlei*, *tienerlei* of *tienderlei* en *twintigerlei*, ofschoon anders de telwoorden, zooals *tien* en *twintig* onverbuigbaar zijn. En even zoo zijn dan ook de Genitief-vormen op *r* van de bijvoeglijke naamwoorden in zamengestelde bijwoorden, zooals *menschlijkerwijze*, *langzamerhand* en *ouder gewoonte*, niets anders dan bijwoordelijke vormen, die niet, zooals de verbuiging in de Genitief of tweede naamval in de schrijftaal, een logische betrekking tot een voorwerp beteekenen (zooals bij voorbeeld in *de verschooning menschlijker zwakheden*), maar een hoedanigheid van omstandigheid of een wijze hoe. Die zamengestelde

---

[a] Bij voorbeeld in de *Verzameling van prozastukken van* 1229—1476, door Professor Van Vloten uitgegeven, op bl. 26, 65*, 117, 118, en 121. Even zoo bij de oudste dichters.

bijwoorden beteekenen *op* menschlijke wijze, *met* langzame hand en *volgens* oude gewoonte: maar deze beteekenis heeft de Genitief als naamval niet.

En ook de uitgang op *s* in een menigte bijwoorden, zooals *'s morgens*, *'s avonds*, *daags*, *Dingsdags*, *voornemens* (zijn), *volgens*, *onverwachts*, *dagelijks*, *naauwelijks*, *voorwaarts*, *reeds*, *steeds*, *eens*, *anders*, *deels*, *nevens*, *ergens* en *nergens*, *zelfs* en *van zelfs*, *allengs*, *somtijds*, *eertijds*, *dikwijls*, *aanstonds*, *van ouds*, *van nieuws*, *tot wederziens*, *goedschiks*, *stapvoets*, *barrevoets*, *gelijkvloers*, *onlangs*, *geenszins*, *tusschendeks*, *achterbaks*, *bij tijds*, *in tijds*, *voorshands*, *ondershands*, *binnengaats* en *buitengaats*; ook deze uitgang, die ook tot het vormen van de Genitief dient, is in die bijwoorden geen naamval, om een logische betrekking tot een voorwerp te beteekenen. De voorzetsels *van*, *in*, *bij*, *aan*, *tot*, *vóór*, *achter*, *onder*, *tusschen*, *binnen* en *buiten* (zooals in *van ouds*, *in tijds*, *bij tijds*, *aanstonds*, *tot wederziens*, *voorshands*, *achterbaks*, *ondershands*, *tusschendeks*, *binnengaats* en *buitengaats*) hebben toch wel nooit een Genitief als naamval geregeerd. En wat zin zou de Genitief als naamval kunnen hebben in bijwoorden, die met die uitgang van bijvoeglijke naamwoorden of deelwoorden gevormd zijn, zooals *dagelijks*, *naauwelijks*, *onverwachts* en *doorgaans* (voor *doorgaands*)?

Neen die uitgang op *s* dient niet enkel om de Genitief als naamval te onderscheiden, maar is een uitgang van veel algemeener gebruik en beteekenis. Die uitgang dient onder anderen ook tot het vormen van het meervoud. Met even veel regt zou men dus kunnen zeggen, dat die bijwoorden de vorm van het meervoud, als dat zij die van de Genitief, hebben. Die uitgang beteekent in het algemeen *van die aard*, en dus *van die soort* of *die hoedanigheid*, als door het grondwoord beteekend wordt; hetzelfde dat anders beteekend wordt door het voorzetsel *van* of het Fransche *de*. Zoo beteekent *aardappels* zooveel als van dat soort, dat men *aard-*

appel noemt, in het Fransch *des pommes de terre.* Maar die zelfde zin heeft die zelfde uitgang ook in enkelvoudige woorden, zooals *nieuws*, *praats*, *iets* en *alles*. *Nieuws* beteekent van die soort, of van die aard, wat men *nieuw* noemt, in het Fransch *des nouvelles*; en *veel praats* verschilt in wijze van uitdrukking niet van *veel aardappels*. In het Fransch zegt men zoo ook in het enkelvoud *de l'eau*, *de la viande*, *du vin*. — Heeft nu in zulke meervoudige of enkelvoudige benamingen die uitgang op *s* een quantitative zin, en beteekent hij dáár *iets van dit of dat soort*, ofschoon zulk een woord in de Nominatief of Accusatief in een zin gebruikt wordt: in de attributive Genitief wordt er een qualiteit meê beteekend, een aard of hoedanigheid, of in het algemeen iets, daar een persoon of zaak door onderscheiden is van een andere persoon of zaak van dezelfde soort; zooals in *buurmans leed*, dat is zulk leed als een buurman heeft, of leed dat een buurman heeft, in onderscheiding van leed, dat andere menschen hebben of iemand zelf heeft: maar even zoo ook in een complement, in bijwoorden, om een bijzondere aard, hoedanigheid of wijze te beteekenen, daar iets op plaats heeft. *Onverwachts gebeuren* beteekent zóó gebeuren, dat het onverwacht of iets onverwachts is; en *ondershands* wil zooveel zeggen als zóó dat het onder de hand plaats heeft. *Deels* is een bijwoord van hoedanigheid, even als *gedeeltelijk*; en *dagelijks* plaats hebben beteekent zóó plaats hebben, dat het iets dagelijks is. In het Hoogduitsch zegt men *täglich*, ook als bijwoord, zonder die uitgang, zooals men in het Hollandsch ook *gewoonlijk* zonder die uitgang zegt. Wil men die uitgang op *s* in zulk een complement, dat men een bijwoord noemt, een *Genitief* noemen, omdat die uitgang zoo genoemd wordt in een attribuut; dan moet men die ook zoo noemen in een woord als *nieuws*, wanneer men bij voorbeeld zegt, dat er *goed nieuws* is, en dan ook in een meer-

voud zooals *aardappels:* maar dan geeft men aan de benaming *Genitief* een algemeener beteekenis, dan die er in de Grammatica aan gehecht wordt, van een naamval, om een bijzondere logische betrekking tot een voorwerp te beteekenen.

Die zelfde algemeene zin, als de uitgang op *s*, hebben ook de beide andere uitgangen, die tot vorming van het Meervoud dienen, de uitgangen *s* of *en* en *er*, — de laatste bij ons alleen nog maar in de dialecten, zooals in het Groningsch, èn met de uitgang *s* of *en* er bij, zooals in *kinders* of *kinderen*. — Zóó de uitgang *en* in de Genitiven *harten* en *heeren*, van *hart* en *heer*; ook in zamengestelde woorden, zooals *menschenwaarde* en *heldenmoed* [a]; in de zoogenaamde stoflijke bijvoeglijke naamwoorden, die oorspronklijk attributive Genitiven, en daarom onverbuigbaar zijn, zooals in *houten* en *wollen* van *hout* en *wol*; en in bijwoorden, zooals *gisteren*, *van onderen*, *terdegen*, *uitermaten*, en andere meer, daar de *n* volgens de Hollandsche uitspraak in de gewone spelling verkeerd in weggelaten wordt. Tegelijk met de *s* er bij heeft men deze uitgang in *wegens*, van *wegen*, zooals men in 't Hoogduitsch zegt, en dit van *weg*; als ook in *trouwens*, van *trouwen*, zooals men in de oudste Nederlandsche geschriften vindt, van *trouw*. [b] — En zoo ook de uitgang *er*, niet alleen

---

a Want teregt, geloof ik, houdt Bilderdijk in zijn *Spraakleer*, bl. 96, in *heldendeugd*, en dus ook in *heldenmoed*, de uitgang in *helden* voor de uitgang van de Genitief met adverbiale kracht, zooals hij het noemt; en verkeerd heb ik dus in mijn werk *Over de deelen der rede*, op bl. 141, dat woord genoemd onder die zamengestelde woorden, daar de uitgang van het Meervoud in behouden wordt.

b In het oud Vlaamsch, daar die oude Nederlandsche geschriften meestal in geschreven zijn, treft men die uitgang *en* als bijwoordsvorm menigvuldig aan; bij voorbeeld in *dicken* (ons *dikwijls*), *eweliken*, *salichliken*, *stadeliken*, *vliteliken*, *zekerliken*, *blideliken*, *heymeliken*, *vriliken*, *billiken* en *sonderlinghen*. Daar evenwel in de Vlaamsche tongval, even als in de Hollandsche, die neusklank *n* achter een toonlooze *e* aan het einde van een woord in de uitspraak gewoonlijk verloren gaat; zoo worden zulke bijwoorden naar die uitspraak veelal zonder *n*, en dus *dicke*, *ewelike* en *sonderlinghe*, enz., geschreven.

in de vrouwelijke en meervoudige Genitief van de schrijftaal, zooals in *de Schepper der wereld* en *de Keizer aller Russen*; maar ook in bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden, zooals in *linker* en *regter*, *wakker*, *schamper* en *bitter*; in *runder biefstuk*, *Noorder halfrond*, *Zuider-zee*; en in *halverwegen* of *halverweegs*. — Dezelfde algemeene beteekenis, om iets te beteekenen van die aard of hoedanigheid, als beteekend wordt door het grondwoord, of iets dat zich door die hoedanigheid onderscheidt, heeft deze uitgang op *r* ook in de vorm van de Comparatief; zoodat bij voorbeeld *nieuwer* eigenlijk zooveel beteekent als *iets nieuws*, of *wat zich door nieuwheid onderscheidt*, namelijk in vergelijking met iets anders, wat door het vergelijkende *als*, of in de eerste plaats, in tegenstelling van iets, dat vervolgens eerst in aanmerking komt, wat door *dan* beteekent wordt. Zóó, als men bij voorbeeld zegt: „Uw hoed is nieuwer, als, of dan, die van mij." [a]

Ja, bij een oppervlakkige beschouwing kan men in bij-

---

[a] Die algemeene zin van deze drie uitgangen *s*, *en* en *er* heeft Bilderdijk reeds ingezien en opgemerkt in zijn *Spraakleer*, op bl. 94—96, 99, 102, 105, 301 en 309. Vrg. ook *Over de deelen der rede*, bl. 160 vlg., bl. 174 en 180 vlg. — De overeenkomst van de vorm van het Meervoud met de Genitief van 't Enkelvoud blijkt ook duidelijk uit de vergelijking van de verbuigingsvormen in de oude stamverwante talen. Om van Sanskritsch, Grieksch en Gothisch hier niet te spreken, zoo wordt in het Latijn bij voorbeeld met *mensae*, *domini* en *fructûs* zoowel het Meervoud als de enkelvoudige Genitief beteeekend; en het meervoudige *patres* verschilt van de enkelvoudige Genitief *patris* alleen door de klinker, daar de uitgang *s* aan het grondwoord meê verbonden is. — De oorsprong van zulk een uitgang, als bij voorbeeld die van *er*, is, als men die oorsprong in de oude stamverwante talen, zooveel dit mogelijk is, nagaat, wel niet in al de gevallen, daar zulk een uitgang nu in gebruikt wordt, dezelfde geweest: maar, terwijl het taalinstinct verschillende vormen van uitgangen gelijk maakte en tot één vorm terugbracht, hechtte het aan deze éene vorm ook maar één algemeene logische beteekenis. En door zoo oorspronklijk verschillende, maar in logische beteekenis verwante, uitgangen ook in vorm gelijk te maken, heeft het redeinstinct de taal niet verminkt, maar vereenvoudigd.

woorden met zulke uitgangen een Genitief zien, als men namelijk geen onderscheid maakt tusschen verbuigingsvorm of naamval en woordvorm of uitgang: maar een diepere, wetenschappelijke beschouwing van de taal erkent in zulke bijwoorden wel dezelfde uitgangen als in de Genitief, doch niet als naamval, niet om een bijzondere logische betrekking tot een voorwerp te beteekenen, wat alleen maar een bijzonder gebruik van die uitgangen is. In onze moedertaal, zooals die leeft en gesproken wordt, gebruiken wij die uitgangen als verbuigingsvorm alleen in de attributive Genitief *vóór* een zelfstandig naamwoord,[1] zooals in *mijn mans vader* of *mijn vrouws vader*, *'s Werelds loon*, *'s Lands welvaren* en *ons aller welzijn*; en uit het gebruik van die zelfde uitgangen in bijwoorden, zooals *'s morgens* en *langzamerhand*, zal men toch niet kunnen bewijzen, dat het niet met het spraakgebruik van de spreektaal in strijd zou wezen, de Genitief ook *achter* een zelfstandig naamwoord te gebruiken, zooals in *de vader mijns mans* of *de vader mijner vrouw*, *het loon der Wereld*, *het welvaren des lands* en *het welzijn aller burgers*, of ook bij een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord, zooals in *Gedenkt des Sabbatsdags* en *des doods schuldig*.

In die attributive Genitief vóór een zelfstandig naamwoord maken wij geen onderscheid tusschen manlijk of onzijdig en vrouwlijk geslacht, en zeggen zoowel *mijn vrouws vader*, als *mijn mans vader*, en zoo wel *'s Werelds loon*, als *'s Lands welvaren*; altijd met de uitgang *s*; en deze zelfde uitgang gebruiken wij evenzoo zonder onderscheid van

---

[1] Men zie *Over de deelen der rede* bl. 180. — In mijn eerste voordragt in de Akademie staat, waar ik van deze Genitief spreek, „voor een zelfstandig naamwoord, dat een persoon beteekent." Maar dit is een misstelling, veroorzaakt door onachtzaamheid van den letterzetter, of van mij zelf bij het schrijven. Er moeten daar eenige woorden uitgelaten zijn. De woorden „dat een persoon beteekent" verzoek ik den lezer door te halen.

geslacht in zamengestelde woorden, zooals de *kamersdeur*, *de tafelslade*, een *zonsverduistering* of *maansverduistering*, ofschoon de woorden *kamer*, *tafel*, *zon* en *maan* volgens de woordenboeken en geslachtslijsten van het vrouwlijk geslacht zouden wezen. En zou dan nu, zooals men wil (bl. 10), uit het gebruik van de uitgangen *s* en *r* in bijwoorden kunnen blijken, dat wij in onze spreektaal dat onderscheid van geslacht wèl bij de verbuiging in acht nemen? Zou de uitgang *s* om het manlijk geslacht gebruikt worden in *'s morgens*, *daags*, *stapvoets* en *gelijkvloers*, en om het onzijdige in *'s jaars*, *deels*, *mijns inziens*, *blootshoofds* en *buitenslands*; maar de uitgang *r* om het vrouwelijk geslacht in *langzamerhand*, *menschlijker wijze*, *onverrigter zake* en *ouder gewoonte?* — Om het tegendeel te bewijzen, zal het genoeg zijn op te merken, dat wij in zulke bijwoorden de uitgang *s* ook even goed bij vrouwlijke woorden gebruiken; zooals in *'s weeks*, *'s maands*, *ondershands*, *voorshands* en *binnenskamers;* en omgekeerd de uitgang *r* bij manlijke woorden, zooals in *halverwegen*. En zeggen wij niet, dat iemand *goed ter naam en faam staat*, zonder dat ons taalgevoel er zich aan stoot, dat wij zoo het vrouwelijke *ter* met het manlijke *naam* verbinden? En wat moest men dan wel denken van bijwoorden als *halverweegs*, *terloops*, *ouderwets* en *nieuwerwets*, met de uitgang *r* bij het eerste, en met de uitgang *s* bij het tweede woord? [a] — Neen, met deze bijwoordsvormen onder-

---

[a] In eenige zamengestelde bijwoorden, waarin het eerste woord zoowel als het laatste met een *s* wordt uitgesproken, zooals *binnenslands* en *buitenslands*, *binnenstijds* en *buitensdijks*, *binnenskamers*, *voorshands*, *ondershands* en *insgelijks*, houdt men de *s* achter het eerste woord veelal voor een verkorting van *des*, en schrijft daarom ook wel bij voorbeeld *binnen's lands* en *voor's hands:* maar beter houdt men, geloof ik, de *s* achter het eerste woord voor dezelfde adverbiale uitgang, als achter het tweede, even als in *mijns inziens*, *goedsmoeds* en *blootshoofds*. Men kan immers, zelfs in de defstigste boeketaal, niet zeggen *binnen des tijds*, *buiten des lands* en *voor des hands*.

Ook schijnen die zamengestelde bijwoorden die *s* achter het eerste woord in onze Noordnederlandsche spreektaal oorspronklijk niet gehad te heb-

scheidt de taal geen manlijk of onzijdig en vrouwelijk geslacht van de woorden. En dit geldt niet alleen van onze moedertaal, waarin wij voor het onderscheid van manlijk en vrouwlijk geslacht volstrekt geen gevoel hebben; maar ook van het Hoogduitsch, waarin anders die geslachten altijd naauwkeurig in het spreken onderscheiden worden. Ook in het Hoogduitsch zegt men *des Nachts*, *Mitwochs*, *diesseits*, *jenseits* en *allerseits*; terwijl toch de woorden *Nacht*, *Woche* en *Seite* anders altijd als vrouwelijk gebruikt worden, en men in de Genitief altijd *der Nacht*, *der Woche* en *dieser Seite* zegt. Maar deze

---

ben. Die uitspraak met een *s* achter beide woorden schijnt tot het Zuidnederlandsch dialect te behooren. Ten minsten in Friesland, daar de taal, zooals die in de steden gesproken wordt, zich over het algemeen zuiverder van het Zuidnederlandsch en van de boeketaal bewaard heeft, zegt men altijd *binnenlands* en *buitenlands*, *binnentijds* en *buitendijks*, *onderhands*, *goedmoeds* en *blootshoofds*, zonder die eerste *s*, even als in de scheepstermen *buitengaats* en *binnengaats*, *tusschendeks* en *achterbaks*, daar de oorspronklijke vorm door den zeeman in bewaard en die *s* ook zelfs hier in Holland nog niet aangenomen is; zooals ook niet in *bijtijds*, *eertijds*, *oudtijds*, *somtijds*, *dikwijls*, *eenigzins*, en andere.

Ook de *s* vóór zulk een bijwoord, zooals in *'s morgens*, schijnt oorspronklijk tot de Noordnederlandsche spreektaal niet te behooren. Want vooreerst blijft de spreektaal hier in Holland zich in het gebruik van die *s* niet gelijk. Men zegt wel *'s nachts*, *'s morgens*, *'s avonds*, *'s winters*, *'s middags*, maar *daags*; en wel *'s Maandags* en *'s Woensdags*, maar *Dingsdags*, *Donderdags* en *Vrijdags*. En in Friesland gebruikt men die *s* nooit: men zegt altijd *nachts*, *morgens*, *middags*, enz. — In de oude middeleeuwsche geschriften, die meestal in het Zuidnederlandsch geschreven zijn, treft men zulke bijwoorden zonder die *s* zeer zelden aan: maar zoo vindt men toch *morghens* op bl. 23 van de bovengenoemde *Verzameling van prozastukken*; wat men uit verschil van dialect zal moeten verklaren. — Die *s* nu vóór zulk een bijwoord, als in *'s morgens*, een verkorting van *ds*, en dit van *des*, is ook niet de Genitief of tweede naamval van het lidwoord *de*, maar ook weêr niets anders, dan die zelfde adverbiale uitgang, aan het eerste woord, het lidwoord *de*, zoowel als aan het laatste, het naamwoord *morgen*, gehecht. En zoo is ook *'s jaars* een verkorting van *'ts jaars*, of liever van *'ds jaars*: want de *t* van het lidwoord *'t* wordt in de volkstaal veelal als een *d* uitgesproken, wanneer er geen sterke klemletter of zoogenaamde *tenuis* op volgt. Bij de oude middeleeuwsche schrijvers vindt men dit lidwoord dan ook wel naar die uitspraak met een *d* geschreven, bij voorbeeld *dlant*, *dbloet*, *dbedde*,

Genitiven kunnen juist niet als bijwoorden gebruikt worden, omdat namelijk de bijwoordsvorm een andere is.

In de bijwoorden zijn zulke uitgangen, als *s*, *r* en *en*, geen verbuigingen van de levende taal, die op het oogenblik, dat iemand spreekt, aan een woord gegeven worden, zooals dat geschiedt in de declinatie, om in de zin, die men op het oogenblik uitspreekt, een bijzondere logische betrekking tot een voorwerp te beteekenen. De bijwoordsvormen zijn òf afgeleide vormen (in *deels*, bij voorbeeld, en in *dagelijks*, zoowel als in *zulks* en *iets*), of het zijn wel

---

dwater, *dwit*, als ook *daensicht*, *dander* en *deerste* voor *'t aansicht*, *'t ander* en *'t eerste*; en zoo ook in het Antwerpsch in het kluchtspel *Trijntje Cornelis* van Huygens op bl. 37 van de uitgaaf van Bilderdijk *dwerck*, en op bl. 69 *d'ander* voor *'t ander*.

Even als in bijwoorden, zooals *'s morgens*, gebruikt men hier in Holland die *s*, als verkorting van *ds* of *ts*, ook wel bij de attributive Genitief vóór een zelfstandig naamwoord. Zoo zegt men „Ondank is 's werelds loon"; „Dat is zoo 's werelds beloop"; „'s Lands wijze, 's Lands eer"; „'s Lands welvaren" en 's Lands vloot". Maar ook hier, geloof ik, dat die *s* niet zuiver Noordnederlandsch is. In Friesland zegt men altijd: „Ondank is Werelds loon"; „Dat is zoo werelds beloop"; „Lands wiize, lands eer"; als ook „het Lands welvaren" en „De Lands vloot": en even zoo in het Geldersch, ten minsten in het Graafschap Zutphen (volgens de *Geldersche Almanak* van 1844, bl. 155), „Lands wiis, lands eer". En zoo zegt men ook in goed Hollandsch „het Oudekerks plein" en „het Oudezijds Heerelogement". Trouwens, wanneer een attributive Genitief uit meer als één woord bestaat, dan wordt in ons Noordnederlandsch alleen aan het laatste de uitgang *s* gehecht: men zegt *mijn vrouws vader*, en niet *mijns vrouws vader*, *een ander mans zaken*, *een dronken mans lied*, *Lodewijk de veertiendes regering*. En, wordt een met het bepalend lidwoord gevormde eigenbenaming, zooals *de Compagnie*, *de Zijkamer*, of *de Oudekerk* als attributive Genitief met een volgend zelfstandig naamwoord verbonden, dan verliest die eigenbenaming het lidwoord, als ware het een eigennaam; terwijl het lidwoord, dat tot bepaling van het volgend zelfstandig naamwoord moet dienen, dan vóór de attributive Genitief geplaatst wordt. Zoo zegt men *een Compagnies dienaar*, *het Zijkamers venster*, *het Oudekerks plein*. En zoo is het dan ook beter te schrijven *het Rijks archief*, als *'s Rijks archief*: het is ten minsten volgens de algemeene regel van het Noordnederlandsch spraakgebruik; en uitdrukkingen, als *'s Lands vloot* voor *de Lands vloot*, zijn als uitzonderingen van die algemeene regel te beschouwen, die uit het Zuidnederlandsch in het Hollandsch gekomen zijn.

oorspronklijk verbuigingsvormen, maar die in de bijwoorden hun oorspronklijke beteekenis verloren hebben, en er, om zoo te spreken, in *vergroeid* zijn (zooals in *mettertijd* en *inderdaad*). De bijwoorden in een taal zijn te beschouwen òf als versteeningen uit de voorwereld; namelijk als woorden die in de taalstam, waaruit de taaltak gesproten is, gevormd, en zóó, als ze waren, gebleven zijn; zooals de voorzetsels *tot*, *ten* en *ter;* of als verbeeningen, als vaste producten van de levensorganen van de taal, zooals die nog leeft, — zoo niet overal, dan toch in het een of ander dialect. Want zij kunnen van het eene dialect in het andere overgenomen worden, zooals zij zelfs overgenomen kunnen worden uit een vreemde taal (bij voorbeeld *juist* en *net* en *correct*, uitgesproken als *krekt*). En zoo kunnen zij dan ook overgenomen worden uit de schrijftaal, als die andere taalregels volgt, als de spreektaal; en dan behouden zij ook in deze de vormen, die er eenmaal aan gegeven zijn, als vaste woordvormen.

Het is inderdaad opmerkelijk, hoe vast en getrouw de spreektaal in zulke bijwoorden de taalvormen bewaart; zelfs zulke, die zij anders nooit gebruikt, zooals de Datiefvorm, gelijk die in de middeleeuwsche schrijftaal gebruikt wierd, maar nu al sedert eeuwen verouderd is, in *mettertijd* en *ter goeder ure.* Neen, waarlijk, het is niet het karakter van de spreektaal, de taalvormen en taalregels te verwaarloozen! De vormen en regels, die eenmaal in de taal of tongval, die men spreekt, zijn aangenomen, bewaart de spreektaal getrouw, en neemt zij met de strengste regelmatigheid in acht: en, als de verbuiging naar het onderscheid van naamval en van manlijk of vrouwlijk geslacht ook tot onze moedertaal behoorde; dan zouden wij die ook even getrouw en naauwkeurig in acht nemen, als wij dit doen met de bijwoordsvormen.

„Maar”, zegt men (zie boven bl. 10), „dat die verbuiging

met onderscheiding van naamvallen en van manlijk en vrouwlijk geslacht toch ten minsten vroeger in de levende taal in gebruik moet geweest zijn, blijkt dat niet uit een menigte familienamen, zooals *Van den Honert*, maar *Van der Werf?*" Neen, zeker, ook hieruit blijkt dat niet, maar wel op een ontegenzeglijke wijze het tegendeel: want die vrouwelijke, in de oude schrijftaal gebruikelijke, Datief *der*, die men in zulke familienamen als *Van der Werf* en *Van der Heide* gebruikte, omdat hij zoo deftig klonk; die gebruikte men uit onkunde, daar de levende taal het gebruik er van niet kende, ook bij het formeren van zulke namen bij woorden van het manlijk en onzijdig geslacht, zooals in *Van der Wal*, *Van der Hout*, *Van der Woude*, *Van der Velde*, *Van der Sande*, *Van der Kasteele.*

Verder vraagt men: „Dat het lidwoord *de* in onze moedertaal onverbuigbaar zou wezen, pleit daartegen niet het menigvuldig gebruik van *den* in de Hollandsche volkstaal, hoewel dan ook dikwijls verkeerd in de Nominatief? Hoort men niet dikwijls zeggen *den aap*, *den hond*, *den baas*, *den dokter?* en zeggen wij allen niet *Den Haag* en *Den Bosch*, even als *in den Haag* en *in den Bosch!*" — Ook deze bedenking levert weêr een allerkrachtigst en ontegenzeglijk bewijs juist voor het tegendeel van hetgeen men meent er meê te kunnen bewijzen. — In hoe ver en in wat zin de vorm *den* in de volkstaal een verbuigingsvorm van het lidwoord *de* is, zullen wij later zien: het zal genoeg zijn, hier op te merken, dat de volkstaal met het gebruik van dat *den* in de eerste naamval zoowel, als in de derde en vierde, juist het allersterkste bewijs oplevert, dat die regels van verbuiging met onderscheiding van de naamvallen, zooals die in de schrijftaal, even als in het Hoogduitsch, gevolgd worden, volstrekt geen grond hebben in de levende taal, zooals die gesproken wordt door het volk. Als men zonder zijn taalgevoel te kwetsen kan zeggen „Daar

komt den aap uit de mouw"; „Waar is den hond?" „Den baas zal de meestersknecht sture"; „Den dokter heeft de zieke weêr goeije moed gegeve"; dan is dit het sprekendste bewijs, dat men in zijn moedertaal voor die onderscheiding van de eerste en derde of vierde naamval niet het minste gevoel heeft. En, daar, zooals ons later zal blijken, het gebruik van dat *den*, en in het algemeen van de uitgang op *n*, in de Nominatief in de Nederlandsche spreektaal zoo oud is, als de geschiedenis van de taal zelf; zoo is dit alleen genoeg om te bewijzen, dat die Duitsche verbuiging met zijn vier naamvallen, die in de schrijftaal is aangenomen, in de aard van de levende spreektaal niet gegrond, ja daarmeê in strijd is.

En evenzoo blijkt ook juist het tegendeel van hetgeen men bedoelt, uit de opmerking, die men gemaakt heeft (zie bl. 11), dat ook het telwoord en lidwoord *een* in de spreektaal niet onverbuigbaar genoemd kan worden: want dat wij immers voor de nadruk dikwijls *ééne* zeggen (bij vooorbeeld: „in onze tuin staat maar ééne pereboom"), en dat men ten minsten in één Hollandsch dialect, namelijk in het Dordtsch, als lidwoord voor ons *e̊n* dikwijls *e̊ne* hoort zeggen; bij voorbeeld *e̊ne* man." — Hoe kan men dit aanvoeren tot een bewijs, dat wij in onze spreektaal ook wel, ofschoon dan minder regelmatig, gebruik maken van die in de schrijftaal gebruikelijke verbuiging van het telwoord en lidwoord *een* tot onderscheiding van de naamvallen, en van manlijk en vrouwlijk geslacht? Want, wat vooreerst het telwoord *één* betreft, als men hier in Holland gewoon is te zeggen, niet alleen „Wij moeten nog ééne week", maar ook „Wij moeten nog ééne dag", of „nog ééne veertien dagen, wachten"; en „Die man heeft maar ééne arm"; dan gebruikt men immers dat *ééne* niet, zooals in de schrijftaal, tot onderscheiding van het vrouwelijk geslacht, maar ook bij manlijke woorden, en bewijst daardoor, dat men in onze moedertaal voor die

onderscheiding van manlijk en vrouwlijk geslacht volstrekt geen gevoel heeft. En evenmin voor het onderscheid van naamvallen: want men gebruikt het bij manlijke woorden zoowel, waar de vierde, als waar de eerste naamval vereischt zou worden. — En, wat betreft die verbuiging van het onbepaald lidwoord in het Dordtsche dialect, bij voorbeeld in *ène man*; dat is dáár, aan de overzijde van de Merwe, Brabandsch. In het Brabandsch hoort men namelijk het lidwoord *èn* of *'n*, dat wij gewoonlijk even als het telwoord *een* schrijven, dikwijls uitspreken met een toonlooze *e* er achter, zoodat het *ène* of *'ne* luidt, of bijna als *inne*, wanneer men de eerste lettergreep weinig hooren laat. Zoo hoort men aan de Moerdijk, te Breda en in de Meijerij van den Bosch dikwijls zeggen *ène man*, *ène boom*, *ène slechte weg*; en zoo vindt men ook in het Antwerpsch in de klucht *Trijntje Cornelis* van Huygens op bl. 12 (van de uitgaaf van Bilderdijk), en tweemaal op bl. 33, *ene man*; op bl. 14 *ene schipper*, bl. 16 *ene cavalier*, *ene capuyn* en *ene kalckoen*; bl. 33 en 45 *ene lackay*, bl. 35 *ene sot*, bl. 38 *ene mishoop*, bl. 45 *ene vent* en *ene lieve lacker*, bl. 49 *ene scheut*, en bl. 72 *ene kraemer*. — En, als wij nu opmerken, hoe in al deze voorbeelden dat *ène* gebruikt wordt bij woorden van het manlijk geslacht; zien wij dan niet, dat het juist het tegendeel zou bewijzen van hetgeen te bewijzen zou wezen? Omdat men in het Brabandsch en Antwerpsch, en ook in het Dordtsch, *ène man* zegt, en niet, zooals wij, *èn man*; zal men ons daarmeê overtuigen willen, dat het in de aard en het spraakgebruik van de Nederlandsche taal gegrond zou zijn, om volgens de aangenomene regels van de schrijftaal wel *eene vrouw*, maar *een man*, te schrijven. Het zou dan immers *eene man* moeten wezen.

Maar nu zijn mij, toen ik hierover in de Akademie gesproken had, door Professor Kist en Professor Moll bijzonderheden medegedeeld, die mij bij verdere nasporing gebleken

zijn een geheel nieuw en belangrijk licht te verspreiden over het eigenaardige van onze Nederlandsche taal in onderscheiding van het Hoogduitsch. Prof. Moll, die te Dordrecht geboren en opgevoed is, zeide mij namelijk, dat dáár dat *e̊ne* alleen gebruikt wordt bij woorden, die een wezen, zooals een mensch of dier, van het manlijk geslacht beteekenen, zoodat men *e̊ne zoon*, maar *e̊n dochter*, *e̊ne stier*, maar *e̊n koe*, zegt; en Prof. Kist, die van Zaltbommel vandaan is, dat in het Bommelsch, en, wat hij er bij kon voegen, ook in het Noordbrabandsch, *e̊ne* geregeld en altijd gebruikt wordt bij alle woorden van het manlijk geslacht, ook zulke die geen levend wezen beteekenen, in onderscheiding van de vrouwelijke woorden, daar men, even als in 't Hollandsch, *e̊n* bij gebruikt; zoodat men dus *e̊ne stoel*, maar *e̊n tafel*, zegt; en dat dus aan dit spraakgebruik een Bommelaar en een Brabander de woorden van het manlijk of vrouwlijk grammatisch geslacht altijd onderkennen kan. Van den Heer Mr. F. D. C. Ariëns, nu ambtenaar van de eerste klasse in Neêrlandsch Indiën, die toen te Delft studeerde, maar vele jaren te Roermond gewoond had, vernam ik vervolgens, dat dezelfde regel bij het onbepaald lidwoord en de bezittelijke voornaamwoorden ook in het Roermondsch, en aldus in het Limburgsche, gevolgd wordt, en tevens, dat men in het Limburgsch bij onzijdige woorden als onbepaald lidwoord *e̊* gebruikt, zoodat men bij voorbeeld *e̊ kind* en *e̊ stuk* zegt.

Na deze mededeelingen is het mij door vergelijking van alles, wat ons van de Zuidnederlandsche dialecten bekend is, spoedig gebleken, dat die onderscheiding van het drieërlei grammatisch geslacht door drie verschillende vormen van het onbepaald lidwoord en van de bezittelijke voornaamwoorden juist een bijzondere eigenaardigheid is van het geheele Zuid-nederlandsch, in onderscheiding van ons Noordnederlandsch, daar het onbepaald lidwoord en de bezitlijke voornaamwoorden

niet in verbogen, en dus ook het manlijk en vrouwlijk grammatisch geslacht van de zelfstandige naamwoorden niet in onderscheiden worden.

Voor één van de Zuidnederlandsche dialecten, voor het Antwerpsch, hebben wij een goede en rijke bron aan de meergenoemde klucht van Huygens: want, ofschoon de dichter Huygens in den Haag geboren is, zijn vader was een Brabandsch edelman en getrouwd met een Antwerpsche; zoodat men het Antwerpsch wel als de moedertaal van onzen Huygens beschouwen mag. Een andere voortreffelijke bron voor een ander dialect, het Limburgsch, is een voor een paar jaar te Maastricht uitgegevene vrije vertaling van de *Médecin malgré lui* von Molière in het Maastrichtsch, onder de titel van *Klaos Pompernikkel, of den dokter tegen wil en dank.* Uit de vergelijking van deze beide bronnen kan ons tevens blijken, dat de grammatische vorm van het Zuidnederlandsch in het Oosten en in het Westen geheel dezelfde is, en reeds voor een derdehalve eeuw niet anders was, als nu nog tegenwoordig. — Ziet hier dan, wat er uit die beide bronnen omtrent het taaleigen van het Zuidnederlandsch, wat de verbuiging betreft, kan opgemaakt worden.

Het onbepaald lidwoord is bij manlijke woorden gewoonlijk *ène*, zooals in de menigte voorbeelden, die ik hierboven (bl. 37) uit het Antwerpsch in de *Trijntje Cornelis* heb aangehaald.* Evenzoo in het Maastrichtsch in de *Klaos*

* En, als men op bl. 26 daar *ene stroywisch* vindt, dan is dit niet als een afwijking van de regel te beschouwen, omdat het woord *stroowisch* in de geslachtslijst van Siegenbeek als vrouwelijk opgegeven is: want volgens het woordenboek van Weiland is het manlijk; en zoo vindt men het ook als manlijk gebruikt in vers 1238 van de Reinaert. Maar, als men op bl. 24 geschreven vind *e nobel man*, op bl. 27 *e kraysman*, en op bl. 45 *e man;* dan zijn dit als fouten te beschouwen. Huygens had op die plaatsen, om de versmaat te bewaren, *'ne* moeten schrijven. Want zóó in één lettergreep wordt dat manlijke *ène* dikwijls uitgesproken. — Dat Huygens aan de uitgaaf van die klucht, die hij volgens het berigt *Aan den leser* in minder dan drie

Pompernikkel op bl. 3 „ene labendigen (levendigen) duvel”, en „ene bosch” (want dit woord is in het Limburgsch, even als in het Hoogduitsch, van het manlijk geslacht), bl. 4 „ene schansemaker” (een takkebosmaker), en „ene fameuse kwaksalver”; bl. 5 „ene kerel”, „ene vlegel”, en „ene zaatlap” (een zuiplap); bl. 7 „ene gooyen erm” (een goede arm); bl. 8 „ene stek” (een stok); bl. 11 „ene lomperik” (een lomperd); bl. 15 „ene zekeren hier (heer) Edouard”; bl. 16 „ene maan” (een man), „ene vent”, „ene gelierde man”, en „ene groeten (groote) dokter”; bl. 17 „ene wondere klant”, „ene kwast”, „ene slaag (slag) van de windmeulen”, en weêr „ene stek”; bl. 18 weêr „ene kerel”, en „ene geele rok”; enz. enz.

Dezelfde vorm heeft in het manlijk geslacht het telwoord *één* en het ontkennende *geen*. Zoo leest men in de *Trijntje Cornelis* op bl. 13: „En ick en vroôgh ou moôr noôr eene man”; en bl. 36: „Ten is van geene noy” (nood).[a] — In het Limburgsch worden deze woorden naar de Duitsche tongval *ein* en *gein* uitgesproken; en zoo vindt men in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 57 „geine maan”, voor *geen man*, en bl. 6 „geine middel”: want hier wordt het woord *middel* als manlijk gebruikt, zooals blijkt uit de volgende bladzijde, daar men leest: „Dat is den einigste middel”.

Bij vrouwelijke woorden daarentegen is het onbepaald lidwoord altijd *e̊n*; bij voorbeeld in de *Trijntje Cornelis* op bl. 10 „een (lees „en”) hieel history”, bl. 24 „en princes”,

---

dagen heeft opgesteld, geen groote zorg en naauwkeurigheid besteed heeft, en, dat hij zijn handschrift *zóó* maar, zonder het na te zien, heeft laten drukken, kan men ook daaruit zien, dat hij zich niet gelijk blijft in de spelling, en het telwoord *een* en *geen* dikwijls ook *ieen* en *gieen* schrijft; als ook het voornaamwoord *au* en *auwe*, zooals hij het in 't begin gespeld had, onveranderd gelaten heeft, ofschoon hij het later *ou* en *ouwe* spelde.

[a] Als men dus op bl. 23 „gee noyt” vindt, en op bl. 12 „gee vogel”; dan moet men dat als fouten beschouwen.

en bl. 69 „e n plôts (plaats”); [1] en even zoo geregeld in de *Klaos Pompernikkel* bij alle vrouwelijke woorden; bij voorbeeld op bl. 3, 14, 18 en 30 „e n vrouw”.

Ook het telwoord *één* en het ontkennende *geen* wordt bij vrouwlijke woorden altijd zonder de uitgang *e* uitgesproken. Zoo in de *Trijntje Cornelis*, waarin men *één* en *geen* zeer dikwijls *ieen* en *gieen* geschreven vindt, op bl. 28 „geen azaynkan”, bl. 35 „gieen reje” (rede), en „gieen hulp”, en bl. 45 „gieen discreci”; en in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 23 „gein meuite” (moeite), bl. 39 „gein ander universiteit”, en „gein attentie”, en bl. 49 „gein stom vrouw”.

Bij onzijdige woorden is het onbepaald lidwoord gewoonlijk *e̊* zonder de slotletter *n*. Zoo in de *Trijntje Cornelis* bij voorbeeld op bl. 9 „e suet resconter”, en „e ratteken”; bl. 15 „e socht bett” (een zacht bed), en bl. 72 „e piaert” (een paard); [2] — en in de *Klaos Pompernikkel* bij voorbeeld op bl. 3: „wat e vrouwmes toch e lestig meubel is!” bl. 33 „e bitsche”, en bl. 35 en 52 „e book” (boek). [3]

Ook het telwoord *één* en het ontkennende *geen* verliezen gewoonlijk op dezelfde wijze in het onzijdige de slotletter *n*. Zoo leest men niet alleen op bl. 25 van de *Trijntje Cornelis*:

„Dib (Dit) boere kleet is *ee* mirôkeleus gestell”;

waar Huygens om de versmaat het telwoord *één* in plaats van het toonlooze lidwoord *e̊n* gebruikt heeft: maar zoo ook bl. 38 „iee klayn urke” (één klein uurtje), en bl. 19 „gee verlies”, bl. 69 „gee verstant”; bl. 29 „gie leet”, bl. 36 „giee geloof”, en bl. 49 „giee Spoins” (geen Spaansch). — Even zoo in de *Klaos Pompernikkel*, zooals bl. 27 „in ei woord”, en bl. 5 „gei stuk”, en „gei kopgeld.” [4]

Even als *e̊n*, *één* en *geen* vindt men ook de bezittelijke voornaamwoorden bij manlijke zelfstandige naamwoor-

[1] Met dit en de volgende cijfertjes wordt verwezen naar eenige *Aanteekeningen* achter deze verhandeling, waar men, indien men verlangt, meer andere voorbeelden tot bewijs kan vinden.

den in het enkelvoud met de uitgang *e*. Zóó in de *Trijntje Cornelis* op bl. 14 „ouwe lieve man”, en „heure man”; bl. 26 en 29 „mene vrint”, en bl. 37 „sene mont”;[5] — en in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 14 „heure maan” (haar man), „mene vlegel”, en „zene meister”; bl. 16 en 31 „euse (onze) meister”, en bl. 23 „mene kleinen handel”.[6]

Bij vrouwelijke woorden daarentegen worden de bezittelijke voornaamwoorden, — ook *onze*, — altijd zonder die uitgang *e* uitgesproken; zooals in de *Trijntje Cornelis* op bl. 11 „mayn presentie”, „men nicht”, „men vleeselaycke nicht”, „men lieve nicht”, en „men siel”; bl. 14 „ou goey grôcy”, bl. 15 „ons miseri”, en bl. 20 „sen vrayighaijt”;[7] — en in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 11: „Het is mien vrouw en niet de eur”; bl. 15 „heur krenkde” (ziekte), bl. 17 „hun gelierdheid”, bl. 21, 24 en 31 „men ziel”, bl. 36 „eus jong (onze jonge) jufvrouw”, en bl. 36 tweemaal „zen dochter”.[8]

En bij onzijdige woorden in ’t enkelvoud verliezen ook de bezittelijke voornaamwoorden, die op een *n* uitgaan, even als *één*, *een* en *geen*, gewoonlijk die slotletter; terwijl de overige dezelfde vorm hebben als bij vrouwelijke woorden. Zoo in de *Trijntje Cornelis* op bl. 9, 10, 19 en 20 „me lief”, en bl. 11, 21 en 47 „me lieveke”; bl. 15 „se vrauwke”, bl. 66 „may bevel”; — bl. 17 en 34 „ou hoot” (uw hoofd), bl. 28 „heur bet”, en bl. 33 „ons werck”.[9] — Even zoo in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 4 „mi bederf”, bl. 5 „me bed”, bl. 7 „met tie keeken” (met diin babbelen), bl. 12 „mi leef wiifke”, bl. 15 „ze leid” (zijn leed), bl. 16 „ze leven”, bl. 19 „ze gaans liif”, bl. 21 „me leef fleske”; — bl. 6 „eur vel”, en bl. 45 „heur kin”; enz. enz.

Een uitzondering op deze regels omtrent de verschillende vormen van de bezittelijke voornaamwoorden naar het onderscheid van het grammatisch geslacht maken eenige benamingen van bloedverwantschap, zooals *vader* en *moeder*, en *broeder* en *zuster*. Bij deze worden namelijk de bezittelijke voornaam-

woorden gewoonlijk zonder onderscheiding van manlijk en vrouwlijk geslacht op dezelfde wijze als bij onzijdige woorden uitgesproken. Zoo vindt men in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 71 „me vajer", en op bl. 73 „heur vajer"; en even zoo in de *Trijntje Cornelis* op bl. 10 „au Monpeer en Mameer." En hiertoe behoort ook op bl. 22 „me Nicht", indien dit daar geen druk- of schrijf-fout is voor „men Nicht", zooals men op bl. 11 leest. — Zulke onregelmatigheden in de verbinding van de bezittelijke voornaamwoorden met zulke benamingen van bloedverwantschap vindt men ook in het Hebreeuwsch en Arabisch, als ook in het Javaansch; en ze zijn, zoo als ik in mijn *Javaansche Grammatica* op bl. 357 gezegd heb, waarschijnlijk af te leiden uit de kindertaal, waarin men zulke fouten aardig vindt, zoodat men ze nazegt, en zóó al langzamerhand in gewoon gebruik brengt.

Ook in het meervoud worden de bezittelijke voornaamwoorden, — ook *ons*, — en desgelijks het ontkennende *geen*, even als in 't enkelvoud bij vrouwlijke woorden, altijd zonder de uitgang *e* uitgesproken. Zoo in de *Trijntje Cornelis* op bl. 10 „men kinders", bl. 15 „ons beursen", bl. 28 „heur gangen", en bl. 30 „sen blauwe schene"; [10] — en in de *Klaos Pompernikkel* bl. 3 „mien piepen", en „dien kaskenades"; bl. 14 „in ziin jong jaoren", en „op ten bloete knejen" (op diin bloote knieën); bl. 9 „hun vrouwen", bl. 10 „eur (uw) zaken", bl. 14 „diin stoksleeg" (stokslagen), bl. 23 „men leef hieren" (mijn lieve heeren), bl. 25 „zen kinnissen" (zijn kundigheden); bl. 39 „gein ander studies", bl. 49 „eus béste schrijvers"; en zoo geregeld overal.

Dezelfde regel, die zoo vlak tegen de regel van de gewone schrijftaal indruischt, dat namelijk de bezittelijke voornaamwoorden, en *geen*, juist in het manlijke enkelvoud gewoonlijk met, maar in het vrouwlijk geslacht en in het meervoud altijd zonder de uitgang *e* worden uitgesproken; die zelfde regel vindt men ook bij het aanwijzend

voornaamwoord *deze* gevolgd, zoodat men wel *deze man*, maar *dees vrouw* en *dees mannen* zegt. Zoo in de *Trijntje Cornelis* bl. 22 „dees volle koey", bl. 27 „dees figuur", bl. 35 „de dees" (dat is „deze vrouw"), bl. 38 „dees oubolligheyt", en „dees pastay"; — en in de *Klaos Pompernikkel* bl. 21 „op dees wereld". — Van 't meervoud komt toevallig geen voorbeeld voor: maar in het Limburgsch, heeft mij de Heer Ariëns verzekerd, zal men altijd zeggen *dees dingen*, *dees boomen*, enz.

Ook het aanwijzend voornaamwoord *die* wordt in het Antwerpsch bij een manlijk woord in 't enkelvoud met de uitgang *e* uitgesproken, zoodat men *dieë man*, maar in 't vrouwelijke *die vrouw* en in 't meervoud *die mannen* zegt. Huygens spelt dat manlijke enkelvoud *dye*, zooals op bl. 28 van de *Trijntje Cornelis:* „dye fiel (fielt), dye schipper." — In het Limburgsch wordt in het manlijk enkelvoud *dee* gebruikt, dat ongeveer als het Fransche *des*, maar, daar het eigenlijk tweelettergrepig is, slepend en gerekt, uitgesproken wordt, zoodat men het *dèe* zou kunnen spellen. Zoo leest men in de *Klaos Pompernikkel* bl. 59 „met die vlesse (fletse) pruik en dee zwarten tabbert". Zoo ook als betrekkelijk voornaamwoord, bij voorbeeld op bl. 16: „ene groeten dokter, - - dee de dochter van euse meister, die in eins de spraok verloren heet, kós (kan) genezen".

En ook de bijvoeglijke naamwoorden worden dikwijls, even als *e̊n*, *één*, *geen* en de bezittelijke voornaamwoorden, in het vrouwlijk geslacht en in 't meervoud zonder de uitgang *e* uitgesproken. Zoo bij voorbeeld in de *Trijntje Cornelis* op bl. 3 „ondanckbaer lie", bl. 10 „een hieel history", bl. 15 „een goey (goede) schotel veur goey (goede) vriendekens";[11] — en in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 6 „veer (vier) onnuzel wichter", bl. 15 „de jong juffrouw", bl. 16 „en gooi gedachte", bl. 18 „en greun brook" (groene broek), en „alle de ander dokters"; bl. 20 „die braaf vrouw",

bl. 21 „en koei (kwade) vrouw", en „die goei (goede) vrouw"; bl. 23 „men leef hieren!" bl. 25 „de erm kranken", bl. 43 „die kaal compleminten", bl. 46 „gein stom vrouw", en bl. 49 „zier schoen zaken". [12]

Uit de proefjes van de verschillende Zuidnederlandsche dialecten, die in het *Belgisch Museum* van Willems (in de jaargangen 1837 vlgg.) verzameld zijn, kan men, ofschoon ze te kort zijn, om er voor alle gevallen voorbeelden in te kunnen vinden, dit toch genoeg zien, dat hetgeen omtrent het Antwerpsch en Limburgsch hierboven is opgemerkt, een algemeene eigenaardigheid van het Zuidnederlandsch is. Alleen het noordelijk Westvlaamsch, zooals men uit het proefje van het dialect van Brugge moet opmaken, schijnt van een andere aard te zijn en met het Zeeuwsch verwant te wezen, zoodat het veeleer tot het gebied van het Noordnederlandsch gerekend moet worden te behooren. Ook gaat in het zuiden van Oostvlaanderen aan de grenzen van Frankrijk het onderscheid van de verschillende vormen voor een gedeelte verloren. In het dialect van Poperingen, daar het onbepaald lidwoord *ĕn* als *é* wordt uitgesproken, vindt men nog wel in het manlijk geslacht *ée mens*, *ée borger* en *ée rink*, in onderscheiding van het onzijdige *é verre land*; maar reeds *ze vinher* (vinger) en *ze buik* in het manlijk geslacht, even als in het onzijdige *ze werkvolk* en *je werkvolk*; en even zoo in het proefje van het dialect van het naburig Yperen *ze vinher*, *ze buuk*, *ze kleed* en *ze voeten.* Maar, als men in dit proefje ook zonder eenige onderscheiding van de geslachten *é keer*, *é man*, *é rink*, *é tiid*, *é kwaedhéed* en *é verre land* vindt; dan is dit aan onnaauwkeurigheid te wijten: want uit een ander vroeger artikel over het dialect van Yperen in hetzelfde *Belgisch Museum* kan men zien, dat men ook in dit dialect in het manlijk geslacht *ée* zegt. — In de proefjes van al de andere dialecten, van Oudenaarde, van Beveren in het land van Waes, van Geertsbergen, van Ninove, van Diest, van Eeclo, van Meche-

len, van Gent, van Brussel en van Sint-Truijen, vindt men even zoo wel als in die van het Antwerpsch, van het Maastrichtsch en van het Kesselsch; overal hetzelfde onderscheid van vormen. — Het manlijk onbepaald lidwoord *e̊ne* vindt men, soms in één en hetzelfde stuk, verschillend gespeld, namelijk *ene*, *enne*, *inne*, *'ne* en veelal *ne*; en zoo vindt men ook *mne* en *zne* geschreven voor *me̊ne* en *ze̊ne*, omdat namelijk in de eerste lettergreep de toonlooze *e* veelal zóó kort wordt uitgesproken, dat men hem bijna in 't geheel niet hoort: maar, als men in het proefje van het Maastrichtsch nevens *ene* en *inne* ook *eine* geschreven vindt, en in dat van het Kesselsch *ein mensch* nevens *ene grote hongersnood*; dan is dit aan onnaauwkeurigheid toe te schrijven en aan verwarring van het onbepaald lidwoord met het telwoord *één*, dat in het Limburgsch op zijn Duitsch als *ein* wordt uitgesproken. Die verwarring vindt men ook in het proefje van het Roermondsch dialect, dat in de *Overijsselsche almanak* van 1846 gegeven is, maar dat ook overigens volgens het getuigenis van den Heer Ariëns, en van nog een ander geboren Roermonder, niet heel naauwkeurig moet wezen. Éénmaal treft men die verwarring zelfs aan in de anders zoo naauwkeurig geschrevene *Klaos Pompernikkel* op bl. 53, daar men geschreven vindt „zoo ein gezondheid" en „ein vruntelikke purgatie."[a]

In het spraakgebied dus van het Vlaamsch (met uitzonde-

---

[a] In het algemeen kan men op zulke meêdeelingen van proeven van dialecten niet onvoorwaardelijk vertrouwen. Zoo heeft de Heer Dr. Jansen te Leiden, die in de Lijmers geboren is, mij gezegd, dat ook de proeven van het Lijmersche dialect, die men in de *Geldersche volksalmanak* vindt, alles behalven naauwkeurig zijn; en onder anderen, dat het Zuidnederlandsche *enne* (*e̊ne*), dat in één van die proeven, in de jaargang van 1835, driemaal voorkomt (op bl. 71 en 73), in het Lijmersch niet in gebruik is. — In een proefje van het Nederbetuwsch, in de jaargang van 1849, vindt men het ook op bl. 157, als *inne* geschreven: maar, als men het dan op bl. 162 ook vindt bij een vrouwelijk woord („inne aordige verteuning"), dan heeft men ook rede genoeg om te twijfelen aan de naauwkeurigheid.

ring alleen van het noordelijk aan Zeeland grenzende Westvlaanderen), het Antwerpsch, het Zuid- en Noord-brabandsch en het Limburgsch, dat onder de algemeene benaming van het Zuidnederlandsch begrepen kan worden, en dat zich van het Noordnederlandsch op zulk een eigenaardige wijze in het grammatische onderscheidt, is door middel van drie verschillende vormen van het onbepaald lidwoord, van het telwoord *één* en het ontkennende *geen*, en van de bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden, het onderscheid van drieërlei grammatisch geslacht bewaard gebleven, Men zegt in het Zuidnederlandsch bij voorbeeld:

manlijk: *ĕne ('ne), ééne, geene, mine (maine* of *mĕne), hare (heure* of *hore), onze, deze* en *dieë* (of *dèe) stoel;*

vrouwlijk: *ĕn, één, geen, miin (main* of *mĕn), haar (heur* of *hoor), ons, dees* en *die tafel;*

onzijdig: *ĕ, éé, gee, mi (mai* of *mĕ), haar (heur* of *hoor), ons, dit* en *dat werk;*

meervoud: *geen, miin (main* of *mĕn), haar, (heur* of *hoor), ons, dees* en *die stoelen, tafels* en *werken.*

Wie zal dan nu nog willen beweren, dat, terwijl dit het eigenaardig karakter van het Zuidnederlandsch is, en wij in het Noordnederlandsch zonder onderscheiding van manlijk en vrouwlijk geslacht en van enkelvoud en meervoud altijd bij voorbeeld *geen* en *mijn* (stoel, tafel, werk of stoelen) zeggen; — wie zal nu nog willen beweren, dat alle Nederlanders hun moedertaal verkeerd spreken, en dat de aard en eigenschap van de taal zou vorderen, de uitgang *ĕ*, die in het Noordnederlandsch in het geheel niet gebruikt wordt, juist dáár te gebruiken, waar die in het Zuidnederlandsch niet, en omgekeerd niet dáár, waar hij in 't Zuidnederlandsch wèl in gebruik is?

Maar nu staan wij metéén voor een grammatisch problema, dat in de eerste opslag niet gemakkelijk op te lossen kan

schijnen; hoe het namelijk mogelijk is, dat twee zoo na verwante takken van dezelfde stam, het Zuidnederlandsch en het Hoogduitsch, in het gebruik van de uitgang *e* tot onderscheiding van grammatisch geslacht en getal zoo lijnregt met elkander in strijd kunnen zijn.

Om dit vreemde verschijnsel te verklaren, moet men in de eerste plaats weten, dat in het Zuidnederlandsch de *n* van het lidwoord *e̊n*, van het telwoord *één* en van de bezittelijke voornaamwoorden, die, zoals *miin* en *ziin*, op een *n* uitgaan, in het onzijdig geslacht alleen maar in de uitspraak vóór de meeste medeklinkers verloren gaat (bij voorbeeld in *e̊ mes* en *mi werk*), maar altijd uitgesproken wordt, wanneer het volgende woord met een klinker of een *h* begint. Men zegt *e̊n oog* en *miin huus.*[13] En ook vóór sommige medeklinkers wordt die *n* nog wel uitgesproken, vooral voor de *d* en *t*; in het Antwerpsch gewoonlijk ook vóór de *b* en *r*, en in het Limburgsch ook wel eens voor andere, wanneer men wat meer gearticuleerd of met klem en nadruk spreekt. Zoo vindt men in de *Trijntje Cornelis* op bl. 25 „en dertel goet", bl. 50 „gieen dankens waert"; op bl. 16 „en teugsken", bl. 21 „en taxke", op bl. 38 „en beetje" en „men backhuys"; bl. 74 „men bloet"; op bl. 11 „en rad", bl. 32 „en riet", bl. 27 „geen rapier", en bl. 73 „men rapier"; — en in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 37 „en dokters kleid", bl. 59 „men discours", bl. 49 „men resonnement"; als ook op bl. 42 „zoe en schoen paar", en op bl. 51 „en jaor van mene loen".[a]

Maar even zoo spreekt men in het Zuidnederlandsch ook het manlijke *e̊ne*, *éène*, *geene*, *mine*, *heure*, *onze*, *deze* en *dieë* of *dèe* met een *n* er achter uit, zoo dikwijls als het volgende woord met een klinker of een *h* begint. Men zegt *e̊ne stier* en *e̊ne kalkoen*, maar *e̊nen os* en *e̊nen haan*; *me̊ne*

---

[a] Dat voor een *b* in het Limburgsch gewoonlijk, en ook wel eens in het Antwerpsch, de *n* in de uitspraak behouden wordt, kan men zien uit de voorbeelden, aangehaald op bl. 58 en 60.

voet, maar *mēnen arm* en *mēnen hals*; bij voorbeeld in de *Trijntje Cornelis* op bl. 45 „enen hont", en „enen officier"; bl. 25 „dezen hutspot"; en in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 16: „geinen eine heet get konnen oetrigten" (niet één heeft wat kunnen uitrigten); bl. 24 en 35 „geinen halve cents"; bl. 51: „wat heet deen hier (die heer) dat dao schoen oetgelagd." En zoo vindt men ook in het boven genoemde proefje van het dialect van Antwerpen in het *Belgisch Museum*: „Dor was is (eens) ne mens, en diejen (die) had twee zeune." — En even zoo ook, òf geregeld, òf nu en dan, vóór de zoo even genoemde medeklinkers *d*, *t*, *b* en *r*, en soms ook wel vóór andere. Zoo vindt men in de *Trijntje Cornelis* op bl. 32: „'k Was onsen doyen goôn besuken"; bl. 34 „met dezen dronke man"; bl. 45 „in desen dagh"; bl. 24 „wen hebben geenen tayt"; bl. 13 „is 't ouwen besten vrint"; bl. 16 „menen buyck voll"; bl. 24 „waddenen boesem!" bl. 31 „van desen beuyt"; bl. 32 „'k ben gieenen bloyerik" (bloodaard); bl. 36 „jô enen bedelaer!" bl. 68 „desen bloyen euyl!" [a] En zoo ook vóór een *k* op bl. 45 „van eenen kôlen Don." Even zoo in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 17 „enen dommerik", en „deen dokter zen gekheid"; bl. 23 „tot euren dienst", en bl. 43 „tot heuren dienst"; bl. 25 „dat ene mins wie geer (als U) zich met zoe enen domme klap ophelt!" bl. 26 en 28 „ich bin geinen dokter"; en bl. 27, 38 en 60 „zeet geer (Is U) geinen dokter?" als ook bl. 27

---

[a] Zoo ook op bl. 38: „Wel dijen botte Frans was so blint"; waar *dijen* als *dieën* uitgesproken moet worden. Bij een wat snelle uitspraak smelt dit tweelettergrepige *dieën* tot één lettergreep inéén. Zoo leest men op bl. 34 „Dien Duvel van Serdam"; en op bl. 28:

„Me dunckt, wôor ick me keer, 'k sie may dien Bedelaer,
„dien Bogger. dye Fiel, dye Schipper, achter haer."

Hier is *dye* vóór *Fiel* en *Schipper*, zonder *n* om de volgende medeklinkers *f* en *s*, tweelettergrepig en als *dieë* uit te spreken; maar de volle vorm *dieën* vóór de medeklinker *b* in *Bedelaer* en *Bogger* behouden, doch tot één lettergreep zamengetrokken.

„denen dokter" (jouw dokter), en bl. 30 en 60 „enen dokter"; bl. 61 „zenen dokter"; bl. 15 en 46 „heuren trouw" (hun huwelijk), en bl. 21 „euren trouw"; bl. 51 „is geinen twifel", en „zoe enen tonslaag" (tongslag); bl. 80 „deen titel", en bl. 36 „geinen raod." Zoo ook vóór een *v* op bl. 16 „menen vlegel"; vóór een *z* op bl. 58: „den einen zeet (zeit, zegt) wit, en den andere zwart" (doch op bl 69 „den eine zeet jao, den andere zeet nein"); vóór een *g* op bl. 60: „eder ein meint, dat ik enen groeten dokter bin" (doch op bl. 16, 25 en 26 „ene groeten dokter"); als ook vóór een *m* op bl. 61: „men kan enen maan (man) nao de andere wereld helpen." — Bij zulke voorbeelden, als de laatste, zou men ligt aan de naauwkeurigheid van den schrijver kunnen twijfelen: maar de Heer Ariëns heeft mij gezegd, dat de Maastrichtenaars over 't algemeen gewoon zijn met bijzonder veel klem te spreken.

En zoo blijkt het dan, dat niet alleen in 't onzijdige *e̊*, *ee*, *g̦ee*, *mi* en *zi* slechts verkortingen in de uitspraak zijn voor *e̊n*, *een*, *geen*, *miin* en *ziin*; maar dat ook de manlijke vorm oorspronklijk op een *n* uitgaat: en dat, waar deze *n* in *e̊n* en *e̊nen* niet uitgesproken wordt, dit zich gemakkelijk hieruit verklaren laat, dat ook in het Zuidnederlandsch, ten minsten in 't Vlaamsch en in 't Antwerpsch, even als in het Hollandsch, de *n* van de uitgang *e̊n* meestal in de uitspraak verloren gaat, wanneer niet het onmiddellijk volgende woord met een klinker of een *h* begint.[a] En

[a] Tusschen de Hollandsche en de Antwerpsche uitspraak bestaat evenwel dit opmerkelijke verschil, dat in het Hollandsch, even als in het Friesch, ook in het Boerefriesch, de *n* van de uitgang *e̊n* in de Infinitief (met uitzondering van het Gerundium met *te*) en in het meervoud van het Présens, nooit uitgesproken wordt, ook niet als er onmiddellijk een klinker op volgt. In Holland zegt men „Zij zulle blijve ete", en „Wij zulle e̊n rijtuig neme", (doch „Ik verzocht hem te blijven ete", en „Wij zouden e̊n rijtuig neme"): maar in 't Antwerpsch blijft die *n* niet alleen vóór een klinker en een *h*, maar ook vóór sommige medeklinkers, zooals de *d* en *b*. Zoo vindt men in

in het Antwerpsch, zooals wij dat uit de *Trijntje Cornelis* kennen, gaat de slotletter *n* niet enkel achter de toonlooze *e̊* in de uitgang *e̊n*, maar ook wel achter andere klinkers in de uitspraak verloren. Zoo niet alleen in *gaan* en *staan*, waarin de *e̊* van de uitgang *e̊n* met de voorafgaande *a* ineengesmolten is (bij voorbeeld op bl. 11 „stae kaute", dat is „staan kouten", en bl. 14 „gae zayn"); maar ook van het voorzetsel *van* wordt de *n* vóór de meeste medeklinkers niet uitgesproken; bij voorbeeld op bl. 26 „va sulcken koomenschapp", en bl. 27 „va wie" (maar bl. 30 en elders „van doôgh" en bl. 37 „van Berge"). Uit zulk een uitspraak laat zich verklaren, hoe ook *één*, *geen*, *miin* en *ziin* in het onzijdig geslacht de slotletter *n* vóór de meeste medeklinkers hebben kunnen verliezen. — Ik zeg: hebben kunnen verliezen. Men moet namelijk zulk een verkorting, die een grammatische vorm geworden is, niet uit de tegenwoordige uitspraak, maar uit een vroeger tijdperk van de taal, verklaren. Want in het Limburgsch gaat de *n* anders niet zóó, als in het Antwerpsch, in de uitspraak verloren: zelfs de *n* van de uitgang *e̊n* in de Infinitief en het Meervoud wordt er geregeld vóór alle medeklinkers uitgesproken: en toch zegt men ook in het Limburgsch altijd *e̊ land*, *ei land*, *gei land* en *mii land*; want dit is in de taal de gewone vorm van het onzijdig geslacht geworden, terwijl de oorspronklijke volle vorm alleen bewaard gebleven is vóór een klinker of een *h*, als ook uit

de *Trijntje Cornelis* op bl. 31 „stô proncken" en „stô wachte"; en op bl. 27 „vallen deur 't geweer", en bl. 16 en 34 „lôten brôye." — Dit onderscheid is toe te schrijven aan de invloed, die het Friesch op het Hollandsch heeft uitgeoefend. In het Friesch is namelijk het weglaten van de slotletter *n* van de uitgang *en* in de genoemde gevallen niet te verklaren uit een regel van de gewone uitspraak: want die *n* laat de Fries nooit weg in het Meervoud van de naamwoorden en van het zoogenaamde Imperfectum. Waar in het Friesch die *n* weggelaten wordt, daar is de uitgang *e̊*, en niet *e̊n*, de vaste grammatische vorm.

gewoonte vóór enkele medeklinkers, zooals de *d* en *t*, en vóór de andere medeklinkers alleen tot nadruk gebruikt wordt.

Even zóó nu is ook de manlijke vorm van het bepalend lidwoord *de̊* in het Zuidnederlandsch eigenlijk en oorspronklijk *de̊n*, en behoudt deze volle vorm de slotletter *n* ook nog altijd vóór een klinker of een *h* en vóór enkele medeklinkers, — vóór andere somtijds ook nog wel voor de nadruk. — Zoo vindt men bij voorbeeld in het Antwerpsch in de *Trijntje Cornelis* op bl. 28:

„'k Heb ick den alderbeste en de subtielste vont";

en op bl. 32:

„De Schipper lagh den euyl te grauwelayck in 't hoit."

Zoo ook bl. 68 „den heele nônoen"; en bl. 20 „den Duvel" (doch bl. 22 en 35 „de Duvel"), bl. 45 „den dôgeroôt", bl. 72 „den toom"; bl. 15 „den beurger", en bl. 25 tweemaal „den rock." [14] — Even zoo in de *Klaos Pompernikkel* bl. 4 „den ongelukkigen daag", bl. 6 „op ten erm", dat is „op den arm" (maar „op te grond"), en „zeet ten Hollender" (zeit de Hollander); bl. 16: „den einen is zoe slum es den andere"; en „dao gief (daar geeft) mich den hemel en gooi gedachte in"; bl. 58: „den einen zeet wit, en den andere zwart"; bl. 37: „Dao is den dokter"; bl. 3: „Den theater representeert ene bosch"; — bl. 4 „den nek gebroken", en bl. 36 „bemeui dich met den keuken." [15]

Uit dit alles zien wij, dat de uitgang op *n*, die in de Duitsche taalstam de manlijke Accusatief-vorm is, in het Zuidnederlandsch, toen het onderscheid van naamval verloren ging, bewaard is gebleven tot onderscheiding van het manlijk geslacht. Wij zien hier de werking van een algemeene wet, die door het taalinstinct gevolgd wordt, wanneer een taal een verandering van grammatische vorm ondergaat, zooals wanneer uit een stam een nieuwe tak ontspruit; en die door Becker in zijn *Organism der Sprache*

op bl. 149 in deze woorden wordt uitgedrukt: „Die Sprache duldet vermöge ihrer organischen Natur keinen müssigen Ueberfluss. Jede überflüssige Form, woher sie auch kommen mag, ist ihr wie ein abgestorbenes Organ, welches sie entweder ausstösst, oder dadurch in das Leben der Sprache zurückführt, dass sie ihm wieder eine ihm aussliesslich eigene Bedeutung gibt."

Maar hoe is dan die Zuidnederlandsche vrouwelijke en meervoudige vorm, zonder de uitgang *e̊*, te begrijpen; daar toch in de Duitsche taalstam die uitgang juist dient, om het vrouwlijk geslacht en het meervoud te onderscheiden? — Ik geloof zóó, dat in de oorspronklijke vrouwlijke en meervoudige vorm met de uitgang op een toonlooze *e*, zooals in *e̊ne*, *éene* en *mine*, toen dit, door de *n* in het manlijk *e̊nen*, *éenen* en *minen* in de uitspraak weg te laten, de gewone manlijke enkelvoudige vorm wierd, door het taalinstinct tot onderscheiding de toonlooze *e* in de uitspraak onderdrukt is, zoodat de toonlooze *e* geheel stom wierd; juist zooals in het Fransch bij voorbeeld de woorden *une* en *mine* veelal in één lettergreep als *uun* en *miin* worden uitgesproken. Dat werkelijk zóó het vrouwelijke en meervoudige *e̊n*, *één* en *miin* uit *e̊ne*, *éene* en *mine* ontstaan is, kan men nog daaruit zien, dat de slotletter *n* van dit vrouwelijke *e̊n*, *één* en *miin* niet even als die van het onzijdige, voor de meeste medeklinkers in de uitspraak verloren gaat, en men niet, even als *e̊ licht* en *mi leven*, zoo ook *e̊ lamp* en *mi leden* uitspreekt, maar *e̊n lamp* en *miin leden* blijft zeggen. Even zoo wordt in het Fransch, als men het vrouwlijke *une* als *uun* uitspreekt, de *n* van dit *uun* niet uitgesproken, zooals in het manlijk *un*, met een geslotene neus, maar flink door de neus heen, even als wanneer er een klinker volgt en men in twee lettergrepen *eene* zegt. — Men moet zich evenwel door deze vergelijking met de Fransche uitspraak van woorden als *une* en *mine* niet laten

verleiden, om in het Zuidnederlandsch die onderdrukking en verstomming van de toonlooze *ĕ* in de vrouwlijke en meervoudige vorm zóó te beschouwen, alsof die niets anders was, dan een onwillekeurig door snelle uitspraak veroorzaakte verkorting of afslijting. Neen, die onderdrukking van de toonlooze uitgang *ĕ* is in de vrouwelijke en meervoudige vorm door het taalinstinct als 't ware met opzet en doel geschied, en heeft logische zin en beteekenis; om namelijk die vorm zóó te onderscheiden van het manlijke enkelvoud; gelijk het bewaren van de slotletter *n* vóór alle medeklinkers, tegen de regel en gewoonte van uitspraak aan, van de andere kant weêr dient, om op deze wijze de vrouwlijk'e en meervoudige vorm te onderscheiden van de onzijdige enkelvoudige.

Was de oorspronklijke manlijke enkelvoudige vorm *ĕnen*, *minen*, *onzen*, *dezen*, in de uitspraak onverminkt gebleven; dan zou zeker ook wel de oorspronklijke vrouwlijke en meervoudige vorm *ĕne*, *mine*, *onze* en *deze* gebleven zijn. Zoo zijn de oorspronklijke vormen gebleven in het half platduitsche dialect, dat op de Duitsche grenzen van Twenthe gesproken wordt, en daar men proeven van vindt in de *Overijsselsche Almanak* van 1836 en 1839. Daarin zijn de drie vormen van het bepalende lidwoord *den*, *de* en *et*, van het onbepaalde *'nen*, *'ne* en *een*, en van de bezittelijke voornaamwoorden bij voorbeeld *diinen*, *diine* en *diin*. Zoo vindt men in die proeven *den rok*, *den man*, *den disch*, *den kelder*, *den dag*, maar, *de moer* (moeder), *de leefde* (liefde) en *et water*; — *nen bestevaer* (een grootvader), *nen liester* (een lijster), maar *ne beppe* (een grootmoeder), *ne zachte hand*, *ne tokomst*, en *een dreudken* (een draadje), *een huusken*, *een hêrtken*, *een paradiis*; — *diinen kop*, maar *diine macht*, en *diin kànnenkriik* (koninkrijk).

In dat zelfde dialect heeft ook het manlijk bijvoeglijk naamwoord altijd de uitgang op *n*. Men vindt daar *ne zachte hand* en *dat fiine dreudken*, maar *nen Griekschen*

glans, *nen duustren doolhof*, *kaapschen wiin*, *den groten nijen keizer*, *den zachten glood* (gloed). Zoo ook *nen witten*, *nen zwatten* (een zwarte), *nen vreumden*, *nen wiisen*.

En deze uitgang op *n* vindt men bij het manlijk bijvoeglijk naamwoord ook in het Zuidnederlandsch, en niet alleen geregeld vóór een klinker of een *h*, zoodat men bij voorbeeld altijd *ėne vetten os* en *ėne kleinen hond* zegt; maar ook wel voor allerlei medeklinkers; doch alleen dáár, waar het bijvoeglijk naamwoord met klem en nadruk uitgesproken wordt. Zoo leest men in de *Trijntje Cornelis* niet alleen op bl. 29 „bloyen euyl!" bl. 36 „Jô lieven Hieer!" en bl. 19 „kom, lack'ren dief!" bl. 15 „mette quôyen tayt" (met de slechte tijd); bl. 25: „dat is bekans den besten buyt!" bl. 29 „hieeten raystenbray"; maar ook bl. 13: „is 't ouwen besten vrint"; bl. 15 „senen ermen pachter" (zijn arme pachter); bl. 39 „medenen halven kieer", en „tegen elcken stieen." — Even zoo in de *Klaos Pompernikkel*, bij voorbeeld op bl. 3 „ene labendigen duvel", bl. 16, 25 en 26 „ene groeten dokter." En zoo vindt men ook in de boven genoemde proeven van de Zuidnederlandsche dialecten in het *Belgisch Museum*, niet alleen in het dialect van Antwerpen, Beveren, Geertsbergen, Gent, Oudenaarden en Sint-Truyen „ne grooten hongersnoot";[a] maar ook in dat van Mechelen en van Ninove „nen dieren tijd" (of „tayt"), in dat van Diest en van Eecloo „ene grooten dieren tyt" (of „têt"), en in dat van Geertsbergen „ne lan-en (langen) tayt." Zoo ook in het dialect van Poperingen en van Yperen „den oudsten zeune"; doch in andere, zooals bij voorbeeld in dat van Oudenaarden, zonder nadruk „den oudste zeune. Zoo eindelijk ook in het dialect van Sint-Truyen „Als op 't leste zennen heelen boel op was."

---

[a] In het proefje van het dialect van Brussel vindt men „ne groote hoengersnood", en in dat van Kessel „ene grote hongersnod": maar dit zullen wel druk- of schrijf-fouten wezen.

In het vrouwelijk geslacht en in 't meervoud behoudt het bijvoeglijk naamwoord, als het met eenige klem of nadruk uitgesproken wordt, de volle vorm met de uitgang *ẹ̊*, die anders, zooals we gezien hebben (bl. 43), in 't vrouwlijk geslacht en in 't meervoud in de uitspraak onderdrukt wordt. Als men bij voorbeeld in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 59 vindt: „met die vlesse pruuk en dee zwarten tabbert"; dan is *vlesse* bij het vrouwelijke woord *pruik* even zoo om de nadruk de volle vorm, als *zwarten* bij het mannelijke woord *tabberd.*[a] —

Dit zijn dan, in al haar bijzonderheden, de eigenaardigheden van de verbuiging tot onderscheiding van geslacht en getal in het Zuidnederlandsch; en later zal ons blijken, van wat groot belang deze kennis van het Zuidnederlandsch taaleigen is tot verklaring van zoo menig grammatisch verschijnsel in de oude middeleeuwsche Nederlandsche geschriften. De oorspronklijke vormen van die verbuiging, die in het Zuidnederlandsch door de uitspraak eenigzins gewijzigd zijn, hebben wij teruggevonden in dat half platduitsche grensdialect van Twente, daar boven (bl. 53) over gesproken is, en even zoo in het Westphaalsch. De voornaamste eigenaardigheid, waardoor zich die verbuiging van de Hoogduitsche,

---

[a] In de *Trijntje Cornelis* vindt men ook tweemaal bij een vrouwlijk woord het bijvoeglijk naamwoord in een uitroep van verwondering, en dus bij bijzondere nadruk, met de uitgang op *n*. Zoo leest men namelijk op bl. 50 „Wa duvel! 't vrouwken had me sulcken goeyen grôcie" (gratie)!" en bl. 71 „Sjæs! wadden grooten schuyt!" — Het is mogelijk, dat dit fouten zijn van Huygens, veroorzaakt door het voorafgaande *sulcken* (zulk e̊n) en *wadden* (wat e̊n): maar het is ook niet onwaarschijnlijk, dat men werkelijk zoo spreekt; want in de Duitsche verbuiging van het bijvoeglijk naamwoord dient de uitgang op *n* toch niet tot onderscheiding van het manlijk geslacht, maar is aan beide geslachten gemeen. Men zegt zoowel „einer alten Frau", als „eines alten Mannes." Alleen in de lidwoorden, en in de bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden, is die uitgang een onderscheidingsteeken van het manlijk geslacht.

ook in de Nederlandsche schrijftaal aangenomene, regels van verbuiging onderscheidt, ja daarmeê lijnregt in strijd is, bestaat in het gebruik van de uitgang op *n* in het manlijk enkelvoud en zonder onderscheiding van eerste en derde of vierde naamval. — Maar even zoo hoort men, zooals wij boven (bl. 34) reeds gezien hebben, die uitgang dikwijls in de Hollandsche volkstaal gebruiken. Is dit misschien toe te schrijven aan de invloed, die het naburige Brabandsch op het Hollandsch heeft uitgeoefend? Vroeger heb ik dit wel gemeend: maar bij nader onderzoek is mij gebleken, dat men dit niet kan aannemen. In de noordelijkste gewesten van ons land, in Friesland en Groningen, wordt wel is waar die uitgang niet zoo gebruikt, met uitzondering alleen van een paar zamengestelde bijwoorden, zooals *op den duur* en *voor den dag* (komen), en dat men ook daar even als hier in Holland, iemand *goeijen avond* en *goeijen dag* wenscht: maar in de andere gewesten strekt zich het meer of min menigvuldig gebruik van die uitgang zóó ver in het noorden uit, dat het onmogelijk alleen aan de invloed van het Brabandsch kan worden toegeschreven. Men vindt het niet alleen in het Zeeuwsch,[a] even als in het noordelijke Westvlaamsch, zooals in het dialect van Brugge;[b] in het Bommelsch, even als in het Noordbrabandsch; in het Tielsch[c] en in het Betuwsch;[d] als ook in het Dordtsch, waarin men zelfs, even als in het Zuidnederlandsch, zooals wij boven (bl. 47) gezien hebben, *e̊nen os* en *e̊nen haan* zegt; maar ook aan deze zijde van Rijn en Lek, op de Veluw,[e] in het

---

[a] Men zie het *Belgisch Museum* van 1838, bl. 52.

[b] aldaar bl. 54.

[c] Men zie de *Geldersche volksalmanak* van 1855, bl. 104 vlgg.

[d] aldaar, jaargang 1837, bl. 207 vlgg., jaargang 1849, bl. 154 vlgg., en jaargang 1856, bl. 106 vlgg.

[e] aldaar, jaargang 1851, bl. 58 vlgg., en jaargang 1856, bl. 222 vlgg.

Graafschap Zutphen,[a] en in het Overijsselsch.[b] Hier in Zuidholland en Utrecht hoort men in de spreektaal van de meer beschaafde standen die uitgang tegenwoordig alleen nog maar nu en dan bij enkele woorden gebruiken, zooals *den dokter, den heelen dag, den baas, den Hoogen Raad;* vooral vóór woorden, die met een klinker beginnen, zooals in *den een* en *den ander, den Overste, een helderen ochend, een heerlijken avond;. Daar kwam den aap uit de mouw*: en zoo ook vóór woorden, die met een *h* beginnen, zooals in *leelijken hond!* en *onze lieven Heer,* dat dan geheel, of bijna geheel, als *onze lieve Neer* wordt uitgesproken. Zoo zegt men ook *de jongen Heer* en *den ouden Heer,* en *den ouwen.* Velen gebruiken die uitgang in 't geheel niet: te Amsterdam hoort men hem zelden. Men kan wel zeggen, dat het gebruik van die uitgang tot de *algemeene beschaafde Hollandsche spreektaal* eigenlijk in het geheel niet behoort, en dat het alleen door de invloed van de volkstaal is, wanneer hij in de algemeene beschaafde spreektaal bij enkele woorden en in enkele uitdrukkingen nog wel eens gehoord wordt. Maar in de volkstaal is het gebruik van die uitgang, wel niet overal, maar toch in veel streken, vrij menigvuldig: men hoort zelfs wel eens zeggen: „den deuzen ken het beter als den dieën.[c]

[a] aldaar, jaargang 1844, bl. 152 vlgg.

[b] Zie de *Overijsselsche almanak voor oudheid en letteren* van 1836, bl. 144 vlgg.

[c] Het menigvuldig gebruik van die uitgang in het Rotterdamsch, in onderscheiding van het Amsterdamsch, is reeds opgemerkt door Anonymus Batavus, dat is Adriaan Verwer, in zijn *Idea Linguae Belgicae*, bl. 39 van de uitgaaf van Van Driel. — In het Hollandsch, dat Huygens in zijn klucht *Trijntje Cornelis* den Zaandamschen schipper Klaas Gerritsen, zijn vrouw Trijntje en hun knecht Kees laat spreken, is het gebruik van die uitgang haast even menigvuldig als in het Antwerpsch, dat daarin voorkomt. Zoo vindt men op bl. 14 „as 't coren van den acker", en „dis (dit is) nou onsen oest" (oogst); bl. 18 „de naers" (voor „den aars"); bl. 42: „waer is desen uyl?" bl. 43 „ongse lieven Heer"; „na den eis"; „Daer niet en is, verliest den

De gevallen, waarin die uitgang *n* bij manlijke enkelvoudige woorden in de Hollandsche en andere Noordnederlandsche dialecten gebruikt wordt, zijn volkomen dezelfde als in het Zuidnederlandsch; — geregeld vóór een klinker of een *h*, en vóór een *d* of *b*, maar ook wel vóór een *t* en *r*; — en met volkomene zekerheid mogen wij hieruit de gevolgtrekking afleiden, dat de grammatische vorm van de taal oorspronklijk in al de Nederlanden over 't algemeen.dezelfde moet geweest zijn, als die wij uit het Zuidnederlandsch en uit dat Twentsche grensdialect hebben leeren kennen. Dat in Noordnederland het meeste daarvan verloren gegaan is, zoodat er maar weinige, ofschoon duidelijke, onmiskenbare, sporen van overgebleven zijn; dat moeten wij daaraan toeschrijven, dat in Noordnederland, in dat oude Friesland, zooals zich dat tot aan de Rijn uitstrekte, door invloed van het Friesch de onderscheiding van het manlijk en vrouwlijk grammatisch geslacht verloren gegaan is, en daarmeê het onbepaald lidwoord, *één* en *geen*, en de bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden, geheel eenvormig en onverbuigbaar geworden

---

Heer sijn regt"; en „Vergeeft me, Lieven Heer!" bl. 44 „den aeren" (de andere), bl. 54 „den ouwe" (de oude); bl. 55 „lout'ren hongers-noot"; bl. 59 „om sulcken swijdigen (grooten) hoop etens", en „dien aevent"; bl. 77 „ick breekje bey den hals"; bl. 40 „s' is moy in den dos"; bl. 41 „en dat den dag sel op gaen"; bl. 44 „an den dans", en „den dorden" (de derde); bl. 49 „gooden dagh", en „groote, grooten danck!" bl. 51 „een blancken Duvel"; bl. 54 „deuse nieuwen dienst"; bl. 58 „der quam wijn voor den dagh"; bl. 59 „den hielen dagh"; bl. 62 „den halven dagh"; en „daer Kees den doctor is"; bl. 63 „den doncker vilder (viel er) toe"; bl. 73 „so krijghewer de duyf in metten doffer" bl. 76 „metten dagh"; bl. 72 „den toom"; bl. 42: „je bent en rechten brodder!" bl. 51: „Den baes leyt in de koy"; bl. 59 „terwijl den baes en ick jou sochte bij de straet"; bl. 74: „Hoe maeckje 't metten buyt?" bl. 72: „dat 's den roef"; bl. 63: „dit is in den gaeper"; bl. 40 „om sulcken lieven pand." — Het Hollandsch, dat Huygens in deze klucht die Zaandammers laat spreken, zal wel niet juist Zaandamsch zijn: want het is niet te denken, dat Huygens het Zaandamsch dialect naauwkeurig in alle bijzonderheden gekend zal hebben. Het zal wel het Hollandsch zijn, zooals Huygens zelf het in den Haag had leeren spreken.

zijn, zooals zij dit zijn in het land-Friesch. In het Nederlandsch, zooals dat in de steden van het tegenwoordige Friesland gesproken wordt, waar die invloed natuurlijk het grootst geweest is en altijd is blijven voortduren, is er van die oude taalvormen ook zoo goed als niets meer overgebleven. In het oude Amsterdamsch, zooals wij dat uit Hoofts *Warenar* kennen, en dat met het stads-Friesch zulk een groote overeenkomst heeft, zijn de sporen, die men er van vindt, ook maar zeer weinig en gering. En aan de invloed van het Amsterdamsch zal het weêr toegeschreven moeten worden, dat er ook in de tegenwoordige algemeene Hollandsche beschaafde spreektaal zóó weinig meer van overgebleven is, en dat zelfs dat weinige, dat er nog van over is, gerekend wordt niet tot die beschaafde spreektaal, maar tot de volkstaal, te behooren.

Maar, zoo het dan waar is, dat dit de oorspronklijke vorm van de taal in alle Nederlandsche gewesten geweest is, dat de uitgang *n*, zonder onderscheid van naamval, tot onderscheiding van het manlijk geslacht gebruikt wierd, of ook om als de volle vorm van het woord klem en nadruk te beteekenen;[a] kan men dan nog gelooven, dat die zelfde vorm in het Nederlandsch zou dienen om bij manlijke woorden de derde en vierde naamval van de eerste te onderscheiden? Dit is immers onmogelijk. Als het met de oorspronklijke aard en eigenschap van onze taal overeenkomt te zeggen: „Dáár staat enen ouden eik"; of „Daar komt den dokter"; dan kan *enen ouden eik* of *den dokter* toch niet de Accusatief of vierden naamval

---

[a] Naar deze laatste beteekenenis heeft Bilderdijk het gebruik van de uitgang *n* in onze moedertaal de *casus emphaticus*, of *nadruks-naamval*, genoemd: maar deze benaming is niet gepast, omdat die uitgang geen *casus* of *naamval* is: want door een *casus* of *naamval* wordt een bijzondere logische betrekking tot een voorwerp te kennen gegeven; en zoo iets wordt door die uitgang in onze moedertaal nooit beteekend. Het is de *volle manlijke vorm:* deze benaming drukt het gebruik er van volkomen uit.

beteekenen, wanneer men zegt of schrijft: „Ik zie daar enen ouden eik"; of „Wij zullen den dokter laten halen." Neen, dan kan nooit of nimmer tot de Nederlandsche taal die Hoogduitsche declinatie behoord hebben, die in de gewone schrijftaal gevolgd wordt, maar daar men in niet één van alle Nederlandsche, ja ook in niet één van alle verwante en aangrenzende Nederduitsche, dialecten een enkel spoor van vindt.

Eindelijk moet ik nog antwoorden op de bedenking, die in het midden gebracht is tegen hetgeen ik gezegd had, dat ook de zoogenaamde *Conjunctief* of *aanvoegende wijs* van de werkwoorden, zooals die in de schrijftaal gebruikt wordt, aan onze moedertaal, zooals die gesproken wordt, geheelenal vreemd is.„ Die Conjuntiefvorm", heeft men gezegd (bl. 7), „gebruiken wij immers ook in onze spreektaal wel; bij voorbeeld in *God beter 't! God bewaar me!* en in *hetzij* en *als 't ware*". — Maar, in zulke uitdrukkingen, als „God beter 't!" „God bewaar me!" „God zegen je!" „God vergeef me de zonde!" gebruikt immers de spreektaal niet de Conjunctiefvorm. In de schrijftaal zou men dit doen en met de uitgang van de Conjunctief schrijven: „God betere het!" „God beware mij!" „God zegene u!" en „God vergeve mij de zonde!" In de spreektaal gebruikt men deze vorm niet. Men gebruikt wel eens de uitroep „Leve de Koning!" maar dit is een navolging van het Fransche „Vive le roi!" Anders gebruikt men in de spreektaal in zulk een uitroep de vorm van de Imperatief, en zegt: „De Koning leef!" en „God bewaar me!

De vorm van de Imperatief is namelijk de vorm voor de uitdrukking van een verlangen of begeerte, van een gebod of bevel, van een wensch of bede, of ook van een bewilliging of inwilliging, — met één woord voor elke uitdrukking van de wil, — in de vorm van een

toeroep of uitroep[a] en, waar men in de taal tot uitdrukking van een wil of inwilliging nog een andere vorm heeft, daar men de naam van Conjunctief of Subjunctief, of Aanvoegende wijs, aan gegeven heeft; daar gebruikt men de Imperatief alleen maar in de tweede persoon, en de Conjuntief in de eerste en derde. Maar onze spreektaal heeft maar één vorm, en gebruikt deze, doch alleen bij wijze van uitroep, ook in de derde persoon. Zoo zegt men: „Het ga je wel!" even als „Ga uit de weg!" Het is daarom ook niet in strijd met de regels en vormen van de spreektaal, wanneer men schrijft, of ook in wat meer deftige taal zegt: „Men versta mij wel!" „Men ga maar regt door zee!" en „Hij doe, wat hij wil!" (even als „Versta mij wel!" „Ga regt door zee!" en „Doe, wat je wilt") — ook niet, wanneer men zegt: „Nu, het zij zoo!" en „Het zij dan, hoe 't zij!" — ofschoon dit laatste wel wat deftig klinkt, en men in de gewone spreektaal liever zegt: „Het mag dan wezen, hoe het wezen mag!" — Trouwens, dat *zij* is, even als *versta*, *ga* en *doe* van *verstaan*, *gaan* en *doen*, de grondvorm, en dus de Imperatief-vorm, van *zijn*; ofschoon wij het anders als Imperatief in de tweede persoon niet meer gebruiken, maar hiervoor *wees*, de grondvorm van *wezen*, in gebruik gekomen is.[b] — Het voegwoord *hetzij* of *'tzij* behoort, even als het voegwoord *tenzij*, niet tot de spreektaal, maar tot de schrijftaal. In de spreektaal zijn wij, bij voorbeeld, in plaats van „hetzij geld of goed", gewoon te zeggen: „het mag geld of goed zijn"; en in plaats

---

[a] *Over de deelen der rede*, bl. 38 vlg.

[b] Dat *zij* of *zi* is in het Zuidnederlandsch ook in de Indicatief gebruik, namelijk in het vragende zamengestelde *zijde?* of *zide?* voor het Hollandsche *ben je?* En zoo zegt men ook in de zuidelijke streken van Gelderland. Ja ook op de hooge Veluw zegt men evenzoo *zi je?* Zoo leest men in het Hoog-veluwsch in de Geldersche volksalmanak van 1856 op bl. 223 „Zii je er veur, of zii je er tägen?"

van „Ik zal bij U komen, hetzij van avond, of morgen vroeg", zeggen wij in de gewone spreektaal: „Ik zal bij U komen, òf van avond, òf morgen vroeg". — Buitendien kunnen ook zulke voegwoorden niets bewijzen voor het gebruik van de Conjunctief-vorm tot vervoeging van een werkwoord; even min als bijwoorden dit kunnen voor de verbuiging van de naamwoorden.

Indien men uitgaat van de veronderstelling, dat de Conjunctief-vorm, zooals men die in de schrijftaal gebruikt, werkelijk even goed Nederlandsch als Hoogduitsch is; dan zal men meenen, dat in zulke uitdrukkingen, als „God bewaar me!" en „God zegen je!" de uitgang van de Conjunctief door verkorting in de uitspraak afgesleten is. Maar dan zou het toch, vooreerst, vreemd zijn, dat die uitgang juist in al die uitdrukkingen zoo afgesleten was. En, ten anderen, wordt de Imperatief-vorm, ook in het Engelsch, daar men ook geen Conjunctief-vorm in heeft, geheel op dezelfde wijze gebruikt. Ook in het Engelsch zegt men: „God bless you!" „So help me God!" en „God save the King!" — Neen, even als het Engelsch, kent onze moedertaal, geen Conjunctief-vorm, en het is in strijd met de aard en het spraakgebruik van onze taal, het is een Germanisme, te schrijven: „De Hemel geve, dat het goed afloope!" Volgens de aard van onze moedertaal moeten wij schrijven, zooals wij spreken: „De Hemel geef, dat het goed mag afloopen!"

Even min als van het Présens, kent onze moedertaal ook een Conjunctiefvorm van het zoogenaamde Imperfectum, zooals deze in het Hoogduitsch gevormd wordt door verlenging met een toonlooze *e*, en dikwijls met verandering van de klinker, zooals in *ginge* van *ging*, *schriebe* van *schrieb*, *thäte* van *that*, *möchte* van *mocht*. Het is tegen de aard en het spraakgebruik van onze moedertaal, te schrijven: „Ik wenschte wel, dat hij mij schreve, of dat hij zelf kwame": nooit spreekt men zóó. — Het eenige, dat men in de levende

taal als een Conjunctiefvorm van het Imperfectum zou kunnen beschouwen, is *ware* in het bijwoordelijke *als 't ware.* Maar, behalven dat zulk een woordvorm in een bijwoord niets bewijzen kan voor het spraakgebruik in de vervoeging van de werkwoorden, kan ook dat *ware* niet beschouwd worden als een door verbuiging van de Indicatief gevormde Conjunctief, zooals het Hoogduitsche *wäre* dat is van *war.* Bij de oudste schrijvers vindt men daarvoor zeer dikwijls *waar* geschreven, zonder de conjunctive uitgang op *e* [a]: maar dit *waar* is immers niets anders als het Hoogduitsche indicative *war*, dat ook in het Nederlandsch in Friesland nog als Indicatief in gebruik is. In Friesland zegt men namelijk: „Gister wár ik bij hem: hij wár siek". En van dit zelfde *wár* of *waar*, dat van *was* alleen maar door een gewone letterverwisseling verschilt, zeggen wij ook in het meervoud *wij waren* en *zij waren.* Doch, ofschoon het dan eigenlijk en oorspronklijk niets anders als een Indicatief-vorm is, en volkomen hetzelfde als *was*; zoo is er toch dáár, waar dit *was* als Indicatief in gebruik gekomen is, een andere zin aan gehecht, namelijk die van het Fransche Conditionnel, dat toch geen Conjunctief is. Zoo wordt het gebruikt in het Antwerpsch, waarin, even als in 't Hollandsch, het gewone Imperfectum *was* is. Zoo leest men bij voorbeeld in de *Trijntje Cornelis* op bl. 12: „ 't En woôr niet rélayck"; waarvoor wij zeggen: Het zou niet redelijk zijn; en op bl. 27: „Moôr dis al weer gekout, as woôrder niet te vreese" (alsof er niet te vreezen was) [b]. — Men mag dus in dat bijwoordelijke *als 't ware* wel een spoor zien van

[a] b. v. in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 38*, 41, 42, 49*, 53, 59*, 66*, 67*, 68*, 69*, 71*, en elders; op bl. 45 twee maal, nevens één maal *ware.*

[b] Zoo ook bl. 34: „da woôr ou doit" (dat zou je dood wezen); bl. 35: „All woôrder gærn bay" (al was je er gaarn bij); en „'t woôr frôy veur snuttoecken" ('t zou mooi wezen voor zakdoeken); en bl. 38: „woôrt iee klayn urke lôter" (was 't één klein uurtje later).

die tweede vorm van het Inperfectum, die men het Conditionnel gewoon is te noemen; maar niet van een Conjunctief-vorm [a].

Van een vervoeging van de werkwoorden in de Conjunctief of aanvoegende wijs is in de levende taal geen enkel spoor, even min als van een verbuiging tot onderscheiding van naamvallen.

II. „Maar" zegt men, „dit mag waar zijn van de levende „taal, van de spreektaal, zooals die tegenwoordig is; „en men kan ook toegeven, dat de spreektaal reeds voor meer „dan drie eeuwen zoo was: maar daarom mag men nog niet „beweren, dat die, in onze schrijftaal van oudsher gebruike„lijke, verbuigingen en taalregels, daar hier spraak van is, „nooit tot de Nederlandsche taal behoord zouden hebben, en „dat het zelfs geen archaïsmen, maar louter Germanis„men, zijn, door de oude geletterde klerken uit het Hoog„duitsch op het Nederduitsch en Nederlandsch toegepast. „De historische taalkennis moet zich met kracht en nadruk „tegen zulk een bewering verzetten. Een historische taal„studie leert, dat de menschelijke taal in het algemeen, en „ieder taal in het bijzonder, haar geschiedenis heeft. „De eerste toestand van de menschelijke taal, de eerste his„torische periode, is de monosyllabische, waarin de „logische betrekkingen, zoowel als de begrippen of voorstel-

[a] Alleropmerkelijkst is het, dat men ook in het Engelsch die beide vormen van het Imperfectum, *was* en *were*, aantreft, met hetzelfde onderscheid in spraakgebruik en beteekenis; en dat ook in het Engelsch dat *were*, even als in het Hollandsch dat *waar* of *ware*, als onnoodig en overbodig bijna geheel in onbruik gekomen is, uitgezonderd alleen in die ééne zelfde uitdrukking, daar ook onze spreektaal het in heeft, in *as it were*. En ook in het Land-Friesch is deze zelfde uitdrukking in gebruik, en zegt men *ôs't wiere*, terwijl men als gewoon Imperfectum *wie'* voor *wier* gebruikt.

„lingen van reëele beteekenis, door afzonderlijke, meest één-
„lettergrepige, woorden worden uitgedrnkt. Men vindt nog
„talen, die op dit standpunt zijn blijven staan, zooals het
„Chineesch. — Maar deze toestand kon op den duur niet
„voldoen. De menschlijke geest, in ontwikkeling toenemende,
„had behoefte aan een betere wijze van uitdrukking, aan
„onderscheiding van hoofdzaak en bijzaak, aan schakering
„van licht en schaduw. Allengs wierd aan de woorden,
„die alleen maar een logische betrekking of het redeverband
„beteekenen, hun zelfstandigheid onttrokken, om de hoofd-
„woorden, de woorden van reëele beteekenis, des te meer op
„de voorgrond te plaatsen: men begon de eerste als voor-
„of achter-voegsels aan de laatste vast te lijmen. Nog bleven
„de logische betrekkingswoorden wel zelfstandige woorden,
„maar vereenigd met, en afhanklijk van, de hoofdwoorden,
„daar zij in de schaduw van stonden. Deze tweede periode
„wordt de agglutinerende genoemd. — En uit dit stand-
„punt ontwikkelt zich dan van zelf een nog hooger. De
„betrekkingswoorden verliezen hun zelfstandigheid geheel,
„en worden taalvormen, innig met het hoofdwoord ineen-
„gegroeid. Eerst nu is de taal er in geslaagd, reëel begrip
„en logische betrekking tot één harmonisch en organisch ge-
„heel te verbinden. Het onveranderlijke wortelwoord, met
„zijn wisselende voor- en achter-voegsels, stelt de eenheid
„van het begrip en de veelheid van de betrekkingen in het
„ware verband voor. Deze derde periode in de ontwikkeling
„van de menschelijke taal wordt de flecterende, de
„verbuigende, genoemd; en tot dit standpunt behooren
„alle talen van de Indogermaansche stam.

„Maar ook hier houdt de geschiedenis van de talen
„niet op. Heeft in het flecterende tijdperk de woordverbui-
„ging de hoogste ontwikkeling, de grootste vormrijkdom,
„bereikt; dan volgt daarop ook vroeger of later een periode
„van deflexie, een langzame vermindering van 't gebruik

„van de verbuigingsvormen, die vervangen worden door voor-
„zetsels en hulpwoorden. Want de taal doorleeft als orga-
„nisch natuurproduct een natuurlijk organisch proces; en in
„het organisch leven is nergens stilstand. Eenmaal rimpelt
„de vroeger effene huid, en wordt het haar grijs. Het tijd-
„perk van de grootste rijkdom aan verbuigingsvormen is de
„hoogste bloei en krachtsontwikkeling van de taal in de
„frissche bloeijende jeugd of jongelingschap. Maar hierop
„volgt dan ook natuurlijk vroeg of laat een tijdperk van
„langzame vermindering en afslijting, van verkwijning en
„veroudering. Het verlies van verbuigingsvormen kan men
„vergelijken bij het uitvallen van de haren, en van kiezen
„en tanden; het minder gebruik van de flexies bij het stijf
„en stram worden van de gewrichten. De ouderdom bedient
„zich tot hulp om zich te bewegen van stok en staf: zoo
„bedient zich de taal in haar ouder levenstijdperk van voor-
„zetsels en andere hulpwoorden. — In deze veroudering
„van de taal moet men evenwel niet enkel vermindering en
„achteruitgang zien. Met de verwelking van de bloei der
„jeugd begint het redenerend en onderzoekend verstand te
„rijpen. Voor uiterlijk schoon begint innerlijke waarde te
„gelden. De beteekenis van de woorden wordt juister en
„fijner bepaald, de woordvoeging vaster geregeld: voorzetsels
„en hulpwoorden drukken de logische betrekkingen en wijzi-
„gingen nog distincter uit, als de verbuigingsvormen, die
„door allerlei wijzigingen in de uitspraak hoe langer hoe meer
„afslijten, en met hun onderscheidend karakter ook hun fijne
„logische beteekenis in het bewustzijn van de natie verliezen.
„Zoo is de deflexie, dat verlies van verbuigingsvormen met
„de veroudering van de taal, uit een intellectueel oogpunt
„beschouwd, werkelijk een aanwinst en vooruitgang. — Door
„bijkomende omstandigheden kan de veroudering en verslij-
„ting, en dus de deflexie, van een taal ook nog bevorderd
„of vervroegd worden; vooral door invloed van vreemden,

„die de logische zin van vele verbuigingsvormen niet verstaan, en door eigenaardigheden van de uitspraak, waardoor „die vormen, allengs in klank veranderd of gewijzigd, hun „eigenaardig onderscheidend karakter verliezen.

„In de geschiedenis van de Germaansche talen ziet men „de voortgang van de deflexie, of afslijting en vermindering „van de verbuigingsvormen, zeer duidelijk. In het Gothisch „is de vormrijkdom buitengemeen grootsch en prachtig: veel „minder is die reeds in het Oud-hoogduitsch, en neemt nog „meer af in het Middel-hoogduitsch en in het tegenwoordige. „Even zoo in de Nederduitsche tak. In de Hêliand, een „Nedersaksisch dichtstuk van de negende eeuw, zijn de vormen wel niet meer zoo rijk, als zij in het Gothisch waren: „maar wij vinden ze daar toch nog in een volledig zamenstel en in haar oorspronklijke kracht ten toon gespreid, „veel overvloediger als, een drietal eeuwen later, in het latere Middel-nederlandsch. In de oudste gedenkstukken van „dit middeleeuwsche Nederlandsch, in de Reinaert en de „Brandaen, treffen wij evenwel nog dezelfde taalvormen aan, „als in de Hêliand; wel reeds eenigermate, door de inwendige ontwikkeling van de taal in een tijdsverloop van drie „eeuwen, afgekort en besnoeid, hier en daar reeds met voorzetsels er nevens, die allengs in de declinatie beginnen op „te treden, maar toch alles nog geheel volledig, en regelmatig „en naauwkeurig in acht genomen. Later, ja, worden de volle „en duidelijk sprekende taalvormen langzamerhand meer afgekort, neemt het gebruik van voorzetsels en hulpwerkwoorden „meer en meer toe, en vertoont zich in de handschriften een „onvastheid en onzekerheid, die getuigt, dat de spreektaal de „oude vormen niet meer streng vasthoudt en begint te laten „varen: maar tot omstreeks 1300 blijven toch de verbuigingsvormen zoo algemeen en geregeld in acht genomen, dat de „afwijkingen onbeduidend mogen heeten. Eerst na 1350 worden deze afwijkingen menigvuldiger, en nemen dan hand

„over hand toe, zoodat zij in de volgende vijftiende eeuw reeds „vrij algemeen zijn. En waarom juist toen? — Omdat juist „in die tijd het Bourgondische huis eerst het Zuiden, en later „ook Holland, onder zijn heerschappij bracht, en het land „met Fransch overstroomde; en omdat juist toen de hoofdzetel „van de letterkunde zich van Vlaanderen naar Holland ver- „plaatste, waar, door de ineenvloeijing en vermenging van „verschillende dialecten, het gevoel op de zin en beteekenis „van de eigenaardige taalvormen het vroegst en het meest „verloren moest gaan.

„Dit leert de geschiedenis met onwraakbare bescheiden. „Dit is ook de gewone voorstelling van de zaak, zooals die „tot dusver bij de beoefenaars van de Nederlandsche taalkunde „wierd aangenomen. Wat kan er aangevoerd worden, om dit „alles omver te werpen, en daartegen de stelling te verdedi- „gen, dat die verbuigingsvormen nooit tot de Nederlandsche „taal, zooals die leefde en gesproken wierd, behoord zouden „hebben, maar in de middeleeuwen uit het Hoogduitsch „ontleend en op de Nederlandsche schrijftaal toegepast zouden „zijn? Hiertoe is het niet genoeg te wijzen op de wel be- „kende menigvuldige afwijkingen van de taalregels, die men „vindt in geschriften en handschriften van de vijftiende „eeuw, of op enkele, die men ook hier en daar bij de „oudere schrijvers aantreft: want deze laatste zijn òf te be- „schouwen als onwillekeurige schrijffouten, zooals het vergeten „van een streepje boven de *e*, om de uitgang op *n* te be- „teekenen; òf men moet ze wijten aan latere afschrijvers, die „gewoon waren, alles naar de taal van hun eigen leeftijd te „vervormen. Mag men een enkele maal een origineel stuk „aantreffen, een autograaf van de hand van den auteur of „eersten schrijver zelf; men is bijna verzekerd, de volkomenste „juistheid in het gebruik van de verbuigingsvormen te zullen „vinden. Het laatst ontdekte fragment van de kroniek van „den pastoor van Velthem* kan tot bewijs verstrekken; en

„zoo mag men ook wijzen op het *Leven van sinte Christina*, „door Professor Bormans uitgegeven; als ook op een onlangs „in het Rijks archief ontdekte rekening van het klooster te „Egmond van het jaar 1267.[b] — En, dat de verbuigings- „vormen, zooals die in de Nederlandsche schrijftaal van de „middeleeuwen gebruikt wierden, niet uit het Hoogduitsch „ontleend zijn, kan ook daaruit blijken, dat zij „niet aan „de Hoogduitsche gelijk zijn. Was bij voorbeeld de ver- „buiging van het lidwoord uit het Hoogduitsch overgenomen, „dan zou men ook in de manlijke Nominatief *der*, en in de „manlijke Datief *dem*, gebruikt hebben: maar dit vindt men „nergens. Ook zou men, om zulk een overneming uit het „Hoogduitsch aannemelijk te maken, uit de geschiedenis moeten „kunnen aantoonen, of ook maar eenigzins waarschijnlijk ma- „ken, dat het Hoogduitsch in de twaalfde eeuw hier te lande „vrij algemeen bekend was, of dat men toen in de Neder- „landen een groot getal Hoogduitsche klerken had, die deze „vreemdigheid hadden kunnen invoeren: maar voor geen van „deze beide stellingen is in de geschiedenis eenige grond." —

Dit is dan de tweede bedenking, uit de geschiedenis van de taal ontleend, zooals die tot dusver, naar men zegt, bij de beoefenaars van de Nederlandsche taalkunde algemeen wierd aangenomen. Maar, om de gegrondheid van deze bedenking juist te waarderen, moeten wij beginnen met op te merken, dat hetgeen ons hier voor een geschiedenis van de taal gegeven wordt, toch niets anders is, dan een tot hiertoe gewone voorstelling of beschouwing van die geschiedenis; en dat deze beschouwing of theorie weêr

---

[a] uitgegeven in de *Nieuwe reeks van werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde te Leiden*, VII, 2, bl. 201 vlgg.

[b] Zie de *Verslagen en mededeelingen der Kon. Akademie van Wetenschappen*, *afd. Letterkunde*, III, bl. 185.

geheel berust op een algemeene linguistische theorie, of theorie van de menschlijke taal in het algemeen. Volgens deze theorie is de menschlijke taal een levend organisme, een natuurproduct, dat een natuurlijk organisch levensproces doorloopt, en dus zijn tijdperken van kindschheid, van jeugd, van manlijke leeftijd en van verkwijnende ouderdom heeft; zoodat de zoogenaamde deflexie, of het mettertijd verminderen van het gebruik van verbuigingsvormen, zooals men dat in de geschiedenis van de Indogermaansche talen in het algemeen, en van de Germaansche taalstam in het bijzonder, kan waarnemen, te beschouwen zou zijn als een gevolg van veroudering, van verkwijning en afslijting. Maar zulk een theorie, — het mag waar zijn, wat ik liever niet zou willen gelooven, dat die door de beoefenaars van de Nederlandsche taalkunde algemeen wordt aangenomen; — zulk een theorie, zulk een begrip van taal, mag op het tegenwoordig standpunt van de wetenschap — na de vorderingen, die de Linguistiek of taalwetenschap na het beroemde, reeds voor twintig jaren verschenene, werk van Wilhelm von Humboldt *Ueber die Verscheidenheit des menschlichen Sprachbaues* gemaakt heeft, — wel als geheel verouderd beschouwd worden. Neen, teregt zegt Heyse in zijn aan het hoofd van deze verhandeling aangehaald werk (§ 100, bl. 233): „Die Sprache ist kein selbständiger, durch sich selbst lebendiger Organismus.” [a] Zulk een begrip van taal is lijnregt in strijd met het ware en juiste begrip van taal als een natuurproduct,

---

[a] Opzettelijk en uitvoerig is dit valsche begrip van taal bestreden door Steinthal in zijn *Grammatik, Logik und Psychologie, ihre Principien und ihr Verhältniss zu ein ander* (Berlin, 1855), en teregt mogt hij op bl. 379 van het woord *Organisme* of *organisch*, van de taal gebezigd, zeggen: „Dies Wort hat seine Epoche ausgelebt.” — Uit een verhandeling van denzelfden Steinthal, *Die Classification der Sprachen dargestellt als die Entwickelung der Sprachidee* (Berlin 1850), en uit het genoemde werk van Heyse, § 98—104, kan men ook zien, hoe gebrekkig en onvolledig die classificatie van de talen naar de verschillende standpunten van ontwikkeling is, zooals men die hier-

te weten als een door een natuurlijk instinct gevormd product van de mensch als redelijk, met spraak- en denk-vermogen begaafd wezen, daar ieder volk zijn geest op een bijzondere wijze in uit en uitdrukt, en daar het een orgaan voor zijn denken in heeft, — in de *taalvormen*, dat is in de vormen van de woorden en zinnen, zijn bijzondere *denkvormen*, die het niet verandert, zoolang het hetzelfde volk blijft en niet door volksvermenging werkelijk een ander volk wordt. Die theorie van een langzame, uit het levensproces van de taal zelf voortkomende deflexie is een theorie gevormd binnen de beperkte gezigtseinder van één taalstam, de Germaansche: de Orientalist, die verder in de wereld van de talen heeft rondgezien, heeft er nooit aan geloofd: want op het gebied van andere taalstammen kan men met die theorie volstrekt niet teregt. Het is een theorie, die ook op het gebied van de Germaansche taalstam niet gegrond is op werkelijke daadzaken; maar een loutere, op geheel verkeerde taalbegrippen gegronde, hypothese, tot verklaring van verschijnsels, die zich met betere begrippen van taal, en op grond van werkelijke historische daadzaken, veel beter en vollediger laten verklaren.

Want wat is hier werkelijk daadzaak? Alleen dit, dat, wanneer men taaltakken van dezelfde stam met elkander vergelijkt, bij voorbeeld het Hoogduitsch en het Nederduitsch of Nederlandsch met het Gothisch, en het Italiaansch met

---

boven op bl. 64 volg. gegeven vindt. — Verder is het ook een verkeerde wijze van beschouwen, als men de flexie zich voorstelt als een hoogere ontwikkeling van de agglutinatie. — Er is ook *flexie* door klankverandering (zooals vooral in het Semitisch, maar ook in het Germaansch, zooals in *breek*, *brak* en *gebroken*), door invoegsels, zoowel als door vóór- of achter-voegsels, en door reduplicatie: en deze drieërlei wijze van woordverbuiging tot uitdrukking van logische onderscheidingen vindt men zoowel in talen, die op een lager standpunt van logische ontwikkeling staan, als in hooger ontwikkelde.

het Latijn; dat men dan ziet, dat eenige verbuigingen, die in de taal stam, daar ze uit gesproten zijn, bestaan hebben, en in de ééne taal tak bewaard zijn gebleven, in de andere verloren gegaan zijn. Maar, dat zulk een taaltak, waarin de verbuigingen van de taalstam gedeeltelijk verloren gegaan zijn, deze allangzamerhand en mettertijd verloren zou hebben; dit is geen op historie of waarneming gegronde daadzaak. Bij een juist begrip van taal leert de aard van de zaak zelf, dat zulk een verlies van taalvormen alleen kan plaats hebben bij het ontstaan van een nieuwe taaltak of taalvertakking door volksvermenging: want een volk kan zijn taalvormen, daar het zijn denkvormen aan heeft, en daar het van dag tot dag en van de morgen tot de avond in spreekt en denkt, niet veranderen, zonder dat het gedeeltelijk een ander volk wordt. En, waar de geschiedenis ons eenig licht geeft over het ontstaan van een nieuwe taaltak, — wat niet dikwijls het geval is, — daar zien wij dat ook bevestigd. Het Latijn heeft zijn verbuigingen niet allangzamerhand en mettertijd door kwijning en ouderdom verloren: het heeft die tot het laatste toe wel heel goed bewaard: maar, toen Vandalen en Gothen en Longobarden Italiën overstroomden en zich met de bevolking vermengden; toen deze, om zich te doen verstaan, zich in de taal van het land, zoo goed of kwaad als het ging, zochten uit te drukken; en toen er weldra een nieuw geslacht geboren wierd, dat spreken leerde, maar het ééne oogenblik Latijn, het andere bij voorbeeld Gothisch, en dan weêr gebroken Latijn, hoorde; toen konden in de taal van dat nieuwe geslacht de grammatische vormen van het Latijn met hun verschillende, maar niet begrepene, logische beteekenissen niet bewaard blijven. Van de verschillende vormen *dominus*, *domini*, *domino*, *dominum* en *domine* behield men alleen *domino*, en de logische betrekking van het woord tot andere woorden in de zin wierd, waar het noodig was, uitgedrukt door een voorzetsel.

Dit is het, wat de geschiedenis ons leeren kan omtrent de deflexie in de talen: dit is taalgeschiedenis: en, als men meent, dat de geschiedenis van de Nederlandsche taal een langzaam verlies van verbuigingsvormen uit zich zelf, door veroudering, verkwijning en afslijting zou leeren, en zelfs spreekt van „onwraakbare bescheiden" (zie bl. 68); dan bedriegt men zich, in de verklaring en uitlegging niet alleen, maar ook in de lezing, van die bescheiden: men verklaart ze, en leest ze, naar een theorie, die men zich te voren gevormd heeft.

In de geschriften en handschriften van de vijftiende eeuw zou volgens die bescheiden het gebruik van de bedoelde verbuigingsvormen reeds zoo onvast en onzeker zijn, dat blijkbaar het gevoel op de zin en beteekenis van die vormen in de spreektaal van het volk verloren was gegaan: maar vóór het begin van de veertiende eeuw zouden die vormen zoo algemeen en geregeld in acht genomen zijn, dat de afwijkingen, die men er van aantreft, onbeduidend mogen heeten; ja, eerst na het midden van de veertiende eeuw, na 1350, vrij menigvuldig worden en hand over hand toenemen. Dat zulk een snelle verkwijning en afslijting van de verbuigingsvormen alleen uit het natuurlijk levensproces van de taal, als een gevolg van veroudering, niet verklaard zou kunnen worden, gevoelt men zelf wel: men neemt dus een andere hypothese te baat, en meent, dat dit te verklaren zou zijn uit de invloed, die het Fransch na 1350 op het Nederlandsch zou hebben uitgeoefend, toen het Bourgondische huis eerst het Zuiden, en later ook Holland, onder zijn heerschappij bracht, en het land, zooals men zich uitdrukt, met Fransch overstroomde.

Maar hoe kan dit Fransch in zulk een kort tijdsbestek het gevoel van het volk op de vormen en regels van zijn moedertaal zoo geheel verstompt hebben? Het volk sprak toch onder de heerschappij van het Bourgondische huis geen Fransch. Wel laat zich uit het veelvuldig gebruik van het Fransch in

publieke stukken en in de conversatietaal van de hoogere standen, zooals dat in die tijd plaats had, verklaren, dat er weldra ook in het Nederlandsch een menigte Fransche woorden en Gallicismen in gebruik kwamen, maar meer ook volstrekt niet. Met geen mogelijkheid laat zich daaruit verklaren, dat, wat toch geschied is, over het geheele gebied van het Zuidnederlandsch, van Zaltbommel af tot Brussel en van Maastricht tot Antwerpen toe, het geheele volk in alle steden en dorpen in plaats van *een man* en *eene vrouw*, zooals men vroeger altijd gesproken zou hebben, omgekeerd *e̊ne man* en *e̊n vrouw* is begonnen te zeggen. Hiertoe gaf toch het Fransch met zijn *un* voor het manlijk, en *une* voor het vrouwlijk, geslacht volstrekt geen aanleiding toe.

Neen, uit het Fransch laat zich de verandering, die de spreektaal na het midden van de veertiende en in de vijftiende eeuw zou ondergaan hebben, met geen mogelijkheid verklaren, even min als uit een afslijting van de vormen. Is dit een afslijting, dat men voor *een man*, *een ezel* en *de hond* in de Nominatief zoo wel, als in de Accusatief, *e̊ne man*, *enen ezel* en *den hond* is begonen te zeggen?

Dat men in de geschriften en handschriften van de vijftiende eeuw meer afwijkingen aantreft van de taalregels, die in de schrijftaal gevolgd wierden, dan in de oudere van de dertiende en veertiende eeuw; dat laat zich veel eenvoudiger hieruit verklaren, dat vroeger alleen geschreven wierd door geletterde klerken, die ook de Latijnsche taalregels kenden, maar later, toen de schijfkunst algemeener wierd, ook door leeken, die met het Latijn onbekend waren, en daarom die Latijnachtige taalregels van de schrijftaal, die aan de levende spreektaal vreemd waren en op de scholen ook niet geleerd wierden, onmogelijk naauwkeurig in acht konden nemen. Maar, ofschoon het dan volstrekt niet te verwonderen is, dat men in de geschriften en handschriften van de vijftiende eeuw meer bewijzen vindt, dat de regels van verbuiging, die in de schrijf-

taal gevolgd wierden, ook in de middeleeuwen niet in het spraakgebruik van de levende taal gegrond waren; men vindt ze toch ook genoeg in de oudere, om volkomen overtuigd te worden, dat het spraakgebruik ook reeds in de dertiende en veertiende eeuw geheel hetzelfde moet geweest zijn; en dat de vormen en regels van de levende spreektaal niet in de laatste helft van de veertiende eeuw, door invloed van het meer algemeen geworden Fransch, zulk een geweldige verandering en inderdaad onbegrijpelijke omkeering ondergaan hebben, als men onderstellen moet, indien men de bewering wil volhouden, dat men in die vroegere eeuwen niet anders schreef, dan men sprak, en dat dus de taalregels, die men in de schrijftaal volgde, werkelijk in de spreektaal, zooals die toen was, gegrond waren. Als men meent en zegt (zie bl. 68), dat men in die oudere geschriften en handschriften maar enkele afwijkingen van de regels van de toenmalige schrijftaal aantreft, — maar enkele afwijkingen, die men beschouwen mag als onwillekeurige schrijffouten; en dat, als men een origineel stuk, een autograaf van de hand van den auteur of eersten schrijver zelf, mag aantreffen, men dan zulke afwijkingen en fouten tegen de taalregels niet ligt vinden zal: — als men dit meent en zegt, dan bedriegt men zich: dan heeft men de historische bescheiden, daar men tot staving van zijn theorie van deflexie en taalgeschiedenis zich op beroept, niet naauwkeurig onderzocht. Een naauwkeurig onderzoek leert, dat die afwijkingen ook in de oudste geschriften en handschriften, en ook in originele stukken, betrekkelijk menigvuldig zijn, en veelal van die aard, dat er aan schrijffouten niet te denken valt. Wel treft men in het ééne minder aan, als in het andere: maar dit heeft zijn natuurlijke oorzaak in de meerdere of mindere kunde, bedrevenheid of naauwkeurigheid van den schrijver, en niet in zijn vroegere of latere leeftijd.

Zoo vindt men telkens, ook in de oudste geschriften, het

onbepaald lidwoord en het telwoord *één* bij woorden van het vrouwlijk geslacht zonder de uitgang op *e*, tegen de regel van de schrijftaal, maar volgens het spraakgebruik van de levende taal, zooals die in geheel Nederland gesproken wordt: en even zoo het ontkennende *geen*, ook in het meervoud. Zoo leest men in de oudste stukken van de meer genoemde *Verzameling van Nederlandsche prozastukken van* 1229—1476, *naar tijdsorde gerangschikt*, op bl. 5 „ien (een) groete siecte", en bl. 15 „geen hulpe"; bl. 27 „gheen creatuer", en „op een ander stat" (op een andere plaats); bl. 28 „in een ledighe simpelheit"; bl. 30 „in een donker ledicheit", „in een verkeerde ongelijcheit", en „een helsche vrucht"; bl. 34* „een henne"; bl. 35 „als nu kiesen si een wise, als morghen een ander"; en „een ander tijt willen si spreken"; bl. 36 „alsnu een wise, alsnu een andere"; „een natuerlic gheneigentheit", „een verborghen hovaerde", „in een dwalinghe" en „in een rede" (koorts); bl. 39 „een toewasschinghe des lichts", en „in een woeste verborghenheit"; bl. 43 „een moeder"; bl. 44* tweemaal „een arke"; bl. 46* „een figure ende een ghelikenis", en „een ychelic scadue"; bl. 49 „gheen constige ende meisterlike bedudinge"; bl. 56* „een wtgestorte olie", „een spijs", en „als een corste of als een scerf"; bl. 62 „gheen vremde gode"; bl. 64 „gheen quaetheit"; bl. 68* „een misse", en „een ioncfrouwe, een nonne"; bl. 70 „geen venijnde worme noch diere", en „een grote suetheyt"; bl. 71 „aen een woninghe", en „aen een vloet"; bl. 72 „een stat", en „een hoefstat"; bl. 76 „een cloeck" (klok), en „gheen doefheyt"; bl. 77* „ghien sake", en „op een ander tijd"; bl. 81 „een subtijl tijtcortinghe", „een moeder", „een vrouwe", en „een crone"; bl. 82 „een stalen plaet", „een caproen", „een roede", „een spade", „een zekel" (sikkel), „een spykerboor", „een scaer", „een bijl", „een scriptoer ende een penne"; bl. 83 „een wage" (waag), „een ellen" (el),

„een buerse" (beurs), en „een busse"; bl. 84 „jn een stede" (voor „in ener stede"), en weêr „een ellen", en „een opgheloken buerse."

Doch genoeg voorbeelden uit deze *Prozastukken.* Het zijn maar enkele voorbeelden: men kan er op dezelfde eerste bladzijden nog een groote menigte meer vinden. — In het in proza geschrevene *Visioen van Tondalus*, waaruit ook eenige stukken op bl. 18—22 van de *Verzameling van prozastukken* gevonden worden, maar dat in zijn geheel is uitgegeven door Blommaert naar een handschrift van het laatst van de veertiende eeuw in zijn *Oudvlaemsche gedichten* (Gent 1841), vindt men „een harde scone materie", en „gheen helighe scriftuere"; bl. 33 „gheen strate in al de stad"; bl. 34 „als een claerhede"; bl. 36 „een tafele als een brugghe", en „een onverblusschelicke vlamme"; bl. 43 „negheen scaemte"; bl. 46 „een stinckende vlamme", en bl. 50 „gheen poorten"; bl. 54 „een guldene crone", en bl. 55 „een tonghe."

Ook in de *Rekeningen der Graven van Holland en van Bloys*, door Prof Jonckbloet als aanhangsel achter zijn *Geschiedenis der Middennederlandsche Dichtkunst* uitgegeven en hem meêgedeeld uit het Rijks archief door den Heer Van den Bergh; — ook in deze originele rekeningen vindt men, van het begin, dat is van 't jaar 1343 af, de onverbogene vorm van het onbepaald lidwoord, daar het volgens de regels van de schrijftaal verbogen moest worden, niet zelden; bij voorbeeld op bl. 641 bij het jaer 1367: „op een ander tijd", en „die op een harpe speelde."[a] — Men vindt het daar

[a] Andere voorbeelden kan men vinden op bl. 596, reg. 14 (bij het jaar 1343), bl. 600, r. 9 v. o., bl. 603, r. 5 en 15, bl. 604, r. 9, 16 en 17, bl. 606, r. 1, 15 en 19, bl. 609, r. 3 v. o., bl. 610, r. 16 v. o., bl. 611, r. 13 en 3 v. o., bl. 613, r. 2, en r. 6 v. o., bl. 614, r. 1, bl, 615, r. 8 v. o., bl. 624, r. 17 v. o., bl. 627, r. 2, bl. 637, r. 12 en 9 v. o.; bl. 640, r. 3 v. o , bl. 643, r. 1, bl. 646, r. 18, bl. 647, r. 8, bl. 652, r. 16 v. o.

ook wel naar de gewone toonlooze uitspraak *en* geschreven. Zoo op bl. 600: „die op e n orghe spuelde"; en op bl. 638 „e n Vastelavonde", „e n Paeschavonde", en „e n Mey avont." En zoo ook nu en dan in de *Verzameling van prozastukken*. Zoo vindt men bl. 23 „in e n ycheliken dage", bl. 41 „e n muer", bl. 64* „e n ors" (hors, ros, paard), bl. 105 „e n wyndelstien", en bl. 155 „e n ghecke blijscap." En zoo vindt men ook in de *Roman van Heinric en Margriete van Limborch* vers 365: „Ic hebb e n hongher herde groet"; in *Een abel spel van Esmoreit* vers 311 „si heeft e n rouwe int herte so groot"; en in het *Leven van Sinte Christina* vers 765 „e n (zooals het handschrift heeft) alte quaet minsche" (een uitermaten slecht mensch). Zeer menigvuldig is dit *en* bij allerlei schrijvers in verbinding met een bijvoeglijk naamwoord en vooràfgaand *so;* bij voorbeeld in de zoo even genoemde *Esmoreit* vers 94 „maer ghi sijt so wis e n man"; d. i. *zoo wijs een man*, en waarvoor wij gewoon zijn te zeggen *zoo'n wijs man.* Zoo ook in het *Leven van Sinte Christina* vers 399 „so diep e n water"; waarbij Prof. Bormans in de Aenteekeningen nog veel andere dergelijke voorbeelden, ook uit de oudste schrijvers, aanhaalt.

Even zoo nu, als het onbepaald lidwoord, en *één* en *geen*, vindt men ook de bezittelijke voornaamwoorden zeer menigvuldig, en ook in de oudste geschriften, bij vrouwelijke en meervoudige woorden zonder de uitgang *e*. Reeds vroeger (zie boven bl. 8[a]) heb ik uit de *Verzameling van prozastukken* één bladzijde, bladzijde 87, aangehaald, daar er wel vijftien voorbeelden van voorkomen. Uit de vorige bladzijden, en dus uit de oudste stukken, heb ik wel meer dan twee honderd opgeteekend. Ik zal die niet alle hier uitschrijven, maar mij alleen bepalen bij die bladzijden, daar men op zijn minst drie bij elkander vindt. Zoo vindt men op bl. 24 „*u* sonden ende *u* roecloesheit", en „o n s natuer"; bl. 25 „op s ij n hoede", „*u* benedictie", en „*u* lijflicke noetroft" (nooddruft); bl. 27 „h o e r gescapenheit", „mijn woerde

(woorden) ende myn meninghe", en „siin dienres" (dienaars); bl. 42 „hoer lichamen", „hoer spise", „siin pine", en „siin hant"; bl. 35* „sijn siel", en tweemaal „u oghen"; bl. 37* „sijn boede" (boden), „sijn bruyt", en „sijn familie"; bl. 48* „mit siin eighen claerheit, mit siin rijcheit, mit siin eninghe"; bl. 52* „sijn ghevoelike menscheit", „sijn Godheit", en „sijn oghen"; bl. 53* „mijn siel"; „van sijn iongheren", „in sijn inwendicheit", „siin natuer", „sijn knyen", en „sijn lijflicke natuere"; bl. 54* „sijn pure onnoeselheit ende sijn oetmoedighe ghehoersamheit", „sijn lijflike natuer", „haer offerhande", en „haer devocie"; bl. 58* „mit haer sacrificien", „siin tiende" (tienden), „siin vianden", en „siin heilighe werken"; bl. 62* „siin woninghe", „siin scamelheit", en „aen haer hoefden"; bl. 63* „haer behaghelheit", „haer substancie", en „sijn scapen." Even zoo tweemaal op de volgende bladzijde, en „haer zalen ende haer palacen", en „sijn discipulen"; bl. 66* „haer capellanen", „haer missen", „haer werken", en „haer woerden"; bl. 72* „haer vaten", „siin sepultuer", „haer dochteren", „haer ghebreken", „haer oversten", „siin uutverkoren" (in 't meervoud), „siin enghelen", en „haer spise"; bl. 74* „sijn hant", „dijn moeder", „dijn vriende ende vriendinnen"; bl. 78* „mijn jaren", „mijn hande", „mijn vingheren", en „mijn borsten"; bl. 80* „sijn jongheren ende sijn vrienden", en „sijn moghentheit"; bl. 54 „syn gesellen", „syn sonden", „zyn sinnen", en „zyn leeden"; bl. 59 „syn goede luden"; „hy meerde zyn ridderscap ende zyn edel lude"; „zijn goede huysluden", en „hoer kynderen"; bl. 60 weêr „hoer kynderen", „hoer naegebuer" en „hoer naegebuyre" (beide van een buurvrouw); bl. 82 „voor ziin borst", „aen ziin hant"; vier maal „in ziin rechterhant"; „aen ziin lufter zijde", „aen ziin rechterside", „ziin viande"; driemaal „in ziin lufterhant"; „ziin scapen ende ziin ander beesten", en „ziin bomen"; bl. 83 weêr „in ziin rechterhant", en tweemaal „in

ziin lufterhant"; „ziin yseren jnstrumenten", „ziin wonden", en „ziin sieken"; bl. 84 „ziin mediciin", en weêr drie maal „in ziin lufterhant", en „jn ziin rechterhant"; bl. 86 drie maal „siin moeder." En zoo zijn wij gekomen aan die bladzijde 87, daar wel vijftien zulke voorbeelden voorkomen.

Zoo leest men ook in het boven genoemde *Visioen van Tondalus*, op bl. 32 „sijn hand" en „sijn aecx", bl. 33 „mijn haecx" en „haer sonde"; bl. 34 „haer mule" (muilen); bl. 36 „haer hooghen" (oogen); bl. 37 „in al haer leden", „in haer leelicste voorme" (vormen), en twee maal „haer hande"; bl. 38 „mijn hope" en „haer voeten"; bl. 39 „haer spise", en weêr „haer sonden" en „haer voete"; bl. 42 „haer kinnebacken", bl. 43 „haer scamelheyt", en „haer scamelichede"; bl. 45 „haer tanden"; bl. 46 „sijn handen"; bl. 47 „sijn knechte"; bl. 52 weêr „haer sonden"; bl. 54 „haer leppen" en haer handen", „in sijn hant", en „dijn sepultuere".

Even zoo niet zelden in de *Rekeningen van de Graven van Holland en van Bloys*. Zoo bij voorbeeld reeds bij het jaar 1343 op bl. 596 „sijn ridders"; bl. 598 „miin vrouwe"; bl. 602 „sijn hant"; bl. 605 „sijn ghesellen ende haer ghesellinnen"; bl. 606 „mijn vrouwe ende mijn joncfrouwe"; enz. enz. — En zoo vindt men ook in die zoogenaamde rekening van het klooster te Egmond van het jaar 1267 (zie boven bl. 69), dat beter een *Register van verhuurde landerijen* genoemd wordt, op bl. 18 „voer sijn dore", d. i. vóór zijn deur.

In het Zuidnederlandsch worden, zooals wij boven (op bl. 43 en 55) gezien hebben, ook de bijvoeglijke naamwoorden in het vrouwlijk geslacht en in 't meervoud zonder de uitgang *e* uitgesproken, wanneer er geen nadruk op gelegd wordt: en dat deze regel ook reeds in de middeleeuwen in de Zuidnederlandsche spreektaal gevolgd wierd, blijkt uit een menigte plaatsen, waar men in de oude Nederlandsche geschriften, die meest alle door Zuidnederlanders geschreven zijn, tegen de aangenomene regels van de schrijftaal uit onachtzaam-

heid dat taaleigen van de Zuidnederlandsche spreektaal gevolgd vindt. Zoo leest men, om maar enkele voorbeelden hier aan te halen, in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 24 „g h e- d o e c h s a m lancmoedicheit", en twee maal „in die b l o e t sijde", terwijl men even te voren en kort daarna „die b l o t e syde" geschreven vindt. Zoo ook op bl. 27 „op e e n a n d e r stat" (plaats); bl. 30 „in e e n d o n k e r ledicheit", bl. 35 „e e n d a g h e l i x rede" (koorts), en „e e n a n d e r tijt"; bl. 36 „e e n n a t u e r l i c gheneigentheit", en „e e n v e r b o r g h e n hovaerde"; bl. 34* „noch a n d e r cyerheit"; bl. 35* „die vijve g r o e t (groote) woorden"; bl. 36* „die g r o e n varwe"; bl. 40* „die a n d e r manyer"; bl. 53* „die b i t t e r doot"; bl. 65 „die a n d e r gave", en „g h e e s t e l i j c stercheit"; enz. enz. En zoo vindt men ook in het *Visioen van Tondalus* bl. 31 „e e n v u l m a e c t g o e d wille (*wille* wordt namelijk hier, zooals dikwijls elders, als vrouwlijk gebruikt) ende e e n c l a e r jonste" (gunst); bl. 34 „dine y d e l blyscepe" (blijdschap); bl. 35 „in d'e e n syde van desen berghe", en „an d'a n d e r syde"; bl. 44 „o n v e r d r a g h e l i c coude"; bl. 46 „up d'e e n side", en bl. 49 „in d'e e n poorte."

En even zoo vindt men ook bij de dichters, ook bij de oudste, het onbepaald lidwoord, het telwoord *één* en het ontkennende *geen*, en de bezitlijke voornaamwoorden, als ook de bijvoeglijke naamwoorden, zeer dikwijls tegen de regels van de schrijftaal in het vrouwlijk geslacht en in 't meervoud zonder de uitgang op *e*. Trof men dit allêén bij de dichters aan, men zou het voor dichterlijke vrijheden, voor verkortingen om de versmaat, kunnen houden; en zoo schrijft ook Prof. Bormans in zijn Aenteekeningen op het door hem uitgegevene berijmde *Leven van Sinte Christina* bij vers 14, daar men „m ij n tale" leest: „De Ouden behielden of onderdrukten naer „welgevallen en naer de vereischten van de maet de slot-*e* der „adject. van 't vrouw. gesl. in nom. en acc. van het enkelv. „en in het meerv." Maar hoe kon Prof Bormans zoo schrijven!

Dezelfde weglating van de vrouwelijke en meervoudige uitgang op *e* vindt men immers in dat zelfde werk ook in de opschriften van de hoofdstukken, die in proza geschreven en van dezelfde hand als de verzen zijn, van de hand van den auteur zelf. Zoo vindt men op bl. 15 „Wiederwijs (op wat wijze) dat haer scene was gebroken"; bl. 18 „de geestelec liede"; bl. 26 „een slachtinghe"; bl. 41, 45 en 46 „voer haer doed" (vóór haar dood). — Prof. Bormans verklaart in zijn aanteekeningen zoo vele bijzonderheden in de taal van den schrijver van dat werk uit het Limburgsche dialect: waarom verklaarde hij daaruit ook niet die weglating van de uitgang *e* in het vrouwlijk geslacht en in 't meervoud? Dat is immers geheel in overeenstemming met de regels van de Limburgsche en geheele Zuidnederlandsche spreektaal. Hoe is het mogelijk, dat Prof. Bormans, zelf een Zuidnederlander, die overeenstemming niet opgemerkt heeft? — Als Prof. Bormans zegt, dat de Ouden „naar welgevallen" de slot-*e* in de genoemde gevallen behielden of onderdrukten; dan is dit waar, maar zóó te verstaan, dat zij daarin nu eens de regels van de schrijftaal, en dan eens die van de spreektaal volgden. De welluidendheid van het vers kan dikwijls de dichters aanleiding gegeven hebben, om liever de vorm van de spreektaal te gebruiken: maar de middeleeuwsche versmaat was aan geen bepaald getal lettergrepen gebonden, en de vrijheid om tweelettergrepige voeten met drielettergrepige af te wisselen was zoo groot, dat het een eenigzins geoefend dichter niet moeilijk kon vallen, indien hij dit wilde, altijd de regels van de schrijftaal te volgen. — In dat *Leven van Sinte Christina* nu is het gebruik van de vorm van de spreektaal zóó menigvuldig, dat het duidelijk blijkt, dat de schrijver niet de minste moeite gedaan heeft om het te vermijden; gelijk hij het trouwens ook niet doet, zooals we gezien hebben, in de opschriften van de hoofdstukken in proza. Men vindt in dat korte dichtstuk van maar 1949 versen de weglating van de uitgang op

e, waar de regels van de schrijftaal die uitgang vereischen zouden, wel twee honderd en vijftig maal. Ik zal de plaatsen niet uitschrijven: want — behalven dat men mij wel zal willen gelooven, en ieder er zich zelf van overtuigen kan, — dit dichtstuk kan niet ouder zijn als van het laatst van de veertiende eeuw, en liever wil ik een aantal bewijzen hier aanvoeren uit de oudere dichters van dat tijdvak, waarin men beweert, dat de regels van de schrijftaal nog regelmatig in acht genomen wierden, omdat die regels ook de regels waren van de toen, zooals men meent, nog onverbasterde spreektaal.

Zoo vindt men in de *Rijmkronijk van Melis Stoke*, die in 1305 door den schrijver voltooid en door den geleerden Balthazar Huydecoper naar verschillende handschriften met groote zorg uitgegeven is, in het eerste boek vers 68 „haer scepe" (schepen), vers 365 „ander steden", vers 659 „haer vorders" (voorouders), vers 679 „ander goede boeke" (boeken), vers 715 „haer minne", vers 796 „haer weldaet", vers 822 „haer Graefscappe" (graafschappen), vers 896 „sijn Moeye", vers 1173 „sijn kinder", en vers 1190 „haer kinder"; vers 1177 „haer moeylichede", vers 1277 „sijn suster"; en in het tweede boek vers 53, 323 en 628 „sijn moeder", vers 252 „een ander pijnlichede", vers 496 „over een zide", vers 506 „haer vriende", vers 566 „haer viande", vers 1106 „haer drie Omen." Even zoo in de volgende boeken; b. v. in het derde, vers 1186: „Hem ne roeket, hoe groot scande — ander liede daer om ontfinghen"; vers 1279 en 1490 „sijn vrouwe", en vers 1378 „also groot dwaesheit"; in het vierde, vers 46 „zijn Zuster", en in het vijfde, vers 1045 „sijn dochter".

Even zoo in het gedicht *Van den vos Reinaerde* en in de *Reis van Sinte Brandane*, die men als de alleroudste gedenkstukken van het Nederlandsch in de middeleeuwen beschouwt, en waarin men beweert, dat de verbuigingsvormen en taalregels met volkomene regelmatigheid in acht genomen zijn.

Zoo vindt men in de *Reinaert* vers 367: „Ooc brachte hi mi ander niemare"; vers 701 „die up sinen hals brochte — een scarp aex"; vers 805 „Ander wijf ende ander man-daden Bruun groot ongemac"; vers 1105 „niemen ne sach — beter[a] tijt tote onser vaert"; vers 1152 „haddic een muus, ende waer soe (ze) vet"; vers 1284 „Siet hier mijn scade ende mijn scande"; vers 1385 „*u* kindre"; vers 1921 „Hier es een galghe bi" (het woord *galghe* is namelijk vrouwlijk: zie vers 1382, 1887 en 1919); vers 1965 „mijn scone liere" (wangen); vers 1996 „mijn moie" (moei); vers 2125 „alse wi een grote proie lagheden"; vers 2189 „in laet (ic en laet't) niet ligghen up mijn siele"; vers 2534, 2577 en 2756 „mijn vrouwe"; vers 2562 „een die meeste (grootste) wildernesse"; vers 2594 „ander chierheit"; vers 2751 „haer diere" (dieren); vers 2841 en 2845 „*u* siele"; vers 2858 „mijn macht"; vers 2864 „*u* vaert"; vers 2896 „in *u* scoen" (schoenen), en vers 2913 „sijn scoen"; vers 3033 „in haer ghebede" (gebeden); en vers 3138 „een wildernesse."

Van de *Reis van Sinte Brandane* hebben wij twee uitgaven, beide van den Heer Blommaert in zijn *Oudvlaemsche gedichten* (Gent 1838 en 1841), naar twee handschriften, het Hulthemsche en het Comburgsche, maar die in de bewoordingen zooveel verschillen, dat men ze niet voor twee uit één bron gevloeide afschriften kan houden. Het zijn twee verschillende redacties; doch in beide vindt men een menigte afwijkingen van de regels van de schrijftaal, die bewijzen, dat deze regels niet gegrond waren in de levende taal, zooals die toen ge-

---

[a] Prof. Jonckbloet heeft in zijn uitgaaf beteren laten drukken: maar dit is een willekeurige verandering. Het woord *tijt* wordt door de oude Nederlandsche schrijvers nu eens als manlijk en dan eens als vrouwlijk gebruikt; hier als vrouwlijk, indien men niet wil aannemen, dat de dichter de verbuiging in de Accusatief verwaarloost heeft. Prof. Joncbloet heeft in zijn uitgaaf veel veranderd naar zijn stelsel omtrent de middeleeuwsche Nederlandsche versbouw: ik houd mij in mijn aanhalingen aan de lezingen van het handschrift, waar die niet blijkbaar bedorven zijn.

sproken wierd, maar dat de Zuidnederlandsche spreektaal ook toen reeds in de verbuiging dezelfde regels volgde als tegenwoordig. Zoo leest men volgens beide handschriften vers 1498 „e e n wile", vers 1093 „ende droughen in h a e r hande" (droegen in hun handen); vers 675 „a n d e r zielen", en vers 1373 „die b i t t e r dood"; — volgens het Hulthemsche handschrift vers 1508 „e e n grondelose zee"; vers 1234 „dese g r o e n zwerde"; vers 1337 „die grondelose b i t t e r helle"; — en volgens het Comburgsche handschrift vers 278 „e e n wolke"; vers 472 „e e n duve ende e e n raven", vers 928 „e e n stemme", vers 1682 „e e n riviere"; vers 82 „s ij n sorghe"; vers 267 „h a e r riemers"; vers 1935 „m ij n wonden"; vers 1326 „an d'e e n zyde", en vers 1328 „up d' a n d e r zyde"; en even zoo vers 1585 en 1586.

Men ziet het, wat er is van die vermeende volkomene regelmatigheid in het gebruik van de verbuigingsvormen in die twee alleroudste gedenkstukken van het Nederlandsch in de middeleeuwen. En even zoo is het in al de andere oude dichtwerken uit de dertiende en veertiende eeuw, en in de oudste handschriften zoowel als in de jongere. Zoo vindt men in *De boec van Catone*, uitgegeven naar een handschrift van de dertiende eeuw door de Maetschappy der Vlaemsche bibliophilen, vers 174 „h a e r sede", en vers 243 „e n q u a e t sede", in plaats van „ene q u a d e sede", zooals men volgens de regels van de schrijftaal vers 215 in de uitgaaf van. Prof. Jonckbloet leest; — in *De boek van seden*, volgens dat zelfde oude handschrift, vers 43 „e n a n d e r tijt", vers 157 „d ij n vrowe" (vrouwe), vers 339 „s ij n siele", en vers 359 „die a n d e r (in plaats van „anderen") lieden ghewone es — recht te doene"; — en in de *Esopet*, of *fabelen van Esopus*, ook uit de dertiende eeuw en naar een zeer oud handschrift uitgegeven door Clignett, III vers 1 „e e n muus" (in plaats van „e n e muus", zooals men volgens de regels van de schrijftaal vers 3 „g h e n e muus" geschreven vindt); XIII vers 9 „h a e r

kinder" (maar vers 22 volgens de schrijftaal „hare kinder"); XX, vers 4 en 9, en XLIX, vers 2, „sijn hoerne" (hoornen, horens); XXVIII vers 3 „dijn hevemoeder" (vroedvrouw), en vers 16 weêr „haer kinder"; LVII vers 7 „an dander side"; LIX vers 1 „een hinde"; en LX vers 7 „mijn vrouwe Venus." — Zoo ook in de *Beatrijs*, een sproke uit de dertiende eeuw, vers 89 „sijn vriendinne", vers 107 „een langhe stonde", vers 201 „haer ghebede" (gebeden), vers 250 „een dore" (deur), vers 318 „een keyserinne", vers 402 „in een poert" (poort, stad), vers 453 en 773 „mijn kinder", en vers 463, 843 en 903 „haer kinder", vers 617, 872 en 1029 „haer moeder", vers 625 en 666 „mijn sonden", vers 671, 724 en 750 „een stemme", vers 777 „haer cleder", vers 869 „haer twee kindere", en vers 976 „haer biechte."

En zal het nu wel noodig zijn, ook bewijzen aan te voeren uit de andere oudste dichtstukken? Alleen, om te doen zien, dat men zulke bewijzen overal vindt, wil ik uit een menigte van die dichtstukken eenige, het sterkst sprekende voorbeelden hier aanhalen. Zoo vindt men in *Caerl ende Elegast* vers 1249 „sijn suster", en vers 1268 „ons mesdaet"; — in de fragmenten van de *Roman van de Lorreinen*, door Prof. Jonckbloet uitgegeven onder de titel van *Karel de Groote en zijne XII pairs*, in het eerste fragment vers 1665 „sijn suster", en vers 4537 „sijn moeder"; — in de *Walewein* vers 4472 „sijn dochter"; vers 5331 „mijn vrouwe mijn moeder"; vers 5382, 5680 en 5772 „mijn stiefmoeder"; vers 5395, 5397, 5428, 5443, 5502, 5508, 5583, 5695, 5752 en 5910 „mijn vrouwe"; vers 6305 „sijn moeder"; vers 7469 en 9724 „mijn joncfrouwe"; vers 8016 „mijn dochter", vers 8080 „sijn dochter", vers 8451 „sijn stiefmoeder", en vers 10877 „sijn scone amie"; — in de *Lancelot*, II vers 275 en 367 „mijn vrouwe", vers 3731 „een die scoenste ioncfrouwe", en vers 4787, 4791, 6615 en 8294 „mijn moe-

der", vers 6387 „sijn dochter"; vers 8467 „mijn joncfrouwe"; enz. — in de *Ferguut* vers 391 en 497 „sijn moeder"; — in de *Roman van Heinric en Margriete van Limborch*; I vers 252, 2114, 2175 en 2455 „miin moeder", vers 480 „*u* moeder", vers 611, 1043, 1199 en 1889 „miin vrouwe", vers 1156, 1576, 2363, II vers 182, III vers 1044 en 1050 „sijn moeder", I vers 1528, 2555 en II vers 35 „mijn dochter", I vers 2651, 2665, 2675, III vers 451, 460, 470 en 479 „miin ioncfrouwe", III vers 232 „miin nichte", vers 695 en 701 „miin suster"; enz. — in *Floris ende Blancefloer* vers 145 „ene sijn dochter", vers 162 „een Kerstijn joncfrouwe", vers 249, 1113, 1129, 1560 en en 1588 „sijn moeder", vers 269 „haer dochter", vers 435 „een Kerstene" (een Christin), vers 456 „haer moeder", vers 1022, 1678, 1997 en 2915 „een ioncfrouwe"; vers 1370 „ende sijn moeder emmer an sijn side"; vers 1890 „een scone ioncfrouwe", vers 2123 „mijn moeder", vers 2307 „mijn suster", vers 2946, 3206, 3244 en 3294 „haer ghesellinne"; — in *De Trojaensche oorlog* vers 302 „haer nichte", vers 504 „Edel Joncfrou!" vers 2445 „sijn suster"; — in *Die Borchgravinne van Vergi* vers 313, 359, 370 en 523 „sijn vriendinne", vers 509 „mijn vriendinne", vers 330 en 865 „mijn vrouwe", vers 463 „mijn nichte", vers 483 en 496 „sijn nichte", en vers 973 „*u* nichte"; — in *De Grimbergsche oorlog* vers 394 „een scone vrouwe", vers 397 „een dochter", en vers 400 „een vrouwe"; — in het *Leven van Sinte Amand* vers 519 „sijn moeder", en vers 815 „sijn moedere"; — in *Der Ystorien bloeme* (uitgegeven door den Heer A. C. Oudemans Sr. in de *Dietsche Warande* van 1855) vers 1332 en 3451 „sijn moeder", vers 3551 „sijn ouder-moeder", en vers 3385 „sijn dochter"; — en, om ook uit de werken van Van Maerlant een paar voorbeelden aan te halen, zoo vindt men in de laatst uitgegevene stukken van de *Spiegel historiael* VII, cap. 38 vers 39 „sijn zuster",

cap. 56 vers 14 „haer moeder”, vers 37 „sijn dochter”, VIII, cap. 3 vers 6, cap. 23 vers 44 en cap. 56 vers 14 „sijn moeder”, cap. 3 vers 14 „een sijn voestermoeder”, cap. 24 vers 8 en cap. 56 vers 36 „sijn stiefmoeder”, cap. 26 vers 9 weêr „sijn zuster”, en cap. 29 vers 28 „sijn dochter”, en cap 39 vers 45 „een edel joncfrouwe”; enz. enz.

Wie zal nu nog willen beweren, dat er van het gebruik van de uitgang *e* tot onderscheiding van het vrouwlijk geslacht en van ’t meervoud, zooals dat in de schrijftaal, even als in ’t Hoogduitsch, is aangenomen, in de oudste middeleeuwsche Nederlandsche geschriften maar enkele afwijkingen voorkomen, die dan als schrijffouten te beschouwen zijn? Neen, die afwijkingen zijn zóó menigvuldig, en komen bij zóóveel schrijvers voor; — ook bij de alleroudste; — en zij stemmen zoo volkomen overeen met de regels van de tegenwoordige spreektaal; dat er geen twijfel meer kan bestaan, of de regels van de levende taal, zooals die gesproken wierd, moeten van de oudste tijden af dezelfde geweest zijn. Indien in de twaalfde en dertiende eeuw de regels van de schrijftaal ook de regels van de dagelijksche spreektaal waren; indien men toen zeide *een zoon*, maar *ene dochter*, en *mijn vriend*, maar *mine vriendinne*; hoe zou iemand dan toen *een dochter* en *miin vriendinne* hebben kunnen schrijven? Het zou hem immers zelf in de ooren hebben moeten klinken als het krom en gebrekkig spreken van een klein kind, dat nog niet goed praten kan. Zelfs een dichter, als was hij aan een nog zoo strenge versmaat gebonden, — wat de middeleeuwsche dichters niet waren; — zelfs een dichter zou het zich niet hebben durven, — zou het zich niet hebben willen veroorlooven, zóó te schrijven. Het moest immers toch al te mal klinken, al te zeer tegen het taalgevoel indruischen, zóó van een *dochter* of van een *vriendin* als van een *man* te spreken! Zou ooit een Fransch dichter zich kunnen veroorlooven *un fille* te schrijven?

Als wij opmerken, zooals uit de aangehaalde voorbeelden

blijkt, hoe dikwijls die oude schrijvers bij woorden als *moeder*, *zuster*, *dochter*, *nichte*, *vrouwe* en *ioncfrouwe*, bij het lidwoord *een* en bij de bezittelijke voornaamwoorden de uitgang *e* tegen de regels van de schrijftaal aan weglaten; dan kunnen wij dit zelfs niet aan louter onachtzaamheid toeschrijven: wij moeten wel stellen, dat zij juist bij zulke woorden die uitgang zoo dikwijls hebben weggelaten, omdat die hun daarbij zoo onwelluidend en zoo vreemd in de ooren klonk. Alleen maar sommige geletterde en geoefende klerken en geleerde doctoren, zooals bij voorbeeld de schrijver van het door Meijer uitgegevene *Leven van Jezus*, namen de aangenomene regels van de schrijftaal zoo naauwkeurig als mogelijk, met behulp van de Latijnsche grammatica, in acht: maar de diehters, en ook andere schrijvers, waren zoo naauwgezet niet, en offerden niet zelden de regels van de grammatica, waar die het taalgevoel te veel beleedigden, aan de welluidendheid op. En toen later de schrijfkunst algemeen wierd, en ook de leeken die geen Latijn kenden, begonnen te schrijven; toen geraakten die Latijnachtige regels van de schrijftaal, die op de scholen ook niet geleerd wierden, hoe langer hoe meer in onbruik en vergetelheid.

In een oud stuk over de oorsprong van de dobbelsteen, uitgegeven door Prof. De Vries in de vijfde jaargang van de *Verslagen en berigten van de Vereeniging ter bevordering der Nederlandsche letterkunde*,[a] leest men op bl. 36: „soe salmen sijn bloet, sijn sweet, sijn pijn, sijn passie, sinen bitteren doot, ende sijn Moeder vermaledien"; en een weinig verder „mijn lere" en „een viercant figuere." Hoe duidelijk erkent men hierin een Zuidnederlandschen schrijver, die hier, zonder zich aan de regels van de schrijftaal te storen, maar los weg naar het spraakgebruik van de levende taal schrijft! Dit stuk nu zal wel niet ouder zijn als van

[a] ook opgenomen door Prof. Van Vloten in zijn *Verzameling van prozastukken*, bl. 216.

de vijftiende eeuw: maar, als men dan in geschriften, die vijftig, of honderd, of honderdvijftig, jaar ouder zijn, zoo dikwijls geheel dezelfde verschijnsels aantreft; zal men dan daarin ook niet de duidelijke bewijzen zien, dat de levende taal ook toen reeds, even goed als in de vijftiende eeuw en later, van die in de schrijftaal aangenomene regels van verbuiging niets wist?

En dat menigvuldige weglaten van de uitgang op *e* bij vrouwlijke woorden en in 't meervoud is niet het eenigste bewijs: een zoo mogelijk nog duidelijker en sterker sprekend bewijs is het ook niet zelden, en reeds bij de alleroudste schrijvers, voorkomend gebruik van de uitgang op *n* bij woorden van het manlijk geslacht zonder onderscheid van naamval, in de Nominatief zoo wel, als in de Datief of Accusatief, en dus lijnregt in strijd met de aangenomene regel van de schrijftaal, maar volgens het spraakgebruik van de levende taal, zooals die nog in al de zuidelijke Nederlanden gesproken wordt, en daar, zooals wij boven gezien hebben, ook in de Noordnederlandsche volkstalen nog de sporen van over zijn. Zoo vindt men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 53: „In desen zelven jaer zoe geviele eenen alten woenderlijken oirdel ende verdomenisse over een aertsbisscop van Meydenborch"; bl. 54 „Tenden twe jaeren, zoe sterff den biscop", en „Daer quam onsen Heer"; bl. 57 „want joncheer Willem zoe strengen jongen man was"; bl. 63 „Dat ander es enen volcomenen wille nemmermeer sonde te doene"; bl. 80 „so wie ziin onderzaten met felle starcheit, ghelijc den[a] wolf den scapen, mit quader loosheit,

[a] Bij een oppervlakkige lezing zou men kunnen denken, dat *den wolf* hier in de Datief met *ghelijc* verbonden is, zooals dit gewoonlijk in de middeleeuwsche geschriften plaats heeft: maar dit heeft alleen plaats, wanneer *ghelijc* als bijvoeglijk naamwoord gebruikt wordt. Hier beteekent *ghelijc den wolf* niet zooveel als *gelijk aan den wolf*, maar is *ghelijc* een voegwoord, even

als d e n vos die gansen, met felre wreetheit, als die leeuwe den goedertieren beesten, om ziin profijt scat, sceert of onder den voeten druct"; bl. 82 „D e z e n man sel op ziin hooft hebben een stalen helme"; bl. 84 „daer d e n scout, burgermeysters ofte scepene--bij worden beteykent"; bl. 163 „dat is sijn é n e n dienst"; bl. 180 „dat den énen een *pater noster* beter is dan den anderen e n e n h a l v e n souter"; bl. 183 „coept den acker, daer d e n scat verborghen yn leyt"; bl. 184 „D e n toorn, die hy tymmerde, dat waer dat sijn gheest worde verheven boven allen gescapen dinghen"; bl. 200 „d e s e n wegh, dien wy te gaen hebben, is seer corte"; bl. 201 „d i e n reep der sunden heeft my ombevanghen"; en „e n e n nap, die eens gebroken wordt, en can sijn yerste heelicheit niet weder gecrigen"; bl. 202 „Dit en es oec d e n r e c h t e n wech niet"; bl. 211 „d ij n e n wil gescie"; en „s i n e n naam was Sathanas"; bl. 214 „doe d e s e n v r o l i k e n sanck gesongen was"; bl. 222 „D e s e n dach is gheheten sonnendach"; en „d e s e n d a c h is gheheten na denselven dach"; bl. 224 „so quam wt den bevelen Goods d e n enghel"; bl. 250 „om dat t e n (dat is „opdat den") stanc van sinen lichaem niet deren en zoude den volcke"; bl. 255 „tot elker ure soe verkeert (verandert) h a r e n roke ende smake"; en „daar wast g o e d e n ghengewaer (gember)"; bl. 273 „d e n raet, dien du nu versteect, die sal dan tot dijnre herten gaen"; bl. 311 „daer en moet nyemant oplegghen dan o n s e n here J.C."; bl. 312 „hoe is d i n e n naem?" bl. 315 „soe wordt derselver deernen Christi van onsen Heer ghetoent e n e n s c o e n e n lelyen-stoc"; bl. 322 „die borne was daer alredicste m i n e n

---

als *als* in het volgende *als den vos*; en even als hier *den vos*, zoo is ook *den wolf* het onderwerp, dat in de Nominatief zou moeten staan. — Met *d e n scapen* en *d e n goedertieren beesten* kan de D a t i e f bedoeld zijn; ofschoon het niet blijkt, waarom dan ook niet *d e n gansen* geschreven is: maar het gebruik van de verbuigingsvormen is hier zeer onregelmatig, en wèl een bewijs, dat de regels van de schrijftaal vreemd waren aan de spreektaal van den schrijver van het handschrift. Het handschrift is van het jaar 1404.

dranc"; bl. 327 „Doen wordt dien brief ghezeghelt"; en „den sesten seghel ontfinc den brief"; bl. 339 „van wat gaerne desen mantel ghemaect is"; en „soe es desen mantel van goude gheweven."

En, als men op bl. 62* geschreven vindt „den duvel ende die werelt te behaghen"; en even zoo op bl. 69* „alsof si haer den duvel ende die werelt vercoepen woude"; dan is het ook duidelijk, dat daar „den duvel" niet geschreven is, omdat daar volgens de regels van de schrijftaal de Datief vereischt wierd, maar alleen als de volle manlijke vorm van het bepalend lidwoord, zooals die in het Zuidnederlandsch zonder onderscheid van naamval gebruikt wordt. Want, had de schrijver met dat den de Datief willen beteekenen, dan had hij immers ook „der werelt", en niet „die werelt", geschreven. Neen, zoo schrijvende, dacht hij aan geen verbuiging of Datief, en schreef alleen daarom „den duvel", omdat hij in de taal, daar hij in sprak en dacht, altijd zóó gewoon was te zeggen.

Een menigte voorbeelden van het gebruik van die volle manlijke vorm in de Nominatief vindt men in het *Visioen van Tondalus.* Zoo op bl. 31 „also desen bouc verclaren sal" (want het woord *boek* wordt hier, zooals dikwijls elders, als manlijk gebruikt); en „daer en es gheenen wijngaerd"; bl. 33 „met éenen woorde viel den lichame doot" (want ook het woord *lichaem* komt dikwijls als manlijk voor); en „sinen neuse werd scerp, sinen kinne viel in"; bl. 34 „waer es dinen ongheminden lichame"? bl. 35 „den stanc hier af quelde deser sielen meer"; „up desen berch lach eenen sonderlinghen nouwen wech"; „Desen berch was an beede siden vul van quaden gheesten"; en „den vaer (dat is *vrees*, maar manlijk) heeft mi doorgaen"; bl. 36 „den stijnckenden berch es des verraders pine"; bl. 36 „desen torment (dit woord wordt daar veelal als manlijk gebruikt) es dine"; bl. 43 „dien wech was nouwe"; „Desen wech gaet ter doot waert"; „De-

sen wech es al te nouwe"; „Hoe heet desen torment?" „so quam Tondalus so groten anxst an ende onverdraghelic coude, ende meerderen stanc, dan hi te voren hadde overleden"; en „als - - haren troost wech was"; bl. 45 „als den rooc nederslouch"; bl. 47 „so si meerdere sijn in de werelt - -, so haren torment meerdere sal sijn in der hellen"; bl. 48 „so verginc desen stanc"; bl. 50 „desen muer was te siene ghelijc den selvere"; bl. 51 „Wat sielen es desen loon gheordineert?" en „so saghen si eenen anderen muer staen, also hoghe als den eersten was"; bl. 52 „Desen boom es de figuere van der heligher kerken"; bl. 53 „Desen muer, die van dusghedanen steenen blecte, hi verwecte" enz.; bl. 54 „nochtan ghinc dese claerheit ende soeten rooke boven allen den glorien, die sy noch ghesien hadden"; en „boven den soeten luut van den instrumenten ghinc den soeten luut van den zielen"; bl. 55 „Neven desen sielen stont eenen zetele"; en „Wiens es desen setele? bl. 56 „Onsen raet, onse hulpe, en sal die niet ghebreken"; en „Desen bouc es ghetrocken huten latine."

Dit zelfde gebruik van de uitgang op *n*, waar de Nominatief vereischt zou worden, vindt men ook bij de dichters, ook bij de alleroudste. Zoo leest men in de *Reinaert* vers 80 „datter enen dach af was ghenomen"; vers 296 „daer wilen na gheheten waert — Vrouwe Alenten goeden hane": vers 556 „mi es den buuc so gheladen"; vers 1098 „Hets beteren raet"; vers 1115 „Hier es der spisen quaden tijt"; vers 1199 „Wanen quam uwer herten desen wanc?" vers 1528 „Hem was dien leden buuc so groot"; vers 1905 „Hier mach in lopen andren raet"; vers 1914 „sinen list die es so groot"; vers 2152 „Coninc, dien scat was bestolen"; vers 2237 „dat was Grimberte, den das"; vers 2856 „Dinen arbeit wert niet clene"; vers 3116 „Haren rouwe was wel clene"; vers 3272 „dat desen brief — bi hem allene ware ghescreven"; vers 3346 „Doe

hiet hem dien coninc gheven — den brief Botsaerde, sinen clerc"; en vers 3413 „so ware een deel — gesocht (verzacht) den rouwe."

Even zoo in de *Brandaen.* Zoo volgens het Hulthemsche handschrift vers 408 „Enen storm viel hem doe an"; vers 1191 „daer u monc wederquam, dien u dien duvel nam"; vers 1359 „eer ghi gheroeret een haer, ware versmolten enen berch stalijn" (van staal)"; vers 1408 „Doen hi dit hadde gheseit, naecte hem groten arbeit"; vers 1516 „alsoe groet als enen oven"; vers 2078 „als desen visch wederkeert"; en vers 2087 „Doe quam enen groten wints stoet" (windvlaag); — vers 2135 volgens beide handschriften „was haren anxt so groet"; en in het Comburgsche vers 641 „Dien berch bernet emmermeer"; en vers 1379 „overmorghen vele vroe — sal mi den noot gaen toe."

Zóó dikwijls komt dat gebruik van de uitgang op *n*, waar de Nominatief vereïscht zou worden, reeds voor in die twee dichtstukken, die voor de oudste gedenkstukken van de Nederlandsche taal in de middeleeuwen gehouden worden; en even zoo treft men het aan in vele andere Zuidnederlandsche dichtwerken uit de dertiende en veertiende eeuw, en in de oudere zoowel als in de nieuwere. Zoo vindt men bij voorbeeld in *Caerl ende Elegast* vers 213 „haren anxte is dicke groot"; vers 265 „sinen list es menichfout"; vers 282 „swart was den wapenroc"; vers 604 „waer leit den scat?" vers 1293 „Nu naket enen groten stride"; — in *De Trojaensche oorlog* vers 390 „die vaer (vrees) soude mi men (minder) ghedueren, — dan den vaer, dat ik u moet — die waerheit segghen"; vers 1271 „Daer was ghelaten, bi trouwen, — meneghen bittren traen"; vers 1355 „Sinen scilt was swert"; vers 2911 „Recht buten der stat op die fosseiden (grachten) — was dien tornoy"; vers 2949 „Vreselike soe was desen dach"; — in *Die Borchgravinne van Vergi* vers 97 „als den ridder sach 't hondekijn, — sach hi wel" enz.;

vers 542 „Ic weet wel, dat eer gheint (geeindigd) — den nacht was, eer 't hem lief was"; vers 545 „Si wouden wel, dat een jaer — den nacht hadde moghen duren daer"; vers 549 „tote den nacht leden (voorbij gegaan) was"; vers 962 „Haren vrient ende amijs - - en wiste niet van deser dinc"; — in de *Renout van Montalbaen* vers 1242: „wat groter cracht den jonghen man — in elken wighe (strijd) gheleesten can"; en vers 1787 „Aldus bleef Renout den name"; — in *Floris ende Blancefloer* vers 419 „dan ware onse scade ende onsen toren — meer, dan hi was te voren"; vers 1433 „want groten list behoort ter minnen"; vers 2733 „ende den schiltcnecht, dien hijt gheboot, — driehondert bisanten daer op goot"; vers 3538 „so en waer u desen toren niet ghesciet"; — en even zoo in de *Walewein*, in de *Lancelot*, in de *Roman van Heinric en Margriete van Limborch*, in de *Rijmkronijk van Jan van Heelu*, in de *Grimbergsche oorlog*, in de *Spiegel historiael* van *Jacob van Maerlant*, in *Der leken spieghel* van *Jan van Boendale*, in het *Leven van Sinte Amand*, in de *Theophilus*, in het gedicht *Van den sacramente van Aemsterdam* door *Willem van Hillegaersberch*, en in de *Abele Spelen ende Sotterniën*, uitgegeven door *Hoffman von Fallersleben.*[16]

Wie zal het dan nu nog kunnen betwijfelen, dat in het Zuidnederlandsch, zooals het gesproken wierd, die uitgang op *n* van de oudste tijden, waaruit wij schriftelijke gedenkstukken hebben, af aan, geheel op dezelfde wijze als nu nog tegenwoordig, als de volle manlijke vorm zonder onderscheid van naamval gebruikt wierd? Men vindt immers dit gebruik van die uitgang even zoo wel in de oudste geschriften en handschriften, als in de jongere; en, als wel iedereen geneigd zal wezen, om in geschriften van de vijftiende eeuw, en ook in die *Abele Spelen ende Sotterniën*, die waarschijnlijk

[16] Een groote menigte voorbeelden uit al deze werken kan men vinden in de Aanteekeningen achter deze verhandeling.

van het laatst van de veertiende eeuw zijn, dat gebruik van de uitgang op *n* in de Nominatief voor een spoor van de toenmalige spreektaal te erkennen; zal men dit dan ook niet moeten doen in geschriften, die een halve, of een heele, eeuw ouder zijn? Aan onwillekeurige schrijffouten is hier toch niet te denken; daarvoor komt het veel te dikwijls en veel te algemeen voor; ook niet aan willekeurige veranderingen van latere afschrijvers naar het spraakgebruik van hun eigen tijd: want dan zou men het in de handschriften van de vijftiende eeuw veel menigvuldiger moeten aantreffen. Blijkbaar is het gebruik van de uitgang op *n* in de Nominatief, waar men het aantreft, alleen aan onachtzaamheid of aan mindere naauwgezetheid toe te schrijven; en de schrijver van een handschrift uit de veertiende eeuw, die toch zelf een geletterde klerk was en met het leeren lezen en schrijven ook de regels van de schrijftaal geleerd had, moet veeleer geneigd geweest zijn, om zulk een taalfout, waar hij die in het oudere handschrift, dat hij afschreef, vond, te verbeteren, dan om willekeurig, zonder de minste rede, wat hij volgens de regel geschreven vond, te bederven.

Neen, het laat zich geen oogenblik betwijfelen, dat velen van de oudste middeleeuwsche schrijvers zelf van tijd tot tijd, tegen de aangenomene regels van de schrijftaal, die zij anders volgden, uit onachtzaamheid of uit minder naauwgezetheid, die uitgang op *n* gebruikt hebben, waar de Nominatief vereischt zou worden; en sterker bewijs, dat die geheele, in de schrijftaal aangenomene verbuiging naar het onderscheid van de naamvallen reeds in hun tijd aan de levende taal, zooals die gesproken wierd, vreemd moet geweest zijn, kan men toch wel niet verlangen. Indien zij in de levende taal, zooals zij die spraken en daarin dachten, met die uitgang op *n* de manlijke Accusatief of Datief van de Nominatief onderscheidden; dan zouden zij in hun schrijven zulke fouten nooit hebben kunnen maken. Hun instinct, het gevoel op de regels

van hun moedertaal, zou hen voor zulk een vergrijp tegen het spraakgebruik bewaard hebben. Maar zij begingen zulke fouten tegen de aangeleerde regels van de schrijftaal, juist omdat het spraakgebruik van de levende taal hun daartoe aanleiding gaf. — Ook tegenwoordig wordt daarom in het gebruik van de uitgang op *n* die zelfde fout tegen de regels van de grammatica niet zelden gemaakt, vooral door schrijvers, die het Latijn zich niet eigen hebben gemaakt: maar nooit of nimmer zal iemand de Datief of Accusatief voor de Nominatief gebruiken, waar die ook in de spreektaal onderscheiden worden, namelijk in de persoonlijke voornaamwoorden. Nooit of nimmer zal iemand *mij*, *hem*, *haar* of *ons*, voor *ik*, *hij*, *zij* of *wij* gebruiken. Wel zal iemand kunnen schrijven: „Den Ouden Heer is ernstig ongesteld, en den doctor geeft weinig hoop": maar nooit zal iemand schrijven: „Hem is ongesteld", of „Hem geeft weinig hoop."— Even min zou een schrijver in de middeleeuwen, indien hij in zijn spreektaal met de uitgang *n* de Datief of Accusatief van de Nominatief onderscheidde, hebben kunnen schrijven, zooals men nu geschreven vindt in de *Prozastukken* op bl. 54 „Tenden twe jaeren, zoe sterff den biscop"; of in de *Reinaert* vers 556 „mi es den buuc so gheladen"; en in de *Brandaen* vers 2135 „was haren anxt so groet"; of in de *Caerl ende Elegast* vers 213 „haren anxte is dicke groot." Maar men schreef zoo, tegen de regels van de schrijftaal, die men anders volgde, uit onachtzaamheid of uit minder naauwgezetheid, omdat men zoo sprak.[a] —

[a] In het Zuidnederlandsch wordt die *n* van de volle manlijke vorm, wanneer het volgende woord met een medeklinker begint, vóór de meeste medeklinkers gewoonlijk niet uitgesproken, als er geen bijzondere nadruk op het woord gelegd wordt; zoodat men bij voorbeeld *ene man* zegt in plaats van *enen man*. Naar deze uitspraak vindt men ook in de middeleeuwsche handschriften hier en daar wel geschreven. Zoo vindt men bij voorbeeld in de *Ferguut* vers 303: „Van calfsvellen hi ane droech — ene roc cort toten knie"; vers 1039 „dat hi mi tene geselle ontvinge"; en in *Der leken spieghel* I, c. 22 vers 6

Ofschoon nu het tot hiertoe aangevoerde wel reeds meer als voldoende is om te bewijzen, dat die geheele verbuiging, zooals men die van oudsher in de Nederduitsche en Nederlandsche schrijftaal, even als in het Hoogduitsch, gebruikt vindt, reeds in de oudste tijden, daar wij schriftelijke gedenkstukken van bezitten, vreemd was aan de levende taal, zooals die gesproken wierd; men vindt daarvoor ook nog andere sterk sprekende bewijzen.

In de oude middeleeuwsche Nederduitsche en Nederlandsche geschriften worden de voorzetsels niet, zooals tegenwoordig in de gewone schrijftaal, altijd zonder onderscheid met een naamwoord in de Accusatief; maar, zooals ook nog in de Staten-vertaling van de Bijbel, en even als in het Hoogduitsch, gedeeltelijk met de Datief, gelijk in het Latijn met de Ablatief, verbonden; sommige, zooals *in*, *aan* en *op*, naar

---

„van eene boeme", en c. 34 vers 22 „ende sine ghebuer niet en versint, — die lichte beter es dan hi." Op deze beide laatste plaatsen vindt men echter in een ander handschrift *enen* en *sinen*; en zoo zal men overal, waar men zoo in de manlijke Datief of Accusatief de *n* weggelaten vindt, zeer geneigd zijn om een schrijffout te onderstellen, door 't vergeten van een streepje boven de *e* te zetten. En deze onderstelling is genoegzaam zeker, wanneer het volgende woord met een klinker of *h* begint, of met een medeklinker, waarvóór de Zuidnederlander de *n* van de manlijke vorm gewoon is uit te spreken. Zoo is het genoegzaam zeker, dat de Antwerpsche klerk, Jan van Boendale, op de eerste zoo even aangehaalde plaats van *Der leken spieghel* „van eene boeme" geschreven heeft, of ten minsten heeft willen schrijven. En zoo zal men dan ook moeten verbeteren in de *Lancelot* II vers 47 „die ene bracke vorde" (voerde); in de *Brandaen* vers 976 volgens het Hulthemsche handschrift „tote ene borghe (lees enē berghe"), die bernde sere"; en in de *Reinaert* vers 701 „die up sinen hals brochte beide, — een scarpe aex ende ene baerde" (want men moet wel aannemen, dat het woord *baerde* hier als manlijk gebruikt is, zooals het is in het zamengestelde *hellebaard*).

En zoo zal men dan ook in de *Ferguut* vers 277, daar men nu leest „Ene hoghe torne stont ane deen ende", wel „Enē hoghē" moeten lezen, ofschoon hier de Nominatief vereischt zou worden: want, dat de schrijver, het woord *torne* (toren) als manlijk gebruikte, kan men zien uit vers 280, daar men leest „die den torne gebatalgeert – so wel hadde op die hoghe see." — Maar, als men nu vóór een manlijk woord, dat met een medeklinker begint,

het onderscheid van beteekenis, nu eens met de Accusatief, dan eens met de Datief. Volgens de toen geldende regels behoorde men te schrijven, en schreef men ook veelal, *in 't land komen*, maar *in den lande wonen*; *in de hand nemen* of *geven*, maar *in der hand hebben* of *houden*; *op 't hoofd zetten*, maar *op den hoofde dragen*. — Maar, als men nu opmerkt, hoe dikwijls in die oude geschriften, en reeds in in de alleroudste, ook tegen deze in de schrijftaal aangenomene regel gezondigd, en achter een voorzetsel, dat volgens die regel met een Datief verbonden moest worden, de Accusatief, en somtijds zelfs wel de Nominatief, gebruikt wordt; dan ziet men daaruit ook weêr duidelijk, dat die regel van de schrijftaal niet gegrond was in de levende taal, zooals die gesproken wierd, en dat de Nederlander zoowel toen, als nu, voor dat onderscheid van naamvallen bij de voorzetsels geen taalgevoel had.

---

daar de Zuidnederlander de uitgang *n* van de manlijke vorm nooit vóór uitspreekt, even zoo *ene*, of *sine* of *hare*, vindt, en de Nominatief vereischt zou worden; dan kan men niet met even zooveel waarschijnlijkheid aannemen, dat de schrijver *enē*, *sinē* of *harē* heeft willen schrijven. Want, daar hij dan toch in zulk een geval blijkbaar aan de regels van de schrijftaal niet dacht, maar schreef zooals hij in zijn moedertaal gewoon was te spreken en te denken; zoo is er niet de minste rede om te onderstellen, dat hij niet naar de uitspraak geschreven zou hebben. Zoo heeft men dus geen genoegzame rede om een schrijffout te onderstellen, als men leest, zooals men geschreven vindt in de *Ferguut* vers 290 „Een wijf haddi, die vele bet — was geboren dan hare man"; en in *Der leken spieghel* in de Prologhe vers 403, geheel naar de regels van het Zuidnederlandsch: „hoe haer macht ende hare staet — algader te niete gaet." Wel hebben hier twee andere handschriften „haer staet", maar blijkbaar als een verbetering naar de regels van de schrijftaal: want het voorafgaande „haer macht", dat men in alle handschriften leest, bewijst, dat de schrijver hier aan die regels van de schrijftaal niet dacht en de spreektaal volgde: maar in de Zuidnederlandsche spreektaal zal men niet zeggen „haer macht en haer staet", maar „haer macht en hare staet." En zoo leest men ook in *Der naturen bloeme van Jacob van Maerlant*, in het tweede boek vers 2128 „Haer voorhooft ē hare staert doet — verstaen, hoe si sijn ghemoet." Een ander handschrift heeft daar de volle vorm: „Haer voorhooft ē haren staert, die doet" enz.

Zoo vindt men het voorzetsel *in* wel dikwijls, waar het volgens die regel behoort, met een Datief verbonden; zooals in de *Verzameling van prozastukken* bl. 38* „ghelijc in der werelt", bl. 76 „die in der werelt gheschien", en bl. 99 „al levende in der werelt"; maar bl. 16 „die hoechste berch, die in die werelt is", bl. 28 en 34* „als ochte si in die werelt waren", bl. 59* „die men doet in al die werlt", bl. 69* „alsof hi in die werelt waer", en bl. 80* „nochtan is hi een coninc in die werlt." — Zoo ook op bl. 68 met de Datief: „In der stat van Hermopolis is een hoef" (hoof, hof); maar bl. 7 „alse in die stat (plaats), daer onze here segt"; en „ochtic in eneghe stat mesgripe in te vele te segghene ochte te lettel"; en bl. 72* „Is enich rijc man siec in die stat." — Regelmatig met de Datief leest men bl. 70 „in den lande sijn voghele"; maar bl. 92 „in al dat land van Orienten is een ghewoent": — bl. 98 met de Datief: „Als dese ridder aldus alleyn sat in desen huse"; maar bl. 60 „heb ic ander broot in mijn huis"; en bl. 99 „si maecten int huus een vier": — bl. 53 met de Datief: „In desen zelven jaer"; en zoo dikwijls elders „in den jare onses (of „ons") Heren"; maar bl. 4 „in ons heren dusentechste iaer"; bl. 15 „int jaer ons Heeren Mccclxxxiiij, in die maent voir alreheiligen misse"; en bl. 59 „int jaer ons Heren"; niettegenstaande de sehrijver vier regels vroeger „in den jaer" geschreven had. — En wil men nog een menigte andere voorbeelden uit de oudste stukken? Zoo vindt men op bl 3 „in die hoymaent", bl. 5 „in lange tide", bl. 16 „In die zelve wallende zee is een die hoechste berch"; en „die in de zee zijn"; bl. 17 „In die wendelzee is ene insula"; en „In datzelve water zijn worme"; bl. 18 „in die vloet was eene groote menichte van duvelen"; bl. 25 „die hijr voermaels in die woestijne laghen"; bl. 32 „hem ontmoeten in die zale der glorien"; bl. 40 „dit is altemaal één in onse verhevenheit mit Gode"; bl. 33* „dat men in

deze provyncie vant"; bl. 34* „mit hem drincken -- in die onreyne kamer der hellen"; en „dat ghi in dat eynde uwes levens vonden wert"; bl. 36* „dat in *u* herte leeft"; bl. 38* „woenen in die glorie sijns vaders"; bl. 43* „int midden der kinderen Israhel wonen"; bl. 47* „Die eerste beroeringhe, -- die werket in die cracht Gods"; en „si werket in een yghelic creature"; bl. 48* „die int midden staet"; bl. 49* „Ten anderen woent God in die eenvoldicheit ons gheestes mit afgrondische rijcheit; ende in dese rijcheit is onse gheest also los"; bl. 51* „dese mirreboem -- wast -- in Arabien, dat is in dieghene, die ootmoedig siin"; bl. 52 „hoe ghi u oefenen selt int doeghen (lijden) ons Heren"; bl. 53* „dese dinghen werden gheoefent in dat ambocht der heiligher kerken"; en „sijn lijflike nature was in bevende anxte"; bl. 54* „wert bernende in een vier van minnen"; bl. 56* „ghesoden in die olie siinre karitaten"; bl. 57 „in dat weerde lichaem en bleef niet een droppel"; en „wi glorieren boven alle dinc in die minne ende in die ghehoersamheit"; en „in die gheboerten ende in den leven, ende inder doot ons Heren en vinden wi anders niet, dan" enz.; bl. 60* „die men nu pleecht in comenscip (koopmanschap), ende in alle dinghen"; bl. 66* „hierom is luttel gheesteliker vrucht in die heilighe kerke bleven"; bl. 71* „al vergaet die duecht in hem ende int volc; bl. 72* „of hi siin sepultuer kiesen mochte in haer cloester"; en „leven in oncuuscher wanderinghe of in ander groeve sonden"; bl. 74* „die di in die ure dijnre doet niet begheven en sellen"; bl. 79* „Dese voert mi op in die wederheit" (tegenspoed): maar onmiddelijk daarop „ende drucket mi neder in der voorspoedicheit"; en „int eynde"; bl. 80* „daer hi loen ghevet in sijn rijc"; bl. 53 „als hy in syn ghebeth lach"; bl. 54* „in welcke staet hi hem wel regeerde een corten tyt"; en „midden in die kercke"; bl. 62 „die heeft staphans oncuysheit ghedaen in sijn herte"; bl. 66 „In de kerke te sente

Jans te Latrane, daer gaf die Paus Gregorius" enz.; bl. 67 „int westen-ende vander kerke steet een camere"; en „In die selve kerke steet een capelle"; bl. 79 „die daer in dat tafelbort staen"; bl. 80 „die in dat spul besloten was"; bl. 81 „die in dit spul nijt en zuecken dan tijtlic ghewynne"; en „so sel een coninc in ziin overste staet aldus wesen geformeert"; en „so sel hi sitten in een coninclike stoel"; en „so sal hi hebben een sceptrum in ziin hant"; en „sal hi hebben enen ronden appel in ziin lufter hant"; en „sittende in een coninclike stoel"; en op de volgende drie bladzijden meermalen „in ziin rechterhant" en „in ziin lufterhand"; enz. enz.[a]

Zoo ook dikwijls in de *Rekeningen van de Graven van Holland en van Bloys*; bij voorbeeld op bl. 606, bij het jaar 1388, „die hi minen here ghelient hadde int huys te Brederode"; bl. 609 „gespikert an 1 bort in die scrijfcamer"; bl. 617 twee maal „int jaer"; en even zoo zeer dikwijls in het vervolg; bl. 610 en 611 „in die raitcamer"; bl. 619 „in die erste weke"; bl. 630 „In de stat te Bresselow"; bl. 634 „int wedercommen", en „in de leste weke"; bl. 635 „in de eerste weke", en, zooals ook meermalen later, „in die Hage" (anders, zooals bl. 603, 605 en 606, nu eens „in den Haghe", en dan eens „in der Haghe"); bl. 637 „in die weke daerna"; bl 639 „in de weke na Pinxteren"; enz. enz.

[a] Op bl. 68* vindt men „in die beghinne", en op bl. 5 twee maal „in tie jare." Dit laat zich alleen zóó verklaren, dat de schrijver van het regelmatige in de boeken gebruikelijke „in den beghinne" en „in den jare" wel eenige herinnering had, maar de grammatische vorm er niet van verstond en het uitsprak, met weglating van de *n*, „in de beginne" en „in de jare", zoodat het meer overeenkwam met het in zijn spreektaal gewone „in dbeghin", en „int jaer." Daarom schreef hij met het in de schrijftaal gebruikelijke *die* in plaats van *de* „in die beghinne" en „in tie jare? — Het gebruik van de *t* in plaats van de *d* in het lidwoord is den schrijver van het stukje op bl. 5 eigen.

Desgelijks in het *Register van verhuurde landerijen van het Egmondsche klooster* van het jaar 1267, op bl. 1 van mijn afschrift: „(gheleghen) in die dijcvenne", bl. 2 „Int spittale", bl. 4 „in dit ende", bl. 7 „in die tich", en bl. 12 en 15 „in die made"; — in een oorkonde van het jaar 1278, naar het origineel uitgegeven door Prof. Serrure in het *Vaderlandsch Museum voor Nederlandsche letterkunde* enz. I, bl. 288: „bliven in die saisine van deser voerseider calaengen"; en „int jaer"; en even zoo in een andere van 1280 „int jaer" en „in die maent"; en „in een Schepenen brief van 1298 (aldaar bl. 100) „in de maent van meie." — Ook in een andere oorkonde van het jaar 1277, aldaar in het tweede deel bl. 248, vindt men: „gheliic dat si in dese lettren bescreven sijn." Hier zou men een schrijffout kunnen vermoeden, en onderstellen, dat boven de *e* een streepje vergeten is; maar dat kan men zoo niet, als men in een andere daarop volgende oorkonde van 't zelfde jaar over dezelfde zaak op bl. 250 leest: „Dit was ghedaen the Brussele in dat vore ghenomde godshuis in den jare ons Heren" enz. In dit laatste „in den jare" wordt volgens de regels van de schrijftaal de Datief gebruikt: maar, dat dit gebruik van de Datief even min toen, als nu, in het spraakgebruik gegrond was, blijkt ontegenzeglijk èn uit de oorkonden van 1278 en 1280, èn uit het onmiddellijk voorafgaande: „in dat vore ghenomde godshus."

En even zoo vindt men ook in de *Gewoonten, vryheden en privilegiën der stad Sint-Truyen* (uitgegeven door de Maetschappy van Vlaemsche bibliophilen) in stukken van 1329, 1349 en 1366, op bl. 5 „int jaer", bl. 18 „ynt vierde jaer ons Roemschen rijcks", en bl. 20 twee maal „int toecomende jaer". Ook leest men daar wel op bl. 2 en 3 drie maal naar de regels van de schrijftaal „in der selver stadt", en op bl. 6 „in der voerseider stadt"; maar bl. 2 „in die voernoemde stadt", bl. 8 „in onse voerseide stadt, en bl. 11 half naar de spreektaal en half naar

de schrijftaal „in die voerseider onser stadt". Ook vindt men op bl. 9 „in die feeste (op het feest) van Dertyendach", bl. 12 „in die officie blyven, en bl. 17 „in de voerseide peyse".

En zoo vindt men ook in het *Visioen van Tondalus* op bl. 31 wel met de Datief „in den latine", en „in den rijm", maar: „Dit visioen -- ghesciede int jaer Ons Heren, als men screef 1147"; bl. 32: „In dat land sijn vele religieuse"; twee maal „in de suutzyde"; en „hi bleef in dit ghepeins"; bl. 33 „een lettel waermheden in sine luchter side"; „dat in de weerelt es"; en „ende ooc so ne was gheen strate in al de stad"; bl. 35 „te siene in eene panne"; bl. 36 „in dese valeye lach een tafele"; bl. 37 „in hare wet so ne was niement so gherechtich vonden"; bl. 38 „in dhende" (in't einde); bl. 40 „In dit huus was altoos onvertallike ghiricheit"; en „in de scamelheit"; bl. 41 „dat so -- hadde ghesijn (dat ze was geweest) -- in de scaduwe van der doot"; en „dat si dan te heetere souden sijn in de minne Gods"; bl. 42 „so bliven die allendighe sielen in dat stinckende water"; en „si hebben in hare steerten naghelen"; bl. 44 „te bernene in eene smesse"; „langhe ghesien hadde in dit torment"; en „in de middewaert van der viere"; bl. 45 „in dese vlamme was eene groote menichte van sielen"; bl. 46 „wandelen in de ghebode Gods"; en „in elc hooft hondert tonghen"; bl. 47 „die in de ghebode Gods niet en wandelen"; en „so si meerdere sijn in de werelt"; bl. 48 „die in dese ruste sijn"; bl. 49 „in dit velt waren groote menichte van zielen"; bl. 51 „in dese scoonheit", en „in de glorie"; bl. 52 „in de stat" (plaats); bl 53 „in hoe wonderliken manieren dat si stonden in die selve stat"; bl. 55 „dat in de weerelt es"; en bl. 56 „so wie dat wandelt in de gebode Gods".

Dezelfde onregelmatigheid treft men aan bij alle dichters, ook bij de oudsten. Zoo vindt men in Melis Stokes Rijm-

kronijk wel dikwijls bij dit voorzetsel *in* de Datief gebruikt, waar dit volgens de toen geldende taalregels zoo behoorde, zooals bij voorbeeld vers 6 van het eerste boek „in haren iaren”, vers 1165 „in sinen vierden iare”, en vers 1293 van het tweede boek „in den zelven iare; maar vers 684 van 't eerste boek „in dat iaer ons Heren”, vers 755, 1131 en 1293 „int iaer Goeds”, vers 760 „in Otten des Coninx ander iaer”, vers 891 en 951 „Int iaer ons Heren”, vers 1213 „int iaer te voren”, vers 897 „int selve iaer”; en even zoo in het tweede boek vers 127, 417, 516, 670, 693, 891, 990 en 1269; als ook vers 521 en 1189 „int naeste iaer”. — Even zoo vindt men ook wel met de Datief I vers 11 „in vraier orconde”, vers 25 „in ouden tiden”, vers 63, 244, 467, 470, 1094 en elders „in sinen tiden”, vers 143 „indien daghen”, vers 148 „in dien tiden”, vers 249 „in ghenen ystorrien bescreven”, vers 280 „in den nijtspele”, vers 330 „in ouden namen”, vers 564 „in siere stonde”, vers 1149 „in ghere (geener) sake”, en II vers 928 „in alre wisen”; vers 930 „laghen inder laghe”, vers 1138 „in corter stont” (III vers 282 „in corter stonde”); vers 1241 „inden Rike”; III vers 1243 „in haren lande”, vers 1311 „in desen doene”; IV vers 535 „inden lande” en vers 583 „in alden lande”; — maar I vers 118 „te Romen in de poert” (in de stad), vers 372 „so ghebieden wi in dit scriven”; vers 418 „dat in dat Graefscap is meest” (het grootste is); vers 609 „Men vint int Romsche rike clene — dies ghelike diere stenen, — als in ghene taefle staen”; vers 645 „diemen in de taefle siet”; vers 670 „ghedochte hem wel int herte”; vers 708 (Aldus sprac) „de Handveste in Duutsche woert” (in Duitsche woorden); vers 730 „(de hi besat) aldaer te voren in de stat”; vers 748 „hebbe in sine hant”; vers 763 „want hi hem in de letteren niet — Augustus noch en bescreef, noch en hiet”; vers 813 „int Roemsche rike” (keizer zijn); vers 849

„(vinghene) te Louwen inde vaste stat — eñ lieten sterven na dat — te Orliens in dat prisoen"; vers 872 „in ene andre stede - - eñ oec inde poert tote Leiden"; vers 904 „bleef versleghen inde were" (en zoo ook II vers 810); vers 1039 „Tote Dordrecht inde poert — wort hi belaghet eñ vermoort"; vers 1100 „dat niement waende in sine stat — seker wesen, daer hi lach"; vers 1126 „had hi Hollant in sijn ghewelt"; vers 1194 „die Coninc inde Heilighe stede — wort tote Jherusalem"; vers 1240 (wort) „tot Sinte Omars inde stede — ghevaen"; vers 1244 „had al Vlaendren in sine hande"; vers 1244 „(hi beiaghede vele eren) int heilighe lant"; vers 1314 „(starf) int uutgaende Aprel"; II vers 56 „(hadde sijn stiefvader) Hollant in sine hant"; vers 98 „(vermort) in sijn huis"; vers 107 „starf, inde bloeme van siere ioghet — Florens"; vers 390 „(worden) beleghen in de stat van Edissen"; vers 484 „aldaer hi inde cribbe lach"; vers 590 „noch vromer in sijn doen"; vers 639 (soe sterf) „int Heilighe lant"; vers 775 (onse dorperheit,) „die wi int Heilighe lant daer dreven" (bedreven); vers 790 „liet sine baniere int dal"; vers 860 „wiste wel in sijn ghedachte"; vers 960 „hi verdranc int water cout"; vers 973 „ghedoghet (geleden) hadde in dese vaert" (op deze togt); vers 1008 „aldaer hi starf in de stede"; vers 1018 „Int selve orloghe, int selve doen, — starf oec - - Philips"; vers 1122 „eñ liete den broeder inde hant — behouden, dat hi daer besate"; vers 1243 „ghesleghen doot in zine zale"; vers 1258 „als hi sijn goet hadde inde hant"; vers 1292 (dede sine feeste) „tote Staveren inde stede". [a]

---

[a] Even zoo III vers 10, 54, 73, 94, 232, 370, 442, 443, 460, 486, 489, 494, 580, 586, 1521, 1582; IV vers 39, 42, 258, 316, 322, 366, 446, 456, 484, 507, 983, 1043, 1059, 1081, 1146, 1265, 1289, 1384, 1440, 1555, 1575; V vers 47, 124, 437, 970, 979, 1054, 1060, 1069, 1074, 1089, 1110, 1320; VI, 94, 249, 250, 279, 289, 469, 568, 662, 705, 762, 768, 781, 816, 912, 995, 1258, 1264 en 1308.

Ook in de *Reinaert* vindt men wel regelmatig met de Datief bij voorbeeld vers 161 „in dien stonden", vers 207 „in meneghen wisen", en vers 1243 en 1643 „in den huse"; maar vers 12 „ic bidde in dit beghin"; vers 283 „Doe Grimbert stont in dese tale"; vers 335 „dat was beloken (besloten) in ene mure"; vers 453 „(dat ghemaket was) onder die linde in een gras"; vers 719 „Int dorp ne bleef man no wijf"; vers 827 „Doe hi sijn wijf sach in die vliet"; vers 850 „Bruun, die lach in die riviere"; vers 909 „Doe Reinaert was in dese tale"; vers 1066 „ende vant Reinaerde in sijn huus — allene staen"; vers 1367 „laghen in die haghedochte"; vers 1514 „In al dat lant van Vermendois, — sone woonde gheen pape riker"; vers 1532 „ic maecte groot gheluut — int dorp"; vers 1538 „dat was dat alrebeste hoen, — dat men in al dat lant vant"; vers 1607 „Buten den dorpe, in ene gracht, — bleef hi ligghende al dien nacht"; vers 1617 „in een groot huus" (saten); vers 1793 „overal in rike hoven"; vers 1848 „Alle diere sijn in *u* bedwanc"; vers 1850 „Recht in dese selve sprake"; vers 1943 (die hi bejaghede) „int huus, daer hi den pape beet"; vers 2072 „Nu ne es hier niemen in dit huus"; vers 2191" „mi stonder omme in de helle te sine"; vers 2342 (ic leide lage) „in menighen bosch, in meneghe haghen"; vers 2348 „ic was emmer in die laghe"; vers 2350 „ic was emmer in die wachte"; vers 2433 „die hi - - int lant van Sassen hadde leden"; vers 2554 „Int oostende van Vlaandren staat — een bosch"; vers 2563 „die men heeft in enich rike"; vers 2570 „die daer nestelen in dat cruut"; vers 2605 „Ghi moet sijn mede in die vaert; vers 2620 „Waendi, dat ic u die Leie — wille wise in die flume Jordane?" vers 2645 „Ne staet hi niet bi Hulsterlo, — op dien moer, in die woestine?" vers 2739 „als hi sat in sijn hof te dinghe. — Die diere saten tenen ringhe — al omme ende omme in dat

gras"; vers 2786 „Reinaert es meester bottelgier — int hof"; vers 2843 „dat hi ghedenke in sine ghebeden — al tgoet, dat men hem noit dede"; vers 2849 „Soe blivet thuus in haer ghemac"; vers 2854 (ghi moct varen) „over berghe ende int wout"; vers 2896 „dat ic in *u* scoen — sal bejaghen over see"; vers 2973 „in sine herte - - hadde grote smerte"; vers 3033 „sijns ghedinken in haer ghebede"; vers 3187 (dat Cuwaert) „in dat hol so langhe merrede"; vers 3268 „dat die lettren staken — in die scerpe verholenlike"; vers 3283 „die sijn int hof"; vers 3429 „Eist int velt, eist int wout, — hebse alle in *u* ghewout"; en vers 3449 „Ic hebbe liever in die risere, dan hier, te ligghene, int isere".

In het kleine dichtstuk de *Brandaen* vindt men dit voorzetsel *in* met de Accusattef, waar de Datief vereischt zou worden, meer als dertig maal; veelal, waar de bewoordingen overeenstemmen, in beide handschriften; zooals bij voorbeeld vers 1447 in beide: „die nu in die (in plaats van in der) weerelt es".[*] — En zoo begint *De boec van Catone*, in de uitgaaf volgens een handschrift van de dertiende eeuw, aldus:

„Hier beghint de Boec van Catone,
„die machtech was van groten doene
„tote Roeme in die port";

en vers 88 leest men: „So saltu sijn in dine gedochte"; vers 192 „Lere so vele in dine ionghe iuegt, — alse du cont"; en vers 257 „so wat so soe segt in hare woert" (in plaats van in haren woerden). — Even zoo in *De boec van seden* vers 141 „Draech in de slinke hant tghe-rechte, — ente sause in dandre"; vers 221 „Die in de noet vrient bekinne"; en vers 331 „in elke weke."

En zoo begint ook de eerste fabel in de *Esopet*: „Int mes

[*] De andere plaatsen kan men vinden vers 27, 129, 159, 212, 404, 416, 441, 524, 674, 687, 688, 801, 829, 852, 871, 937, 964, 1093, 1159, 1655, 1724, 1740, 1760, 1880, 1971, 2022, 2073, 2075, 2082 en 2102.

(in plaats van in den messe, d. i. in de mest), daer een hane sochte — spise, di hi eten mochte, — der vant hi een dieren steen"; en vers 15 leest men „Die no doghet, no redene, — int herte en roeken (d.i. achten, zorgen, Lat. *curant*) te bestedene"; III vers 11 „die de muus int water vinc"; V vers 3 „Doen hi die scade (schaduw) int water sach"; VIII vers 1 „Een wolf becnaegde bene vele, — hem bleef één stekende indie kele"; IX vers 4 „te gheligghene in haer hof"; XII vers 34 (hier te sine) „in dese sorghe, in dese pine"; XIII vers 26 „datse bornen sal int vier"; XVIII vers 1 „Daer in een hout sliep een liebaert"; XXIV vers 14 (die swaluwen) maecten indie huse haer neste"; XXXI vers 18 „in sine oude" (*oude* in den zin van *ouderdom* is vrouwlijk); XXXII vers 5 „Doe vonden sie pude (padden) in een riviere — sittende"; XLII vers 7 „die osse, die staet int velt"; vers 17 „draghet selken overmoet — int herte"; XLIII vers 1 „Een liebert sach int velt een paert"; XLV vers 7 „Int ende, als sijn baraet (bedrog) uut quam" (en even zoo L vers 6 en elders); XLVIII vers 10 „dat ic u niet int velt en sach"; vers 28 „in sijn hol saltune vinden"; LV vers 9 „die cranc (zwak) es indie daet"; LVIII vers 20 „in davonstonde" (voor: in der avonstonde); LXI vers 1 „In een graf soe was begraven — een herde rijc man"; LXIII vers 19 „Men zoude den kinderen indie ioghet — dwinghen ende leren doghet"; LXIV vers 1 „Int wout ghemoete een wolf een hond"; en vers 28 „ic lope sonder vaer (vrees) int wout."

Zoo vindt men ook in dat fragment van de Kroniek van den Pastoor van Velthem, daar men zich op beroepen heeft als een autograaf, daar men de verbuigingsvormen met de volkomenste juistheid in gebruikt zou vinden (zie bl. 68), op bl. 202 „want ics int boec nemeer vende"; op bl. 203 „Int ander derden deel - - wildi studerens plegen geheel; — ende int derde derden deel — wildi slapen"; en op bl.

vindt men tot twee maal toe bij dit voorzetsel de verbuiging in de Datief in het onzijdige verwaarloosd, terwijl in de onmiddellijk voorafgaande versregels de vrouwelijke Datief bij dit zelfde voorzetsel wèl gebruikt wordt. Men leest daar namelijk:

„in ere ghetrouwer waerhede,
„in een hopen der godliker milthede";

en drie regels verder:

„in ere weeldeliker trouwe,
„in een ghebruken salechlike".

En op dezelfde bladzijde vindt men eerst „in ene hope", en dan drie regels verder „in den hope". — Is dit de volkomenste juistheid in het in acht nemen van de regels van verbuiging?

Even zoo is het bij al de oude dichters, niet één uitgezonderd: bij alle vindt men overal de duidelijkste bewijzen, dat die onderscheiding van Datief en Accusatief bij het voorzetsel *in* vreemd was aan de Nederlandsche taal, zooals zij die spraken. [17] — En even min kende de spreektaal van de middeleeuwen die onderscheiding bij *op, aan, vóór* en dergelijke. De bewijzen kan men overal vinden: eenige weinige zullen hier wel voldoende wezen. Zoo leest men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 47: „Eens doe lach sij op haer bedde"; bl. 61 „Op een tijt - - quam hy alleen wandelen in den voirs. cloester, daer hy in der kercken sach staen an die want een gemaect beelde nader maexel van onser lieve vrouwe"; en op bl. 82 „Dezen man sel op ziin hooft hebben een stalen helme, aen ziin lijf een stalen pansier, voor ziin borst een stalen plaet, - - yseren hantscoen aen ziin hant." Bl. 62* leest men „al dat op der aerden cruupt"; maar bl. 72* „die op die eerde crupen"; bl. 19 „die si saghen up die brugghe"; en bl. 88 „die - - op een heylighe dach ter kercken ghenc." — En in de *Rekeningen van de Graven van Holland* vindt men bij het jaer 1343 „upt

scip", in plaats van „up den scepe"; bij het jaar 1386 „opte selve tijt", en bij het volgende jaar, en elders, „op die selve tijt" of „optie selve tijt" (in plaats van opten selven tijt" en „op tien selven tijt", zooals men ook bij de jaren 1385 en 1390 geschreven vindt).

In dat Egmondsche *Register van verhuurde landerijen* vindt men, om aan te duiden, waar het een of ander stuk land gelegen is, wel eens bij het voorzetsel *op* de Datief gebruikt, zooal op bl. 1 van mijn afschrift „op den dorpe"; maar op bl. 2 „op die mare", en bl. 16 „op die mere"; bl. 6 tweemaal, en even zoo bl. 9, 10 en 16, „op die hoghe made"; bl. 8 en 17 op dat groene ghers", en „op dat hoeghe"; bl. 12 „op die ander side", en „op die hoeghe gheest"; bl. 14 „op die suut side"; bl. 15 „op die miine venne, bl. 16 „op dat dijclant", bl. 18 „op die nuwe beke onder dat halover", en „op die langhe beke"; bl. 20 „op die grote beke", en bl. 27 „twe sticken opet (d. i. op't) hoeghe". — En op bl. 3 vindt men wel „tote and' zie", d. i. „ander zee", geschreven, en zelfs op bl. 4 met verbuiging van het telwoord (zooals dikwijls bij de oude schrijvers, doch zooals uit vele andere plaatsen blijkt, tegen het spraakgebruik) „an driën weghen"; maar op bl. 3 „an die beke", bl. 18 „an die over beke", en bl. 21 „an dat lant van over zee"; — op bl. 11 en 12 „een sticke voer (d. i. vóór) die made", en op bl. 18 „voer sijn dore" (vóór sijn deur).

Zoo vindt men ook in de *Coren van der stad Antwerpen* (uitgegeven door de Maetschappy der Vlaemsche bibliophilen) op bl. 3, art. XV „die enen anderen sloeghe op enen sondach, op enen heyleghen dach, oft op andre daghe", en „op de sondaghe ende heyleghe daghe"; en op bl. 22, art. LXVI „Ende waert, dat yemen coren cochte, dat in zacke stonde op de marct". En zoo ook elders.

In het *Visioen van Tondalus* leest men op bl. 39 „die

si saghen u p d i e brugghe"; bl. 42 „dese beeste staet u p e e n e vloet, die menichwarf vervorsen es"; bl. 46 „als hi aldus leit u p d i e colen", en „van u p d e e n side tote u p d a n d r e"; bl. 54 „onder desen boem saten wiven ende mannen u p g u l d i n e ende i v o o r e lysen"; — op bl. 35 „a n d'a n d e r syde", en bl. 48 „an d i e side van dien muer."

Bij Melis Stoke vindt men bij voorbeeld I vers 66: „Daer beghincse o p e e n v e l t — de Keyser"; II vers 214 „beide bi watre eñ o p t l a n t"; vers 308 „O p e e n tijt wast, dat Florens reet"; vers 547 „o p e e n winter tijt"; vers 712 „besat o p d e v e r s c e zee — Tabarien"; vers 950 „ghevaren o p e n e c l e i n e riviere"; vers 1398 „daer de Grave lach o p s i j n ende"; vers 1411 „dat men also saen vergat — den Lantshere o p d e doot s t a t"; III vers 420 „tote Vorscoten o p d a t v e l t" (de tenten staan laten); vers 992 „so dat hem al ghinc in hant — o p d e Muesele, eñ op den Rijn"; vers 1549 „of hi hadde ghesijn o p t v e l t" (maar vers 1530 en 1552 „o p d e n y s e", en IV vers 417 en 976 „o p d e n v e l d e); enz.; — I vers 505 „wan enen zone a n s i j n w i j f (en zoo ook vers 879 en 1058, maar IV vers 151 „a n s i n e n wive"); III vers 201 „die trac hi daer a n s i n e line"; IV vers 922 „De Vlaminghe stonden a n t a n d e r l a n t"; enz.; — II vers 1019 „starf oec 't Akers voer (vóór) d e stede"; IV vers 495 (Men scoot) „meneghen man v o r t h u y s te doot. — Nochtan daden si menighen stoot — v o o r t h u u s"; en zoo ook V vers 230 „v o e r d a t h u y s gheseten", en vers 307 „v o e r t h u y s lach". enz. enz.

Even zoo in de *Reinaert* vers 286 „brochte u p e n e bare — ene dode hinne"; vers 348 „Ene warf wart hi u p t i e gracht — bi avonturen daer belopen"; vers 418 „die hier leghet u p d e s e bare"; vers 497 „Nu es Brune u p t i e vaert" (togt); vers 848 „U p t oever stonden si verbolghen"; vers 1509 „Sint dedic hem meerren scamp — u p t i j s"; vers 1957 „die boven u p m i j n h o o f d staet"; vers 2189 „In laet (Ic en

laet't) niet ligghen up mijn siele"; vers 2351 „Up ene stont gheviel daer nare"; vers 2799 „hi bleef sittende up die galghe"; — vers 457 „(die saerc) dede an tgraf bekinnen, — wie daer lach begraven binnen"; vers 794 „droech een loodwapper an een pese"; vers 1127 „Een scure staet an sijn huus"; vers 3274 „ende swoeren daer an twoeste velt"; vers 2894 „Ghi sult an hoghen aflate — delen, ende an al dat pardoen; vers 3011 „die hi droech an sine been — ghebonden"; — vers 480 „dit segghic vor dit here"; vers 535 „die vor sine porte lach"; vers 1137 „Ic minne muse vor alle saken"; vers 1186 „Ic sal hier bliven vor dit gat"; vers 1288 „Reinaert stont noch doe vor tgat"; vers 1382 „ghi sult gerecht sien vor u huus — ene galghe"; vers 1414 „Vor alle dandre bevelic u — minen sone Reinaerdine"; vers 1542 „vor die tafle, daer hi stont"; en vers 2050 „vor die dagheraet."

Ook in de *Brandaen* vindt men zoo *op* of *up* met een Accusatief in plaats van met een Datief wel negentien maal; bij voorbeeld vers 373, 417, 1014, 1205, 1219, 1239 en 2115 „up die zee" (lopen, varen, zweven, in zorgen zijn); en zoo leest men vers 1368 „daer hi ant cruce hinc", in plaats van „daer hi anden cruce hinc", zooals men ook vijf verzen verder volgens de regel van de schrijftaal geschreven vindt.

Honderden dergelijke voorbeelden zou ik kunnen aanvoeren uit de andere oude dichters: maar waartoe zou het noodig zijn? Ziehier alleen nog maar eenige weinige uit de *Walewein*. Vers 226 vindt men „Dus reet hi - - up een scone velt"; vers 715 „Hi hilt hem vaste up sijn paert"; vers 731 (stont stille) „in gone riviere up een eylant"; vers 786 (alle dieren,) „die sijn upt lant of in rivieren"; vers 899 „up tbedde gheleghen"; en vers 925 „die lach up tbedde"; vers 1170 „up die wile doe"; vers 1366 „up een arm paert ghereden"; vers 898 „Nu hoort, wat crachte ant

bedde lach"; vers 1389 „sine rebben an elke side"; vers 805 „Doe beette hi (steeg hij af) vor die borch"; enz enz.

Het gebruik van deze voorzetsels *op*, *aan* en *vóór*, en even zoo van *achter*, *over*, *boven*, *onder*, *tusschen* en *neven*, met een Accusatief, waar een Datief vereischt zou worden, is bij alle middeleeuwsche schrijvers zóó menigvuldig, dat het blijkbaar zelfs niet alleen aan onnaauwkeurigheid en minder naauwgezetheid kan worden toegeschreven: men moet wel aannemen, dat zij, daar zij geleerd hadden, dat die voorzetsels met een Datief of met een Accusatief verbonden wierden, maar het onderscheid in beteekenis in het Nederlandsch toch niet gevoeld wierd, dan meestal maar bij verkiezing de Accusatief gebruikten, om dat dit overeenkwam met het spraakgebruik en dus beter luidde. Want, wat wij hier een Accusatief noemen, dat was toch geen verbogene naamval. Niet alleen in *op de aarde, opt velt* en *op de velden*, maar ook in *op enen akker* of *op dezen berg*, hoorde men geen andere vorm, dan die van de gewone spreektaal: want *enen akker* en *desen berg* is de gewone vorm, die bij manlijke woorden altijd, zonder onderscheid van naamval, gebruikt wierd. Ons Noordnederlanders klinkt, wat men bij voorbeeld vers 103 van de Reinaert leest, „in enen wintre, in enen vorst", wel vreemd en boekig in de ooren, omdat wij *ën winter* en *in ën vorst* zeggen: maar de Zuidnederlander hoorde, en hoort er ook nu nog, niets vreemds in. Wel was hij niet gewoon juist zóó te spreken: hij was gewoon te zeggen „in ene winter, in ene vorst": maar in dat *enen* hoorde hij toch niets anders, dan de volle vorm van hetgeen hij gewoonlijk *ene* uitsprak, en dat hij ook gewoon was te gebruiken, wanneer hij bij voorbeeld zeide „in enen harde coude winter."

Daar die middeleeuwsche schrijvers dat onderscheid in beteekenis tusschen de Datief en Accusatief bij die voorzetsels niet gevoelden, omdat het niet gegrond was in het spraak-

gebruik van de levende taal, zooals zij daarin spraken en dachten; zoo kan het ons dan ook niet verwonderen, dat zij ook wel eens bij die voorzetsels de Datief gebruikten, waar de Accusatief vereischt wierd. Zoo vindt men in de *Prozastukken* op bl. 10: „so ghingt in der woestine"; in plaats van „so ghing't in die woestine"; op bl. 101 „doe sende mi mijn moeder in den velde"; in plaats van „int velt"; en op bl. 113 „Daerna so brenct men den coninc in der kercken"; in plaats van „in die kercke." — En zoo leest men ook in het *Visioen van Tondalus* op bl. 45 „hi heeft ons hu (u) hier ghelevert in onsen handen"; — en bij *Melis Stoke* I vers 96 „Doe sende hi inden lande sciere — Willebroerde"; vers 161 (sine vorders waren) „inder hellen ghevallen neder"; II vers 805 „eñ tkruse ons Heren mede — was ghevoert in vreemder stede"; III vers 1396 eñ sende ut in elker zide"; vers 1558 „so brac dat orse door den yze"; IV vers 12 „An al dien goede slouch hi de hant"; vers 119 „De Grave van Gelre slouch de hant — an alden goede, dat hi vant" (maar vers 160, zooals het behoort: „Florens slouch sine hand — selve an sijn eyghen goet"); vers 290 „dat bringhen voer den oghen"; vers 1011 „quam een scip an enen zande"; V vers 37 „eñ settene op enen paerde"; vers 81 „dē niet en beiden, — dan sine (zij hem) op enen rade leiden"; vers 82 „daer settemen (zette men hem) inden chore"; vers 205 „Als Gheraert op den huse quam"; vers 296 „die met hem voer den Huse voeren"; vers 318 „Daer brochte hi hem wel vj houdert man — vorden huse"; vers 425 „si quamen voer sinen oghen"; vers 577 „dede hi bringhen voer der borghe"; vers 1126 „Ic wil ganghen — op den huse"; VI vers 236 „deden legghen op enen rade"; vers 555 „Die bode ghinc in sijnre ruste"; vers 673 (si waren) „met hem in den huse ghegaen"; vers 901 „hi quam weder inden lande"; enz.

En zoo leest men ook in de *Brandaen* vers 104 „Doe dedi al zijn ghewant — in den scepe draghen"; vers 613 „slupe ic in eenen hole sciere"; vers 870 (in beide handschriften) „ende droughens in den scepe vele"; vers 1343 (ook in beide) „Doe voerdene (voerden hem) in der hellen — die duvele met sine (in het Hulthemsche hs. „sinen") ghesellen"; vers 1495 (weêr in beide hss.) „Judase wilden si alsoe — voeren in der hellen"; vers 1877 (in beide) „dat si Gode hadden ghesien — in den aensichte zine" (in het Hulth. hands. „sinen"); vers 2118 „Daer brocht se in groeter noot (in het Hulth. hs. „in der noet") — een visch."

Zie hier nog een paar voorbeelden uit de *Walewein.* Vers 821 vindt men „(dat hem hadde) in menigher pinen brocht"; vers 837 „ende leedden (geleiden) in ere kenemaden" (kamer); vers 1503 „ic vare in vremden lande"; vers 2449 „als si quamen in sulker porssen"; vers 2934 „Het sal mi in groter pinen bringhen"; vers 3116 „Hen quam noit man in ghere stede"; vers 3164 „Ik ne quam noyt in ghere stede"; vers 4049 „Hi hevet mi brocht in groter noot"; vers 4066 „Ghi hebt mi brocht in groter noot, — here rudder, ende in sulker pine"; vers 4834 „Hier in hebdi mi, vader, bracht, — in deser noot, in deser pine"; vers 5542 „hevet mi brocht in desen sere, — ende in deser groter noot. — Tussce minen live ende mire doot — ne quamic noit in sulker vresen."

De voorzetsels, die volgens de regel van de schrijftaal, even als in het Hoogduitsch, altijd en alleen met de Datief gebruikt moesten worden, zooals *van*, *bij*, *uit*, *met* en *tot*, vindt men bij geletterde en meer keurige en naauwkeurige schrijvers (of afschrijvers) ook meestal regelmatig met die naamval verbonden; en de afwijkingen, die men er bij zulke schrijvers (of afschrijvers) van aantreft, zijn voor het grootst gedeelte van die aard, dat zij wel voor schrijffouten

of dichterlijke vrijheden gehouden kunnen worden.* Alleen het voorzetsel *na, nae* of *naer* vindt men evenwel niet zelden en bij allerlei schrijvers met de Accusatief in plaats van met de Datief. Trouwens, daar de Latijnsche voorzetsels, die

* Onaanneemlijk is daarom de gissing van Prof. Jonckbloet, dat de dichter van de Reinaert vers 1640 *vant dak* geschreven zou hebben. Dit komt ook buitendien daar niet te pas, omdat Isengrijn, van wien de dichter daar zegt, dat hij van boven neêr op de vloer viel, niet *op het dak* zat, maar door een valluik naar binnen gekropen was. In het handschrift heeft men daar gemeend te lezen: „dat hi voer — van dat boven upten vloer": maar teregt heeft reeds Willems ingezien, dat men, daar de letters *r* en *t* in het handschrift zeer veel op elkander gelijken, verkeerd gelezen heeft, en dat men „van dar boven" lezen moet. Willems heeft daarom met verandering van de spelling „van daer boven" uitgegeven. — Even onaanneemlijk is het, dat Melis Stoke in zijn Rijmkronijk I vers 1230 geschreven zou hebben „met een groot here", zooals Huydecoper daar uitgegeven heeft, terwijl alle handschriften daar „met hem groot heer" hebben. Men moet dit bij het voorgaande voegen, en daar achter een ; zetten.

Zekere bewijzen, dat men in de spreektaal in de middeleeuwen even min als nu achter zulke voorzetsels als *van* en *met* declineerde, vindt men alleen in zulke geschriften en stukken, die ook andere blijken dragen van door minder letterkundige of min keurige schrijvers geschreven te zijn. Zoo vindt men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 5 „van tie orde", „van tie kerke", „van tie kastele" en „van tie Friesen"; bl. 45* „van die xij gheslachten"; bl. 47* „mit dese beroeringhe"; bl. 48* „mit die inwendighe beroeringhe", en „God woent in ons mit siin eyghen claerheit, mit siin rijcheit, mit siin eninghe, ende mit siin wesen"; bl. 51* „van een ander boom", en „mit ynnighe devocie"; bl. 54* „sap van een cruut", en „mit die specien"; bl. 57* van siin ghenade", en „van dese tienden"; bl. 58* „mit haer sacrificien", en „mit reine, ghesonde spise"; bl. 60* „mit onderlinghe dienste"; bl, 61* „van die ewighe helle"; bl 62*. „van die lime der eerden", en „van enighe duvel"; bl. 64* „mit die gherechticheit Gods"; bl. 67* „mit grote hopen", en „mit cleyne oersaec"; bl. 69* „bliift in siin huus mit siin ghesinde." Zoo ook op bl. 90 „mit vele andere iuwielen", „mit vele ander ornamenten", „mit veele costelijc ornamenten ende iuwielen", en „mit veel ander iuwielen." De schrijver volgt hier namelijk geheel het spraakgebruik van de Zuidnederlandsche spreektaal. Volgens de gewoonte van de middeleeuwsche schrijftaal zou het hebben moeten zijn „mit vele anderer" en „mit vele costeliker": want men was gewoon het woord *veel* als een enkelvoudig naamwoord te gebruiken en met een Genitief te verbinden, in navolging, zooals het schijnt, van het Fransche beaucoup de, en omdat

met *na* of *naar* in beteekenis overeenkomen (*pòst*, *versùs*, *secundùm*, *iuxta*), alle altijd met de Accusetief geconstrueerd worden, zoo kon men bij dit voorzetsel ligt in de war komen. Zoo leest men bij voorbeeld in de *Verzameling van proza-*

---

men toch ook in de spreektaal, schijnbaar met een Genitief, bij voorbeeld *veel goeds* zeî. Men was gewoon te schrijven, zooals bij voorbeeld in de Brandaen vers 1456 van het Hulthemsche handschrift, „met vele groter scaren". Maar, daar deze gewoonte of regel van de schrijftaal niet gegrond was in het spraakgebruik van de levende taal, zooals die gesproken wierd; zoo kan het ons niet verwonderen, dat minder letterkundige schrijvers daartegen wel eens zondigden. In het Comburgsche handschrift van de Brandaen leest men in het aangehaalde vers „met vele groeten scaren"; en in de *Prozastukken* op de volgende bladz. 91 „dat dese heilighe drie coninghen vele coestelikeu ende rikeliken inwielen - - mit hem brochten." Hier schijnen de schrijvers zich in de vorm van de meervoudige Genitief van het bijvoeglijk naamwoord vergist te hebben; ook al weêr een bewijs, dat men anders schreef, dan men sprak. Eenvoudig, zonder verbuiging, volgens de spreektaal vindt men in de *Reinaert* vers 1586 „hi ontfinker harde vele — grote slaghe ende grote worpe"; en vers 3235 „vor harde vele hoghe liede".

Vrij menigvuldig vindt men ook in het riddergedicht *De Grimbergsche oorlog* bij de voorzetsels *van* en *met* de verbuiging verwaarloosd, of, met andere woorden, het spraakgebruik van de spreektaal gevolgd. Zoo vindt men I vers 45 „van grote lande", vers 477 „van sine omsaten", vers 549 „van sterke leden", vers 985 „van den hertoghe ende sine man", vers 1250 „bi rade van sine baroen", vers 1560 „van grote saken", vers 2251 „van de Grimbergsche heren", vers 2598 „van die groote scaden", vers 4047 „van een cave", vers 4700 „van beide siden"; — vers 2025 „met dese maren", vers 2398 „met sine maisenieden", vers 2894 „met dit orloghe", vers 2957 „met goede lieden", vers 3132 „met grote bomen", vers 3220 „met grote glavien", vers 3403 „met groote behagelheden", vers 3667 „met groote cracht", vers 4024 „met hare wapenen", vers 4151 „met sine vier sonen", vers 4209 „met groote slagen", vers 4522 „met beide handen"; II vers 1491 „met sine sonen", vers 1885 „met sine banier", vers 3187 „met sine wapenen", vers 3315 „met sine baniere", vers 3741 „met hare sweerden", vers 4854 „met een spere", vers 4862 „met sijn spere" — Op de meeste van deze plaatsen kan men geneigd zijn een schrijffout te onderstellen door het vergeten van een streepje boven de *e*: maar, als men opmerkt, dat op andere plaatsen, zooals op de beide laatste, de fout zich op deze wijze niet verklaren laat, en daaronder zelfs „met dit orloghe" aantreft; dan zal men wel moeten aannemen, dat deze schrijver ook bij de voorzetsels *van* en *met* de verbuiging wel eens veronachtzaamde, en schreef zooals hij sprak.

stukken op bl. 25 „na uwe ghewoente", bl. 27 „na die gheboden Gods"; bl. 41* „nae die wijsheit Gods"; bl. 43* „na al die maniere", en even zoo op bl. 97 „na die maniere sijnre sonden"; — in het *Visioen van Tondalus* op bl. 34 „na sine verdiente (verdiensten), ende naer sijn werc"; bl. 35 „naer dit torment"; bl. 38 weêr „naer sine verdiente", en even zoo twee maal op bl. 41 en twee maal op bl. 48; — in de *Rekeningen der Graven van Blois* bij het jaer 1368 „voor ende na die reise"; — in dat fragment van de Kroniek van den pastoor van Velthem, daar men zich op beroepen heeft als een zuiver autograaf (zie bl. 68), op bl. 202 „na die saken" (postea); — bij *Melis Stoke* I vers 396 „na dese dinc"; vers 1042 „na sijn lijf" (in plaats van „na sinen live", zooals men III vers 1484 leest); II vers 886 „na de Heidinsche wet"; — in de *Reinaert* vers 3026 „na dese tale"; — in *De boec van Catone* vers 393 „na mine lere"; en in *De boec van seden* vers 203 „na dine macht"; — in de *Walewein* vers 1165 „na dat eten", in plaats van „na den etene", zooals men vers 45 en 1133 vindt; — in *Floris ende Blancefloer* vers 235 „na hare wijs", vers 243 „na onse wet", en vers 2727 „na sine sede"; — in de *Rijmkronijk van Jan van Heelu* I vers 18, 38, 809, 995 en 1449 „na die waerheit", vers 140 „na sine doot" , vers 224 „na sijn leen", en vers 1459 „na hare doot"; en even zoo elders, en ook bij andere schrijvers.

Blijkt uit dit alles niet allerduidelijkst, dat de voorzetsels toen in de middeleeuwen, en reeds in de oudste tijden, even min als nu, in de levende taal, zooals die gesproken wierd, een naamval regeerden? Indien toen werkelijk de aard van de taal en het spraakgebruik vorderde, dat men zeide *in den jare* en *in den zelven jare*; moest dan *in't jaar* en *in't zelve jaar* niet in de ooren klinken als het krom en gebrekkig spreken van een klein kind, dat nog niet goed praten kan? Indien het toen werkelijk spraakgebruik van de levende taal

was te zeggen *op den hoofde hebben* en *in zijner* (of *sire) hand houden*; hoe gek en kinderachtig moet het dan toen geklonken hebben, als iemand sprak van *op't hoofd hebben* of *in zijn* (of *zijne*) *hand houden*! Zou dan ooit iemand zulke malle fouten hebben kunnen begaan? Indien men werkelijk in de taal, zooals die gesproken wierd, zeî *na der waarhede*, of *na der waerheit*, zooals men bij voorbeeld in *De Grimbergsche oorlog* vers 198 geschreven vindt; kon dan Jan van Heelu in zijn *Rijmkronijk* bij herhaling, zooals wij boven gezien hebben, *na d i e waarheit* schrijven? — Waarlijk! als die regels van verbuiging en van onderscheiding van Datief en Accusatief bij de voorzetsels de regels waren van de levende taal, zooals men die sprak; dan was die taal van die middeleeuwsche dichters en andere schrijvers de ellendigste brabbeltaal, die men bedenken kan.

Dat de A c c u s a t i e f, zooals die in de schrijftaal alleen bij manlijke woorden in het enkelvoud door de uitgang op *n* van de Nominatief verschilt, in de levende taal, zooals die in de middeleeuwen gesproken wierd, even min als tegenwoordig, van de Nominatief onderscheiden wierd; dat is ons reeds op de allerduidelijkste wijze gebleken uit het menigvuldig gebruik, dat men in zoo vele middeleeuwsche geschriften, en ook reeds in de oudste, van die uitgang op *n* gemaakt vindt, waar de N o m i n a t i e f vereischt zou worden (bl. 90 vlgg.). Die uitgang was ook toen, even als nu nog, in het Zuidnederlandsch, niets anders dan de v o l l e m a n l i j k e v o r m, die alleen in de uitspraak vóór de meeste medeklinkers verloren ging. In de schrijftaal maakte men dan ook, waar de A c c u s a t i e f vereischt wierd, van deze volle vorm een vrij geregeld gebruik; en, waar men dit nu en dan niet in acht genomen vindt, daar moet men dit òf aan een loutere schrijffout toeschrijven, òf daaraan, dat men een *n*, waar men die niet uitsprak, ook ligt in het schrijven

kon weglaten, òf eindelijk daaraan, dat de schrijver een Noordnederlander was, die het telwoord en lidwoord *een*, het ontkennende *geen* en de bezitlijke voornaamwoorden in zijn spreektaal niet verboog, of ook wel het grammatisch geslacht van het een of ander woord niet kende. Zoo vindt men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 3 „In de name des Vaders"; bl. 32 „hi heeft die strijt verwonnen"; bl. 47* „en hierop vloyen die rivieren des bloets in al onse aderen, ende draghen die gheest des levens in al onse leden"; bl. 51* „wi sellen planten dese mirreboem"; bl. 64* si wisen hem die wech der waerheit niet"; en „hi woude ons die wech der ootmoedicheit leeren; bl. 66* aldus heeft die coude winter die hete somer verdreven"; bl. 55 „ginck sitten in die ander setel"; bl. 103 „ende bant een grote hont vor den huse"; bl. 104 „dat men die tempel tymmerde"; bl. 105 „doe men die letste stien leggen soude"; bl. 141 „ic kenne die trouwe vrient wel, die u aldus ghewont heeft"; bl. 149 „Die wijnstoc, die vrucht voert sel brenghen, pleecht men te besnyden"; bl. 183 „ende copet dan die acker"; bl. 185 „dat koern ende die wijn en mach die hagel niet toeslaen"; bl. 186 „neder te sien in die alre diepste gront der oetmoedicheit"; bl, 189 „wanneer hi - - onse wtwendighe gront opduet"; en bl. 220 „eer ic mijn hemelsche vader vertoirnde." *

---

* Bevreemdend kan het schijnen, dat men ook herhaalde malen, zoodat men het niet wel aan een loutere schrijffout kan toe schrijven, *onse Heer* geschreven vindt, waar de Accusatief vereischt wordt en men dus *onsen Heer* zou verwachten. Zoo vindt men op bl. 47 „ende liet onse Heer allene legghen"; bl. 91 „ende groeven (begroeven) daer onse Heer mede"; bl. 94 „die onse Heer in twey personen deilen wil"; bl. 97 „dat hi onse Heer zwaerliken vertoernt hadde"; en bl. 108 „onse Heer te sien." — Bevreemdend kan dit schijnen, daar men toch niet alleen in het Zuidnederlandsch, maar ook in de Hollandsche volkstaal, vóór het woord *heer*, daar het met een *h* begint, de *n* van de manlijke vorm altijd uitspreekt, en bij voorbeeld altijd *onze lieven Heer* zegt. Maar van den Heer Ariëns heb ik vernomen, dat men in het Limburgsch van den Heer Jezus nooit *ôzen* (dat is *onzen*) *Heer*,

Dergelijke voorbeelden vindt men wel meer, maar toch, daar de meeste oude middeleeuwsche schrijvers Zuidnederlanders waren, niet menigvuldig. Alleen maar in één geval vindt men bij meest alle middeleeuwsche schrijvers de uitgang op *n* van de Accusatief zeer dikwijls verwaarloosd: maar dit is ook juist dat geval, waarin ook de Zuidnederlander nooit die uitgang als de volle manlijke vorm gebruikt; namelijk bij het voornaamwoord *die*, wanneer dit niet als aanwijzend, maar als betrekkelijk voornaamwoord gebezigd wordt. Zoo leest men op bl. 5 van de *Verzameling van prozastukken*: „minen broeder - - versucken, die ic in lange tide niet sien hadde"; bl. 15: „Dien men anesprake van misdade, daer die waerheit niet af geproeft en ware, die sal men ontschuldigen"; bl. 37 „Die gloriose name ons Heren, die alle enghelen ende heilighen eren"; bl. 40 „ewighe vrede, die nyemant stoeren en mach"; en even zoo bl. 64 „vrede ons Heren, die niement ontsaten en mach noch verstoren"; bl. 70 „die selve steen, die Moeyses met sijnre gaerden sloech"; bl. 96 „gaf hem enen staf, die men noch in Yerlant heeft"; bl. 100 „weder keren den wech, die du comen biste"; bl. 103 „die des niet

---

maar altijd *ôz' Heer* (dat is *onz' Heer*), gewoon is te zeggen. *Onse Heer*, of *Ons' Heer*, is dus een zamengestelde benaming, even als Mijnheer of Me̊nheer, in het Zuidnederlandsch zoowel als in het Noordnederlandsch, terwijl men anders, als het twee woorden zijn, in het Zuidnederlandsch altijd *mijnen heer* of *me̊nen heer* zegt.

In het meer genoemde *Register van verhuurde landerijen van het klooster te Egmond* vindt men het woord *streng* als een benaming van zekere landmaat gebruikt, en wel als een woord van het manlijk geslacht, en dus in de Accusatief *enen streng* en *enen halven streng;* doch bijna even dikwijls, op de eerste elf bladzijden van mijn afschrift wel negen maal, waar even zoo de Accusatief vereischt zou worden, *een streng.* Even zoo vindt men daar zeer dikwijls in de Accusatief *enen acker*, en ook *enen halven acker*, maar op die zelfde bladzijden wel zes maal, waar de Accusatief zou moeten staan, *een acker*, naar het spraakgebruik van het Noordnederlandsch, dat het lidwoord *een* onverbogen laat. Want de Zuidnederlander zegt altijd *e̊nen acker* of *'nen acker.*

en dede, die soude hi doen doden"; bl. 110 „des heilighe gheests, die die vader-- ons heeft nedergheesent"; bl. 139 „hi is deghene, die ic mynne"; bl. 144 „want hi hem van my heeft laten vinden, die ic langhe ghesocht hebbe"; bl. 161 „haren heerscap, die si dienen"; bl. 184 „Die twn, die hi makede" (maar even te voren: „makede enen tuun"); bl. 265 „Ic bin die arme pelgrym, die ghi saecht"; bl. 267 „maken eenen afgot, die sij leggen in hare kisten"; bl. 294 „dese had enen enigen zoen, di hi zeer lief hadde, die hi leckerlic opvoede"; bl. 308 „van den dienst, die hi haer ghedaen hadde"; en bl. 309 „dit is die scone mantel, die ghi mi ghemaect hebt."

Zoo ook in dat *Register van verhuurde lauderijen van het Egmondsche klooster* van het jaar 1267, op bl. 5 van mijn afschrift: „een acker,--die Simon cofte"; en op bl. 21 „een acker, die Jan Maerlijn in huerwaer hadde."—Even zoo in de *Rekeningen van de Graven van Holland*, op bl. 605 bij het jaar 1387 „enen anderen spreker, die men hiet Ghetuose"; en in de *Rekeningen van de Graven van Bloys*, op bl. 636 bij het jaar 1365 „van eenen brieve, die si minen here brochten"; — als ook in het *Visioen van Tondalus*, op bl. 31 twee maal: „eenen rudder (ridder), die men hiet Tondalus"; en even zoo op bl. 32; verder op bl. 39 „den wech, die sou so verre vuldaen hadde"; bl. 41 „de pape, die ghi gaen saecht"; bl. 45 „du suls noch sien een torment, die du verdient hebs" (want het woord *torment* wordt hier en dikwijls als manlijk gebruikt); bl. 48 „jeghen desen torment, die du ghesien hebs"; „den afgriseliken torment, die si ghedooghen moeten"; en „Den wech, die wy nu commen ende sullen gaen, dats ter rechter handt Gods, die Gods vriendekine gaen sullen."

Een menigte voorbeelden kan men vinden in *Melis Stokes Rijmkronijk*, waarin men naar het oudste handschrift, dat Huydecoper in zijn uitgaaf meestal gevolgd is, voor het be-

trekkelijk voornaamwoord *die* veelal *de* gebruikt vindt, dat dan uit te spreken is als *dé* of *dè* (zie boven bl. 72) Zoo bij voorbeeld I vers 504 „Die Dideric, de God hadde vercoren"; en II vers 575 „den wech, de si souden keren". Huydecoper zegt zelfs in zijn aanteekening bij I vers 6, dat dit *dé* voor *die* bij Melis Stoke altijd onverbogen blijft. Dit is evenwel niet geheel waar: want IV vers 271 vindt men met verbuiging volgens de schrijftaal: „dese Hertoghe, deen ic mene"; en II vers 38: „Diedric, deen dit is ghesciet"; en VI vers 260 „hem, deent (dien het) daventure gaf." [a]

In de *Reinaert* vindt men even zoo vers 300 „die scoonste hane, die men vant"; vers 727 „brochte enen cruusstaf, — die hem die coster node gaf"; vers 1173 „enen hane, die hi hem nam"; vers 2338 „waer die scat — lach, die mijn vader hadde vonden"; vers 2354 „van den scatte, die ic begherde"; vers 2543 „den scat, — die wilen Ermelinc besat"; vers 2578 „Ne weset ooc niemene so ghetrouwe, — die ghi sult laten wesen u bode".

Zoo ook niet zelden in de *Walewein*: vers 118 „dien eet, die ghi hebt gesworen": vers 885 „dattie sanc, die si gaven ute"; vers 1615 „jeghen den gonen, die hi daer sach"; vers 1720 „Die cnape, die ghi hier comen siet"; vers 2344 „die stoutste rudder, die men vant"; vers 3021 „(van desen castele), die ic hier sie staen"; vers 4658 „Ten doden rudder, die ic liet"; vers 6061 „den wech, die ic ju sal leden"; vers 6075 „met al den liste, — die hi conste ende die hi wiste"; vers 7472 „den ridder, die soe heeft ghevaen"; vers 9111 „den troost, die si gheven"; vers 9508 „Dien veerschat ne was niet clene, — die si den stierman gaven doe"; vers 10344 „Enen snellen corsier gaf men hem mede,

---

[a] Op dezelfde wijze vindt men dat *de* in de zin van het aanwijzend voornaamwoord verbogen I vers 1175 „boven deen kinderen"; III vers 821 „In deen selven iare"; en V vers 194 „dan te ligghen op deen castele."

— die hi soude riden"; vers 10932 „die scoenste jonghelinc, — die si noit saghen ere." [*]

Desgelijks waar *dien* als Datief gebruikt had moeten worden; bij voorbeeld in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 45* „dat sijn nu die priesteren der heiligher kerken, die dit bloet bevoelen is"; bl. 300 „die siecten der susteren, die men - - wat sunderlinxs gheven sal"; — in de *Walewein* vers 9546 „Enen harde sconen serjant — ghemoetti, die hi - - vraghede"; — in *Floris ende Blancefloer* vers 1824 met enen riken man, — die meneghe weghe waren cont"; — en in de *Lantsloot* vers 734 „Ic heb veel liever minen man, — die mi alder doghet gan. — Die sal ic ewelic sijn ghetrouwe."

Even zoo, waar in het vrouwlijk enkelvoud volgens de regels van de schrijftaal *dier* gebruikt had moeten worden; bij voorbeeld in de *Verzameling van prozastukken* bl. 297 „Een van den susteren, diet van der mater bevolen wordt"; in de

---

[*] Wil men nog eenige andere voorbeelden uit andere schrijvers; men kan er vinden in *Floris ende Blancefloer* vers 383, 497, 773, 791, 1334, 1436, 1808, 1903, 2769 en 3120; — in de *Lancelot* II vers 461, 1225, 1717, 2356, 2392, 2774, 2813, 3008, 3302, 4312, 4589, 4646, 5802, 5972, enz. enz.; — in *De Boec van Catone* vers 396; — in de *Esopet* VI vers 15 en XV vers 14, daar de uitgever Clignett nog andere plaatsen bij aanhaalt, en zegt, dat zoo meermalen *die* voor *dien* bij de ouden voorkomt; terwijl hij ook andere schrijvers, zooals Huydecoper, aanhaalt, die dat reeds opgemerkt hadden. Vroeger bij VI vers 14 had hij in de aanteekening gezegd, dat *die* daar een misslag van den afschrijver was, en dat men *dien* moet lezen; maar later is hij van andere gedachten geworden. — Ook Prof. Bormans zegt in zijn Aenteekeningen op het *Leven van Sinte Christina* bij vers 1291, daar het ook zoo voorkomt, dat men *die* in plaats van *dien* bijzonder dikwijls in de handschriften aantreft, maar dat hij onderstellen moet, dat bij het afschrijven het streepje boven de *e* (*diē*) vergeten is; en Prof. Jonckbloet blijkt van hetzelfde gevoelen te wezen, daar hij in zijn uitgaven van de Reinaert en van de Walewein op de hierboven aangehaalde plaatsen overal *die* in *dien* veranderd heeft. Nu men de oorzaak van het verschijnsel kent, zal men wel anders oordeelen, en het met Huydecoper roekeloos noemen, iets, dat zoo dikwijls in de handschriften voorkomt, op eigen gezag te veranderen.

Reinaert vers 288 „(eene dode hinne,) die Reinaert hadde bi den croppe — hooft ende hals af ghebeten"; en vers 2922 „miere vrouwen, die ic mach -- prijs gheven met rechte." — En zoo vindt men ook anders de verbuiging in de Datief veronachtzaamd; bij voorbeeld op bl. 62* van de *Verzameling van prozastukken*: „den duvel ende die werelt te behaghen"; en even zoo op bl. 69* „alsof si haer den duvel ende die werelt vercoepen woude"; bl. 64 „Hiermede gheliken si die ellendighe werelt"; bl. 297 „Die bewaerster der boeken behoert toe, dat si bewaren sal" enz.; bl. 303 „wie die schoene vrouwe te eten plach te geven"; bl. 306 „dat hi dat beelde onser liever vrouwen -- een hoedekijn maecte van bloemen"; en even zoo nog eens op de volgende bladzijde. — Plaatsen, daar men een schrijffout onderstellen kan door het vergeten van een streepje boven de *e* te zetten, zooals op bl. 58* „onse priesteren ende onse prelaten moeten wi ghehoersam siin"; zulke plaatsen zal ik maar niet aanvoeren. —

Dat ook het gebruik van de Genitief tot bepaling achter een zelfstandig naamwoord in de middeleeuwen even min als nu zijn grond had in het spraakgebruik van de levende taal; dat kan reeds hieruit blijken, dat men zoo dikwijls het voorzetsel *van* met een volgende Datief gebruikt vindt, waar volgens de Duitsche taalregels noodzakelijk de Genitief gebruikt had moeten worden, en geen Duitscher, die volgens die taalregels heeft leeren spreken, ooit het voorzetsel *von* met de Datief zou kunnen bezigen (zie boven bl. 21). Zoo vindt men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 6 „ute texte van den vire ewangelisten", in plaats van „der vier ewangelisten"; en op bl. 7 twee maal „de text van der (een taalfout in plaats van den) ewangelien", en „alseten warden (als het den woorden) van der heilegher ewanghelien behoerlec es"; als ook „den sin van den warden";

bl. 9 „na den ghebode van der wet", en „den horen van onser behoudenessen"; bl. 10 „in den schade (in de schaduw) van der doet"; bl. 21 „die telgheren van desen boome"; bl. 36 „opten boert (boord) van der hellen"; bl. 42 „den broederen van den cloester"; bl. 36* „die claerheit van onsen boec", en „die groen varwe van onsen boecke"; bl. 52* „die riseren van den boem"; bl. 57 „die costumen van den lande"; bl. 58 „int eynde van der maaltyt", en „Int lesen van deser historien"; bl. 67 „int westen-ende vander kerken"; bl. 71 „een arm vander zee"; bl. 73 „die heren vander stede"; bl. 78 „dat ghemeen volc van den conincrijc"; bl. 79 „die ommeganc van der stat", en „die hoecheyt van der (taelfout voor den) muren"; bl. 81 „een moeder ende een oorspronc van alle quaetheit"; bl. 85 „optie palen van horen rijc"; bl. 93 „In den (zoo!) offerhande van den wieroec", en „in der offerhande van der mirren"; bl. 94 „der menschen van dien lande", en „der blijscapen van den paradise"; bl. 95 weêr „die menschen van dien lande", en „bi den vrese van den tormente ende mynne van den blijscapen", en „die tormenten van den quaden, ende die blijscap van den gueden"; bl. 96 „tot enen teyken van den hoechsten bisdoem van den lande", en „den Prior van der kerke"; bl. 98 „alle die menschen van der werelt, en alle diert wter zee ende vander lucht", en „so volghede daerna auxtelike aensien vanden duvelen"; bl. 105 „dat hoechste van den tempel"; enz. enz. Doch waartoe meer voorbeelden? men kan ze overal vinden, ook in de oudste geschriften; zooals in *De boec van seden* vers 156 „vor de salechede van siere sielen"; in de *Beatrijs* vers 883 „Vrouwe, nu bekent — den noet van desen tween wesen"; in *Der naturen bloeme* van Van Maerlant vers 124 „van den wonderen van der zee."

Dat het gebruik van die Genitief achter een zelfstandig naamwoord niet in het spraakgebruik van de levende taal

gegrond was, blijkt verder ook duidelijk, als men ziet, hoe die middeleeuwsche schrijvers somtijds de manlijke Genitief-vorm bij vrouwlijke woorden gebruiken. Zoo vindt men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 79 (naar een handschrift van het jaar 1404) „dat loon des dogets" (deugds), en „die hoecheyt van der (taalfout voor den) muren des stats"; op bl. 239 „een eilant des zees"; en op bl. 264 „in die iegenwordicheyt des hoghen maiesteyts." — Zulke fouten kunnen wel aan niets anders toegeschreven worden, dan aan verwarring van de Genitief-vorm vóór een zelfstandig naamwoord met die van de Genitief achter een zelfstandig naamwoord. Omdat men zeide, zooals wij nog zeggen, „de stads muren", en „in Zijn Majesteits tegenwoordigheid"; zoo vond men er ook geen zwarigheid in te schrijven „de muren des stats", en „in die iegenwordichheyt des hoghen majesteyts." En bewijzen zulke fouten niet zonneklaar, dat men ook in de middeleeuwen, even als nu, in de levende taal, zooals die gesproken wierd, die Duitsche declinatie niet kende? Hoe zou anders iemand, wie hij ook wezen mogt, zulke fouten hebben kunnen maken? Indien men altijd en dagelijks zeide *de muren der stad;* dan zou niemand kunnen schrijven *die mueren van der stat*, zooals men vindt op bl. 199, maar nog minder *de muren des stats.* [a]

[a] Indien het gebruik van de Genitief-vorm tot bepaling achter een zelfstandig naamwoord in de schrijftaal van de middeleeuwen even min als nu in het spraakgebruik van de levende taal gegrond was, dan zeker ook niet het gebruik van die naamval tot bepaling van voorwerp bij een werkwoord of bijvoeglijk naamwoord, zooals bij *gedenken* en *zeker*. En dit is ook wèl te bewijzen, als men maar opmerkt, hoe dezelfde woorden elders op dezelfde wijze als nu nog in de spreektaal, dat is zonder verbuiging, met een bepaling van voorwerp verbonden worden, en — als men de oorzaak van het verschijnsel weet te verklaren. Zoo leest men bij voorbeeld in de Reinaert vers 1996 „soude mijn moie — te rechte ghedinken onder daet"; en vers 3032 „dat si souden — sijns ghedinken in haer ghebede"; maar vers 2843 „dat hi ghedenke in sine ghebeden — al tgoet, dat men hem noit dede". En zoo leest men vers 2537 „dat niemen nes onder die sonne, — dien ic alse

Dat die geheele declinatie of verbuiging naar het onderscheid van de naamvallen, zooals die van oudsher in de Nederduitsche zoowel als Hoogduitsche schrijftaal is aangenomen, aan het Nederlandsch spraakgebruik in de middeleeuwen

---

wale jonne (d. i. gunne) — mijns scats ende miere trouwen"; maar vers 1075 „dat jan (gun) ic u wale!" Even zoo in *Der leken Spieghel* II, c. 47 vers 113: „Dus onste (volgens een ander dialect hetzelfde als *jonste*, zooals ook een ander hs. heeft) God, onse here, — Sente Helena sulke ere." Zoo namelijk in twee handschriften; een derde heeft, naar de regels van de schrijftaal verbeterd: „Sente Helenen selker ere."

Te verklaren is dit gebruik van de Genitief in de middeleeuwsche schrijftaal uit het ook nog in de Zuidnederlandsche spreektaal gebruikelijke demonstrative voornaamwoord *des* of *dies* en het toonlooze verkorte (enclitische) *'s*. Dit *des* of *dies*, dat wij ook nog hebben in *des verkiezende*, *desniettegenstaande*, *desgelijks*, *desnoods*, *des te beter* en dergelijke, en dat de *vorm* van de Genitief heeft, is een voornaamwoord op dezelfde wijze gevormd als *zulks*, *iets* en *nieuws*, als men bij voorbeeld *goed nieuws* zegt; en het wierd gebruikt òf als zelfstandig voornaamwoord, zoodat het nagenoeg hetzelfde beteekende als *zulks* (zooals in *des verkiezende*, d. i. *zulks verkiezende*), òf als bijwoordelijk voornaamwoord in de zin van *daarvan* of *ervan* en het Fransche *en*, ook in dien van *deswegens*. Men zeî, zooals men bij voorbeeld in *De Grimbergsche oorlog* vers 2651 leest: „des (d. i. zulks) es waer"; en in de Reinaert vers 2933 „In (Ic en) dar des doen niet" (Ik durf zulks niet te doen); vers 2206 „Vraechdi mi des?" (Vraag je mij zulks?); vers 2308 „Dies sijt seker" (wees hiervan zeker); vers 597 „sijts seker" (wees er zeker van); vers 2232 „Dies lachter hevet, scaems hem!" (die er schande van heeft, schaem zich ervan, d. i. *er over!*). En zoo zeî men ook, zooals men leest vers 1504 „Hem machs ghedinken al sijn leven"; waar *'s* het onderwerp van de zin is, even goed als *dat* vers 1675 „al dat mi mach ghedinken nu."

Met zulke woorden nu, daar men in de spreektaal dikwijls dat voornaamwoord *des* of *dies* of *'s* als complement bij gebruikte, verbond men dan in de schrijftaal ook een naamwoord in de Genitief. Omdat men zeide, zooals vers 3124 „Hi jan*s* u wale" (Hij gunt u zulks wel); zoo schreef men ook, zooals vers 2537 „dien ic also wale jonne mijns scats ende miere trouwen"; en vers 10 „God moete ons siere hulpen jonnen.[18]

Dat evenwel hier, op deze laatste plaats, *siere hulpen* een Genitief is, dat kan men niet met zekerheid zeggen. Want *siere* (of *sire*, of *siër*, of *sijnre*) en zoo ook *miere* (of *mire*, *miër* of *mijnre*) is in het middeleeuwsch Nederlandsch niet altijd de vrouwelijke of meervoudige Genitief van het bezittelijk voornaamwoord *sijn*. Die dit meent, die zal zeker al heel wonderlijke constructies met de Genitief aantreffen; zooals in de Walewein vers 8649 „Doe nam hi in sijn gheleide — Gode ende zire moeder beide" (waar trouwens

zoowel, als tegenwoordig, vreemd moet geweest zijn, kan buitendien ook nog blijken uit de wijze, waarop de middeleeuwsche Nederlandsche schrijvers het bijvoeglijk naamwoord verbuigen achter een lidwoord of ander woord in de

---

ook de Datief *Gode* in plaats van de Accusatief *God* al heel vreemd moet schijnen: maar deze fout treft men meermalen aan: anders zou men geneigd zijn om het voor een schrijffout te houden); vers 4520 „Der joncfrouwen oom weende sere, — als hi sire nichten sach mesmaect"; vers 5532 „Al gont hof wert in roere, — als si mire vrouwen horden mesbaren"; vers 8272 „die stappans siere dochter vinc"; en vers 11082 „dat Walewein - - siere dochter hadde ghewonnen.

In de aanteekening bij zijn uitgaaf van de Walewein (bl. 200) haalt Prof. Jonckbloet deze plaatsen, en eenige dergelijke uit de *Lancelot*, aan als voorbeelden van vreemd klinkende constructies met de Genitief, en voegt er dan bij: „Verg. daaromtrent Lulofs, Handboek, bl. 339; maar vooral Gr. (d. i. Grimms *Deutsche Grammatik*) IV. 610—11, 646 vlgg." Doch te vegeefs zoekt men daar eenige opheldering, zoo min bij Grimm, als bij Lulofs. Liever had Prof. Jonckbloet moeten verwijzen naar een aanteekening van Lulofs bij bl. 375 van zijn *Handboek van den vroegsten bloei der Nederl. letterkunde*. Daar zegt namelijk Lulofs, dat hij *siere* of *sire* soms op een merkwaardige wijze in het *Leven van Jezus* voor het Latijnsche *ejus* of ons *deszelfs* gebruikt gevonden heeft; b. v. bl. 17 „si vonden dat kint - - ende Marien, sire moeder"; bl. 18 „Nem dat kint ende sire moeder"; en zoo ook bl. 19 „Dat kint ende sire moeder." Hij zegt, dat men dit *sire* als een soort van Genitief van het voornaamwoord *hi* moet beschouwen; maar kan er geen verdere verklaring van geven.

Dit gebruik van *sire* (ook wel *sirer*) en *mire*, en ook van *uwer*, waar niet een Genitief of Datief, maar een Nominatief of Accusatief, vereischt wordt, is in de middeleeuwsche geschriften in 't geheel niet zeldzaam, en het is inderdaad te verwonderen, dat men niet reeds lang de verklaring er van gevonden heeft. Voorbeelden kan men vinden in *Karel de Groote en zijne XII pairs* I vers 343 „leveren den coninc Yoene - - sire dochter"; vers 720 „vant — Yrenen sirer dochter"; vers 766 „dathi gerne gave — sirer dochter - - Leo sinen sone te wive"; vers 911 „legt mire vrouwen gevaen"; II vers 80, 1673 en 2209; in de *Reinaert* vers 3223 „Miere moie, soes (ze is) in ommacht"; bij *Melis Stoke* IV vers 301 „so verdreef hi uten lande — siere Moeijen"; in *De Trojuensche oorlog* vers 3207 „dat hi hem soude gheven — sijnre suster"; in de *Limborch* I vers 598; en vers 629 „woudi — uwer dochter laten woenen met mi"; III vers 696 „dede ons halen miin here, miin vader, — mi ende mier suster"; vers 1205 „uwer suster Mergrieten vinden"; in de *Lancelot* vers 6853, 6876, 7026 en elders, in de *Gloriant* vers 492; in *Van Heelu's Rijmkroniek* I vers 635, 697, 751, 947,

Genitief of Datief met de uitgang op *s* of op *r*. In dit geval heeft namelijk het bijvoeglijk naamwoord in de Duitsche declinatie altijd, zonder onderscheiding van naamval en geslacht of getal, de uitgang op *n*; en deze taalregels vindt

enz.; in de *Renout* vers 562, 671, 708, 720 en 737; en in *Van Maerlants Spiegel historiael* III, VIII, c. 1 vers 76, c. 4 vers 42, c. 52 vers 51, c. 56 vers 32, c. 76 vers 20, c. 77 vers 81, c. 78 vers 62, c. 83 vers 60, c. 89 vers 33 en 81, IV, I, c. 59, 51. C. 47 vers 39 leest men: „ende nam Waldraden siere amien", en even zoo c. 48 vers 37 „omme Waldraden siere amien." Overal komt het zoo voor in betrekking tot vorstelijke of geeerde personen, of tot God, zoodat het blijkbaar, even als het Hoogduitsche *Ewer*, *Euer* of *Eure*, genitiefvormen van het persoonlijk voornaamwoord zijn, die uit hoflijkheid (heuschheid), eerbied of beleefdheid in plaats van de gewone bezittelijke voornaamwoorden gebruikt wierden.

Op al de boven aangehaalde plaatsen komt het bij benamingen van vrouwlijke personen voor. Bij een benaming van een manlijk persoon heb ik het tot hiertoe alleen nog maar gevonden in de *Limborg* IV vers 95 „Wat overdade of wat quade — hi dede siere vader ende siere moeder"; en hier zal *siere vader* wel een schrijffout wezen. Want anders vindt men bij manlijke namen en woorden *sine* (even als in het Hoogduitsch *Seine)*, *mine* en *uwe*. Zoo in de *Brandaen* vers 476 volgens het Hulthemsche handschrift: „dat u sine (d. i. Gods) bode heeft bracht"; in de Limborch I vers 879 „wat sine here hebben moghe"; in de Renout vers 794 „hoe es sine name?" (vrg. vers 802 en 803); in het *Leven van Sinte Amand* vers 473 „dat ic sine sone si"; in de *Reinaert* vers 2481 „Mine here sal u laten leven"; en vers 3421 „Mine here die coninc groet u"; en in de *Ferguut* vers 1813 „uwe halsberch." En dikwijls vindt men zoo bij manlijke en onzijdige woorden *hare* (even als in het Hoogduitsch *Ihre*, of volgens oude spelling *Ihro*); bij voorbeeld in de *Walewein* vers 7704, 7955 en 8057 „hare vader"; vers 7980 „al hare zegghen, al hare spreken"; en vers 8129 „hare wenen ende hare carmen"; vers 9166 „hare claghen ende hare mesbaer"; vers 9504 „Hare (hun) scip"; vers 9680 „hare spel"; vers 9835 „hare soete amijs"; in de *Lancelot* II vers 911 en 2662 „hare here"; vers 1492 „hare part" (paard); vers 3887 en 5422 „hare amijs" (minnaar); vers 7364 „hare man"; vers 8176 „hare broeder." Vers 7057 vindt men: „si nam haerre dochter bider hant"; en schijnt men ook bij het vrouwelijk *dochter* dat *haerre*, in plaats van het gewone *hare*, als een hoofsch bez. voornaamwoord te moeten beschouwen. Verder leest men in *De Troj. oorlog* vers 1517 „dat hare here was bleven doot"; in de *Renout* vers 324 „hare vadere." Andere voorbeelden vindt men in de *Limborch* I vers 235, 564, 1045, 1836, 2287, 2568, 2596, II vers 838, 845, III vers 157, 162, IV vers 641; en vers 1389: „dat van Limborch die goede hertoghe - - es hare vader, siin wiif haer moeder, —

men ook wel in de oude Nederlandsche geschriften gevolgd. Zoo vindt men bij voorbeeld in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 55 „des oversten regter"; bl. 108 „des heilighen Kersten-gheloofs", en „des ouden testaments";

Her Heinriic hare goede broeder." — Men ziet, hoe hier *hare* en *haer* afwisselen, en *hare* juist bij het manlijke *vader* en *broeder*, maar daarentegen *haer* bij het vrouwlijke *moeder* gebruikt wordt, als of de dichter de regels van de Zuidnederlandsche spreektaal had willen volgen. Overigens gebruiken sommige dichters, zooals deze, dat *hare* bij onzijdige woorden ook wel eens zonder rede van hoflijkheid. Zoo leest men V vers 1034 „hare comen ende hare kere", voor „hun komen en hun keren"; maar twee verzen verder „haer wtvaren ende haer keren." Zoo ook I vers 316, II vers 249, 838 en 845. Het schijnt dus, dat men het gebruik van dit tweelettergrepige *hare* in plaats van het éénlettergrepige onzijdige *haar* bij dichters als een dichterlijke vrijheid beschouwen moet.

Opmerkelijk is het, dat men bij de hoofsche bezittelijke voornaamwoorden *sire* en *mire* het vrouwelijke naamwoord meer dan eens verkeerd met de uitgang *n* geschreven vindt, alsof ook dit naamwoord de uitgang van de Genitief moest hebben; zooals in de Walewein *sire nichten* en *mire vrouwen*, in Karel de Groote enz. *Yrenen sirer dochter*, en ook *mire vrouwen;* bij Melis Stoke *siere moeijen*; en bij Maerlant *Waldraden sire amien.* Mogelijk zijn dit fouten van de afschrijvers, doch meer waarschijnlijk, daar het zoo dikwijls voorkomt, van de dichters zelf: want in het gebruik van de uitgang *n* als verbuigingsvorm van vrouwlijke en meervoudige woorden waren de middeleeuwsche schrijvers hoogst onnaauwkeurig.

Het gebruik van deze hoofsche bezittelijke voornaamwoorden is bij de oude schrijvers alles behalven regelmatig. Zoo treft men het in Melis Stokes Rijmkronijk, daar het honderden malen in te pas zou komen, maar hoogst zelden aan. Gewoonlijk verbuigen zij de bezittelijke voornaamwoorden na de regels van de schrijftaal, of volgen anders hun gewone spreektaal. Trouwens die schrijvers waren niet gewoon de *hoftaal* te spreken. Doch waarschijnlijk zal de voornaamste rede, waarom men die hoofsche voornaamwoorden niet vaker gebruikt vindt, wel deze zijn, dat vele afschrijvers met de hoftaal geheel onbekend waren, en dus, waar zij zulk een *sire* of *mire* tegen de gewone taalregels aantreffen, dat meestal op hun wijze verbeterd hebben. Zoo vind ik in het riddergedicht *De Grimbergsche oorlog* het hoofsche *sire* nog maar enkele malen, waar de afschrijver het heeft laten staan, omdat hij het verkeerd voor een meervoudige Datief aanzag. Zoo vindt men II vers 2 „van sire sonen", vers 3749 „met sire banieren", en vers 3751 „met sire scaren." Andere door de afschrijvers niet uitgewischte sporen van de hoftaal vindt men in dat riddergedicht ook maar zeer weinig: doch zoo vindt men II vers 2956 en 3006 „sine scilt"

bl. 109, 192 en 204 „des heilighen gheests"; — bl. 29 en elders „der heilighen kerken"; bl. 54 en elders „onser lieven Vrouwen"; — bl. 181 „der sueten spisen." Maar nu vindt men in de manlijke en onzijdige verbuiging door-

(want *scilt* is daar manlijk: zie b. v, vers 3161); en vers 3125 „hare voetvolc", d. i. hun voetvolk, het voetvolk van de Grimbergsche heren.

De ontdekking van deze hoofsche bezittelijke voornaamwoorden is zeker voor de kennis van het middeleeuwsch Nederlandsch reeds op zich zelf belangrijk genoeg, maar stelt ons bovendien ook in staat, om een ander verschijnsel in die taal te verklaren, daar men tot hiertoe maar een zeer gedwongene en onaannemelijke verklaring van heeft kunnen geven. Te weten bij de de oudste schrijvers is de vrouwelijke Genitief en Datief van de bezittelijke voornaamwoorden, zoo als *mijn*, *sijn* en *haer*, en zoo ook van *een* en *gheen*, niet, zooals later en nu nog in de schrijftaal, *miner*, *siner*, *harer*, *ener* en *ghener*, maar *mire*, *sire*, *haerre* of gewoonlijk *hare*, *ere* en *ghere*. Men heeft getracht dit te verklaren door te veronderstellen, dat men bij voorbeeld voor *miner* eerst bij omzetting *miinre*, en vervolgens hiervoor tot verzachting door zamentrekking *mire*, gezegd zou hebben (zie Lulofs *Handboek* bl. 289 en 375): maar, behalven dat zulk een omzetting van *miner* in het harde *miinre*, dat dan weêr tot *mire* verzacht had moeten worden, op zich zelf zeer onaanneemlijk is; die onderstelling is lijnregt in strijd met de geschiedenis. Een gezonde historische taalstudie kan in zulk een verklaring niet berusten: want *mire* of *miere* vindt men bij de oudste schrijvers, eerst later *miinre* of *mijnre*, en eerst nog later is *miner* of *mijner* in algemeen gebruik gekomen. Maar, nu wij die hoofsche bezittelijke voornaamwoorden *mire*, *sire* en *hare* kennen, nu is de verklaring gemakkelijk. Toen men het eerst het Nederlandsch als schrijftaal begon te gebruiken, en daarop dan ook die in de Duitsche (Hoog- of Neder-duitsche) schijftaal aangenomene verbuiging tot onderscheiding van de naamvallen moest toepassen; toen vond men in de gewone spreektaal geen vorm van de bezittelijke voornaamwoorden, die men als vrouwelijke Genitief en Datief gebruiken kon, maar gebruikte daarvoor, als voor de hand liggend, het in de hoftaal gebruikelijke *mire, sire* en *hare* of *haerre*: en, even als van *mire* en *sire* van *miin* en *siin*, zoo declineerde men dan ook *ere* en *ghere* van *een* en *gheen*. En ons moet zulk een declinatie nog altijd wel heel zonderling voorkomen: maar, als men aanneemt, dat in de Nederlanden het allereerst het Zuidvlaamsch als schrijftaal gebruikt is geworden, dan zal men zich daarover niet verwonderen: want in het Zuid-vlaamsch zijn niet *miin* en *een*, maar *mi* of *me̊* en *e̊*, de meest gewone vormen, die wel de grondvormen konden schijnen te zijn, zoowel bij voorbeeld van *miin*, als van het hoofsche *mire*. Zie boven bl. 44. En ook in de andere Zuidnederlandsche dialecten zijn *mi*, *si* en *e̊* veel gebruikelijke vormen, zooals bij onzijdige woorden. Overal zegt men bij voorbeeld *mi* (of *me̊*) *kind* en *e̊ kind*, ook *mi* (of *me̊*) *vader*.

gaans, en in de vrouwelijke en meervoudige bijna altijd, het bijvoeglijk naamwoord in zulk een geval, even als in het Latijn, met de gewone Genitive of Dative uitgang op *s* of *r*, en dus met dezelfde uitgang als het voorafgaande woord; bij voorbeeld op bl, 3, 44*, 45*, 51* en 65 „des heileghes", of „des heilichs, gheests"; op bl. 9 „sijns heilegs testaments", bl. 10 „des ewelecs vreden"; — op bl. 26, 27, 30 en elders „der heiligher kerken"; bl. 53, 61 en elders „onser liever vrouwen";—bl. 13 en 42 „der verdoemder menschen." — Somtijds vindt men beide wijzen van verbuiging nevens elkander gebruikt. Zoo vindt men op bl. 193 „overmids der godliker vermaninge des heiligen vaders"; bl. 260 „vander wtwendigher moniken oefninghe totter oefninghe des inren mensches (een taalfout voor menschen) is een verre wech"; bl. 267 „des hemelschen brudegoms", maar op de volgende bladzijde „des gheestelics ghestichts"; bl. 293 „der heiligher kerken", en „der valscher bruederen", maar „des oversten gods"; bl. 326 „der ynnigher tranen ende des devoten ghebeets"; bl. 340 „metten ademe des sueten inblasens des heylichs gheests"; in de *Walewein* vers 7452 „des groten goets, der groter ere. In *Een boeckskijn van drieen staten eens bekierden mensche* door Hendrik Mande (gestorven in 1430), uitgegeven door Prof. Moll in de bijlagen achter het eerste deel van zijn *Johannes Brugman en het godsdienstig leven onzer vaderen in de vijftiende eeuw*, vindt men op bl. 266, 267, 272, 274, 289 en 290, „ons lieven Heren", maar op bl. 273 en 281 „ons liefs Heren"; en in een daarop volgend *devoet boecskijn van der bereydinghe ende vercieringhe onser inwendigher woeninghen* vindt men zelfs op bl. 295 „onses lieven minlikes Heren." [a]

---

[a] Die verbuiging van de bijvoeglijke naamwoorden met de uitgang *s* of *r*, die in de Hoogduitsche grammatica gewoonlijk de sterke verbuiging genoemd wordt, in onderscheiding van die andere met de uitgang op *n*, die men de zwakke noemt; die sterke verbuiging is bij de oude middeleeuwsche Ne-

Is het uit deze regelloosheid en verwarring niet duidelijk te zien, dat niet één van beide wijzen van verbuiging in het spraakgebruik van de levende taal zijn grond gehad kan hebben?

Duidelijk blijkt dit ook daaruit, dat men door die zelfde schrijvers ook wel de bijvoeglijke naamwoorden, waar die in den zin van zelfstandige naamwoorden gebruikt worden, volgens de regels van de Latijnsche verbuiging, maar in strijd met de Duitsche, op dezelfde wijze in de Genitief en Datief met de uitgang op *s* of *r*, in plaats van op *n*, verbogen vindt. Zoo leest men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 10 „du sout heeten prophete des almegteges"; bl. 49 „die gedachten der oetmoedigher"; bl. 108 „int land der levender"; bl. 116 „in beden der armer"; bl. 192 „der armer vrient"; bl. 241 „een bescermer sijnre ghelovigher"; bl. 246 „blijscap der rechtveerdiger" en „glorie der gueder"; bl. 330 „die besittinghe des lants der levender", en „alle wapen der sterker." Zoo ook in *Van Maerlants Der naturen bloeme* I, bl. 306 vers 1392 „dat hem ontfarmen soude — der armer"; en elders.

---

derlandsche dichters zoo gewoon en algemeen, dat men van de zwakke maar hoogst zelden een voorbeeld bij hen aantreft, en men zich inderdaad verwonderen moet, hoe de kennis van deze nog bewaard heeft kunnen blijven, en hoe men ze ten laatsten zelfs weêr als de ware en regte Duitsche verbuiging heeft kunnen herkennen, zooals wij toch zien in de Statenvertaling van de Bijbel. Dit laatste zal waarschijnlijk wel toe te schrijven zijn aan Luthers bijbel; en de bewaring van de kennis er van aan het *proza*, als ook aan wel bekende en veel gebruikte uitdrukkingen, zooals *onser lieven vrouwen kerk*, en *des anderen daags* of *sanderen daags*, waarvoor men echter ook wel *des anders daghes* geschreven vindt, bij voorbeeld in de *Beatrijs* vers 166 en in de *Limborch* I vers 438.

Somtijds vindt men in het genoemde geval het bijvoeglijk naamwoord ook wel geheel zonder verbuiging, zooals dit tegenwoordig in de schrijftaal gewoonte is in de vrouwlijke en meervoudige verbuiging. Zoo vindt men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 38 „in enen doergaende smake"; bl. 61 en 174 „onser lieve vrouwe", of „vrouwen"; bl. 183 „der verborghene heymelike wijsheit Godes"; en in de *Reinaert* vers 179 „met ere verbolghenlike tale." Zoo ook elders: maar dit kunnen schrijffouten zijn.

Waarlijk, zij die zóó schrijven konden, bewezen daardoor wel duidelijk, dat die regels van de Duitsche declinatie, die ook in de toenmalige Nederlandsche schrijftaal zoo veel mogelijk gevolgd wierden, niet de regels waren van de taal, zooals zij die spraken. — En hiervoor zijn nog wel meer zeer sterk sprekende bewijzen, die ik evenwel, om niet al te uitvoerig te worden, hier maar even wil aanstippen. Zóó dat onophoudelijk gedobber tusschen sterke en zwakke declinatie van de zelfstandige naamwoorden, zooals Lulofs het noemt in zijn *Handboek van den vroegsten bloei der Nederlandsche letterkunde*, bl. 274, zoodat zij bij voorbeeld nu eens *die* (of *de) liede*, dan eens *die* (of *de) lieden*, nu eens *inder helle*, dan eens *inder hellen* schrijven.[a] Niet minder groot en zonderling is de onstandvastigheid in de verbuiging van de uitgang *heit*, meervoud *heden*, waarover men de Aentee-

---

[a] In het tweede deel van De Jagers *Taalkundig magazijn* heeft de Heer Mr. L. Ph. C. van den Bergh de verschillende declinaties van de zelfstandige naamwoorden opgegeven, zooals die in het oud Nederlandsch volgens de Duitsche taalregels zouden behooren te wezen, en alles wat daarvan afwijkt, noemt hij taalfouten, die hij aan de onkunde van de afschrijvers geweten wil hebben. Maar die afwijkingen komen te menigvuldig voor, dan dat zij aan de afschrijvers alleen kunnen worden toegeschreven, ook in de oudste handschriften; en de afschrijvers hiervan konden die fouten toch zoo menigvuldig niet maken, indien in de taal, zooals zij die zelf spraken, die onderscheiding van sterke en zwakke verbuiging werkelijk in acht genomen wierd. Men behoeft alleen maar achter Prof. Jonckbloets uitgaaf van de *Walewein* de collatie van de door hem verbeterde tekst met het handschrift, een handschrift van 1350, na te gaan, om overtuigd te worden, dat de dichter van de Walewein zelf al die fouten begaan heeft, omdat de levende taal, zooals hij die sprak, van zulke declinaties niet wist, en hij die dus bij de verschillende woorden niet behoorlijk in acht nemen kon. Het heeft al het voorkomen, alsof hij met die uitgang op *n* als een verbuiging van vrouwelijke en meervoudige woorden maar zoo wat gespeeld heeft. Zoo schrijft hij zeer dikwijls *ghenaden* in plaats van *ghenade*, niet alleen in de Datief, maar ook in de Genitief, ja zelfs niet zelden in de Accusatief! Hij schijnt met die uitgang *n*, die toch in de Vlaamsche uitspraak weinig gehoord wierd, maar niet karig te hebben willen zijn.

En op dat onderscheid van sterke en zwakke verbuiging van de zelfstandige

keningen van Prof. Bormans op het *Leven van Sinte Christina* bl. 309 vlg. kan nazien. Het is inderdaad verwonderlijk, hoe men zulke dingen bij die oude middeleeuwsche schrijvers kon opmerken, en daaruit niet terstond de gevolgtrekking afleidde, dat die geheele declinatie, toen zoo wel als nu, aan de levende taal vreemd geweest moet zijn. In het gebruik van de verbuigingsvormen van zijn moedertaal, zooals men die spreekt, kan men zoo onstandvastig niet wezen.

Ja, als men zóó het gebruik van die Duitsche declinatie bij de middeleeuwsche Nederlandsche schrijvers met een kritisch oog nagaat, en ziet, hoe zij telkens tegen de regels van die declinatie zondigen, even als schooljonges tegen de regels van een vreemde taal, die zij leeren; dan blijkt het allerduidelijkst, dat die declinatie en die regels onmogelijk

---

naamwoorden, alsof dat werkelijk in de aard van onze moedertaal gegrond was, bouwt nu de Heer Dr. Kern zijn beschouwing over de zamengestelde naamwoorden in zijn onlangs uitgegeven stukje *Over de schrijfwijze van eenige zamenstellingen in het Nederlandsch!* De Heer Kern bouwt daarbij nog op een andere geheel valsche stelling, dat het namelijk een eigenaardigheid der Nederlandsche taal zou wezen, om de slot-*n* naauwelijks of niet te laten hooren. Dit is alleen een eigenaardigheid van de Hollandsche en Vlaamsche tongvallen: in het Friesch wordt de *n* achter een toonlooze *e*, waar die werkelijk tot de taal behoort, nooit of nimmer weggelaten. Men zegt in het Friesch altijd *eiken hout* en *een eiken plank*, maar *een eikeboom* en *eikebosch*; *roggenbrood* en *roggen meel*, maar *roggeaar;* en zoo ook *apekuur*, *berehuud*, *hazevel*, *menschehater* en *menschеëter*, *rozegeur* en *maneschijn*. De *n* komt alleen voor in zamenstellingen met een zoogenaamd stoffelijk adjectief, zooals in *roggenbrood*, en in een paar woorden, waarvan het eerste een meervoud is, zooals *oogenblik* en *woordenboek*. In alle andere moet men dus de *e* zonder de *n* schrijven; niet *perenboom*, maar *pereboom;* en zoo ook *denneboom*, *ossekop*, *vrouwehand*, *heereknecht*, *boerejonge*, *duiveëi*, *geitehaar*, *kastemaker*. — Wat nu in zulke zamenstellingen die *e* is, als het geen verkorting is van de uitgang *en*, als uitgang van de zwakke Genitief of van 't Meervoud; dat kan dan ook geen raadsel meer wezen. Het kan niet anders wezen, dan een toonlooze *e* als verbindingsvocaal. Wat zou die *e* ook anders kunnen wezen in *hondehok?* Het kan niet de uitgang van het Meervoud wezen: want een *hondehok* dient maar voor één hond. Het kan ook geen Genitief zijn: want de Genitief van *hond* is *honds*.

hun grond gehad kunnen hebben in het taaleigen en spraakgebruik van het Nederlandsch, zooals dat door hen gesproken wierd: en, als men opmerkt, wat fouten zij daartegen maken, zooals het menigvuldig weglaten van de uitgang *e* in het vrouwlijk geslacht en bij 't meervoud, en het niet zeldzaam gebruik van de volle manlijke uitgang op *n*, waar de Nominatief vereischt zou worden, — beide in overeenstemming met het Nederlandsch spraakgebruik, zooals dit nog in de zuidelijke Nederlanden is; — dan laat het zich niet meer betwijfelen, of de spreektaal, de werkelijk levende taal, zooals men die sprak, moet reeds in de oudste tijden, waaruit wij nog geschriften bezitten, over het algemeen dezelfde taalvormen en taalregels gehad hebben, als nu nog tegenwoordig. En dan kan men niet anders aannemen, dan dat de geletterde klerken, die het eerst het Nederlandsch als schrijftaal gebezigd hebben, daarbij zooveel mogelijk de grammatische regels gevolgd zijn, daar toen in alle Duitsche landen het Duitsch naar geschreven wierd, en nu nog het Hoogduitsch. En waarom zouden zij dit niet doen? Waarom zouden zij die voor het Duitsch algemeen aangenomene en gevolgde regels bij het schrijven ook niet toepassen op het Nederlandsch, — op het Dietsch, zooals men het toen noemde en in Braband nog noemt?* Naar die regels wierd het Nederduitsch zoowel, als het Hoogduitsch, ge-

---

* Dit laatste getuigt Dr. Van der Meersch in een aanteekening op vers 35 van *De boec van Catone.* En zoo zijn zoo veel woorden en woordvormen, die men bij de oude Nederlandsche schrijvers vindt en die men gewoonlijk oud noemt, omdat zij in de tegenwoordige schrijftaal niet meer gebruikt worden, juist geen verouderde woorden of vormen, maar woorden van een bijzonder dialect, waarin zij nog in gebruik zijn. Van eenige woorden, zooals van *saen*, voor *spoedig*, en van *en* of *ne*, voor *hem*, is dit opgemerkt door Willems in zijn aanteekeningen op Van Heelu; en het zou te wenschen zijn, dat de Zuidnederlandsche taalkenners dit meer deden; of, liever, het zou te wenschen zijn, dat zij nu terstond al zulke woorden opteekenden en de lijsten er van toezonden aan Prof. De Vries, om daarvan gebruik te maken bij de uitgaaf van zijn Midden-nederlandsch woordenboek.

schreven; waarom dan ook niet het Nederlandsche Dietsch, dat toch niets anders, dan een Nederduitsch dialect was? —

Ook hierin hebben de middeleeuwsche Nederlandsche schrijvers veelal het algemeen gebruik van de Duitsche schrijftaal gevolgd, dat zij in plaats van *de* en *'t* als bepalend lidwoord *die* en *dat* gebruikten. Zij beschouwden namelijk dit *die* en *dat* als de ware volle vorm van het lidwoord, zooals het eigenlijk wezen moest en men dus behoorde te schrijven, en hielden *de* en *'t* voor verkortingen daarvan in de uitspraak van de volkstaal. Doch, dat het van oudsher een eigenaardigheid van het Nederlandsch, en in het algemeen van het Nederduitsch, in onderscheiding van het Hoogduitsch, geweest moet zijn, *die* (of volgens een andere uitspraak in het manlijk geslacht *dé)* en *dat* alleen als aanwijzende voornaamwoorden, en als lidwoorden altijd de toonlooze verkorting *de* en *'t* of *ĕt*, te gebruiken; dat laat zich geen oogenblik betwijfelen. In niet één van alle Nederlandsche dialecten vindt men van het gebruik van *die* en *dat* als lidwoord eenig spoor; en de vergelijking van die dialecten leest, zooals wij boven gezien hebben (bl. 51, 53 en 56 vlgg.), dat de oorspronklijke vorm in het Nederlandsch voor het manlijk geslacht *den*, voor het vrouwelijke *de* en voor het onzijdige *ĕt* of *'t* moet geweest zijn. En ook in de middeleeuwsche geschriften vindt men wel veelal *die* en *dat* als lidwoord gebruikt, maar ook zeer dikwijls, volgens het Nederlandsch taaleigen, *de*, of ook wel in de manlijke Nominatief zoowel als in de Datief of Accusatief, *den*, en in het onzijdige *'t*. Van het manlijke *den* in de Nominatief hebben wij vroeger reeds een menigte voorbeelden aangevoerd (bl. 90 vlgg.); en voorbeelden van *de* kan men overal vinden, ook in de oudste geschriften en handschriften. Zoo leest men in de *Verzameling van pro-*

zastukken op bl. 4 nevens „die portres" (poorters) ook „de portres", en „dat sal de here berechten, of de ghene die rechtere is over al Zelant"; bl. 6 „om de lievede", en „de vire ewangelisten"; bl. 7 twee maal „de text", als ook „de wart", d. i. de woorden, en „de blote wart"; bl. 8 „de vader", en „de gods gracie"; bl. 10 „de geslechten", bl. 11 „de derde", en „deghene"; bl. 16 „in de zee", en „de sielen"; enz, enz. In het *Visioen van Tondalus* vindt men *de* wel honderd vierentachtig maal, in het *Leven van Sinte Christina* bijna altijd, en maar zelden *die;* zeer menigvuldig ook in *De boec van Catone* en in *De boek van seden*, beide uitgegeven naar een handschrift van de dertiende eeuw; als ook herhaalde malen in twee oorkonden van het jaar 1277, naar de oorspronklijke stukken uitgegeven door Prof. Serrure, in het tweede deel van het *Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche letterkunde* enz. In *Der leken spieghel* vindt men gewoonlijk als lidwoord naar het toenmalig gebruik van de schrijftaal *die* gebruikt, maar voor de welluidendheid het dagelijksche *de*, waar *die* als betrekkelijk voornaamwoord onmiddellijk voorafgaat, zooals I, c. 11 vers 70 „claerheit, die de zonne uut sint." Even zoo c. 14 vers 71, c. 24 vers 72, c. 34 vers 54, c. 37 vers 48, c. 38 vers 71, c. 39 vers 124, en elders. Men vindt ook wel van één en hetzelfde werk in het ééne handschrift vrij geregeld *die*, en in het andere even geregeld *de* geschreven. Zoo vindt men *de*, terwijl de andere handschriften *die* hebben, geregeld in het oudste handschrift, daar Huydecoper de Rijmkronijk van Melis Stoke naar uitgegeven heeft; en even zoo in twee handschriften van Van Maerlants *Der naturen bloeme.* En bij alle schrijvers vindt men, als het volgende naamwoord met een klinker begint, meestal de toonlooze *e* van het lidwoord *de* met die klinker ineengesmolten; zooals bij voorbeeld in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 2 wel drie maal „dene helcht" en „dander helcht", d. i. „de eene helft" en „de

andere helft"; en bij *Melis Stoke* II vers 728 „Donse hadden dere (d. i. de eer) van den stride." Vers 730 vindt men „de onse", en vers 734 „die onse": maar beide, en vooral het eerste, is betrekkelijk zeldzaam.[a] En zoo leveren alle schrijvers het bewijs, dat in het Nederlandsch, zooals het gesproken wierd, van oudsher het lidwoord niet *die*, maar *dĕ*, moet geweest zijn.[b]

Het onzijdige *'t* of *ĕt* komt nevens *dat* zoo menigvuldig voor, dat het onnoodig is voorbeelden aan te voeren. Men schreef het oudtijds na een voorzetsel meestal hieraan vast; bij voorbeeld *int iaer*, *int midden*, *ondert volc*; anders verbond men het in het schrift met het volgende naamwoord, en schreef bij voorbeeld *tghebod*, *tghetal*, *thooft*, *tlaken*, *tcasteel*, *tquade*, *twater*, *tvolc*, of ook wel *tfolc*.. En boven (bl. 31) is reeds

---

[a] Zoo vindt men evenwel in het *Visioen van Tondalus* op bl. 34 „de ontfaermiche de Gods", bl. 43 „de inghel Gods", en twee maal „de ewangelie"; bl. 50 en 51 „de inghele"; bl. 52 „de onverwinlicke croone"; — in *De boec van seden* vers 82 „in de uterste stede"; — in het *Leven van Sinte Amand* vers 507, 969 en 973 „de Ewangelie"; — in Van Maerlants *Spiegel historiael* III, b. 8, c. 49 vers 27 „de aventure." Minder zeldzaam is *die* vóór een klinker, zooals bij voorbeeld in de *Lancelot*, II vers 1389, 1966, 2269, 2474, 5525 en elders „die avonture"; en even zoo in de *Reinaert* vers 4, en vers 1764 „die onververaerde." Eigendunkelijk heeft Prof. Jonckbloet in zijn uitgaaf daarvoor *davonturen* en *donvervaerde* geschreven.

[b] Omdat men in plaats van *de* gewoon was *die* te schrijven, zoo schreven sommigen, als zij het heel mooi wilden maken, ook voor *den* en *der* wel eens *dien* en *dier*. Zoo vindt men in het Egmondsche *Register* op bl. 20 „op dien dorpe", voor „op den dorpe", zooals men bl. 1 vindt. Zoo ook in de *Reinaert* vers 982 „Dien coninc (voor „Den coninc") wart die herte onvro"; en vers 2422 „tusscen dier Elve entier Somme." Vers 2345 vindt men zelfs *dien coninc* voor *den coninc* in de Nominatief. Zoo ook eenige malen in het stuk uit de *Alexander* van Van Maerlant achter het tweede deel van Jonckbloets *Gesch. der Mdn. dichtkunst:* op bl. 452 „naest dien paradyse"; op bl. 455 „dien herte"; op bl. 462 „van dien oosten"; op bl. 469 „boven dien wolken"; op bl. 475 „in dien somer" voor „in den somer." — Schrijvers, of afschrijvers, die zoo konden schrijven, bewijzen waarlijk wel duidelijk, dat de in de schrijftaal aangenomene declinatie van het lidwoord hun niet bekend was uit de taal, die zij spraken.

opgemerkt, dat men het in dit geval somtijds ook wel naar de gewone uitspraak met een *d* schreef, wanneer er geen sterke klemletter op volgde; en dus bij voorbeeld *dbloet* in plaats van *tbloet*, en zelfs *dander* en *dyser* in plaats van *tander* en *tyser*. Omgekeerd vindt men ook wel eens in plaats van het lidwoord *de* een *t* geschreven, wanneer namelijk dat lidwoord in de uitspraak met een voorafgaand voorzetsel verbonden en de toonlooze *e* bij een snelle uitspraak geheel stom wierd: want dan veranderde de *d* ook vanzelfs in een *t*. Zoo vindt men somtijds *int stat* in plaats van *inde stat*, gelijk men ook te Amsterdam *ant overzij* hoort zeggen in plaats van *an d'overzij*.

Laat het zich dus niet betwijfelen, of de middeleeuwsche schrijvers hebben, als zij de aanwijzende voornaamwoorden *die* en *dat* als de volle vormen van het bepalend lidwoord *de* en *'t* gebruikten, zich hierin, even als in de declinatie, naar het algemeen in de Duitsche schrijftaal aangenomen gebruik gevoegd; hetzelfde mag men eindelijk ook aannemen van het gebruik van de zoogenaamde *Conjunctief* of *aanvoegende wijs*. Dat namelijk, even als onze tegenwoordige spreektaal, zoo ook in de middeleeuwen de levende taal, zooals die gesproken wierd, geen van de Imperatief onderscheidene Conjunctiefvorm kende, bemerkt men duidelijk, wanneer men de middeleeuwsche schrijvers in een bevelende of wenschende toeroep of uitroep in de derde persoon, waar men in 't Latijn en in 't Hoogduitsch de Conjunctief-vorm gebruiken zou, van tijd tot tijd op dezelfde wijze de Imperatief-vorm gebruiken ziet, als wij dit doen in onze spreektaal, en bij voorbeeld „God bewaar me!" zeggen, en niet „God beware mij!" Zoo vindt men zeer dikwijls (b. v. in de *Walewein* vers 3366 en in *De Trojaensche oorlog* vers 1066 en 1068) „Also help (of volgens een andere tongval „Also hulp) mi God!" in plaats van „helpe" (of „hulpe"),

zooals men elders vindt. En zoo leest men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 132 „Die sijn ghebreken deghelike wil verwinnen, die pijn hem sijn hoverdie neder te werpen, ende beghin in ootmoedicheit te tymmeren"; op bl. 186 „Des gon ons te samen die sueticheit Gods!" en „Des help ons God!" Even zoo op bl. 221; en op bl. 192: „Die Here ghif u vrede! en op bl. 283 „Uwe Vaderlicheyt blivet gesont, ende die goedertierenheyt Christi bescherme u ende bewaer u, ende starc u alle tijt totter eer onzer oerden!" (Hier heeft men alleen in *bescherme* wat naar een Conjunctief-vorm gelijkt; en blivet is die vorm van de Imperatief, die gewoonlijk in de Grammatica opgegeven wordt als de vorm van het meervoud, maar die, even als in de tegenwoordige Hollandsche spreektaal (waarin men bij voorbeeld „Jonge, luistert eens", en ook „God zegent ons!" zegt), zoo ook bij de middeleeuwsche schrijvers zeer menigvuldig als enkelvoud gebruikt wordt, en een nadruksvorm van de Imperatief schijnt te wezen, zooals in het Latijn die met de uitgang *to*, bij voorbeeld in *valeto*). Op bl. 297 leest men: „Een van de susteren, diet van der mater bevolen wordt, bid boeke voer die siecken!" en even zoo hetzelfde *bid* tot drie maal toe op de volgende bladzijde. Desgelijks in een vers van Willem van Hillegaersbergh, aangehaald door Prof. Jonckbloet in zijn *Geschiedenis der Midden-nederlandsche dichtkunst*, III, bl. 448 „God bewaer die stede van Leyden!" — Men vindt zoo de Imperatief-vorm als Conjunctief of Subjunctief zelfs wel achter een conjunctie in een gesubjungeerde zinsneê; bij voorbeeld op bl. 330 van de *Verzazameling van prozastukken*: „Nu bidden wi Gode, onsen Here, dat hi ons int boeck der consciencien alsoe wijslick leer studeren"; op bl. 167 „opdat hi hem beiden te wil si, ende in vreden hout" (oude spelling voor „houd"); op bl. 288 „opdat ic zulken man niet beswaer"; en op bl. 289 „Ic wil, so wie dat dit leest, dat hi weet." — Zoo ook waar de

zin van de Conjunctief door het hulpwoord *mogen* wordt uitgedrukt; bij voorbeeld op bl. 111 „opdat hi daer lof ende prijs van mach hebben"; op bl. 297 „op dat si weten mach"; en op bl. 300 „op dat men hem bequaemliker aendienen mach." Even zoo in de *Gewoonten, vryheden en privilegien der stad Sint-Truyen*, op bl. 18, in een stuk van het jaar 1349 „op dat al't ghene dat voerseit is, cracht ende macht gripen mach van euwigher vesticheit." * — Is het niet duidelijk, dat de spreektaal van de middeleeuwen even min als de tegenwoordige, een bijzondere vorm voor de Conjunctief moet gehad hebben? Hoe zou men anders zoo hebben kunnen schrijven?

En, als wij nu elders en gewoonlijk die oude schrijvers daar, waar volgens de Latijnsche en Duitsche taalregels de Conjunctief vereischt wordt, de uitgang *e* zien gebruiken, en dus bij voorbeeld *helpe*, *hebbe*, *hore*, *denke*, *gheve*, *merke*, *behoude*, zien schrijven; dan hebben zij zich daarmeê zeker naar het algemeen aangenomen gebruik in de Duitsche schrijftaal gevoegd: maar dan moeten wij ons dit niet zóó voorstellen, alsof zij die vorm gemaakt, of ook uit het Hoogduitsch

---

* Bij het voegwoord *opdat* in die zin, waarin het hier en in eenige andere uit de *Verzameling van prozastukken* aangehaalde plaatsen gebruikt wordt, namelijk in de bij ons gewone zin van het Fransche *afin que* en het Hoogduitsche *damit*, wordt anders in de schrijftaal de Conjunctief gebruikt, zelfs al wordt het hulpwoord *mogen* gebezigd. Zoo vindt men op bl. 50* van de Prozastukken: „opdat die boem te bet wassen moghe"; op bl. 55* „opdat hi hemselven lere te bekennen"; en „opdat hi leven moghe." — Maar bij de oude Vlaamsche schrijvers komt *opdat* meestal in een andere zin voor, namelijk in die van *ingeval dat*, *indien dat*, en wordt dan geregeld met een Indicatief verbonden. — In deze zin, waarin het volgens Weilands woordenboek nog aan de Maas in gebruik is, verschilt *opdat* niet van het bij dezelfde oude schrijvers gebruikelijke problematische voegwoord *of* (het Engelsche *if)*, of ook *oft* en *ocht*, in de zin van *ingeval*, *indien*, en schijnt dus niets anders te zijn dan een zamenstelling van *of* met het betrekkelijk voegwoord *dat*, waarbij, om de volgende klemletter *d*, de voorafgaande geadspireerde *f* in de verwante klemletter *p* veranderd is.

ontleend, zouden hebben. Neen, in hun Vlaamsch hadden zij die vorm. In hun Vlaamsch was die met de uitgang *e* verlangde vorm in gebruik, wel niet als een bijzondere Conjunctief-vorm, maar als een bijzondere Imperatief-vorm nevens de korte, zooals *help*, *heb* en *hoor*, en die met de uitgang *t*, zooals *helpt*, *hebt* en *hoort*. Zoo vindt men in Van Maerlants *Der naturen bloeme* II vers 345 „Verdoemt woekerare* (een Vlaamsche Vocatief van *woekeraer*), nu hore!" III vers 1597 „hore hier na!" (maar vers 1539 „hoor hier na!") en vers 1648 „Hore nog een ander!" vers 1532 „sijn aes nette!" (van *netten*, nat maken); vers 1955 „nu merke dis!" En zoo leest men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 46 „Merke, hoe du Gode haddes, doe du waerste in der kerken!" bl. 75* „verheffe di niet!" bl. 112 „opten throen des rijcs so sitte!" en „behoude dat!" bl. 146 „daerof dencke, dat Christus op sinen scouderen droech dat cruus!" bl 245 „Hebbe alre meest minne op di selven!" en „Wilstu ghedraghen wesen, so drage eerst enen anderen!" bl. 246 „hebbe een goede conscientie ende altoes selstu blide wesen!" En zoo vindt men op bl. 135 vlg. „schreye enen droepel om dine sonden!" „herberge den ellendigen mensche!" „mit aftersprake en lette niemant noch en scade niemant!" „des bidde mi selver!" „minne mi ende hebbe mi lief!" en dat nevens de gewone Imperatief-vormen *ghif* (geef), *verdrach* (verdraag), *brec* (breek), *doe* en *brengt*. — In *de boec van Catone* vindt men vers 59, 79 en 288 *merke*, vers 103 *minne*, vers 172 *kere*, en vers 224 *keere;* vers 191 *lere*, vers 260 *there* (teer, verteer), en vers 322 *vermane;* nevens *maerc* (vers 63 en 219), *doe* (vers 75, 124, 175, 187, 297 en 359) of *doet* (enkelvoudig, vers 287 en 400), *si* (van *sijn*, vers 87 en 269) of *wes* (van *wesen*, vers 143, 195 en 368),

---

* Zoo moet men daar namelijk lezen, zooals uit de vergelijking van de handschriften blijken kan, en niet *woekere*, zooals gedrukt is.

10

betrou (vers 91), *bepens* (vers 147), *les* (van *lesen*, vers 187), *kies* (vers 211 en 213), *beheet* (d. i. *beloof*, vers 377), *werc* en *pens* (peins, vers 398), *bidt* (vers 315), *onderwint* (vers 250) en *verdraecht* (vers 320). En in *De boec van seden* vindt men vers 9 *opheffe*, vers 42 *winne*, vers 73 *cole* (van *colen*, koelen), vers 93, 125 en 137 *diene*, vers 117 *crauwe* (van *crauwen*, krabben), vers 121 *spuwe*, vers 123 *lene* (van *lenen*, leunen), vers 134 en 147 *kere*, vers 159 *antworde*, vers 233 *ghile* (van *ghilen*, boerten), vers 242 *volghe*, vers 243 en 271 *scuwe*, vers 257 *sitte*, vers 295 *minne*, en vers 370 *werke*; nevens *pens* (vers 27), *toech* (van *toghen*, toonen, vers 50), *sit* (vers 64 en 125), *drinc* (vers 67 en 121) of *drinct* (ook enkelvoudig, vers 100), *biet* (van *bieden*, vers 70), *kies* (vers 76), *help* (vers 91), *blaes* (vers 103), *dien* (vers 128), *ghedinc* (vers 136), *set* (vers 143), *scinc* (schenk, vers 149), *antwort* (vers 164), *hoer ende swijgh* (vers 173), *prijs* (vers 215), *maerc* (vers 263) of *maerct* (vers 340), *si* (vers 366), *doe* (vers 206, 289 en 292), *laet* (vers 290 en elders), *onsie* (van *onsien*, ontzien, vers 298), *nem* (neem, vers 30 en 31), *ghef* (geef, vers 47), *drach* (draag, vers 141), *sprec* (spreek, vers 173), *wrec* (wreek, vers 225), *swich* (zwijg, vers 266), *ganc* (ga, vers 15, 82, 133, 142, 265, 266, 269 en 291), en *verstant* (vers 45 en 291, zooveel als *verstaet* vers 340).*

* Men vindt dus, zooals uit het bovenstaande blijken kan, bij de middeleeuwsche Nederlandsche schrijvers wel vier verschillende vormen van de Imperatief, zooals bij voorbeeld *nem*, *neem*, *neemt* en *neme*, van *nemen*, en zoo nevens en door elkander gebruikt, dat er geen onderscheid in zin of beteekenis tusschen schijnt te bestaan. Waarschijnlijk evenwel is het, dan de vorm met de uitgang *t*, die in het Hollandsch gebruikt wordt als het volgende woord met een klinker begint, eigenlijk, zooals boven gezegd is, een nadruksvorm is. Wierd, of wordt, die in de Vlaamsche spreektaal ook alleen vóór een klinker gebruikt (wat evenwel uit de geschriften volstrekt niet blijkt), dan zou men als waarschijnlijk kunnen aannemen, dat de vorm met de uitgang op *e*, zooals *neme*, een andere nadruksvorm is, die gebruikt wierd, als het volgende woord met een medeklinker begon. De verkorte vorm, zooals *nem*, *les*, *wet* (weet), *et* (eet), *sprec*, *swich*, *ghef*, en daarvoor ook *ghif*, is

Op dergelijke wijze nu is, geloof ik, ook het gebruik van de Conjunctief van het zoogenaamd Imperfectum in de middeleeuwsche schrijftaal te verklaren. Zooals het gesproken wordt, kent het Nederlandsch zulk een Conjunctief van het Imperfectum niet. Alleen hebben wij in het Antwerpsch nevens

door zijn kortheid zelf natuurlijk een meer k o r t a f gebiedende vorm. — Van die Imperativen, die op een klinker uitgaan, zooals *ga*, *sla*, *sta* en *versta*, *zie* en *doe*, vindt men in de plaats van die korte vorm *ganc*, *slach*, *stant* en *verstant*, *sich* en *doch* gebruikt. Dit zijn, zooals door anderen reeds opgemerkt is, imperativen van de verouderde vormen *gangen* (waarvan nog *ging*), *slagen* (waarvan *slag*, *sloeg* en *geslagen*), *standen* en *verstanden* (waarvan *stand* en *verstand*, *stond* en *verstond*), *sigen* (waarvan *zag en zagen*, *ontzag* en *gezigt*) en *dogen* (waarvan in het Land-Friesch in het Présens *ik dog*, *wij dogge*, en ook in de Imperatief *dog!* uit te spreken met een doffe *o* zooals in *mogt*). In het Zuidnederlandsch zijn deze Imperativen, ten minsten gedeeltelijk, nog in gebruik. Zoo vindt men in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 44 „Gank toch weg!" bl. 67 „Gank ins zien!" en bl. 77 „gank tich e weg!" terwijl men op bl. 34, 61 en 64 *gaot* gebruikt vindt, zonder blijkbaar onderscheid: gelijk men zoo ook in de *Beatrijs* vers 676 en 756 „G a e t inden cloester!" vindt, maar vers 727 „Ganc weder in dinen cloester!" — Drie vormen vindt men nevens elkander in *Floris ende Blancefloer* vers 3273 „G a n c", seit hi, „s i e, waer merret — Blancefloer, ende d o e t s e haestclike comen!" En in Van Maerlants *Spieghel historiael*, IV, b. I, c. 16, vindt men vers 19 „Om mijn gebeente v a r e!" vers 35 „s t a n t up, d o e dat ic seide!" vers 39 „Bi nachte g a, ende m e r c verre ende na — die been, die" enz.; en vers 48 „Die g a d e r e!" d. i. g a d e r (vergader) die!

Ook nog van *laten* vindt men nevens de gewone Imperatief *laet!* bij sommige schrijvers wel eens *lach!* De Heer Brill heeft in zijn *Hollandsche spraakleer* bl. 317 vlg. dit trachten te verklaren door een zamentrekking van *laten* tot *laen* aan te nemen, zoodat het hiervan een Imperatief zou zijn, even als *doch* van *doen*. Dit *laen* komt werkelijk voor in de *Oudvlaamsche liederen en andere gedichten der* 14e *en* 15e *eeuwen*, uitgegeven door de Maetschappy der Vlaemsche Bibliophilen, op bl. 94 „Des moet ic lust en vruechden laen"; en dikwijls vindt men in die gedichten *avelaen* voor *aflaten*, bij voorbeeld op bl. 60 en 61. Maar zóó laat zich nog de *ch* in de Imperatief *lach* niet genoegzaam verklaren: want *doch* is niet van het zamengetrokkene éénlettergrepige *doen*, maar van het verouderde tweelettergrepige *dogen*, waarvan in het Friesch *ik dog*, *wij dogge*. Die *ch* in *lach* voor *laat* zal men moeten verklaren u i t a n a l o g i e met het tegenovergestelde *doch* voor *doet*, zoodat men, omdat men zeide „D o c h dat!" voor „D o e t dat!" van *doen*, zoo ook begonnen is te zeggen „L a c h dat!" voor „L a a t dat!" van *laen*.

het gewone Imperfectum *was* de andere, in het Friesch en Hoogduitsch gebruikelijke vorm *waar*, daar ook het meervoud *waren* van gevorm is, als Conditionnel in gebruik gevonden (zie boven bl. 63). En even zoo vinden wij het bij de oude middeleeuwsche schrijvers in gebruik; bij voorbeeld in de *Reinaert* vers 172 „waer Reinaert doot, het waer ons goet." Even zoo vers 160, 2479 en 3165; in de *Beatrijs* vers 605 „Hen si (Tenzij) dat si waer onghesont"; en dikwijls elders. En veelal vindt men in de zelfde zin *ware* geschreven; bij voorbeeld in de *Reinaert* vers 91 „ware al tlaken perkament"; en even zoo vers 26, 195, 252, 255, 267, enz. — Dit Conditionnel nu gebruikten zij ook meestal, waar volgens de regels van het Latijn en van de Duitsche schrijftaal de Conjunctief vereischt wierd; bij voorbeeld in de Reinaert vers 1225 „Dat, Tibert, daer met u ware — Isengrijn!" en vers 1276 „Sine wilde -- dat niet den pape ghevallen ware — dit vernoi ende dese scame."

Maar van zulk een bijzondere vorm voor het Conditionnel nevens het gewone Imperfectum vindt men bij de oude Zuidnederlandsche schrijvers ook andere voorbeelden. Zoo vindt men van *doen* als Imperfectum in 't enkelvoud *dede* (b.v. *Rein.* vers 244, 266, 457, enz.), in 't meervoud *daden* (b.v. vers 621, 807, 1728, 1872 en 3214), maar als Conditionnel in 't enkelvoud *dade;* bij voorbeeld in de *Reinaert* vers 1998 „Soene dade mi nemmermeer quaet"; dat is „Ze zou mij nimmer kwaed doen." Even zoo vers 1035, 1109, 1334, 2201 en 3163. — En zoo vindt men ook van *helpen* als Imperfectum *halp* (b. v. *Rein.* vers 2395 en *Beatrijs* 1033), maar als Conditionnel *holpe;* bij voorbeeld in de *Reinaert* vers 2460 „Wat holpe vele hier af ghesproken?" en vers 3163 „Al vuldade (volvoerde) ic dese vaert, — en (het en) holpe mi niet." Elders vindt men zoo naar een andere tongval *hulpe;* bij voorbeeld in de *Beatrijs* vers 889 „Ic hulpe hen gheerne, wistic hoe."

En, daar dan hiermeê het gebruik van een bijzondere vorm voor het Conditionnel in de oude Zuid-nederlandsche spreektaal genoegzaam bewezen is; dan mag men ook aannemen, dat men van zulke werkwoorden, waarvan het Imperfectum op een medeklinker uitging, zoo als *bleef* van *bliven*, *at* van *eten*, *ghinc* van *gaen*, *gaf* van *gheven*, *quam* van *comen*, *nam* van *nemen*, *stont* van *staen;* dat van zulke werkwoorden, zeg ik, ook een Conditionnel-vorm met de uitgang op *e* in gebruik geweest is, niet alleen in de schrijftaal, maar ook in taal, zooals die gesproken wierd; dat men dus werkelijk zeide, zooals men bij voorbeeld leest in de *Esmoriet* vers 459 „Dadict, mijn vader name mi tlijf" ('t leven); en in de *Reinaert* vers 1112 „Wat souden wi — eten, Reinaert, of (indien) ic hier bleve"; vers 593 „Ghine atet niet (Gij zoudt het niet opeten) met u tienen"; vers 1158 „up die gheleide — ghinghe ic met u te Mompelier"; vers 2448 „indien dat men hem te voren — van XX daghen gave haer sout"; vers 1402 „Quame ic dane (Kwam ic er vandaan), het ware gheval" (geluk); vers 196 „ware mijn oom wel te hove, — ende stonde in sconincx love."

En ook deze Conditionnel-vorm gebruikten de schrijvers dan ook als Conjunctief; zooals bij voorbeeld in de *Reinaert* vers 1983 „Vrouwe Hersinde -- beval hi, -- dat soe stonde bi Reinaerde, — ende soene name biden baerde, — ende van hem niet ne scíede." Maar, dat dit gebruik geen spraakgebruik was, kan men daaruit zien, dat zij toch ook van tijd tot tijd, waar de Conjunctief vereischt zou worden, het gewone Imperfectum gebruikten; bij voorbeeld vers 680 „Reinaert poghede, dat hi brac — die wegghen beide uter eken"; vers 2699 (ic) „gaf hem raet, dat hi ontran"; en vers 2952 „Ooc haddic liever, dat uwe kele — hinghe, dan ic u heden bat." En zoo leest men ook in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 149 „opdat hi niet en scheen die ewe (d. i. de wet) te ontbinden"; en

in *Floris ende Blancefloer* vers 2767 „bat hem, dat hi met hem a t."

Neen, zeker neen! de taal, daar de oude middeleeuwsche geschriften in geschreven zijn, was niet de zuivere en onvervalschte spreektaal van die tijden, maar een naar vreemde, in het Nederlandsch spraakgebruik niet gegronde, regels gekunstelde schrijftaal; doch daar de spreektaal toch klaar en duidelijk genoeg doorheen schijnt, om te erkennen, dat de aard en eigenschap van de Nederlandsche taal, zooals die gesproken wierd, in het algemeen geen andere was, als nu nog tegenwoordig. De regels, die men in de schrijftaal volgde, waren dezelfde, als waarnaar in alle Duitsche landen het Duitsch geschreven wierd, het Nederduitsch zoowel, als het Hoogduitsch, en dus ook het Dietsch in de Nederlanden (zie boven bl. 138). Naar die zelfde taalregels wordt nog het Hoogduitsch geschreven, en ook door de beschaafde standen in geheel Duitschland gesproken: want die spreektaal van de beschaafde standen in Duitschland is, zooals wel bekend is, niets anders als de algemeene Hoogduitsche schrijftaal of boeketaal.

De vraag, hoe men er in de middeleeuwen toe kwam, om zoo alle Duitsch en Dietsch naar dezelfde taalregels te schrijven, daar toch in zoo vele Duitsche landen, zooals in het Nedersaksische en aan de beneden-Rijn, die regels zeker toen, even zoowel als nu, aan de volkstaal, zooals die gesproken wierd, vreemd waren; die vraag zouden wij hier in het midden kunnen laten: doch het antwoord op die vraag is tegelijk gegeven met dat, wat Prof. Van Vloten in de voorrede voor zijn *Verzameling van prozastukken* gegeven heeft op de vraag van Heine, hoe toch Luther aan de taal gekomen is, daar hij zijn Bijbel in vertaalde; namelijk met deze door hem aangehaalde woorden van Luther zelf: „Ik heb geen bepaalde, „afzonderlijke, eigene taal in het Duitsch, maar ik gebruik

„de algemeene duitsche, opdat mij beide, boven- en beneden-„landers verstaan mogen. Ik spreek volgens de Saksische „kanselarij-taal, die door alle Vorsten en Koningen in Duitsch-„land gevolgd wordt. Alle rijkssteden en vorstelijke hoven „schrijven naar de Saksische kanselarij: daarom is dat ook „de meest algemeene duitsche taal." — Trouwens die Saksische kanselarij-taal, die in Luthers tijd aan alle kanselarijen door geheel Duitschland gevolgd wierd, bestond zonder twijfel al lang vóór zijn leeftijd, en dagteekende zeker al van de Duitsche koningen en keizers uit het Saksische huis, van Hendrik den Vogelaar af tot op de dood van Hendrik den tweeden, dat is van het jaar 919 tot 1024: want juist in die tijd zal men wel het allereerste begin moeten stellen van het gebruik van de landtaal, het Duitsch, in sommige stukken, die niet wel geschreven konden worden in het Latijn, dat tot hiertoe alleen als kanselarij-taal gebruikt was geworden en ook nog lang daarna in gewoon gebruik bleef.

In die oude Saksische kanselarij-taal zal men de eerste vestiging moeten zoeken van de Duitsche *schrijf*taal. Naar de grammatische regels, die daarbij aangenomen waren, wierd vervolgens, zooveel mogelijk, alle Duitsch geschreven. Alle klerken, zooals in de middeleeuwen de schrijvers of beoefenaars van de toen zoo zeldzame schrijfkunst genoemd wierden, omdat zij clerici of kerkelijken waren: alle klerken leerden, als zij lezen en schrijven leerden, tegelijk hiermeê die taalregels, en schreven vervolgens daarnaar, eerst tot oefening in afschriften, en later in eigen geschriften, zooveel mogelijk, alle Duitsch; niet alleen het Hoogduitsch, maar ook het Nederduitsch van de Nedersaksische landen, en het Nederrijnsch, en het Dietsch of Duitsch van de Nederlanden. De klerk, bij voorbeeld, die het allereerst in dit Nederlandsch Dietsch schreef, die had toch Duitsch schrijven geleerd, bij voorbeeld

Nederrijnsch: naar dezelfde grammatische regels dus, daar hij dit naar had leeren schrijven, schreef hij dan ook, zooveel mogelijk, het zoo na verwante Nederlandsche Dietsch. Bij herhaling heb ik gezegd „zooveel mogelijk", en bedoel daarmeê, dat de grammatische regels, die het eerst voor het schrijven in het Hoogduitsch waren aangenomen, vervolgens ook op het Nederduitsch, als men hierin schreef, wierden toegepast, voor zoo ver de hierin bestaande taalvormen het toelieten. Als men bij voorbeeld in het Nederlandsch Dietsch schreef, dan had men hierin niet de vormen *dem* en *enem* van de lidwoorden, om de manlijke en onzijdige Datief te beteekenen, maar gebruikte voor die Datief dan het wèl Nederlandsche *den* en *enen*. Ook had men geen drie verschillende vormen van het aanwijzend voornaamwoord en lidwoord, zooals in het Hoogduitsch *der*, *die* en *das*, maar gebruikte van de twee Nederlandsche vormen *die* en *dat*, of, als lidwoord, *de* en *'t*, de eerste, *die* of *de*, naar het Nederlandsch taaleigen voor het manlijk geslacht zoowel als voor het vrouwlijk, en zelfs ook wel voor het manlijk lidwoord de volle Nederlandsche vorm *den*.

En hiermeê vervalt dan vanzelf de bedenking, die men gemaakt heeft (zie bl. 69), dat, zoo de verbuigingsvormen, zooals men die in de Nederlandsche schrijftaal van de middeleeuwen gebruikt vindt, niet in het Nederlandsche spraakgebruik gegrond, maar aan het Hoogduitsch ontleend waren, die vormen dan ook aan de Hoogduitsche gelijk zouden moeten wezen. Trouwens er is hier geen spraak van ontleenen of overnemen van vreemde vormen, taal- of woord-vormen, maar van een zooveel mogelijk toepassen van die regels van verbuiging, die voor het schrijven in de Duitsche, hetzij de Hoog- of Neder-duitsche, landtaal toen algemeen waren aangenomen; en die ook in het Hoogduitsch, in de beschaafde spreektaal zoowel als in de schrijftaal, nog gevolgd worden, zoodat zij voor ons Nederlanders, aan wier spraak-

gebruik zij geheelenal vreemd zijn, dat zijn wat men Germanismen noemt.*

III. Toen in de vijftiende eeuw de Nederlanden onder het Bourgondische huis kwamen, en het Fransch de kanselarijtaal wierd, ging de kennis van die grammatische regels, die men voor het schrijven van alle Duitsch had aangenomen, en daar men ook, ofschoon op lange na niet altijd even zuiver en naauwkeurig, het Nederlandsch naar schreef, hoe langer hoe meer verloren; vooral toen het schrijven meer algemeen wierd, en het niet alleen geletterde klerken waren, die schreven, maar ook allerlei ongeletterden, die, daar zij geen Latijn kenden, die vreemde, in de taal, zooals zij die spraken, ongebruikelijke regels niet naar behooren konden aanwenden.

* Men kan ook nog vragen, of die grammatische regels, die in de Hoogduitsche schrijftaal, en zoo dan ook in de spreektaal van de beschaafde standen, gevolgd worden, wel geheelenal zóó in het Hoogduitsch gegrond zijn. Om dit met volkomene juistheid te kunnen beoordeelen, zou men naauwkeurig bekend moeten zijn met de verschillende Hoogduitsche volkstalen. Maar Heyse, die deze volkstalen wel genoegzaam gekend of onderzocht zal hebben, zegt in zijn *System der Sprachwissenschaft* op bl. 5: „Das Hochdeutsche wird vom Volke nirgends ganz rein gesprochen; es muss erlernt werden, soweit sich die Abweichungen von dem Volksdialect erstrecken." En op bl. 229 zegt hij van de schrijftaal: „Diese erwächst aus der Volkssprache entweder durch unmittelbare Uebertragung des einzelnen Dialects, nur mehr oder weniger geläutert und veredelt, in Schrift, wie bei den Griechen und im deutschen Mittelalter; oder durch Vermittelung der Extreme, Verschmelzung verschiedener Dialekte zu einer gemeinsamen Nationalsprache, wie in unser Neuhochdeutsch." Volgens Heyse was dus de middeleeuwsche Hoogduitsche schrijftaal wel gegrond op een werkelijk ook als spreektaal levend Hoogduitsch dialect, maar toch meer of min gelouterd en veredeld. Deze laatste uitdrukkingen zijn evenwel niet wetenschappelijk. In dat dialect, zooals het door het taalinstinct gevormd was, kan niets geweest zijn, wat men onrein of onedel mag noemen. De waarheid zal wel zijn, dat de geletterde klerken bij het gebruik van dat Hoogduitsch dialect als schrijftaal de taalregels daarvan wat Latijnachtiger gemaakt hebben, dan zij in het levend spraakgebruik waren.

Ieder schreef zoo goed als hij kon, al naar mate hij meer of min belezen was: alleen maar enkele geleerden bleven die regels, de één met wat meer, de andere met wat minder naauwkeurigheid, nog tamelijk wel in acht nemen. En toen in het begin van de zeventiende eeuw hier in Noordnederland een nieuwe letterkunde, en daarmeê ook een nieuwe schrijftaal, zich vormde; toen is door de voornaamste schrijvers, die later het voorbeeld voor anderen geworden zijn, een zeer voornaam gedeelte van die Duitsche taalregels, en het moeijelijkste van alles, gelukkig niet weêr ingevoerd, namelijk de constructie van vele voorzetsels met een Datief; en ook in het gebruik van het overige, dat men behield, zooals van de vrouwelijke en onzijdige Datief, en de uitgang *e* tot onderscheiding van het vrouwelijk geslacht en van 't meervoud bij *een* en *geen* en bij de bezittelijke voornaamwoorden, was men niet al te naauwgezet, en luisterde, vooral in poëzie, meer naar welluidendheid voor het Hollandsch oor, dan naar vreemde, in het spraakgebruik niet gegronde, grammatische regels, daar men geen gevoel voor had. Ook het voegwoord *ende*, dat men van oudsher in de schrijftaal gebruikt had voor het gewone *en* [a], kwam, eerst in poëzie, en later ook in proza,

[a] Dat van oudsher in de taal, zooals die gesproken wierd, niet *ende*, maar *en*, het gewone voegwoord geweest is, laat zich naauwelijks betwijfelen, als men opmerkt, hoe in niet één van alle Nederlandsche dialecten, zooveel bekend is, van dat *ende* eenig spoor gevonden wordt: want het is toch moeijelijk te onderstellen, dat het in alle volksdialecten het geheele land door op dezelfde wijze afgesleten zou zijn. Dat evenwel in de schrijftaal zóó geregeld *ende* gebruikt wierd, dat men *en* zelfs maar zelden aantreft, en dit nog altijd als een schrijffout voor het bij verkorting geschreven *en̄* zou kunnen beschouwen; dat laat zich zeer goed daaruit verklaren, dat men op die wijze het voegwoord van het ontkennende *en* onderscheiden wilde. Trouwens om dezelfde reden hebben sommige schrijvers, zooals de overzetters van de Statenbijbel, nog lang nadat men zeer zeker reeds altijd *en* zeî, dat eenmaal in de schrijftaal aangenomen gebruik van *ende* in proza behouden. Prof. Bormans heeft zelfs gemeend, dat, waar men *en̄* in de handschriften geschreven vindt, dit niet als *ende* uit te spreken is, maar alleen dient om het voegwoord

geheel in onbruik. — Sommige geleerden, zooals de overzetters van de Staten-bijbel, wilden wel die oude grammatische regels met alle naauwkeurigheid weêr in acht genomen hebben, omdat zij meenden, dat zij wel degelijk tot de taal behoorden, en dat men de taal verminkte met die daarvan te berooven: maar het natuurlijk taalgevoel heeft over de verkeerde meening van die geleerden de overwinning behaald.

Dit natuurlijk taalgevoel was het, dat Vondel deed schrijven in zijn *Aanleiding tot de Nederduitsche Dichtkunst*: „Wat onze „spraek belangt, die is, sedert weinige jaren herwaert, van

---

en van het ontkennende *en* in het schrift voor het oog te onderscheiden (*Messager des arts et sciences de la Belgique*, V, p. 87 vlgg., en meermalen in zijn Aenteekeningen op het *Leven van Sinte Christina*, b. v. bl. 451 en 499). Doch deze meening is volkomen wederlegd door de opmerking van Prof. De Vries in de aanteekeningen bij zijn uitgaaf van *Der leken spieghel* I, bl. 104, en II, bl. 372, dat men in de handschriften ook *ē* bij verkorting voor *ende* geschreven vindt, waar dit woord een substantief of verbum is, voor *einde* of *eindigde*. Ook blijkt die meening onhoudbaar te wezen, als men opmerkt, hoe menigvuldig in oude stukken ook voluit *ende* geschreven wordt. Zoo vind ik in een oorkonde van 1303 in het Rijks archief in den Haag in de eerste regels wel negen maal voluit *ende* geschreven, en eerst later bij verkorting *ē*. — Doch, hoewel dat zoo is, en men dus, waar men *ē* geschreven vindt, altijd naar de bedoeling van den schrijver *ende* heeft uit te spreken; zoo kan men toch, geloof ik, in die verkorte schrijfwijze zelf een bewijs zien, dat men, ofschoon in de schrijftaal als voegwoord *ende* gebruikt wierd, in de spreektaal toch ook in de middeleeuwen *en* gewoon was te zeggen. In die verkorting van *ē* voor *ende* heeft namelijk het streepje boven de *n* niet die beteekenis, die het andere heeft. Anders beteekent dat streepje boven een klinker, dat die met een *n* moet worden uitgesproken, en boven een medeklinker de verdubbeling. Volgens de gewone beteekenis van dat verkortingsteeken zou men dus *ēde* voor *ende* hebben moeten schrijven, en zou *ē* een verkorte schrijfwijs zijn voor *enn*. Het schijnt moeijelijk te gelooven, dat men er ooit op gekomen zou zijn om *ē* als verkorting voor *ende* te schrijven, indien men het kortere *en* als voegwoord niet reeds had. Men schijnt dus te moeten aannemen, dat men het in de spreektaal gebruikelijke *en* wel ook in het schrift behield, maar door het verkortingsteeken er boven te schrijven, alleen heeft willen aanduiden, dat men het als *ende* moest lezen.

Prof. Jonckbloet, *Over mnl. epischen versbouw*, bl. 113, die meening van Prof. Bormans bestrijdende, beweert, dat het middennederlandsch ons *en* als voegwoord niet gekend heeft, maar wel, nevens *ende*, het verkorte *end*, dat dan als

„basterdwoorden en onduitsch allengs geschuimt, en gebouwt." — Dit laatste zal waarschijnlijk moeten beteekenen, dat de Hollandsche taal in de laatste tijd een genoegzaam geregelde en welgeordende vorm had verkregen. — Verder zegt hij dan: „Deze „spraek wordt tegenwoordig in 's Gravenhage, de Raetkamer „der Heeren Staten, en het hof van hunnen Stedehouder, „en t' Amsterdam, de magtighste koopstadt der weerelt, al- „lervolmaekst gesproken bij lieden van goede opvoedinge, in- „dien men der hovelingen en pleiteren onduitsche termen „uitsluite: want out Amsterdamsch is te mal, en plat Ant-

---

ent wierd uitgesproken: want dat men dit noodzakelijk moet aannemen, om de zoo menigvuldig voorkomende zamenstelling van het voegwoord met het lidwoord in *entie*, als ook de zamenstelling in *harentare*, te begrijpen; dat dit niet anders als uit *hare ent dare*, en *entie* niet anders als uit *ent die* ontstaan kan zijn, daar anders de *d* van *die* en *dare* geen *t* kon worden. — Dit bewijs schijnt inderdaad zeer sterk te wezen: afdoende is het evenwel niet. Want de uitspraak van *harentare* voor *harendare* was in de volkstaal even goed mogelijk als het Amsterdamsche *ant overzij* voor *an d'overzij*; en, gelijk men wel *int stat* vindt voor *in d' stad* (zie boven bl. 142); zoo kan men wel aannemen, dat in de Oud-Vlaamsche volkstaal het voegwoord *en* zich in de uitspraak zeer naauw aan het volgende woord aansloot, en dat dan de toonlooze *e* van het lidwoord bijna geheel stom wierd. Zoo wierd dan bij voorbeeld *en de stat* uitgesproken als *ent' stat*, en hiervoor schreef men dan *ente stat*, en dan ook, als men, zooals meestal, als lidwoord *die* in plaats van *de* schreef, *entie stat*.

Maar vooral moet hierbij in aanmerking genomen worden, dat de volkstaal geneigd is de zacht klemmende *d* in het begin van een woord, vooral van een demonstratief woord, tot meer klem en nadruk als de sterk klemmende *t* uit te spreken. Daardoor is *doe* of *doen* en *doch* in het Hollandsch zelfs geheel in *toe* of *toen* en *toch* overgegaan. Dat bepaaldelijk het lidwoord *de* oudtijds in de volkstaal ligt als *te* wierd uitgesproken; daarvan vindt men in de middeleeuwsche geschriften ook bepaalde bewijzen. Zoo vindt men in Van Maerlants *Spiegel historiael* III, b. 8, en 48 vers 99 „up de zee", en IV, b. 1, c. 12 vers 22 „up die zee"; maar c. 11 vers 37 „uptie zee"; c. 12 vers 26 „upter zee", en vers 28 „uptie erde." Hier werkte zeker de voorafgaande sterke klemletter *p* meê, om de volgende *d* in *t* te veranderen: maar in een oud stuk, opgenomen in de *Verzameling van prozastukken* bl. 6, vindt men het lidwoord altijd *tie* geschreven; een bewijs, dat de schrijver het zeer dikwijls met een *t* uitsprak. En, dat er geen sterke klemletter behoeft vooraftegaan, om in de volkstaal een volgende *d* in een *t* te doen overgaan, ziet men ook, als men in de *Klaos Pompernikkel* op bl. 3 geschreven

„werpsch te walgelijk, en niet onderscheidelijk genoegh. „Hierom moeten wij deze tongen matigen, en mengen, en „met kennisse besnoeien, ook niet al te Latijnachtigh, nochte „te naeu gezet en nieuwelijk Duitsch spreken, maar zulks „dat de tonge haer eigenschap niet en verlieze, waarvan de „hervormers onzer spraeke niet geheel vrij zijn."

Blijkbaar wilde Vondel, dat men in het schrijven niet al te veel van het spraakgebruik zou afwijken. Hij wilde wel geen platte volkstaal geschreven hebben, — even min plat Amsterdamsch als Antwerpsch, — maar een uit deze dialecten

---

vindt: „ich zek tich (dich), dat ich *te* (*de*) bliksem dao van geef!" En op bl. 6 vindt men niet alleen „op ten erm", en „up te grond", geschreven, maar ook: „beels tich tich tan in?" voor „beels dich dich dan in"; als ook op bl. 9 „Geit uch tat aon?" en „Raak uch tat?" — Een afdoend bewijs voor het vroeger gebruik van *ent* heeft men in *om entom*, zooals men in de volkstaal veelal zegt voor *om en om*, en dat men als *om en tom* geschreven vindt in de *Trijntje Cornelis* bl. 28, reg. 8. Ook heb ik wel *op entop* hooren zeggen voor *op en op*. Maar hieruit blijkt tevens, dat men niet *ende* zeide: want dan zou men *om endom* en *op endop* met een *d* gezegd hebben. Ook moet de schrijver van het handschrift, waaruit de Heer Hoffmann von Fallersleben de *Abele spelen ende sotterniën* uitgegeven heeft (een handschrift van het einde van de veertiende eeuw), het woord *ende* niet anders gekend hebben, dan als een woord, dat men gewoon was te schrijven in plaats van het gewone *en*: want hij schreef het, zooals de Heer Hoffman in zijn Inleiding bij I vers 170 en IV vers 197 heeft aangeteekend, ook herhaalde malen voor het ontkennende *en*, of voor *en*, waar dit de zin heeft van *het en*. Hetzelfde treft men ook aan in oudere handschriften, zooals in dat, waaruit de twee eerste fragmenten van de Roman van de Lorreinen door Prof. Jonckbloet zijn uitgegeven, II vers 3355. — Veilig mag men dus stellen, dat *ende* als voegwoord nooit in de Nederlandsche spreektaal in gebruik geweest is; dat de gewone vorm van het voegwoord ook in de middeleeuwen *en* was; maar dat men daarnevens ook wel *ent* zeì, even als *oft* nevens *of*. — Wat onderscheid er tusschen *en* en *ent* en tusschen *of* en *oft* in het spraakgebruik geweest mag zijn, kan met zekerheid niet gezegd worden; maar waarschijnlijk waren *ent* en *oft* nadruksvormen, even als in de Imperatief bij voorbeeld *hoort* voor *hoor*. Zóó komt *ent* voor in de *Natuurkunde van het geheel-al* vers 947. — Dat *en* en *of* verkortingen van *ent* en *oft* zouden zijn; dat laat zich niet bewijzen, en is zelfs niet waarschijnlijk: want dat niet *oft*, maar *of*, de grondvorm is, schijnt genoegzaam zeker te zijn uit vergelijking van het Hoogduitsche *ob*.

gemengde taal, zooals die in de voornaamste steden van Holland, in den Haag en Amsterdam, door de beschaafde standen of „lieden van goede opvoeding", zooals hij zich uitdrukte, zeer goed gesproken wierd. En die taal moest men niet door een te naauwgezet in acht nemen van de grammatische regels al te Latijnachtig maken: daardoor zou de taal haar eigenschap verliezen. Een taal, een Nederduitsch, zooals sommige spraakhervormers van zijn tijd zouden willen invoeren, zou een al te nieuwelijk Duitsch zijn; dat wil zeggen een Duitsch, dat al te vreemd zou klinken, als iets nieuws, daar het oor niet aan gewoon was.[a] — Vondel zelf was dan ook, niet alleen in zijn poëzie, maar ook in zijn proza, alles behalven naauwgezet in 't in acht nemen van die grammatische regels. Zoo schrijft hij op de plaats, daar ik de bovenstaande woorden uit heb aangehaald, „zijn moederlijke tale", „met zulk een zure moeite", „haar eigenschap", „een natuurlijke vrijpostigheit", „uit een natuurlijke ader", „geen rijmlooze rede", „een goede pen", „van een rijmer." Zooveel voorbeelden vindt men dáár alleen op een paar bladzijden! In het begin van zijn Voorrede vóór zijn vertaling van Ovidius Herscheppinge schrijft hij: „waerom het wonder is, dat het geen gryzer pen luste, deze t' ontvouwen"; en later: „aengezien de fabelen haer misbruik en *d'* opspraek der oordeelloozen, gelijk alle andere dingen, onderworpen zijn."

Vele, zeer vele schrijvers, tot op de tegenwoordige tijd toe, zijn het voorbeeld van Vondel hierin gevolgd, daar zij, even als hij, gevoelden, dat door een stipte en naauwgezette

---

[a] Het bijvoeglijk naamwoord *nieuwelijk*, dat tegenwoordig bij ons niet in gebruik is, wordt hier door Vondel gebruikt in overeenstemming met de zin van het tegenovergestelde, in de spreektaal gebruikelijke, *ouwelijk* (bij voorbeeld *een ouwelijk man*), en volgens de eigenlijke beteekenis van de vorm van het woord met de uitgang *lijk;* namelijk in de zin van *nieuw lijkend, het voorkomen van nieuw*, of *van iets nieuws, hebbend.*

inachtneming van die grammatische regels onze moedertaal al te onwelluidend wordt. Maar, als men de wettigheid van die regels erkent; als men niet overtuigd is, dat zij met de aard en eigenschap van de taal in strijd zijn; mag men ze dan zoo willekeurig overtreden? En, is men daarvan overtuigd; mag men ze dan zoo eigendunkelijk nu eens volgen, en dan eens veronachtzamen? Mag men zulk een losbandige regelloosheid in de taal zich veroorlooven?

Bilderdijk was van de onwettigheid van die grammatische regels overtuigd, en heeft deze overtuiging dikwijls, zoo in zijn Spraakleer als elders, uitgesproken. In een aanteekening achter zijn navolging van *Persius Hekeldichten* zegt hij, dat, als men dat zoogenaamd declineren als een grammaticaal vereischte zich inbeeldt, dan „geen Nederduitsche taal meer „kent, maar alleen een taal van overeenkomst, die men op „een Latijnsche grammatica gevestigd, en daarnaar geplooid, „gewrongen, en misvormd heeft." — Men ziet, hier schrijft hij dan ook bij vrouwelijke woorden *een* en *geen* zonder de uitgang *e*. En zoo laat hij ook veelal de bezittelijke voornaamwoorden onverbogen. Maar dit doet hij niet altijd. Zoo schrijft hij op bl. 106 van zijn *Spraakleer:* „Van dit punt afscheidende, kan ik niet voorbij nog vooraf eene aanmerking te maken, ook tot den Genitivus en zijne uitdrukking behoorende."

Hoe is zulk een regelloosheid te begrijpen? Eenvoudig als een weifelen en dobberen tusschen het eenmaal in de schrijftaal aangenomen en algemeen gevolgd gebruik, en een betere overtuiging, of ook maar een gevoel, dat een naauwgezette inachtneming van de grammaticale regels de taal al te onwelluidend zou maken. En, zeker, aan een eenmaal aangenomen, overoud en algemeen gevolgd gebruik mag men iets toegeven: maar dit mag men niet zóó doen, dat men willekeurig nu eens dat gebruik volgt, en dan eens er van afwijkt. Het geldt hier het gebruik van regels: maar het

ongeregeld nu eens volgen, en dan eens niet volgen van regels is hetzelfde als geen regels te volgen, — is volstrekte regelloosheid. Ook mag men aan het gebruik van zulke aangenomene grammaticale regels niet toegeven, waar deze met de aard en eigenschap van de taal, en dus met het spraakgebruik en de regels van de taal zelf, in strijd zijn.

De beantwoording van de vraag, hoe wij dan onze moedertaal zullen moeten schrijven, kan in het algemeen niet moeijelijk zijn. Wij zullen het spraakgebruik en de regels van de taal zelf, zooals die door de beschaafde standen gesproken wordt, geregeld moeten volgen; maar ons daarbij aansluiten aan het werkelijk algemeen gebruik van de schrijftaal, waar dit met de aard en eigenschap van onze moedertaal niet in strijd is.

Vooreerst zullen wij dan het telwoord en lidwoord *een*, het ontkennende *geen*, en de bezittelijke voornaamwoorden (met uitzondering van *ons* voor het zakelijk, en *onze* voor het persoonlijk geslacht en het meervoud) geregeld altijd onverbogen laten. Want, met hierin het vast gebruik van de beschaafde spreektaal te volgen, kunnen wij niet eens gezegd worden van het algemeen aangenomen gebruik van de schrijftaal af te wijken. De regel van de grammatica om bij voorbeeld *eene* en *mijne dochter*, *zijne boeken* en *naar mijnen zin* te schrijven, is nooit algemeen aangenomen. Van het begin van de zeventiende eeuw af, toen onze tegenwoordige Noordnederlandsche schrijftaal gevestigd is, heeft men niet alleen in proza zeer dikwijls, zooals wij dat boven van Vondel gezien hebben, tegen die grammatische regel het spraakgebruik gevolgd, maar is zelfs in poëzie het niet verbuigen van die woorden tot regel aangenomen, omdat de verbogene vormen *eene*, *zijne*, *mijnen* zoo onwelluidend zijn voor ons

Nederlandsch gehoor. Maakte een dichter er somtijds gebruik van, zooals bij voorbeeld Van Alphen in het bekende vers: „en springt op mijnen schoot"; in plaats van „en springt mij op den schoot"; dan is dit altijd door allen, die gevoel hadden voor hun moedertaal, als een fout beschouwd. Op zijn manier, dat is allergeweldigst, vaart Bilderdijk tegen zulk een miskenning van onze moedertaal uit, en zegt, dat zulke verbogene voornaamwoorden den regtschapen Hollander afgrijslijk in het oor moeten klinken. Op zich zelf zijn zulke woorden, als *eene*, *mijne*, *hunne*, *haren*, niet onwelluidend, even min als duizend dergelijke tweelettergrepige woorden, zooals *kleene*, *fijne*, *kunne*, *baren*. Ook kan er volstrekt geen rede zijn, waarom zij juist in poëzie onwelluidender zouden zijn als in proza. Zij passen zelfs zoo heel mooi in de versmaat! En in Hoogduitsche verzen zijn ze ook in het geheel niet onwelluidend. Waarom niet? Het antwoord is eenvoudig: omdat de verbuiging van die woorden met de aard en het spraakgebruik van het Hoogduitsch overeenstemt. Maar met de aard en het spraakgebruik van ons Nederlandsch is die verbuiging in strijd, in disharmonie: en wat met de aard en het spraakgebruik van een taal niet overeenstemt, niet in harmonie is, dat is het wat men in een taal onwelluidend noemt: dat is een wanklank voor het gehoor, omdat het een wanklank is voor het taalgevoel. *Eene tafel*, *uwe vrouw*, *mijne begeerte*, *hunne verdiensten*, klinkt den Zuid-nederlander afgrijslijk in de ooren, in proza zoowel als in poëzie, omdat het voor zijn taalgevoel in strijd is met het grammatisch geslacht of getal van de woorden: en voor het gehoor van ons Noordnederlanders is het niet minder onwelluidend, omdat in ons Noordnederlandsch *een* en *geen* en de bezittelijke voornaamwoorden onverbuigbare woorden zijn; zoodat elke verbuigingsuitgang, die er aan gegeven wordt, voor ons taalgevoel slepend, gerekt en verlammend is. In ons Noordnederlandsch spraakgebruik is

het telwoord *één*, en bij gevolg ook het lidwoord *een* (*ěn*) en het ontkennende *geen*, even goed onverbuigbaar, als de andere telwoorden, als *twee* en *vijf* of *tien*; en ook de bezittelijke voornaamwoorden, zooals *mijn*, *haar* en *hun* zijn in het spraakgebruik van ons Noordnederlandsch even goed onverbuigbaar als de zoogenaamde stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, zooals *stalen* en *zijden*. Zooals wij niet zeggen of schrijven *stalene pennen* of *zijdene hoeden*, zoo zeggen wij ook niet *mijne pennen* en *hunne hoeden*.

En zoo behooren wij dan ook te schrijven, niet alleen in poëzie, maar ook in proza. En, als wij dat doen, ook in proza; dan is die niet een gebruik maken van dezelfde onbetwistbare vrijheid, als aan de dichters veroorloofd wordt: want het onverbogen laten van die woorden, zooals de dichters dat doen, is niet een dichterlijke vrijheid, maar een luisteren naar de regel en het spraakgebruik van onze moedertaal, en niet naar regels, die middeleeuwsche klerken in strijd met de aard en het spraakgebruik van de taal hebben aangenomen en ingevoerd. Als wij dat doen, ook in proza; dan doen wij dit, omdat wij het aan de dichters niet als een voorregt willen laten, onze moedertaal zuiver en welluidend te schrijven.

Ook zullen de onderwijzers op de scholen niet behoeven te wachten op de intrekking van het staatsbesluit van de Bataafsche republiek van 3 Augustus 1805, om de kinderen te leeren, dat zij behooren te schrijven niet „mijne moeder", maar „mijn moeder", en „Het kind moet zijn ouders gehoorzaam wezen en luisteren naar hun raad"; niet „zijnen ouders" en „hunnen raad." Door dat staatsbesluit, waarbij besloten is, dat op de scholen de grammaticale regels van de taal volgens de *Nederduitsche spraakkunst* van P. Weiland onderwezen zullen moeten worden; door dat staatsbesluit is de onderwijzer wel verpligt zijn leerlingen volgens die spraakkunst de grammaticale regels te onderwijzen, en

hij moet hun ook volgens die spraakkunst de verbuigingen leeren: want zij moeten die kennen: maar daarom is hij niet verpligt te leeren, dat nu ieder die regels en verbuigingen in het schrijven ook behoort in acht te nemen. Dit was zeker wel de meening van Weiland: maar die meening behoeft niet de onze te wezen; en die meening wordt ook door dat staatsbesluit van de Bataafsche republiek aan de schoolonderwijzers niet voorgeschreven. Weiland meende ook, zooals wij uit § 8 en 9 van zijn spraakkunst zien, dat de taalregels, zooals hij die in zijn spraakkunst gaf, gegrond waren op de Hollandsche tongval, zooals die door het beschaafde en geoefende gedeelte van Nederlands inwoners gesproken wordt. Op deze grondstelling berust het gezag, dat hij zelf aan zijn taalregels toekende: maar wie zal dat gezag erkennen, die weet, hoe onwaar, hoe valsch, die grondstelling is?

Ten tweeden zullen wij dan ook van de Genitief op *s* geen ander gebruik maken, dan de aard en eigenschap en het spraakgebruik van onze moedertaal toelaten; namelijk alleen vóór een zelfstandig naamwoord, zooals in *mijn mans vader*, *mijn vrouws vader*, *Uw Excellenties missive* (niet *Uwer Excellenties*, zooals velen schrijven: — dit is basterdtaal, half boeketaal, half spreektaal —). Waarom zouden wij schrijven *het karakter des mans*, *de genoegens des gezelligen levens*, *de ouderdom mijns zoons*, *de vorm des meervouds*, *het wit eens eis*, en niet veel welluidender *het karakter van den man*, *de genoegens van 't gezellige leven*, *de ouderdom van mijn zoon*, *de vorm van 't meervoud* en *het wit van een ei?* Waarom zouden wij zoo niet schrijven? Geen regel van de schrijftaal zelfs verbied het ons. — Of meent men, dat het niet deftig genoeg is? — Heeft men dan, om deftig te spreken, iets anders dan echt Hollandsche taal noodig? Behoeft men daartoe zijn taal met vreemde opschik te tooijen?

Waar evenwel zulk een Genitief in de schrijftaal werkelijk in algemeen gebruik is, daar zullen wij die niet behoeven te vermijden. Vaste en algemeen gebruikelijke uitdrukkingen, zooals *een man des doods*, *de heer des huizes* en *vader des vaderlands*, zullen wij niet behoeven, ja niet behooren, te veranderen. Want zulke uitdrukkingen zijn als zamenstellingen te beschouwen. De *dag des oordeels* is een zamengestelde benaming, even als de *oordeelsdag* een zamengesteld woord is.[a] Zulke zamengestelde benamingen hebben, even als de bijwoorden en zamengestelde bijwoordelijke uitdrukkingen, zooals *des noods*, *ter goeder ure*, *op de been* zijn, nu eenmaal hun vaste taalvorm gekregen, die men niet eigendunkelijk veranderen mag (zie bl. 33).— Doch zelf behoort men, als men zuiver Hollandsch wil schrijven, zulk een Genitief op *s* achter een zelfstandig naamwoord als verbuigingsvorm, om de betrekking van een voorwerp tot een ander voorwerp uit te drukken, nooit te gebruiken, maar het spraakgebruik te volgen, dat tot uitdrukking van die logische betrekking het voorzetsel *van* gebruikt.

Het gebruik van de Genitief op *r* achter een zelfstandig naamwoord is voor ons taalgevoel zeker veel minder stijf en stootend, omdat daarbij het zelfstandig naamwoord onverbogen blijft: maar het is toch ook tegen het spraakgebruik. In zamengestelde benamingen, zooals *de Schepper der wereld*, *werken der duisternis* en *de steen der wijzen*, zullen wij deze verbuigingsvorm, als de nu eenmaal vaste taalvorm, behooren te behouden, even goed als in andere zamenstellingen, zooals *allerlei*, en in bijwoorden, zooals *langzamerhand:* maar anders zullen wij, indien wij zuiver Hollandsch willen schrijven, het gebruik er van behooren te vermijden; of het moest zijn tot bevordering van de wellui-

---

[a] *Over de deelen der rede*, bl. 143.

dendheid, om een al te menigvuldige herhaling van het voorzetsel *van* te vermijden; bij voorbeeld wanneer men zou moeten spreken „van de beperking van de magt van de bewindhebbers van de Compagnie", of wanneer men een bladzijde „van het eerste stuk van het achtste deel van de Nieuwe reeks van de werken van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde" moet aanhalen. Doch zulk een zóó menigvuldige en noodzakelijke herhaling van dat voorzetsel komt zelden voor.

Het gebruik van de Datief als een van de Accusatief onderscheidene naamval mag men in onze tegenwoordige schrijftaal wel als verouderd beschouwen. Men schrijft niet meer: „Het liep den manne tegen." Niemand zal ook ligt meer schrijven: „Het hart klopte den lieven kinde van angst"; of „Men moet zijnen eenmaal gegevenen woorden gestand doen"; noch ook: „Zij was den armen weduwen tot hulp en troost." Men schrijft ook niet gaarne meer: „Men doet der vrouwe onregt"; of: „Dat zal onzer vriendinne (of vriendin) leed doen." — Men zal het dus geen afwijking van het bestaande gebruik kunnen noemen, als wij het ons tot een vaste regel stellen, de Datief nooit van de Accusatief te onderscheiden. Trouwens van deze onderscheiding weet onze moedertaal niets. Het Hoogduitsch onderscheidt deze twee naamvallen met onderscheidene vormen, zooals met *mir* en *mich*, *ihm* en *ihn*, *ihr* en *sie*: maar in ons Nederlandsch kennen wij dat onderscheid niet, en zeggen altijd *mij*, *hem* en *haar*. Het gebruik van *hun* als Datief en van *hen* als Accusatief in het meervoud, zooals dat in de schrijftaal is ingevoerd, berust, zooals alle taalkenners weten, op niets anders dan op willekeur. De volle vorm van dat voornaamwoord is *hun*, dat, wanneer de klemtoon er niet op valt, toonloos als *hen̊* (niet als *hèn*, het wijfje van den haan) wordt uitgesproken, gelijk men in dit geval bij voorbeeld ook *men̊* zegt voor *mijn*.

Ik houd mij verzekerd, dat allen, die een ongekunsteld taalgevoel hebben, zich met al het tot hiertoe gezegde zeer wel zullen kunnen vereenigen. Want op die wijze zal er in onze schrijftaal geen enkele nieuwigheid worden ingevoerd. Het niet verbuigen van *een* en *geen* en van de bezittelijke voornaamwoorden, het gebruik van het voorzetsel *van* voor de Genitief, en het niet onderscheiden van de Datief en Accusatief, zijn toch geen nieuwigheden: tot hiertoe was het gebruik alleen maar niet vast en geregeld. Door het zich tot een vaste regel te stellen, en zoo het vast en regelmatig spraakgebruik te volgen, zal onze schrijftaal er alleen maar bij winnen, niet alleen in natuurlijkheid en welluidendheid, maar ook in regelmatigheid en gelijkvormigheid. — Maar er is van de declinatie, zooals die in de schrijftaal van oudsher is ingevoerd, nog één punt over; namelijk het gebruik van de uitgang *n* om de manlijke Datief of Accusatief in 't enkelvoud van de Nominatief te onderscheiden, zooals wanneer men schrijft: „Ik heb onzen vriend den korten inhoud van dien brief meêgedeeld": hoe zullen wij hierover moeten oordeelen? Het spraakgebruik weet van dat gebruik van die uitgang ook niets: want, waar in de volkstaal die uitgang nog wel gebruikt wordt, zooals in *den ouden Heer, den dokter;* daar dient hij niet om een naamval te beteekenen, maar wordt hij even goed in de Nominatief, als in de Datief of Accusatief, gebruikt. Maar wij hebben boven (bl. 160) als algemeene stelregel aangenomen, dat wij in onze schrijftaal wel het spraakgebruik en de regels van de taal zelf, zooals die door de beschaafde standen gesproken wordt, geregeld zullen moeten volgen, maar ons daarbij toch behooren aan te sluiten aan het werkelijk algemeen gebruik van de schrijftaal, waar dit met de aard en eigenschap van onze moedertaal niet in strijd is. En nu is wel het gebruik van die uitgang *n* tot onderscheiding van de manlijke Datief

of Accusatief niet gegrond in het spraakgebruik van onze moedertaal: maar kunnen wij wel zeggen, dat het met de aard en eigenschap van onze moedertaal in strijd is? Dat onderscheid tusschen Nominatief en Datief of Accusatief, dat wil zeggen tusschen een persoon of zaak als onderwerp of subject en een persoon of zaak als voorwerp of object; dat logisch onderscheid beteekenen wij immers ook met onze persoonlijke voornaamwoorden, zooals met *ik* en *mij*, of *hij* en *hem*. — Zullen wij dus, zonder met de aard en eigenschap van onze moedertaal in strijd te komen, het in de schrijftaal van oudsher algemeen gevolgde gebruik, om met de volle manlijke uitgang op *n* dat zelfde onderscheid bij manlijke woorden te beteekenen, niet kunnen, en dan ook behooren, te behouden?

De beantwoording van deze vraag hangt af van het antwoord, dat wij zullen moeten geven op deze andere vraag, of wij die onderscheiding van manlijk en vrouwlijk grammatisch geslacht van zelfstandige naamwoorden, die geen personen of dieren beteekenen, in onze schrijftaal wel zullen kunnen en behooren te behouden; met andere woorden, of die onderscheiding van manlijke en vrouwlijke woorden met de aard en eigenschap van onze moedertaal niet in strijd is.

Oorspronklijk, zoools wij vroeger gezien hebben, behoort die onderscheiding tot het Nederlandsch, en tot het geheele Nederduitsch, even goed als tot het Hoogduitsch; en in het Zuidnederlandsch is die ook tot nu toe bewaard gebleven. In het Zuidnederlandsch zegt men: „Op den akker achter onzen hof staat ēnen ouden eik"; omdat de woorden *akker*, *hof* en *eik* van het manlijk geslacht zijn; maar: „Op de tafel in mijn kamer ligt ēn pen"; omdat de woorden *tafel*, *kamer* en *pen* vrouwelijk zijn. Doch in ons Noordnederlandsch bestaat die onderscheiding sedert onheuglijke tijden niet meer, even min als in het Friesch; en zeker als een gevolg van de invloed, die de taal van de

Friezen op het Nederlandsch, zoo ver als oudtijds hun koninkrijk zich uitstrekte, heeft uitgeoefend.

In ons Noordnederlandsch kennen wij, even als in het Friesch, maar tweeërlei grammatisch geslacht, zooals wij dat onderscheiden met de twee verschillende vormen van het bepalend lidwoord *de* en *het*, en van de aanwijzende voornaamwoorden *die* en *dat*, of *deze* en *dit;* als ook, hoewel niet in het Friesch, in de Hollandsche beschaafde spreektaal, gelijk in andere dialecten, met de twee vormen van het bezittelijk voornaamwoord *onze* en *ons*. Het eene is het persoonlijk, het andere het zakelijk geslacht. Met het eene wordt een voorwerp als een persoon benoemd, met het andere als een zaak of ding. Zoo spreken wij van *de veger* als van een persoon, even zoo wel als van *de schoorsteenveger*, maar van *het stof* als van een zaak. Deze onderscheiding is in de talen ook de eerste, eenvoudige en ware grond van dat onderscheid in het benoemen van de verschillende voorwerpen, dat in de grammatica zoo verkeerd met de benaming van *geslacht*, of *grammatisch geslacht*, bestempeld wordt. Onderscheid van sekse of kunne is er oorspronklijk volstrekt niet meê bedoeld; ook niet met die verdere onderscheiding, die in andere talen gemaakt wordt tusschen die voorwerpen, die als personen benoemd worden, zooals in het Hoogduitsch tusschen *der arm* en *die hand*, of in het Zuidnederlandsch tusschen *den arm* en *de hand*. Met deze onderscheiding is in de taal ook oorspronklijk geen onderscheid van geslacht, van manlijk en vrouwlijk geslacht, bedoeld, die dan ook door een onbegrijpelijke persoonsverbeelding van een buitensporige, of liever onzinnige, phantasie op voorwerpen zooals *arm* en *hand* of *stoel* en *tafel* zou toegepast zijn: dit is een dwaling, een wel oude dwaling, zoo oud als de Grieksche grammatica; — en vandaar die verkeerde benamingen van *manlijk*, *vrouwlijk* en *onzijdig geslacht;* — het is ook een nog altijd algemeen verbreide dwaling; maar

daarom niettemin een dwaling. Neen, zulk een ongerijmde dwaasheid, van in een *arm* of *stoel* iets manlijks, in een *hand* of *tafel* iets vrouwlijks te zien, heeft de menschlijke rede als taalinstinct, ook zelfs in de eerste kindschheid van het menschlijk geslacht, niet kunnen begaan: met het zoogenaamde vrouwlijk geslacht zijn in die talen, waarin drieërlei grammatisch geslacht onderscheiden wordt, zulke voorwerpen benoemd, die wel van de ééne kant beschouwd als personen, maar van de andere kant tevens als zaken opgevat wierden, zooals bij voorbeeld de *plant*, die leeft en groeit, maar die geplant wordt, en een *betuiging*, als die iets betuigt, maar tevens als iets dat betuigd wordt. En zoo is dan ook de *vrouw* benoemd als wel een persoon, maar als de vrouw van den man, en dus een voorwerp, dat de man bezit: en deze onderscheiding in de benamingen van den man en de vrouw is dan verder toegepast op de onderscheiding van het werkelijke manlijk en vrouwlijk geslacht, ook bij de dieren.[a]

In het Friesch, en daardoor ook in ons Noordnederlandsch, is het taalinstinct tot de oorspronklijke eenvoudigheid teruggekeerd: in onze moedertaal weten wij maar van tweeërlei geslacht van zelfstandige naamwoorden. In onze moedertaal worden alle voorwerpen, levenlooze zoo wel als levende, eenvoudig òf als personen, òf als zaken, benoemd, — of, om de logische en psychologische zin van die onderscheiding beter en juister uit te drukken, — òf als súbjecten, òf als óbjecten: van manlijk en vrouwlijk weten wij in onze moedertaal alleen maar dáár, waar werkelijk onderscheid van sekse of kunne bestaat. Wij weten wel van manlijke en

[a] Over de ware en oorspronklijke logische zin van de zoogenaamde geslachten, die op het Indo-germaansche spraakgebied alleen moeijelijk te ontdekken valt, maar in het Semitisch niet te miskennen valt, kan men zien mijn Hebreeuwsche en Arabische grammatica's en *Over de deelen der rede* bl. 65 vlgg.

vrouwlijke wezens, maar niet van manlijke of vrouwlijke woorden. Van een *plant*, een *linde*, een *hand* en een *tafel*, spreken wij, ofschoon die woorden in het Duitsch en ook in het Zuidnederlandsch vrouwelijk zijn, geheel op dezelfde wijze als van een *boom*, een *eik*, een *voet* en een *stoel*, eenvoudig als van personen, zonder onderscheiding.

Alleen dan, wanneer wij van voorwerpen, die wij als personen met *de* benoemen, ook het persoonlijk voornaamwoord gebruiken, of als wij ze geheel en al personificeren; dan maken wij onderscheid: maar dan volgen wij andere regels, dan die van het grammatisch geslacht van de woorden in het Duitsch en Zuidnederlandsch. In een persoonsverbeelding stellen wij ons de *Zon*, ofschoon dit woord in het Duitsch en Zuidnederlandsch van het vrouwlijk grammatisch geslacht is, als een manlijk wezen voor; maar de *Maan*, als ook de *Natuur* en de *Aarde*, als een vrouwelijk. — En, als wij niet personificeren, maar van zulke met *de* als personen benoemde voorwerpen ook het persoonlijk voornaamwoord gebruiken, dan nemen wij daarbij ook niet het grammatisch geslacht, dat het woord in het Duitsch of Zuidnederlandsch mag hebben, in acht: dan zeggen wij bij voorbeeld van *de zon*, en ook van *de maan*, dat *hij* opkomt; van een *tafel* zoowel, als van een *stoel*, dat *hij* scheef staat; van een *ster*, dat *hij* helder flikkert, van een *wolk*, dat *hij* overdrijft, van *de vlam* of *de lamp*, dat *hij* uitgaat, van *de deur*, dat *hij* niet digt wil. De regels, die het taalinstinct in onze Noordnederlandsche moedertaal volgt, zijn namelijk deze:

1°. Van ieder met *de* als een persoon, of liever als een súbject, in de taal benoemd voorwerp, dat wij als een op zich zelf staande eenheid, en dus als een zelfstandig súbject ons voorstellen, gebruiken wij het manlijk persoonlijk voornaamwoord *hij*, *hem* en *zijn;* zooals in de zoo even genoemde voorbeelden. Dit doen wij ook, al heeft het

woord een grammatisch vrouwelijke uitgang. Zoo zeggen wij van een *schutting*, dat *hij* scheef staat.

2°. Maar van iets, dat wij ons niet als zulk een op zich zelf staande eenheid, en dus niet als een zelfstandig súbject, maar alleen als een massa ons voorstellen, die alleen *collective eenheid* heeft; daarvan gebruiken wij, als het in de taal met *de* als een *súbject* benoemd wordt, het vrouwelijk persoonlijk voornaamwoord, omdat wij het niettegenstaande die benaming als een súbject, toch maar als een óbject ons voorstellen. Zóó spreken wij van *wijn*, *azijn*, *mostaard* en *room*, ofschoon deze benamingen volgens de woordenboeken en geslachtslijsten manlijke woorden zijn, en zeggen bij voorbeeld: „Deze mostaard deugt niet meer: zij is zuur; doe ze maar weg!" En van *een visch* gebruiken wij wel het manlijk persoonlijk voornaamwoord en zeggen, dat *hij* zwemt of spartelt; maar in een collective zin, van een massa visch, zooals van visch, die gekookt is, zeggen wij bij voorbeeld: „De visch is niet lekker; ze is niet goed gaar." Even zoo gebruiken wij het vrouwelijk persoonlijk voornaamwoord van *de taal*, of van *een taal*, als een bloot collective eenheid van woorden en vormen.

3°. En zoo gebruiken wij ook het vrouwelijk persoonlijk voornaamwoord van een hoedanigheid of eigenschap, wanneer die als een logisch voorwerp, om er als súbject of óbject van te spreken, met een zelfstandig naamwoord, en wel als een súbject of persoon met *de*, benoemd wordt: want een hoedanigheid of eigenschap is toch altijd het óbject van een súbject, dat die hoedanigheid of eigenschap heeft of bezit. Daarom zeggen wij bij voorbeeld van *de volmaaktheid* niet, dat *hij*, maar dat *zij*, voor den mensch in dit leven onbereikbaar is; maar zoo ook van *de nijd*, ofschoon dit woord volgens de woordenboeken en geslachtslijsten van het manlijk geslacht is, dat *ze* iemand op het gezigt te lezen is; en van de *moed*, dat *ze* iemand ontzinkt. — Doch, be-

halven in een meer of min dichterlijke of rhetorische persoonverbeelding, gebruiken wij van zulk een hoedanigheid of eigenschap niet gaarn het persoonlijk voornaamwoord. Als het kan, gebruiken wij liever het aanwijzend voornaamwoord, en zeggen bij voorbeeld: „De volmaaktheid, die is voor den mensch in dit leven onbereikbaar". Ook beschouwen wij zulk een eigenschap of hoedanigheid wel geheel als een zaak, namelijk als iets, dat iemand heeft, en spreken er dan van met het zakelijk voornaamwoord *dat* of *het*. Zoo zullen wij bij voorbeeld zeggen: „De welsprekendheid, dat is een voortreffelijke gaaf".

4°. Ook, als wij spreken van iets dat plaats heeft of gedaan wordt, en dat doen met een benaming van het persoonlijk geslacht, zooals van een *onderneming*, of van de *uitvoering* of *verbetering* van iets; dan zijn wij ook niet gewoon, daarvan het persoonlijk voornaamwoord te gebruiken, maar òf het aanwijzend voornaamwoord *die*, òf het zakelijke *dat* of *het*. Zoo zegt men bij voorbeeld: „Deze vertimmering had hij moeten aanbesteden: nu zal die (of het) hem veel geld kosten." —

Met dit spraakgebruik van onze Noordnederlandsche moedertaal laat zich die Duitsche, en ook Zuidnederlandsche, onderscheiding van manlijk en vrouwlijk grammatisch geslacht van zelfstandige naamwoorden, die geen personen of dieren beteekenen, zeer zeker niet vereenigen: in onze moedertaal weten wij van geen manlijke of vrouwlijke woorden, of het moeten benamingen zijn van manlijke of vrouwlijke wezens, zooals *zoon* en *dochter*, *boer* en *boerin*, en *zanger* en *zangster* of *zangeres*. Overigens kennen wij alleen het onderscheid tusschen persoonlijk en zakelijk geslacht; en, als wij van voorwerpen, die als personen benoemd worden, ook de persoonlijke voornaamwoorden gebruiken, dan gebruiken wij wel van het ééne het manlijke, en van het andere het vrouwelijke voornaamwoord: maar juist

met dit gebruik in ons Noordnederlandsch is die Zuidnederlandsche en Duitsche onderscheiding van manlijke en vrouwlijke woorden zoo zeer in strijd, dat het één met het ander zich onmogelijk vereenigen laat. — De vraag dus, of wij het in de schrijftaal van oudsher algemeen gevolgde gebruik, om met de volle manlijke uitgang op *n* bij manlijke woorden de Datief of Accusatief van de Nominatief te onderscheiden, zullen kunnen behouden, zonder met de eigenschappen van onze moedertaal in strijd te komen; die vraag zullen wij dus zóó moeten beantwoorden, dat wij dit wèl kunnen, doch alleen bij zulke woorden, die in onze moedertaal werkelijk manlijke woorden, dat is benamingen van manlijke wezens zijn, zooals *vader* en *zoon; boer, baas, doctor* en *zanger; hond, stier, aap*, enz. Bij zulke benamingen van manlijke wezens zullen wij het kunnen, en dan ook, om niet zonder noodzaak van het algemeen gebruik af te wijken, behooren te doen: maar bij alle andere woorden zullen wij het niet kunnen doen, zonder met het spraakgebruik van onze moedertaal in strijd te komen.

En waartoe zou het ook dienen? Om de Datief of Accusatief van de Nominatief te onderscheiden? Maar deze onderscheiding heeft de taal, ook de schrijftaal, niet noodig. Bij vrouwelijke en onzijdige woorden, wordt die onderscheiding immers ook niet gemaakt; ook niet in 't meervoud: waarom zou die dan gemaakt moeten worden bij manlijke woorden in 't enkelvoud? Alleen dáár, waar wij het eenmaal algemeen gebruik van de schrijftaal zullen behooren te behouden, alleen bij benamingen van manlijke wezens, kan het nog eenig nut hebben, om zoo namelijk *den echtgenoot* of *den bode* van *de echtgenoot* of *de bode* te onderscheiden.

De schrijftaal zal er dus niets bij verliezen, als wij bij alle andere woorden, waarbij die onderscheiding voor ons taalgevoel volstrekt geen zin of beteekenis heeft, die dan ook niet meer maken. En, wat wij er bij winnen zullen, is dit, dat wij

dan niet, als wij zitten te schrijven, zoo dikwijls zullen behoeven op te staan, om een woordenboek of geslachtslijst op te slaan, en eens na te zien, of een niet zoo heel dikwijls voorkomend woord, dat wij gebruiken wilden, van het manlijk of vrouwlijk is. Is het geen ongerijmdheid, dat wij zulk een hulpmiddel noodig hebben, om ons eigen moedertaal, alsof het een vreemde taal was, geregeld te kunnen schrijven? Is het geen ongerijmdheid, van onze vrouwen en dochters te vergen, dat ook zij zulk een hulpmiddel bij de hand zullen hebben en gebruiken; als zij ten minsten in haar brieven geen fouten willen maken, die door een andere wat meer geletterde haar toegerekend zouden kunnen worden als een gebrek aan beschaving? Want hoe zullen zij anders weten, of een woord als *naald* of *draad*, *kast* of *kist*, *kant* of *rand*, *week* of *keer*, *top* of *dop*, *prijs* of *priem*, *haat* of *nijd*, *angst* of *moed*, *haast* of *spoed*, *rouw* of *trouw*, *winst* of *dienst*, van het manlijk of van het vrouwlijk geslacht zijn? Op schòol hebben zij het niet kunnen leeren: want de regels van de grammatica omtrent de geslachten van de zelfstandige naamwoorden zijn veel te omslachtig, en hebben veel te veel uitzonderingen, als dat het sterkste menschelijke brein die onthouden kan. Een verstandig meester doet dan ook zelfs geen moeite om die regels zijn leerlingen in het hoofd te prenten, en vergenoegt zich met in de opstellen en vertalingen de fouten, die er tegen de geslachten gemaakt zijn, aan te teekenen of ze te verbeteren, in de ijdele hoop op het onmogelijke, dat zijn leerlingen het wel langzamerhand zullen leeren door het gebruik.

Ook zullen wij, als wij het ons tot regel stellen om de manlijke uitgang op *n* in de Datief en Accusatief alleen maar bij benamingen van manlijke wezens te gebruiken, daarmeê volstrekt geen verandering brengen in de regel van de schrijftaal. Die regel is, de volle manlijke vorm met de uitgang op *n* bij manlijke woorden niet in de Nominatief, zooals de

volkstaal wel doet, maar alleen in de Datief en Accusatief te gebruiken. Deze regel zullen wij in onze schrijftaal blijven in acht nemen: maar bij de toepassing van die regel vragen wij natuurlijk, welke woorden dan manlijke woorden zijn in onze moedertaal, in het Hollandsch, zooals dat door de beschaafde standen gesproken wordt, en waarvan het spraakgebruik de grondslag moet zijn voor onze schrijftaal; gelijk dit ook, zooals wij boven (bl. 163) gezien hebben, door Weiland in zijn spraakkunst tot grondstelling is aangenomen. Die vraag nu heeft men bij de eerste vestiging van onze nieuwere schrijftaal in het begin van de zeventiende eeuw niet behoorlijk onderzocht, of liever in het geheel niet onderzocht: men volgde maar het vroeger gebruik en beschouwde als manlijke woorden, die vroeger ook in de oudere schrijftaal volgens het Zuidnederlandsche taaleigen als manlijke woorden gebruikt waren. De beroemde Zuidnederlandsche schrijvers Marnix van Sint Aldegonde en Coornhert had men tot voorgangers; Vondel en Huygens, beide van Antwerpsche afkomst, en die groote menigte Zuidnederlandsche geleerden en geletterden, die de dwingelandij van Alva ontvlugt waren en in Holland een veilige schuilplaats gezocht hadden, volgden natuurlijk; de Hollandsche schrijvers volgden meê. Het schijnt niemand in de gedachte gekomen te zijn, dat die onderscheiding van manlijke en vrouwlijke woorden wel Vlaamsch en Brabandsch, maar niet Hollandsch was: alleen gevoelde men reeds vroeg, en hoe langer hoe meer, behoefte aan geslachtslijsten, daar men het manlijk of vrouwlijk geslacht van een woord in kon opzoeken, omdat men het uit de taal, zooals die gesproken wierd, niet weten kon. Het is dan ook niet te verwonderen, dat de Hollandsche schrijvers, en ook de Zuidnederlandsche, die reeds lang in Holland gewoond hadden en nu de beschaafde Hollandsche spreektaal meê spraken, in het manlijk of vrouwlijk geslacht van een woord zich wel eens vergisten; en in onze geslachtslijsten, waarin

men het geslacht naar het niet altijd eenparig gebruik bij onze voornaamste oude schrijvers bepaald heeft, is daarom menige fout ingeslopen. Zoo wordt het woord *schotel* verkeerd als manlijk opgegeven: het is, even als *Schüssel* in het Hoogduitsch, vrouwlijk, zooals men zien kan uit het Antwerpsch in de *Trijntje Cornelis*, daar men op bl. 15 „en goey schotel" geschreven vindt: want, was het manlijk, dan zou het „ene goeye schotel" hebben moeten zijn; en ook in het Limburgsch wordt het, zooals de Heer Ariëns mij verzekerd heeft, altijd als vrouwlijk gebruikt. En zoo zijn ook de woorden *regel*, *vorm*, *angst*, *stond*, *neus*, *molen*, *muur* en *trap*, die in onze geslachtslijsten als manlijk opgegeven worden, òf zeker vrouwlijk, even als in het Hoogduitsch *Regel*, *Form*, *Angst*, *Stunde*, *Nase*, *Mühle*, *Mauer* en *Trappe*, òf onzeker: want zij worden ook in het Zuidnederlandsch òf overal als vrouwlijk gebruikt, òf ten minsten niet overal als manlijk. Trouwens er bestaat in het Zuidnederlandsch ook in het geslacht van de zelfstandige naamwoorden vrij wat verschil van dialect; en dat heeft er reeds van ouds bestaan, zooals men zien kan uit de middeleeuwsche Nederlandsche schrijvers, die in het geslacht, dat zij aan een woord toekennen, ook zeer dikwijls verschillen. En, waar deze onzekerheid, dit verschil van dialect, bestaat; waaraan zouden wij Noordnederlanders ons dan moeten houden? In alle geval zouden onze geslachtslijsten, indien wij nog verder dat onderscheid van manlijk en vrouwlijk geslacht van woorden in acht wilden nemen, eerst een geheele herziening moeten ondergaan; en dan zou men liever moeten onderzoeken, van wat geslacht een zelfstandig naamwoord in het Bommelsch en in het Noordbrabandsch heeft, dan dat men het ging vragen aan den Amsterdamschen Hooft, die er toch eigenlijk even weinig van wist als wij. Maar waartoe zou dit noodig zijn? Laten wij ons houden, aan het geen zeker is, dat wij in ons dialect, in ons Hollandsch, dat wij schrijven, van geen andere man-

lijke of vrouwlijke woorden weten, dan van zulke, die manlijke of vrouwlijke wezens beteekenen. Dan zullen wij alle geslachtslijsten kunnen missen: want, of een woord van het persoonlijk of zakelijk geslacht is, dat behoeven wij niet uit geslachtslijsten te leeren: dat weten wij zelf wel. En, als onze geslachtslijsten ons zeggen, dat het woord *zadel* van het manlijk geslacht is, omdat het namelijk bij Vondel en andere oude schrijvers, naar het Zuidnederlandsch spraakgebruik, zoo voorkomt; dan zeggen wij, dat wij dat beter weten: dat in ons Noordnederlandsch *zadel* of *zaal*, in de zin van een paardetuig, van het zakelijk geslacht is. Wij zeggen in die zin *het zaal: de zaal* beteekent bij ons een vertrek van een huis.[a]

---

[a] Sommige woorden zijn in beide geslachten in gebruik: maar dan heeft die tweeërlei wijze van benaming ook, ten minsten oorspronklijk, tweeërlei logische beteekenis. Zoo worden met *de priesterschap* personen, de priesters, bedoeld; maar *het priesterschap* beteekent het ambt van priester. *Het graafschap* beteekent het graaflijk regtsgebied, maar *de graafschap* beteekent de uitgestrektheid grond van dat regtsgebied. Even zoo wordt met *de meer*, zooals *de Sneker meer*, een uitgestrektheid grond bedoeld, maar *het meer* beteekent een water. *Het Haarlemmer meer* bestaat niet meer, maar *de Haarlemmer meer* is er nog even zoo wel als vroeger. En zoo bestaat er ook verschil in logische beteekenis tusschen *de schilderij* en *het schilderij*, *de soort* en *het soort*, *de school* en *het school*, *de eigendom* en *het eigendom*, *de getuigenis* en *het getuigenis*. Met *het* hebben deze woorden een louter zakelijke zin en beteekenen eenvoudig voorwerpen als óbjecten: maar met *de* worden deze zelfde voorwerpen als súbjecten benoemd. *Het getuigenis* bij voorbeeld beteekent eenvoudig hetgeen getuigd wordt: maar *de getuigenis* beteekent een uitspraak, die iets getuigt, of daar iemand iets door getuigt. — Dit oorspronklijk onderscheid in de wijze van benoeming neemt evenwel niet weg, dat het geslacht, dat een woord eigenlijk maar in één bijzondere beteekenis heeft, ook wel aan dat woord in de andere beteekenis toegekend kan worden. Zoo kan men wel van *het schilderij* spreken, waar men ook *de schilderij* zou kunnen zeggen; en men kan even goed zeggen, dat *de* Sneker meer, als dat *het* Sneker meer, bij storm weêr erg spoken kan. Ook kan het spraakgebruik in de verschillende gewesten verschillend zijn. Zoo zal de Geldersman zeggen, dat iemand in *de* graafschap Zutphen woont, maar de Hollander en Fries zegt: in *het* graafschap Zutphen.

Bij de meeste middeleeuwsche Vlaamsche schrijvers vindt men ook *boec*

Indien de Zuidnederlander niet Vlaamsch, maar met ons Noordnederlanders Hollandsch wil schrijven, dan zal hij ook de regel, om met de uitgang op *n* de manlijke Datief of Accusatief van de Nominatief te onderscheiden, alleen tot zulke woorden behooren te bepalen, die werkelijk een wezen van het manlijk geslacht beteekenen. Maar, wil hij dit ook uitstrekken tot alle woorden, die in zijn Zuidnederlandsch van het manlijk grammatisch geslacht zijn; hij kan dat doen zonder met zijn taalgevoel in strijd te komen. Hij zegt toch ook van een *stoel*, dat *hij*, maar van een *tafel*, dat *zij* regt staat; en van de *zon*, dat *zij* op- of onder- gaat. Het zou hem zelfs tegen de borst stuiten, zoo van de *zon* of van een *tafel* het manlijke voornaamwoord te gebruiken. Hij zal dus die onderscheiding van manlijke en vrouwlijke woorden in zijn schrijven kunnen behouden, en heeft daartoe ook geen geslachtslijsten noodig: want hij kent het onderscheid uit het dagelijksch spraakgebruik. En waarom zou hij die onderscheiding niet behouden? Zuiver Hollandsch zal hij toch niet kunnen schrijven: hij zal zich toch altijd als Zuidnederlander verraden door het gebruik van woorden en uitdrukkingen, die in onze ooren vreemd klinken. Trouwens hij kent het Hollandsch spraakgebruik niet genoeg.

Maar, als nu ook de Noordnederlander wil voortgaan met dat manlijk en vrouwlijk grammatisch geslacht in acht te nemen, en, om dit te kunnen doen, zich getroosten wil, telkens,

---

(of *bouc*) en *dinc*, ons *boek* en *ding*, nu eens als woorden van het zakelijk geslacht gebruikt, zooals wij ze altijd gebruiken, maar dan eens als woorden van het persoonlijk geslacht, en wel het eerste als manlijk, het tweede als vrouwlijk. Waarschijnlijk zal men dit moeten toeschrijven aan de invloed, die het Fransch, niet eerst in het Bourgondische tijdvak, maar reeds veel vroeger, op het Vlaamsch heeft uitgeoefend: want *un livre*, een boek, is manlijk, en *une chose*, een ding, is vrouwlijk. — Op dezelfde wijze laat zich ook van andere woorden het tweeërlei geslacht verklaren, dat men er in de middeleeuwsche geschriften aan toegekend vindt.

als het noodig is, een woordenboek of geslachtslijst te gebruiken: als hij dat wil doen, alleen omdat het tot hiertoe altijd in de schrijftaal zoo gebruikelijk geweest is, en niettegenstaande hij weet, dat het met ons Noordnederlandsch taaleigen in strijd is; wie zal het hem kunnen of willen verbieden? En, als hij dan overigens maar zuiver Hollandsch schrijft, en vooral *een* en *geen* en de bezittelijke voornaamwoorden niet verbuigt; dan zal een enkele *n* meer juist zooveel niet hinderen. Wij schrijven wel meer *n*'s, die in de beschaafde Hollandsche spreektaal niet uitgesproken worden. —

Het tot hiertoe gezegde betreft alleen het gebruik van de volle manlijke vorm met de uitgang op *n* tot verbuiging, om de Datief of Accusatief te beteekenen in een zin: iets anders is het gebruik van die uitgang in zamengestelde bijwoorden, zooals *op den duur*, *naar den eisch* en *voor den dag* (komen of brengen). In zulke bijwoorden is die uitgang geen verbuiging, geen naamval. In zulke bijwoorden behoort de uitgang *n* evengoed tot de vaste vorm van het bijwoord, als de uitgangen *s* en *r*, bij voorbeeld, in *des noods*, *met ter tijd* en *ter loops* (zie bl. 32 vlg.) — In een menigte zamengestelde bijwoorden van tijd met de woorden *dag*, *avond*, *ochtend* of *morgen* en *tijd*, zooals *den anderen dag*, *den heelen ochtend* of *avond;* en zoo ook in zulke, waarin het woord *dag* niet uitgedrukt wordt, zooals *den eersten April;* gaat de uitgang *n* in de Hollandsche uitspraak veelal verloren: maar de regelmatigheid van de schrijftaal vordert, in alle dergelijke zamengestelde bijwoorden van tijd, die zonder voorzetsel gevormd zijn, die uitgang, zooals tot hiertoe altijd gebruikelijk geweest is, geregeld als bijwoordsvorm te schrijven; en dus bij voorbeeld te schrijven *den vorigen dag*, *aanstaanden Zondag*, *den tweeden Pinksterdag*, *den volgenden morgen*, *den eenen tijd* en *den anderen tijd*, *den twaalfden Mei*, *den eersten van elke maand*, enz. —

Na hetgeen boven (bl. 60—64) over de zoogenaamde *Conjunctief* of *Subjunctief* of *Aanvoegende wijs* in onze moedertaal gezegd is, zal het naauwelijks noodig zijn, daarop terug te komen. In onze moedertaal hebben wij geen bijzondere vorm voor zulk een Conjunctief, noch in het Présens, noch in het Imperfectum. Het is tegen de eigenschap en het spraakgebruik van onze moedertaal te schrijven: „De Hemel geve, dat het goed afloope!" of „Ik wenschte wel, dat hij mij schreve, of dat hij zelf kwame." Waarom zouden wij geen zuiver Hollandsch schrijven? Waarom zouden wij niet schrijven: „De Hemel geef, dat het goed mag afloopen!" en „Ik wenschte wel, dat hij mij schreef, of dat hij zelf kwam." — Men heeft wel gezegd, dat er toch gevallen voorkomen, waarin men de vorm van de Aanvoegende wijs niet wel missen kan: want dat er toch bij voorbeeld een groot onderscheid is in zin en beteekenis tusschen „Ik geef toe, dat men dit zegt", en „Ik geef toe, dat men dit zegge." — Doch dit laatste is immers in 't geheel geen Hollandsch. In zulk een zin is het Hollandsche woord niet *toegeven*, maar *toestaan*, of nog beter *mogen lijden;* en met de woorden *toestaan*, *mogen lijden*, of dergelijke, zooals *veroorlooven*, verbinden wij in goed Hollandsch een met het voegwoord *dat* er aan toegevoegde zinsneê eenvoudig als het óbject, dat toegestaan wordt, zonder vervoeging. Wij zeggen: „Ik mag lijden, dat men dit zegt." — Neen, als men maar zuiver Hollandsch denkt, dan zal men de Conjunctief nooit noodig hebben.

Alleen zou men kunnen zeggen, dat men met het gebruik van de Imperatiefvorm in de derde persoon, zooals in „De Hemel geef", somtijds dubbelzinnig kan worden; namelijk wanneer de Imperatief op een *t* uitgaat, en dus van de derde persoon van de Indicatief niet verschilt, zooals wanneer men zou willen schrijven: „Hij zit maar niet stil!" „Men let wèl op hetgeen ik zeg!" „Men acht zulk een schijnbare kleinigheid niet gering!" „Hij wacht maar niet te lang!"

„Zij troost zich met de gedachte, dat" enz. — Maar, vooreerst, wordt die dubbelzinnigheid, als men spreekt, immers weggenomen door de toon, daar men het op uitspreekt; en, als men schrijft, dan wordt de toon, daar het op uitgesproken moet worden, aangeduid door het uitroepingsteeken er achter te zetten. En, ten anderen, is de geheele wijze van uitdrukking, al wilde men *lette*, *achte*, *wachte* en *trooste* schrijven, toch stijf en tegen het spraakgebruik. Veel beter zal men zich op een andere wijze uitdrukken, en zeggen of schrijven: „Ik verzoek wèl te letten op hetgeen ik zeg"; „Men moet zulk een schijnbare kleinigheid niet gering achten"; „Laat hij maar niet te lang wachten!" „Laat zij zich troosten (of „Zij moet zich troosten", of „Ik hoop, dat zij zich troosten zal") met de gedachte, dat" enz.

En, als wij dan die Conjunctief-vorm met de uitgang *e*, die aan onze moedertaal geheel vreemd is, voortaan in onze schrijftaal niet meer gebruiken; dan kan men dit ook geen nieuwigheid noemen of een al te groote afwijking van het algemeen gebruik. De uitdrukking van de zin van de Conjunctief door middel van een hulpwoord zooals *laten*, *mogen* of *moeten*, is immers altijd in gebruik geweest; en in het gebruik van de Imperatief-vorm in de derde persoon, in een bevel of wensch of verlangen, zijn niet alleen de oudste Nederlandsche schrijvers, zooals wij boven gezien hebben (bl. 142), ons reeds voorgegaan, maar onze dichters hebben er ook altijd een menigvuldig gebruik van gemaakt, om de versmaat niet alleen, maar ook om de meerdere welluidendheid voor het taalgevoel. In poëzie schrijft men:

Elk buig zich voor Gods almagt neêr!
aanbid zijn wijsheid, kus zijn roede!

Waarom zouden wij niet even zoo in proza schrijven, en nog langer een onnutte taalvorm gebruiken, die aan onze moedertaal vreemd is? —

Maar het gebruik van die aan onze Noordnederlandsche moedertaal geheel vreemde Conjunctief-vorm, en die Latijnachtige verbuiging tot onderscheiding van naamvallen en van manlijk en vrouwlijk grammatisch geslacht, zijn niet de eenigste grammatische vreemdigheden, daar onze schrijftaal door verbasterd en ontsierd is. Al wat vreemds men maar vinden kon, heeft men bij voorkeur gebruikt, om er de taal meê op te sieren; omdat het zooveel deftiger klinkt, dan het gewone, algemeen gebruikelijke, alledaagsche.

Zoo heeft onze moedertaal twee uitgangen tot vorming van het meervoud, *s* en *en*, en het spraakgebruik bepaalt naar zekere regels, met welke van die twee uitgangen ieder woord in het meervoud gevormd wordt: sommige naamwoorden zijn met beide in gebruik, maar dan ook meestal met eenig onderscheid in het spraakgebruik. Ook is het spraakgebruik in de verschillende dialecten niet altijd hetzelfde. Zoo is het meervoud van *teeken* en *wapen* in het Hollandsch *teekens* en *wapens*, maar in het Antwerpsch *teekenen* en *wapenen*.[*] — Door de oude Zuidnederlandsche schrijvers zijn een menigte zulke meervouden met de uitgang *en* in onze schrijftaal gekomen, zooals *regelen*, *vleugelen*, *vingeren*, *kameren*, *dochteren*, en honderd andere meer, die in het Hollandsch geregeld met de uitgang *s* worden uitgesproken; en zie, nu gebruiken onze schrijvers nog altijd bij voorkeur, voor de sierlijkheid en deftigheid, naar het schijnt, die vreemde meervouden, alsof zij het spraakgebruik van hun eigen moedertaal niet kenden, en alsof zuiverheid van taal niet een veel grooter sieraad van een goede stijl was, dan zulk een gemaakte deftigheid. Laten de dichters zulke vreemde meervouden gebruiken, waar hun die in de maat of in het rijm te pas komen: maar laten wij ons toch in proza voor zulke vreemdigheden wachten, en toonen, dat wij het spraakgebruik van onze moedertaal ken-

[*] Zie de *Trijntje Cornelis* bl. 12 en 27 van de uitgaaf van Bilderdijk.

nen. — Men lacht, als men in de volkstaal *mandes* en *kippes* hoort zeggen, omdat men in de beschaafde spreektaal *manden* en *kippen* zegt: maar waarom lacht men dan ook niet, als iemand *teekenen*, *regelen* en *vingeren* zegt? want in de beschaafde spreektaal zegt men immers altijd *teekens*, *regels* en *vingers*. Zeker, men zou ook lachen, als iemand in de spreektaal zulk een vreemd meervoud gebruikte: maar in de schrijftaal — hoe vreemder, hoe mooijer!

Wat vreemdigheden veroorlooft men zich in de schrijftaal ook niet in het gebruik van de voornaamwoorden! — Ik wil niet spreken van *dezelve* en *hetzelve*. Over de barbaarschheid van dit voornaamwoord is in de laatste tijd zooveel gezegd, dat toch wel eindelijk de hoop van Bilderdijk (in zijn *Spraakleer* bl. 126) vervuld zal worden, „dat men eens wijs genoeg worden zal om dat onding, dat volstrekt Onhollandsch is, geen plaats meer te geven." — Maar is het gebruik van *welke* en *welk* of *hetwelk* als betrekkelijk voornaamwoord in attributive of bijvoeglijke zinsneden wel beter Hollandsch? De levende taal, zooals die gesproken wordt, kent het voornaamwoord *welk* of *welke* alleen als vragend voornaamwoord, en *hetwelk* in het geheel niet, even min als *dewelke*, dat vroeger in de schrijftaal ook zeer dikwijls gebruikt wierd, maar tegenwoordig bijna geheel in onbruik gekomen is. De vragende voornaamwoorden nu worden in onze moedertaal wel in zoogenaamde betrekkelijke zinsneden gebruikt, doch alleen in zulke, die de zin van een zelfstandig naamwoord of van een bijwoord hebben, zooals wanneer men zegt: „Ik weet wel, wat hij bedoelt, en hoe hij het meent"; of „Hij kan komen, wanneer hij wil." Op dezelfde wijze gebruikt men ook somtijds, ofschoon zelden, het, ook als vraagwoord weinig gebruikelijke, *welk* of *welke*, en zegt bij voorbeeld: „Hij vreest, dat er veel onaangenaamheden uit zullen voortkomen; maar ik begrijp niet, welke";

of ook „welke onaangenaamheden dat zouden kunnen zijn"; ofschoon men in het laatste geval meer gewoon is „wat onaangenaamheden" te zeggen. In attributive zinsneden, die de zin van een bijvoeglijk naamwoord hebben, en die men gewoonlijk alleen bedoelt, wanneer men van betrekkelijke zinsneden spreekt, omdat daarin het betrekkelijk voornaamwoord de betrekking van de zinsneê aanduidt tot een persoon of zaak, daar van gesproken wordt; in zulke attributive betrekkelijke zinsneden wordt in onze moedertaal het buitendien ook zeldzame vragende voornaamwoord *welk* of *welke* nooit of nimmer als betrekkelijk voornaamwoord gebruikt; en, als Weiland in zijn Spraakkunst, II § 109, *welke*, of *dewelke*, als „het eigenlijkste betrekkelijke voornaamwoord" beschouwd wil hebben; dan bewijst dit alleen, dat hij ons Nederlandsch taaleigen en spraakgebruik geheelenal miskende. Als betrekkelijke voornaamwoorden gebruiken wij in alle attributive of bijvoeglijke betrekkelijke zinsneden, die tot bepaling van een persoon of zaak moeten dienen, de aanwijzende voornaamwoorden *die*, *dat* of *daar*. Wij zeggen: „De man, die daar aankomt"; „Het onderwerp, daar hij over sprak." En naar dit spraakgebruik schreven ook alle oude Nederlandsche schrijvers. Zoo begint bij voorbeeld het gedicht *Van den vos Reinaerde:*

„Willem, die van Madoc maecte,
„daer hi dicken omme waeckte."

Het vreemde gebruik van *welk* of *welke*, en *hetwelk* of *dewelke*, als betrekkelijk voornaamwoord in zulke zinnen is eerst zeer langzaam in de schrijftaal ingeslopen. Bij vele oude schrijvers vindt men het in 't geheel niet, bij andere maar zeer zelden, als een Latinisme of Gallicisme, vooral in vertalingen uit het Latijn of Fransch. Zoo vindt men het nu en dan als betrekkelijk bijvoeglijk naamwoord bij een zelfstandig naamwoord, bij voorbeeld in een oorkonde van het jaar 1277, uitgegeven door Prof. Serrure in zijn *Vaderlandsch museum* II bl. 249:

„--sine thiende van Bodeghem ende van Bigarden,--; welke thiende min her Woutre houdende was the leene van mire vrowen, veren Iden, vrowen van Donghelberghe"; in *Der leken spieghel* II, cap. 35 vers 6: „--Jhesus leven ende sijn bedriven; — twelk leven Jacob van Maerlant — transfereerde." En zoo leest men in het begin van het *Visioen van Tondalus*: „Hier naer so volghet een harde scone materie, als van den tormenten, die de sielen moeten ghedooghen naer dit allendeghe leven; dewelke tormente (lesquels tourments) waren vertooghet eenen rudder, die men hiet Tondalus." Elders vindt men het naar het Fransch en Latijnsch spraakgebruik achter een voorzetsel, zooals in *Der leken spieghel* I, prol. vers 7: „onder die welke (entre lesquels) twee sijn"; in plaats van het zuiver Nederlandsche: „daer twee onder sijn." In constructies, daar men ook *die* of *dat* kan gebruiken, vindt men het bij de oude schrijvers bijna nooit: doch zoo leest men in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 250 in een vertaling uit het Fransch: „van cypressenhoute, twelke herde soete ruket"; en op bl. 262 uit het Latijn: „Het was een jongelinc Gode bekent, die welke, doe hy was in die eerste bloeme sijnre ioeght, doe begost hi" enz. — Het menigvuldig en gewoon gebruik van dit voornaamwoord in attributive betrekkelijke zinsneden is eerst van later tijd; en zoo kon men dan eindelijk zelfs in de zonderlinge waan komen, alsof dit voornaamwoord in onze moedertaal „het eigenlijkste betrekkelijke voornaamwoord" was.— Neen, als wij onze moedertaal zuiver willen schrijven, dan moeten wij het nooit zoo gebruiken, of ten minsten, indien men zijn stijl van Latijnsche of Fransche woordvoegingen niet geheel zuiver kan houden, alleen maar in zulke gevallen, daar men *die*, *dat* of *daar* niet in gebruiken kan.

Van personen sprekende, gebruikt men in plaats van *daar*, dat eigenlijk een plaatselijk voornaamwoord is, in betrekkelijke zinsneden ook wel het persoonlijke vragende

voornaamwoord *wie*, met een voorzetsel er vóór; bij voorbeeld: „De vrouw, van wie we zoo even spraken." Zuiver oorspronklijk Nederlandsch is dit niet: in zuiver Nederlandsch zeggen wij: „De vrouw, daar we zoo even van spraken": doch in onze beschaafde Hollandsche spreektaal wordt *wie* zoo wel eens gebruikt; en zoo kan men er in de schrijftaal, als men wil, ook gebruik van maken. Somtijds kan men het gebruiken voor de welluidendheid. Zoo is het welluidender te zeggen en te schrijven: „De vrouw, van wie daar gesproken wordt"; als „De vrouw, daar daar van gesproken wordt."

Van dat persoonlijk voornaamwoord *wie* is in betrekkelijke zinsneden ook de attributive Genitief in gebruik, in het enkelvoud *wiens*, maar beter *wies*, en in het meervoud *wier;* bij voorbeeld: „Deze man, op wiens (beter wies) gedrag niets te zeggen valt"; en: „Het zijn brave menschen, op wier gedrag niets te zeggen valt." — Dit gebruik is oud. Zoo leest men in het *Visioen van Tondalus* op bl. 31 „--in eenen ruddere, die men heet Tondalus; wies ziele te menigher pinen ende te groter glorien ghevoert was"; en bij *Melis Stoke* I vers 357 „--onsen getrouwen man, — wies name dat staet hier boven an." — Tegenwoordig gebruikt men in de schrijftaal in het vrouwelijk enkelvoud *wier*, en schrijft bij voorbeeld: „Deze vrouw, op wier gedrag niets te zeggen valt." Maar dit is een taalfout: de uitgang van de attributive Genitief vóór een zelfstandig naamwoord is in het enkelvoud altijd *s* zonder onderscheid van geslacht: wij zeggen zoo wel „zijn vrouws ouders", als „haar mans ouders." En zoo vindt men ook door de oude schrijvers geschreven. Zoo leest men in het *Visioen van Tondalus* in het begin: „--eender hedelre Jonfer, wiens salichede ic hebbe begheert van langhen tiden"; en bij *Melis Stoke* I vers 454: „--Emme de Coninghinne, — doer wies bede ende doer wies minne — hi den Grave dit goet gaf." En zoo schrijft ook Vondel in *Het leven van P. Ovidius Naso* vóór zijn vertaling van de *Herscheppinge:* „Toen

nam hij de derde, Perilla, wiens schoonheit en getrouheit zijne pen op veele plaetsen prijst." — De ouden gebruikten echter als attributive Genitief ook *dies*, insgelijks zonder onderscheid van manlijk of vrouwlijk geslacht. Zoo leest men in het *Visioen van Tondalus* op bl. 34: „dit 's de ghene, dies raet dat ghi oynt ghedaen hebt"; bij *Melis Stoke* I vers 1137 „Gertruden, de weduwe Grave Florens, — dies van Hollant was de chens"; en even zoo vers 1185 en 1198; als ook in het *Leven van Sinte Christina* vers 19: „di edele maght Sinte Kerstine, — dies leven dat ic uten latine — maken wille in dietscher spraken" (waar *dies* door Prof. Bormans te onregt in *dier* veranderd is). — Dit *dies* is zeker het echte Nederlandsche, en wordt zóó nog in Friesland gebruikt; maar zóó kan het, even als *die*, *dat* en *daar*, ook alleen maar gebruikt worden aan het begin van een betrekkelijke zinsneê. Achter een voorzetsel is men daarom begonnen, daarvoor *wies* te gebruiken: doch, toen eenmaal dit *wies* in gebruik was, heeft men er dan later ook aan 't begin van zulk een zinsneê gebruik van gemaakt. — Maar, ofschoon dan „Deze vrouw, op wier gedrag niets te zeggen valt" een taalfout is, en men „op wies gedrag" behoort te schrijven, indien men de Genitief gebruiken wil; wèl mag men schrijven „op wie'r gedrag": want dan is *wie'r* de gewone verkorting in de uitspraak voor *wie haar;* en deze uitdrukking van de zin van de Genitief is echt Nederlandsch, en wordt zeer te onregt en zonder de minste rede in de schrijftaal vermeden.

De meervoudige Genitief *wier* wordt tegenwoordig door sommige schrijvers ook wel van zaken gebruikt, zoodat zij bij voorbeeld schrijven: „deze boomen, in wier schaduw wij staan"; of „zulke woorden, van wier beteekenis men nog niet zeker is." Ook dit is een erge taalfout. Het vragend voornaamwoord *wie* mag alleen van personen gebruikt worden. Men kan immers niet zeggen: „deze boomen, door

wie wij beschaduwd worden"; of „zulke woorden, van wie men nog niet weet, wat zij beteekenen." Hoe kan men zich zoo erg tegen zijn moedertaal bezondigen? Waarom schrijft men niet naar het Nederlandsch spraakgebruik: „deze boomen, daar wij in de schaduw van staan"; en „zulke woorden, daar men nog niet zeker van is, wat zij beteekenen"; of „daar men de beteekenis nog niet met zekerheid van weet."?

Dit plaatselijk voornaamwoord *daar* gebruiken wij in attributive betrekkelijke zinsneden in plaats van *die* of *dat*, zoo dikwijls als deze voornaamwoorden met een voorzetsel verbonden zouden moeten worden; dat evenwel niet kan, omdat die aanwijzende voornaamwoorden alleen maar aan het begin van een betrekkelijke zinsneê gebruikt kunnen worden; en daarom wordt dan de betrekking, die door het voorzetsel beteekend zou moeten worden, als bijwoord met het werkwoord of hoofdbestanddeel van 't gezegde verbonden, zoodat men bij voorbeeld zegt: „de pen, daar ik meê schrijf"; en „de zaak, daar wij gister lang en breed met elkander over gesproken hebben, en daar wij het toen niet eens over konden worden." Zoo schreven ook alle oude Nederlandsche schrijvers; bij voorbeeld in de *Verzameling van prozastukken* op bl. 24: „een pennynck van fijnen golde, daer men ewyc leven mede coept ende vercrijcht"; bl. 57* „die costumen van den lande, daer we in siin"; bl. 87 „die drake, daer ic op sitte"; bl. 100 „die spise, daer wi daghelix van Gode mede ghevoet worden"; en zoo begint het *Leven van Sinte Christina*:

„De Vader, di euwelec is sonder begin;
„daar alle dinghe euwelec sijn in";

waar om het rijm *in* achter *sijn* geplaatst is. — Tegenwoordig gebruikt men in plaats van het aanwijzende *daar* in zulke zinnen ook wel het vragende *waar*, en verbindt hiermeê dan het bijwoord tot een zamengesteld bijwoord, zoodat men bij voorbeeld wel zegt: „de zaak, waarover wij gister lang

en breed met elkander gesproken hebben." Zuiver Nederlandsch is dit eigenlijk wel niet: in de volkstaal is men ook niet gewoon zoo te spreken: in de beschaafde spreektaal maakt men evenwel van deze wijze van uitdrukking wel gebruik bij woorden, die niet een reëel voorwerp, maar een plaats of tijd of andere omstandigheid beteekenen. Zoo zeggen wij bij voorbeeld: „De dag, waarop het plaats zal hebben, is nog niet bepaald"; en „Alles hangt af van de wijze, waarop men het zegt." In de schrijftaal mag men niet alleen in dit geval de beschaafde spreektaal volgen, maar kan men ook buitendien van deze zelfde wijze van uitdrukking somtijds een gepast gebruik maken in langere zinnen, waarin, zooals in deze, die ik hier neêrschrijf, indien men het aanwijzende *daar* gebruiken wilde, het bijwoord al te ver daarvan verwijderd zou geraken. Maar, waar zulk een rede niet bestaat, behoort men *daar* te gebruiken; en nooit behoort men *waar* in plaats van *daar* te gebruiken, wanneer men het bijwoord er niet onmiddellijk meê verbint. Het is een taalfout te schrijven: „Dit is het punt, waar alles op aankomt. —

In vele talen heeft men behalven het gewone voornaamwoord van de tweede persoon nog een ander, dat men gebruikt, wanneer men tot een meerdere, of met zekere beleefdheid en pligtpleging, spreekt. Zoo ook in onze moedertaal. In de beschaafde Hollandsche spreektaal is het gewone voornaamwoord van de tweede persoon als onderwerp *jij*, en als voorwerp *jou;* het bezittelijke voornaamwoord *jouw;* doch zóó dat men voor alle drie, wanneer de klemtoon er niet op valt, met een toonlooze klinker *je* zegt. Als beleefd voornaamwoord gebruikt men *U*, zonder onderscheiding van onderwerp of voorwerp, en wel als een voornaamwoord van de derde persoon, zoodat men bij voorbeeld zegt: *U zal weten; U heeft gezegd; U kan het veilig gelooven.* Het bezittelijk voornaamwoord is *Uw.* — In de schrijftaal wordt van oudsher *ghij*, *u* en *uw* gebruikt. Dit

was, en is nog, in het Vlaamsch het beleefde voornaamwoord nevens het gewone *doe*, *dij* en *dijn* [a]; en, ofschoon *gij* volstrekt geen Hollandsch is [b], zoo is het toch als een groote aanwinst voor onze taal te beschouwen, dat het in onze Noordnederlandsche schrijftaal behouden gebleven is. Met dat *gij* hebben ben wij namelijk een voornaamwoord van de tweede persoon gekregen, dat tusschen het gemeenzame *jij* en het beleefde *U* in het midden staat; dat wij dus dáár gebruiken kunnen, waar de beleefdheidsregels van de gewone zamenleving niet

---

[a] Ook in het Friesch, ook in het Boere-Friesch, is *dou*, *dij* en *diin* het gewone voornaamwoord van de tweede persoon. Het beleefde voornaamwoord is in het enkelvoud *jou*, of zonder klemtoon *je*, zonder onderscheid van onderwerp of voorwerp, maar wordt als een meervoud geconstrueerd; b. v. *jou seiden*, *jou gingen*, *jou liepen*. In het meervoud zegt men *jimme*, dat op dezelfde wijze geconstrueerd wordt.

[b] Wel is dit *gij* ook in de zuidelijke streken van Gelderland in gebruik, maar blijkbaar door dialectvermenging met het naburige Brabandsch: want duidelijk verraadt het zijn Brabandsche afkomst door de wijze, waarop het gebruikt wordt. Zoo vraagt men bij voorbeeld dáár in Gelderland, geheel op zijn Brabandsch, *gade gij?* voor het Hollandsche *ga jij?* en *wilde gij?* voor *wil jij?*

Gade en *wilde* is namelijk in het Brabandsch en Vlaamsch een zamenstelling van de grondvorm van het werkwoord met het toonloos uitgesprokene gewone voornaamwoord *doe*, even als in het Hollandsch *gaje* en *wilje* op dezelfde wijze zamengesteld is met de toonlooze verkorting van *jij*. Zoo leest men in de *Trijntje Cornelis* op bl. 9: „Moôr zaydet?" d. i. „Maar benje 't?" op bl. 11 „Hoe komdeme (komje me) te pas?" op bl. 12 „Wat seghde doôr?" d. i. „Wat zegje daar?" En even zoo spreekt men in de zuidelijke streken van Gelderland. Zoo zegt men bij voorbeeld in de Tieler Waard, volgens de Geldersche volksalmanak van 1855 op bl. 287, geheel op zijn Brabandsch: „da zulde ok nie veinden" (dat zalje ook niet vinden); en op bl. 288: „Da zoude nie kunnen geleuven" (Dat zouje niet kunnen gelooven). — In de middeleeuwsche Nederlandsche geschriften vindt men deze Vlaamsche vragende tweede persoon ook zeer menigvuldig, maar met een *i* gespeld, in plaats van met een *e*; bij voorbeeld *wildi*, *suldi* of *seldi* en *hebdi*. Die onbestemde vocaalklank namelijk, die wij nu gewoonlijk met een *e* schrijven, zooals in het lidwoord *de*, maar die in de uitspraak weinig verschilt van de klank van de scherpe *i*, zooals in *dit*, wierd oudtijds ook wel met een *i* geschreven. Alle andere verklaringen van dat *di* in *wildi*, *suldi*, *hebdi*, zijn gedwongen en onnatuurlijk, zooals die van Prof. Bormans in zijn aanteekeningen op het

wel in acht genomen kunnen worden; zooals wanneer de schrijver van een werk tot zijn onbekende lezers spreekt. De redenaar maakt er daarom ook gebruik van, wanneer hij spreekt tot een gemengde schaar van toehoorders. En ook in brieven is het een zeer gewenscht hulpmiddel, om, zonder juist het beleefde *U* te gebruiken, toch het gemeenzame *jij*, *jou* of *je* te vermijden. — Wanneer men echter aan een meerdere schrijft, dan kan men dat *gij* niet gebruiken, omdat het in klank zoo veel overeenkomt met *jij* en dus zoo gemeenzaam

---

Leven van Sinte Christina bl. 114, die meent, dat *hebdi* een verkorting zou zijn van *hebt ghi*. Maar hoe is zulk een verkorting te begrijpen en te verklaren! Hoe is het mogelijk, dat Prof. Bormans, zelf een Zuidnederlander, niet inzag, dat *hebdi* niets anders kan zijn als *hebde?* Of kent Prof. Bormans alleen het Limburgsch? In het Limburgsch zegt men namelijk zoo niet. In het Limburgsch zegt men *doe hets*, *doe wils*, en vragenderwijs *hebste?* en *wilste?*

Wanneer men nu in het Brabandsch en Vlaamsch in een vraag de klemtoon op het voornaamwoord van de tweede persoon wil leggen, dan voegt men achter die gewone vragende tweede persoon nog het voornaamwoord *gij*, en zegt dan bij voorbeeld *hebde gij? wilde gij? gade gij?* Zoo vindt men in het Antwerpsch in de *Trijntje Cornelis* terstond in het begin: „Moôr Nichtje, zayde gayt?" voor het Hollandsche „Maar, Nichtje, ben *jij* 't"; en op bl. 12: „zayde ghay getrouwt?" (ben *jij* getrouwd?); op bl. 26: „Wa stôde gay en klapt?" en op bl. 27: „Moôr siede ghay die sterr niet?" — Even zoo dan ook in de zuidelijke streken van Gelderland. Zoo bij voorbeeld in het Tielsch volgens de Geldersche volksalmanak van 1841 op bl. 149: „woude gij?" voor het Hollandsche „wou jij?" en in het Nederbetuwsch volgens dezelfde Almanak van 1837 op bl. 207: „binde gij?" voor het Hollandsche „ben jij?"

In *gade gij?* en *wilde gij?* heeft men dus eigenlijk twee voornaamwoorden van de tweede persoon. Even zoo wordt in het Vlaamsch ook het voornaamwoord van de eerste persoon, als men het met klem en nadruk wil uitspreken, verdubbeld; en niet alleen in een vraag, maar ook anders. Zoo leest men in de *Trijntje Cornelis* op bl. 9: „en sou'ck ick da niet wete?" op bl. 10: „wat hoef ick ick meer blayx?" en: „'k magh icker wel ôn dencke, 'k hebb icker wel geweest"; op bl. 11: „Sauw'ck ick ou lôte goôn?" op bl. 13: „en weet ick icks niet eens?" op bl. 15 „daer 'ck ick woon?" en „sou 'ck ick hope"; op bl. 17: „'k Weet ick wel, wat ick zegg"; en op bl. 31: „Ick souw ick ick oôn 't spits stô proncken!" — Dezelfde zonderlinge herhaling van het voornaamwoord *ik* tot nadruk vindt men in de proeven van de Zuidnederlandsche dialecten in het Belgisch Museum van Willems.

klinkt. Dan behoort men (als het niet een zeer hoog geplaatst persoon, een Excellentie, Hoogheid of Majesteit, is) het beleefde *U* te gebruiken, en dan kan men andere betitelingen, als *U Edele*, *U Weledele*, *U Weleerwaarde*, *U Hooggeleerde* en dergelijke, wanneer men die eenmaal aan het hoofd van de brief geplaatst heeft, verder wel achterwegen laten; of het zou moeten wezen, dat men weet of vermoedt, dat de persoon, daar men aan schrijft, op zulke betitelingen bijzonder gesteld is.

Maar men moet wèl in acht nemen, dat het voornaamwoord *gij* alleen tot de schrijftaal, en niet tot de spreektaal, behoort. Wanneer men dus in verhalen of in stukken voor het tooneel (het hooge treurspel in versen natuurlijk uitgezonderd) personen laat spreken, dan mag men die niet dat in de spreektaal nooit gebruikelijke *gij* in de mond leggen. Men mag een heer niet tot zijn knecht laten zeggen: „Jan, waar zijt gij aan bezig? Als gij uw werk gedaan hebt, dan heb ik een boodschap voor *u*"; of den knecht tot zijn Heer: „Riept gij mij, Mijnheer? Hebt gij mij iets te belasten?" — Zoo spreekt men niet. En toch laten onze meeste schrijvers en schrijfsters de menschen zulk een boeketaal spreken! En waarom? — Alleen, omdat zij met de pen op het papier zitten te schrijven! — Maar is het dan niet al te dwaas, personen, daar men van schrijft, wat zij spraken, of wat zij zullen moeten spreken, zóó te laten spreken, alsof zij niet spraken, maar schreven?

Even als het voornaamwoord *gij*, zoo is ook het gebruik van het voegwoord *dan* in comparative zinnen uit de oude Vlaamsche schrijftaal in onze nieuwere Hollandsche behouden en tot hiertoe bewaard gebleven, ofschoon wij in onze moedertaal, als wij spreken, daarvoor *als* gewoon zijn te gebruiken. Zoo schrijft men „langer dan een jaar", „niets anders dan verdriet", of ook, met weglating van *anders*, „niets

d a n verdriet"; tegen het spraakgebruik. In geheel Noord-nederland zegt men immers „langer a l s een jaar", en „niets anders a l s verdriet", of „niets a l s verdriet." — De oudere Hollandsche schrijvers gebruikten volgens dit spraakgebruik in zulke zinnen wel zeer dikwijls *als;* maar, nadat eerst Huydecoper in zijn *Proeve van taal- en dichtkunde*, bl. 128—134, op valsche gronden getracht had te betogen, dat dit gebruik van *als* een taalfout zou wezen; en nadat Weiland in zijn Spraakkunst en Woordenboek hem dit nagezegd had; nu gebruikt men algemeen en geregeld *dan.* Hoe konden Huydecoper en Weiland het spraakgebruik van hun eigen moedertaal zóó miskennen! En op wat gronden? Eigenlijk op geen andere grond, als deze, dat alle oude schrijvers vóórdat de Hertog van Alva in het land kwam, in comparative zinnen geregeld *dan*, en nooit *als*, gebruikten: en aan dezen Spaanschen geessel der Nederlanden, zooals hij hem noemt, legt Huydecoper bij zijn andere gruweldaden ook nog deze te last, dat hij „ook de taalwetten 't onderste boven smeet en verwarde": want „onmiddellijk na dien tijd kwam *als* voor *dan* in een algemeen gebruik."! Maar, dat voor die tijd de oude schrijvers *dan* gebruikten, daarvan was immers de natuurlijke oorzaak deze, dat die schrijvers het Vlaamsche spraakgebruik volgden; en, dat onmiddellijk na die tijd *als* daarvoor in gebruik kwam, was even natuurlijk, daar van die tijd af aan Holland, in plaats van Vlaanderen, de hoofdzetel van de Nederlandsche letterkunde wierd. Behalven dat meent Huydecoper, dat *als* wel een g e l ij k h e i d kan beteekenen, zooals in „zoo wit als sneeuw", maar geen o n d e r s c h e i d kan uitdrukken, zooals bij de Comparatief. Maar het o n d e r s c h e i d wordt immers door de C o m p a r a t i e f zelf beteekend; en is een *comparative* zin dan niet een *vergelijkende* zin? Waarom zou *als* bij de Comparatief, zooals in „witter a l s sneeuw", niet kunnen beteekenen *in vergelijking met?* En, dat het dit beteekenen k a n, bewijst immers ons s p r a a k g e b r u i k, en

niet alleen ons Hollandsch spraakgebruik, maar ook het Hoogduitsch en Friesch. — Neen, als wij niet het Vlaamsch, maar ons Noordnederlandsch, spraakgebruik willen volgen; dan zullen wij ons aan zulke valsche redeneringen niet storen, en schrijven zooals wij geleerd hebben te spreken: „langer als een jaar", „witter als sneeuw", „niets als verdriet." Daar evenwel *dan* voor *als* in zulke zinnen nu eenmaal in de schrijftaal zoo algemeen geworden is, en het zelfs in de beschaafde spreektaal somtijds wel eens gebruikt wordt, kan men er nu en dan ook gebruik van maken. Zoo zal men niet behoeven te schrijven: „Als held was hij grooter, als als staatsman." Ook in het Hoogduitsch gebruikt men in zulk een geval *denn*, dat anders, omdat het in strijd is met het spraakgebruik, als verouderd, ook in de schrijftaal verouderd, beschouwd, en weinig meer gebruikt wordt. —

Erg wordt in onze schrijftaal ook tegen het spraakgebruik gezondigd met het gebruik van de zamengestelde voorzetsels *ten* en *ter* in plaats van *tot*. Dit laatste is in onze moedertaal een gewoon voorzetsel, zooals in *tot raadsman*, *tot verdediger*, *tot gerijf*, *tot gebruik*, *tot voorwendsel*, *tot hulp*, *tot verbetering*, *tot belooning*, *tot mijn groote verwondering*, *tot uw dienst*, *tot een nuttig doel*, *tot de hoogste trap*, *tot het uiterste* , *tot het volk* of *tot de vergadering* (spreken). Eigenlijk is het een zamengesteld voorzetsel voor *tote*, zooals oudtijds ook geschreven wierd, zamengesteld uit het verouderde bijwoord *to*, hetzelfde als ons tegenwoordig *toe* (zooals in *ergens toe dienen*), en het daaruit verkorte toonlooze *te*: maar van deze zamenstelling hebben wij geen bewustheid meer, en wij gebruiken het als een eenvoudig voorzetsel. Even zoo zijn ook *ten* en *ter* eigenlijk en oorspronklijk zamengesteld uit *te den* of *t'den* en *te der* of *t'der*, even als in het Hoogduitsch *zum* en *zur*; maar van deze zamenstelling hebben wij bij het gebruik, dat wij er in ons spreken van maken, ook volstrekt geen be-

wustheid. Wij gebruiken deze woordjes ook niet als gewone voorzetsels, om een zekere betrekking tot een voorwerp te beteekenen, maar uitsluitend alleen in zamengestelde bijwoorden, zooals in *ten end* of *ten einde*, *ten overvloede*, *ten koste van*, *ten halven*, *ten eersten*, *ten tweeden*, *ten laatsten*, *ten minsten*, *ten hoogsten*, *terstond*, *terwijl*, *terdegen*, *ter loops*, *ter zee*, *ter wereld*, *goed ter naam en faam* (staan). Alle ander gebruik, dat er in de schrijftaal van gemaakt wordt, is misbruik, en moet, daar het met de aard en het spraakgebruik van de taal in strijd is, als taalfout beschouwd worden. Het is een taalfout, als men schrijft *ten gebruike*, in plaats van *tot gebruik*, *op de scholen; ter*, in plaats van *tot*, *beantwoording van deze vraag; ter*, in plaats van *tot*, *nadere verklaring van het gezegde; ten vorigen jare*, in plaats van *in 't vorige jaar*. Dit zijn vreemdigheden, germanismen, daar men, als men zijn moedertaal zuiver wenscht te schrijven, zich voor wachten moet. Men behoort het zich tot algemeene regel te stellen, om nooit van *ten* of *ter* gebruik te maken, zoo dikwijls als het spraakgebruik meêbrengt of toelaat, *tot*, of *tot de* of *tot het*, of een ander voorzetsel, te gebruiken.

Het doel van deze verhandeling brengt meê, om alleen van zulke grammatische vreemdigheden in onze schrijftaal te spreken, die algemeen, of vrij algemeen, in gebruik zijn; niet van zulke, die alleen bij sommige schrijvers worden aangetroffen; zooals bij voorbeeld, dat sommigen aan de aanwijzende voornaamwoorden *deze* en *gene* in het meervoud de uitgang *n* geven, en bij voorbeeld schrijven *dezen zeggen*. Ik wil dus ook niet spreken van die ellendige verknoeijing van onze moedertaal, dat men bij voorbeeld *van af de geboorte* schrijft, in plaats van het gewone *van de geboorte af*, of *van*

de geboorte af aan. Zulk een knoeijen met de taal treft men nog alleen maar aan bij zulke schrijvers, die men onder de algemeene naam van kladschrijvers begrijpen kan: en, ofschoon men het, daar het getal van deze kladschrijvers, even als dat van de kladschilders, zeer groot is, daarom zeer dikwijls aantreft; zoo is het toch niet te vreezen, dat zoo iets ooit algemeen zal worden; ten minsten niet, indien onze schrijvers voortaan meer, als tot hiertoe, zich tot regel zullen stellen, zooveel mogelijk het spraakgebruik te volgen, en onder spraakgebruik niet zullen verstaan, zooals men tot hiertoe veelal gedaan heeft, het menigvuldig gebruik in de schrijftaal, maar het werkelijke spraakgebruik van de taal, zooals die, gelijk Vondel zich uitdrukte (zie boven bl. 156), „allervolmaekst gesproken wordt bij lieden van goede opvoedinge", — het spraakgebruik van de beschaafde spreektaal.

AANTEEKENINGEN.

Bij bl. 40. — [1] Zoo ook bl. 14 „een (lees „en") krnck", bl. 17 „en toiveray", bl. 18 „en suete pastay", en „en amandel-toert"; bl. 20 „en malloot", bl. 23 „en slays", en „en swerte wolck"; bl. 25 „en ronde klock", „sulcken properhait", en „en klucht"; bl. 26 „sulcken koomenschapp", en „en vrouwe kous"; bl. 28 „en heuyt" (huid), „en inventie", en „en quôy (kwade) consciëntie"; bl. 29 „en kom", bl. 33 „en broeck", en „en nôckte vrouw" (op bl. 35 is „e nôckte vrouw" een druk- of schrijf-fout); bl. 34 „en galanteray", bl. 35 „en seurgh" (zorg), bl. 36 „een (lees „en") raycke vrouw", „en bedelerster", en „sulcken hôst" (haast); bl. 37 „en kiaers" (kaars), bl. 46 „en sproôk", „en nôci" (natie), en „en ander grôci" (gratie), bl. 48 „en heel galante moeyer" (moeder), bl. 49 „en vroôgh", en bl. 67 „en keuningin." — En hiertoe behooren ook op bl. 15 „en goey schotel", en op bl. 17 „en servet": want de woorden *schotel* en *servet* zijn, zooals mij de Heer Ariëns verzekerd heeft, ook te Roermond, van het vrouwlijk geslacht.

[2] Zoo ook bl. 16 „e kiexke" (kuikentje), „e sneke salms", „e neuske", en „e kerperken"; bl. 22 „e lieken" (liedje), bl. 24 „e nobel nat"; bl. 26 „e woort", en „e mans bieen"; bl. 27 „e stuck", „e rapier", en „e mes"; ook bl. 28 „e mes", en „e wonder dingh"; bl. 29 „e festoen", bl. 31 „e kraysmans hert", bl. 33 „e wambes", bl. 35 „e fayn hemmeke" (hembdje), en weêr „e stuck"; bl. 37 weêr „e woort", bl. 45 „e goech gat" (een goed gat), „e gespoôck", „e suet tronike", en „e pôsike" (pagetje); bl. 46 „e vroumens", en bl. 47 „e recht vroumens", „e memmeke" (mammetje), en „e vrouwke"; bl. 50 „e mirôkel", bl. 66 „e spel" bl. 69 „e schip", bl. 70 „e negenmanneken", bl. 71 „e festien", en weêr „e schip." — Hiertoe behoort ook op bl. 45 en 47 „e mens": want daar wordt er een vrouwmensch meê bedoeld, en dan is *mensch* onzijdig. Als de nachtwacht op bl. 45 zegt:

„Wad ist oick? — 't is *e* mensch — 't is ene vent die krayt";

dan meent hij eerst aan de stem te hooren, dat het een vrouwmensch is, dat hij krijten hoort; maar meent dan aan de manskleêren van de verkleede vrouw te zien, dat het een manspersoon, *ene vent*, is. — Op bl. 28 zal men voor „e mes as *e* vliem" wel „e mes as *en* vliem" moeten lezen.

[3] Zoo ook bl. 5 „e spenske" (speldje), bl. 8 „e koed (kwaad) wiif", bl. 14 „e wiif", „e lief", „e land", en „e paar honderd schaanssen" (takkebossen); bl. 15 „e ferm drinkgeld", en „e gooj oug" (een goed oog); bl. 19 „e jungske", bl. 20 „e geluk", en „e groet pleseer"; bl. 29 „e weurtche", en bl. 54 „e weurdje" (een woordje); bl. 30 weêr „e jungske"; enz. enz.

[4] Zoo ook bl. 10 en 50 „gei woord", en bl. 57 „gei middel": want hier wordt, even als op de volgende bladzijde, waar men „*e* middel" vindt, aan het woord *middel* naar het Hollandsch spraakgebruik het onzijdig geslacht toegekend; terwijl men het op bl. 7 en 8 naar het Maastrichtsch dialect als manlijk gebruikt vindt.

Bij bl. 41. — [5] Zoo ook bl. 10 „auwe neus", bl. 11 „auwe sang", bl. 13 „ouwe man", bl. 21 „ouwe serviteur"; bl. 23 „se droomt van heure Kloôs"; bl. 27 „mine gangh", en weêr „heure man"; bl. 29 „heure schoen", bl. 40 „mene voôck", bl. 32 „ouwe mont", bl. 45 ouwe macker", en bl. 47 „ouwe laydtsman" (uw leidsman).

[6] Zoo ook bl. 17 „zene kop", bl. 19 „euse maan" (onze man), bl. 35 „tegen mene wél" (wil), bl. 36 „hauw dene bek!" bl. 45 „heure mond", bl. 76 „mene gooije God!" en „miene maau" (mijn man); bl. 77 „heure maan", „mene leve maan", en „mene leve Klaos!"

[7] Zoo ook bl. 9 „men vall" (ratteval), bl. 13 „men eer", bl. 16 „men dienst-moôght", „men siel", „men Uffrauw (Jufvrouw) Nicht", en: „hoe gentiel valt oulie sproôck bay d' ons!" bl. 21 „sen goey rays", bl. 25, 45 en 66 weêr „men siel", bl. 26 „men getrouwighait", bl. 29 „men deur". bl. 30 „ou moeyers sproôck", bl. 34 „mayn broeck", bl. 37 „men hant", bl. 38 „men consciënci", en „mayn poirt" (part); bl. 49 „ou vlagg", bl. 50 „men Liesbet", bl. 66 „ouw commissie", en „ons negoci"; bl. 69 „men invenci", bl. 74 „men pluym", en bl. 75 „men huyt."

[8] Desgelijks bl. 8 „zen vrouw", bl. 10 „eur vrouw", bl. 11 en 22 „eur hulp", bl. 15 „zen zörg", bl. 17 „zen geliërdheid", en „zen gekheid"; bl. 19 „eur goodheid" (uw goedheid), bl. 30 „eur compositie", bl. 32 „zen fles", bl. 34 en 40 „eur dochter", bl. 36 „men dochter", bl 40 „eur ganse familie"; enz. enz. — Zoo ook bl. 19 „eur naos" (neus): want dit woord is in het Limburgsch niet, zooals in het Antwerpsch, van het manlijk, maar, even als het Hoogduitsche *Nase*, van het vrouwlijk geslacht; en, dat men op bl. 34 „den naos", en dus het woord als manlijk gebruikt vindt, dat moet men houden voor een vergissing, of voor een druk- of schrijf-fout, daaraan toe te schrijven, dat het woord *naos* met een *n* begint.

[9] Zoo ook bl. 11 „may gewelt", bl. 13, 22 en 47 „me kint"; ook bl. 13 „me liefste pant", bl. 16 „me jong wayf", „me maissen" (men meisje), en „me nôyke"; bl. 24 „se kaeltje" (zen keeltje), bl. 26 „may werck", bl. 27 „se wayf", bl. 28 „may muntje", en „me lief moeyerke"; bl. 31 „se mes", bl. 37 „me layf" en „me laeve" (men leven); bl. 38 „me veurhoot" (men voorhoofd), en „me licht"; bl. 39 „me pak", en bl. 74 weêr „me laeve"; — bl. 10 „au mondeken", en bl. 11 „au backes." — Op bl. 14 is „mayn naeste bloet" als druk- of schrijffout te beschouwen, weêr daaraan toe te schrijven, dat het volgende woord *naeste* met een *n* begint.

Bij bl. 42. — [10] Zoo ook bl. 10 „men handschoenen", en „auw ooghskens", bl. 15 „sayn Sennores Soldados", bl. 17 „ou ooghskens", en „ons huyse"; bl. 19 „men schotels", bl. 20 „ons klauwe", en „opper beene" (op haar beenen);

bl. 23 „men longe", bl. 24: „wa (wat) maynde, da (dat) de die wa (wat) meer zayn as de mayn?" bl, 26 „haer koussens", „men beentjes", en „men liaersen"; bl. 27 „heur veuyste", bl. 29 „heur toffels", bl. 31 „men leden" en „gieen twiee beuycke" (geen twee buiken); bl. 32 „men beene", bl. 33 „ons lustjens en ons wenskens"; bl. 34 „geen hersens", bl. 36 „ou beentjes" en „gieen beentjes"; bl. 37 „sen oogen", bl. 39 „heur beurste" (haar borsten), en „sen vriendekens"; bl. 45 „mayn dinge", bl. 66 „ouw schoon ooghskes", en bl. 70 „ou appele." — Op bl. 33 is „me drogen" in de uitgaaf van Bilderdijk een drukfout voor „men drogen", zooals men in de oudste uitgaaf leest; en zoo moet ook „me woordekens" een reeds in de eerste uitgaaf ingeslopene drukfout, of een schrijffout wezen, voor „men woordekens."

Bij bl. 43. — [11] Zoo ook bl. 11 „goey vrauw!" bl. 14 „ou goey grôcy", bl. 28 „en quôy conscientie", bl. 46 „en ander grôci", en bl. 66 „ouw schoon ooghskes."

Bij bl. 44. — [12] Zoo ook bl. 17 „en besonder caprice", en „en wonder gekheid", bl. 25 en 61 „de ander wereld", bl. 26 „zeker zaoken", bl. 33 „doei (doode) lui", bl. 35 „ens jong juffrouw", en „de jong meitskes"; bl. 36 „en gooi les", bl. 38 „de wonder zaken", bl. 39 „gein ander universiteit", en „gein ander studies"; bl. 40 „en wonder krenkde", bl. 52 „en gooi portie", bl 54 „en gooi geweunte", bl. 65 „de schoen min" (de mooije minne), bl. 74 weêr „de jong meidskes", bl. 75 „en schoen grap", en bl. 76 „en infaam manier."

Bij bl. 47. — [13] Zoo in de *Trijntje Cornelis* bl. 18 „een ay" (ei), bl. 69 „en appeltjen", en bl. 70 „en hallif ortje" (half oortje); bl. 10, 37 en 74 „men hoôt" (mijn hoofd), bl. 15 „mayn huus"; bl. 35 „men hemmeke" (mijn hembdje), bl. 46 „op sen Engelsmans", bl. 47 „men hieel layf" en „men herteke", bl. 66 „men ôventuer", bl. 68 en 74 „men hert." — En even zoo in de *Klaos Pompernikkel* bl. 4 „miin ongeluk en mi bederf", bl. 36 „de bis (je bent) en impertinent stuk vleis", bl. 41 „men allerliefste keend" (kind); bl. 55 „en ougenblik", en bl. 60 „men hiel leven."

Bij bl. 51. — [14] Zoo ook bl. 16 „den aigener" (eigenaar), bl. 32 „den honsklinck", bl. 33 „uyten (uit den) hoek", bl. 35 „oôn den hals", bl. 39 „'k had ick den hoy der van", bl. 13 „uytten droom", en „veurden dagh"; bl. 25 „den dauw", bl. 30 „den doyen", bl. 35 „den donker", bl. 19 „den bolt", bl 22 „den bras", bl. 25 „den besten buyt", bl. 46 „den boesem."

[15] Even zoo op bl. 8 „Dat is den einigste middel", bl. 13 „den houwelikke staot", bl. 14 „den hals", bl. 22 „aon den andere kant", bl. 28 „den eerste schansemeker", bl. 30 „den iersten dokter", bl. 35 „den andere", bl. 37 „den hood" (hoed), bl. 47 „den appetiet", bl. 48 „den elleboog", bl. 69 „den eine zeet jao, den andere zeet nein"; bl. 74 „in den utersten nood", bl. 5 „aon den daag bringen", bl. 17 „aon den daag te leggen", bl. 6 „den tiid", en „den drank"; bl. 29 „menhier den dokter!" bl. 42 „Veur den donder!" bl. 54 „veur den dorst", bl. 61 „den doeje" (de doode); bl. 20 „achter den theater", bl. 36 „in den trouw" (in het huwelijk); enz. enz.

Bij bl. 95. — [16] In de *Walewein* vindt men het vers 1255 „daune mi den

lachter hier gheseiede"; vers 1384 „Dies was leden wel menighen dach"; vers 3904 „Swaer verdriet ende menighen slach, — dat was die soene"; vers 6363 „Ju sal ghenaken swaren toren"; vers 6496 „Hem stont te nakene groten toren"; vers 7227 „Het quam miere dochter wel te voren — dat verdriet ende desen toren"; vers 7778 „Nu ghenaken mine arbeide, — sprac Walewein, ende minen rouwe"; vers 8070 „Menegen ridder, stout ende rase, — was daer ghewapent wel"; vers 8951 „Eer hi ghinc sitten, den ridder vri"; vers 9247 „Den staf, daer hi ons mede slouch, — die es wel mijn ghevouch"; vers 9508 „Dien veerscat ne was niet clene"; vers 9945 „gheduret langhe desen tempeest"; vers 10820 „Des avonts was in elke side - - groten rouwe." Op de meeste plaatsen heeft Prof. Jonckbloet gemeend in zijn uitgaaf die grammatische fouten van het handschrift te moeten verbeteren, en even zoo heeft hij gehandeld in zijn uitgaaf van de *Reinaert*, met uitzondering alleen van vers 3346. Maar dit zijn verbeteringen naar de regel: Indien de schrijver zoo niet geschreven heeft, dan had hij zoo behooren te schrijven. — Meermalen treft men het aan in de *Lancelot*, bij voorbeeld vers 1717 „Den irsten ridder, die (voor „dien") Walewein — coes tote hem, dat was Ywein"; vers 3200 „dat inden tornoy een ridder ware, — dien (voor „den") besten, dien hi oyt hadde gesien"; vers 5157 „Dien oudsten broeder, die (voor „dien") Walewein — hadde naest hem, was Agravein"; vers 5947 „dat sinen arm brac." — Dat in de *Roman van Heinric en Margriete van Limborch* de uitgang op *n* in de Nominatief meermalen voorkomt, heeft de uitgever Mr. L. Ph. C. van den Bergh reeds opgemerkt in de Inleiding. Zoo vindt men bij voorbeeld in het tweede boek vers 292 „den ridder - - seide"; in 't derde boek vers 1 „scone saysoen ende soeten tiit - - maken mi so coene niet"; en vers 42 „hens (het en es) niet smal — miin verlies ende minen toren." — In de *Rijmkronyk van Jan van Heelu* vindt men bij voorbeeld vers 448 „Te Wijc stont bi di brugge enen torre" (toren); vers 656 „Sint - - wert beide helm ende scilt — sinen bal ende sinen dop" (top, tol); vers 885 „maer dien camp en ginc niet voort"; vers 934 „Doen dien tornoy inde nam"; vers 1258 „Doemen daer sciet, - - wert ghecrieert (uitgeroepen) — enen tornoy"; vers 1474 „daer dien tornoy doe soude sijn"; vers 1643 „daer stont binnen enen torre" (toren); vers 2383 „Maer dit logeren ende desen strijt — en duerde niet langen tijt." — In *De Grimbergsche oorlog* vindt men I vers 723 „Dit dinct my den besten raet"; vers 909 „Den Keyser was sire komst blide"; vers 1462 „Desen raet is goet"; vers 2029 „Es mijn heer den keyser hier?" vers 4337 „Daer wert geslagen menigen slach"; vers 4435 en 4789 „daer wert gegeven menigen clop"; vers 4441 „Daer wert menich slach gegeven, — ende gesteken menighen stoot"; vers 4901 „sinen geselle sekerleke, — die den (in plaats van „dien de") standaert mede — bevolen was"; II vers 1475 „daer wert gheblasen, sijt seker das, — menighe trompe, menighen horen"; vers 2570 „Daer was geslegen menigen slach"; vers 2796 „Den strijt wert menighen te suer"; vers 3114 „Doen wert daer den strijt groot"; vers 5194 „Scoenderen strijt, dan si daer dreven, — wert in boecken noyt beschreven"; vers 5219 „Aldus duerde desen

kijf"; en vers 5815 „dat ghy onsen bode toten Grave — sijn wilt"; — in *Van Maerlants Spiegel historiael* VII, cap. 1 vers 44 So wart daer onder ghesien eenen anderen steen"; cap. 15 vers 10 „Dien lachame Jhesus Christus — moet di dine zonden vergeven"; cap. 35 vers 41 „hi dede, dat hem hiet den man"; VIII, cap. 41, vers 50 „Dien put, dien du heves gesien, — dat es die mont van der hellen"; cap. 79 vers 65 „wanen hem quame sulc eenen nap"; — in *Der leken spieghel* I, cap. 19 vers 51 „Den anxt der sielen es so groot"; cap. 21 vers 82 „Daer en es gheenen onwille"; vers 57 „want dies en was gheenen noot"; cap. 26 vers 49 „ende sinen quaden broeder dan — hi was een acker man"; cap. 39 vers 39 „es desen bouc begonnen niet"; cap. 41 vers 119 „Aldus bleef haren overmoet — al gheworpen onder de voet"; en als op al deze plaatsen een ander handschrift die fouten niet heeft, dan kan het wel onzeker schijnen, of men de font aan den schrijver, of wel aan den afschrijver, moet wijten: maar, behalven dat dit juist niet van zoo groot belang is, daar toch het bij de uitgaaf gevolgde handschrift nog van dezelfde eeuw is als waarin de Schrijver leefde; een gezonde en onbevangene kritiek kan daaromtrent niet lang in twijfel staan. Want, als men bij voorbeeld voor het vers „Daer en es gheenen onwille", in een ander handschrift geschreven vindt „Daer nes ghenrehande onwille"; dan was er immers niet de minste rede om dit laatste in het eerste, maar wel om het eerste in het laatste, te veranderen. Blijkbaar heeft de schrijver van dit andere handschrift de fout, die hij in zijn origineel vond, willen verbeteren.

In het *Leven van Sinte Amand* vindt men vers 136 „als quam den vingher sijn — daer die felle bete stont"; vers 665 „Desen name en es niet crom"; vers 919 „maer nu es verandert den name"; vers 1009 „Haeren vloer was rechten ootmoet"; vers 1063 „Haren dormster - - was vaste"; en vers 1078 „Dien sconen vloer, daer si up ghinghen, was dat si" enz.; — in het gedicht *Van den sacramente van Aemsterdam* vers 64 „Horen naem is wyde maer" (wijd vermaard)"; en vers 153 „Den enen gaft den andren weder"; — in de *Theophilus* vers 145 „desen name — was hem herde wel bequame"; vers 483 „Dien duvel haddene soe verblint"; vers 1401 „Uwe hulpe ende uwen troest — moet er toe"; vers 1656 „Den vaer, die hem toe was comen, — hadde hem dwaken soe benomen"; vers 1668 „(soe lief) als hem den brief was"; en vers 1827 „clare vele (veel klaarder) dan die lichten dach"; — en in de *Abele spelen ende sotterniën* vindt men, in de *Esmoriet* vers 88 „want enen goeden scarpen raet — waer hier goet toe gheordeneert"; vers 130 „desen raet is goet"; vers 526 „dien lachter moet verre van u vlien"; vers 702 „Enen dief, die (voor „dien") men ontlijft, — en mochte niet so droeve ghesijn"; vers 742 „alle minen druk es achterbleven"; vers 922 „Desen raet dunct mi goet ghevisiert"; — in de *Gloriant* vers 77 „desen huwelijc dochte mi goet ghedaen"; vers 88 „Sijt willecome, oom, sekerlijc, — ende minen lieven vrient Godevaert"; vers 782 „hoghen roem en was niet goet"; vers 797 „uwen overmoet wort nu ghevelt"; vers 858 „al minen toeverlaat, — die steet al te male ane di"; vers 889 „doen waerdi al minen toeverlaet"; vers 920 „Dien wille sal achter-

bliven"; vers 1000 „desen raet dunct mi goet"; — in de *Truwanten* vers 50 „Oec sal menich edelen traen — van wine door ons strootken gaen"; en vers 87 „het sal noch comen wel den tijt, — dat hi rekeninghe doen sal"; — in de *Winter ende somer* vers 151 „al en es daer ghenen voghelensanc"; vers 186 „maer mijn here den somer hi met — elk sijn herte in vrouden vol"; vers 374 „welken duvel heeft u hier brocht? vers 388 „mi ware ghereder ene gardine. — dan enen mantel van scaerlaken root"; vers 414 „daer sal af comen groten toren"; vers 569 „het moet winter of somer sijn, — somtijt dat hete sonneschijn, — somtijt den haghel ende couden sne"; — in de *Rubben* vers 174 „dat was altoos haren sanc" — en in de *Lantsloot* vers 677 „Enen penninc es schier verteert"; en vers 811 „Nochtan so bleef den arbeit verloren."

Bij bl. 101 — [17] Wil men uit andere oude dichtwerken nog eenige voorbeelden; men kan er vinden in *Caerl ende Elegast* vers 83, 183, 849, 899, 1193, 1235 en 1297; — in de *Roman van de Lorreinen*, of *Karel de Groote en zijne XII pairs*, I vers 99 („gebieden in die stat", in plaats van „gebieden in der stede", zooals men vers 146 ook geschreven vindt), vers 101, 187, 259, 596, 597, 613 („te Coelne in die stede), vers 658 (te Parijs in die stat"), vers 672, 745, 1055, 1056, 1191, 1301, 1340 („die nu was te Parijs in tstede), vers 1989; II vers 24, 72, 207, 643, 730, 1018, 1389, 1621, 1728 („te Geneven in tlant), vers 2192 („Dus bleef Yoen daer here in tlant", in plaats van „in den lande", zooals dan ook geschreven is I vers 1431, II vers 1589, 2039 en 2404); III vers 91, IV vers 86 en 110; — in *De Trojaensche oorlog* vers 86, 88, 131, 132, 135, 147, 150, 151, 169, 229, 242, 305, 386, 424, 528, 591, 661, 799, 1040, 1067, 1112, 1155, 1265, 1268, 1331, 1466, 1502, 1503, 1506, 1556, 1666, 1873, 1885, 2038, 2170, 2255 en 3051; — in *Die Borchgravinne van Vergi* vers 8, 28, 47, 89, 99, 101, 196, 212, 456, 577, 652, 688, 786, 791, 853, 1003 en 1055; — in de *Beatrijs* vers 16, 28 („int cloester", maar vers 300 en 575 „in den cloester"), 34, 44, 145, 197, 232, 293, 652, 667, 941, 961 en 1037; — in *Floris ende Blancefloer* vers 160, 177 (volgens het handschrift, zonder rede door den uitgever veranderd), vers 190, 280, 291, 344, 512, 524, 663, 679, 681, 795, 851, 852, 867, 901, 919, 931, 963, 966, 988, 1037, 1051, 1085, 1155, 1240, 1242, 1243, 1318, 1361, 1659, 1729, 1745, 1826, 1854, 1859, 1886, 1949, 1980, 1987, 2010, enz. enz.; — in de *Walewein* vers 34, 131, 145, 152, 220, 295, 493, 562, 595, 731, 780, 878, 888, 889, 967, 1024, 1086, 1099, 1127, 1280, 1441, 1453, 1456, 1472, enz. enz.; — in de *Lancelot* vers 59, 360, 444, 447, 448, 610, 1452, 2693, 2902, 2903, 3012, 3019, 3065, 3073, 3147, 3255, 3306, 3350, 3606, 3648, 3736, 3792, enz. enz.; — in de *Ferguut* vers 181, 352, 412, 444, 452, 456, 660, 661, 817, 905, 1138, 1224, 1296, 1325, 1346, 1393, 1526, 1589, 1622, 1631, 1632, 1642, 1643, 1679, 1711, enz. enz.; — in de *Rijmkronijk van Jan van Heelu* I vers 37, 42, 71, 182, 200, 276, 362, 380, 699, 778, 784, 788, 872, 876, 898, 913, 964, 985, 990,

1025, 1093, 1151, 1215, 1365, 1414, 1418, 1513, 1730, 1734, 1748, 1837, 1925, 1942, 1951, 2023, 2172, 2203, 2221, 2233, 2254, 2271, 2275, 2302, 2307, 2313, 2389, 2422, 2424, enz. enz.; — in *De Grimbergsche oorlog* I vers 39, 85, 112, 163, 233, 417, 457, 529, 532, 575, 601, 767, 821, 897, 900, 983, 1053, 1075, 1173, 1259. 1264, 1344, 1375, 1399, 1606, 1624, 1664, 1817, 1978, 2014, 2041, 2044, 2054, enz. enz.; — in de roman van de kinderen van *Limborch* I vers 5, 68, 124, 652, 662, 687, 1719, 1740, 2167, 2525, 2540, 2547, 2579, 2593, 2605, 2669; II vers 30, 595, 637, 660, 736, 878, 981, 1249, 1277, 1336, 1635, 1719, 1727, 1866, 1870, 1874; III, vers 36, 538, 584, enz. enz.; — in het *Leven van Sinte Amand* vers 72, 206, 234, 368, 486, 507, 619, 639, 799, 883, 884, enz. enz.; — in *Van Maerlants Spiegel historiael* III, 7, c. 1 vers 9, 10, 35, 40, 41; c. 2 vers 11, 26, 29, 45, 55, 65, 67; c. 3 vers 1, 4; c. 4 vers 1, 51, 68; c. 5 vers 12, 33, 61, c. 6 vers 29, 47, 78, 81, 86; c. 7 vers 19, 70; c, 8 vers 14, 16, 33, 41; c. 9 vers 22, 31; c. 10 vers 40, 74; c. 11 vers 7 en 8; c. 12 vers 15, 28, c. 13 vers 30 en 42, c. 14 vers 58 en 60; enz. enz.; en in *Der naturen bloeme*, Prol. vers 34, 41, 61, 100, 131; en I vers 144, 174, 178, 161, 226, 271, 313, 323, 324, 336, 338, 342, 346, 358, 363, 369, 381, 390, 393, 401, 413, 430, 433, 464, 472 en 483; II vers 113, 215, 216, enz. enz.; — in *Der Ystorien bloeme* vers 40, 41, 55, 84, 121, 146, 163, 479, 481, 684, 812, 936, enz.; — in *Der Leken-spieghel* I, c. 1 vers 35; c. 2 vers 2 en 3; c. 3 vers 53; c. 4 vers 37; c. 5 vers 60; c. 7 vers 23; c. 9 vers 32; c. 12 vers 32; c. 13 vers 25 en 57; c. 18 vers 2, 4, 8, 9, 72, enz. enz

Bij bl. 129 — [18] Zie hier een aantal voorbeelden van het gebruik van *'s* in het Antwerpsch uit de *Trijntje Cornelis*. Zoo leest men in de uitgaaf van Bilderdijk bl. 10, 9 v. o: „ghen kunnes (kunt 't) niech gedenke"; bl. 12, 6: „ick kans (kan 't) genogh betôle"; bl. 13, 2 v. o: „en weet ick icks (ik het, of ik zulks) niet eens?" bl. 18, 4 v. o: „woôr toe kan's gediene, soo veulderlay gerecht?" bl. 19, 12 v. o: „hay wouw ou wel te layv: en hay kans pertinent"; r. 11 v. o: „ge sayges wel gewent"; r. 7 v. o: „'k waghs (wacht 't) van u liede weer"; bl. 20, 7: „ken sachs me læve noot" (ik zag zoe iets nooit van mijn leven); bl. 22, 1: „'k en wils niet hoire" (hooren); bl. 26, 3 v. o: „dat icks me selver schoôm"; bl. 28, 7: „'k en heb icks in may muntje wel draymoôl overmunt"; bl. 29, 1: „'k en wils ou noch nies segge"; bl. 30, 5: „'k en weets niet"; bl. 38, 7 v. o: „'k en haddes nie begost" (ik had het niet begonnen); bl. 46, 15: „Soo veul noch kan ick's pas"; bl. 47, 5: „'k en wistes nief (ik wist 't niet) veur nou"; bl. 66, 6: „had ick ick's (ik 't) nie begost, en haddes (had 't) nie geweest om d'eer van ouw commissie"; bl. 69, 2: „ick bens te vrée" d. i. „j'en suis content."

Men ziet het, 't is geheel het zelfde spraakgebruik, als bij de oude Vlaamsche schrijvers in de middeleeuwen. Op de meeste plaatsen beteekent het ongeveer hetzelfde als ons *'t* of het Hoogduitsche *es:* het onderscheid is alleen, dat ons *'t* en het Hoogduitsche *es* eenvoudig een zaak als onderwerp of voorwerp

beteekenen, maar het Vlaamsche *'s*, als vorkorting van *des*, op een hoedanigheid zien en zooveel als *zulks* of *zoo iets* beteekenen. Op andere plaatsen, zooals op de laatste, heeft het duidelijk de beteekenis van het Fransche *en*.

Gelijk men nu in het Fransch, wanneer men niet een voornaamwoord, maar een zelfstandig naamwoord te gebruiken heeft, in dezelfde constructies, daar *en* in gebruikt wordt, zich van het voorzetsel *de* bedient, zoo bezigt men in 't Vlaamsch in het zelfde geval het voorzetsel *van*. Zoo leest men in de *Walewein* vers 9256 „ende wart van enen stene gheware"; gelijk men in het Fransch zegt „et s'aperçut d'une pierre"; en vers 10050 „ende wart van een riddre gheware." Maar met het voornaamwoord zeî men, zooals bij Melis Stoke II vers 1049: „so dat*s* Willam wort gheware." Zoo sprak men: maar in de schrijftaal gebruikte men bij een zelfstandig naamwoord in plaats van het voorzetsel *van* meestal Latijnachtig de Genitief, en schreef zooals bij voorbeeld in de *Reinaert* vers 1205: „Alse Tibert gheware waert des strecs." In het meervoud gebruikte men in de zin van het Fransche *en* als voornaamwoord *er*, gelijk ook wij zeggen: „hij wierd er gewaar"; maar in de schrijftaal ook de Genitief, zooals in de *Reinaert* vers 1712: „Der hoenre wart Reinaert gheware." Zoo leest men ook met het voornaamwoord *er* vers 1148: „Ghi soutter sijn noch tavont sat"; en vers 1156 „daer icker u sal maken sat"; maar vers 1614 Latijnachtig met de Genitief: „dat icken soude maken hoenre sat."

BIJVOEGSEL,

OVER DE OORZAAK VAN DE ONVERBUIGBAARHEID VAN DE STOFFELIJKE BIJVOEGLIJKE NAAMWOORDEN, EN OVER DE WARE AARD VAN DE ZOOGENAAMDE TOONLOOZE *e*.

Op bladzijde 27 van deze Verhandeling heb ik als mijn meening te kennen gegeven, dat de zoogenaamde stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, zooals *gouden*, *stalen*, *houten* en *wollen*, van *goud*, *staal*, *hout* en *wol*, oorspronklijk attributive Genitiven en daarom onverbuigbaar zijn. Hiertegen is bedenking geopperd, en gezegd, dat de meening, dat die stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden oorspronklijk genitiven zouden zijn, als een verouderde dwaling behoorde beschouwd te worden; vooreerst omdat de Genitief bij voorbeeld van *goud* niet volgens de zwakke verbuiging *gouden*, maar volgens de sterke *gouds* is, en ten anderen, omdat de oude en oorspronklijke uitgang van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden niet *en*, maar *in*, of wel *iin* of *ijn*, was, en dat men zoo ook in het oude middeleeuwsche Nederlandsch geschreven vindt.

Men wil dus beweren, dat de uitgang op *en* van die stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden oorspronklijk niet een genitive, maar een adjective uitgang is, zooals bij voorbeeld de uitgang *ig* in *wollig;* of, met andere woorden, dat de uitgang *en* in die bijvoeglijke naamwoorden oorspronklijk een andere is als de uitgang *en*, daar de Genitief meê gevormd wordt: maar over de bewijzen, die men daarvoor heeft bijgebracht, heb ik mij zeer moeten verwonderen.

Het eerste bewijs zou zijn, dat de Genitief bij voorbeeld van *goud* niet volgens de zoogenaamde zwakke verbuiging *gouden*, maar, volgens de sterke, *gouds* is. Maar dit geldt

immers alleen van de Genitief achter een zelfstandig naamwoord, zooals in *de glans des gouds*, niet van de attributive Genitief vóór een naamwoord, zooals in *gouden ring*. In deze tweeërlei Genitiven behoeft de uitgang niet dezelfde te wezen. Zoo is van het woord *heer* de Genitief achter een zelfstandig naamwoord *heeren*, bij voorbeeld in *de dag des Heeren*: maar, als men de attributive Genitief vóór een naamwoord gebruikt, dan zegt men bij voorbeeld *Mijnheers oudste zoon*; en: *wat is er van Mijnheers orders!*

Ten anderen meent men, dat de uitgang van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden oorspronklijk wel een andere moet wezen als de uitgang *en* van de Genitief, omdat men bij de oude middeleeuwsche schrijvers de uitgang van die bijvoeglijke naamwoorden *in*, *iin* of *ijn* geschreven vindt. Maar heeft men dan niet opgemerkt, dat deze schrijfwijze met een *i*, *ii* of *ij* bij die oude schrijvers blijkbaar niets anders als een bijzondere spelling is voor onze tegenwoordige met een *e*, en dat deze laatste spelling ook zeer menigvuldig bij die oude schrijvers gevonden wordt? Voorbeelden kan men overal vinden. Zoo leest men in *Floris ende Blancefloer* vers 937 „een gul*d*ene crone": en wel vindt men vers 1517 *sidijn* geschreven voor *siden* (zijden, van zijde), maar vijf verzen verder *silveren*; vers 1541 en 1550 daarentegen *silverijn*, maar vers 1545 weêr *gouden*, en vers 1552 en 1558 *goudene*. Zoo ook vers 1868 „met guld*e*nen ende met silver*e*nen vaten." Vers 1642 vindt men: „daer ghinghen die guld*e*ne coppe entie silver*i*ne"; en vers 2196 „tuschen die goud*e*ne coppe entie silver*i*ne; op beide plaatsen dus beide spellingen nevens elkander, maar die met *i* blijkbaar alleen om het rijm, om in de volgende versen daarop te kunnen rijme met *wine*. In de *Limborch* leest men I vers 665 „vele potte ende nappe silver*ii*n, — ende vele coppe guld*ii*n; maar in de twee volgende versen *zilveren* en *gulden*, en II vers 85 „met guld*e*nen cledren": en, terwijl men in de *Brandaen* volgens het Comburgsche

handschrift vers 1737 „ende zyd*i*ne sporwaren" vindt, leest men daarvoor in het Hulthemsche vers 1665 „met sid*e*nen sporwaren."

En niet alleen in de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden, maar ook in andere woorden vindt men de uitgang *en* dikwijls met een *i* gespeld. Zoo vindt men wel dikwijls *wapenen* of *wapene* geschreven (b. v. *Visioen van Tond.* op bl. 45, *Lancelot* II vers 2944, 4464 en 4472, en *Ferguut* vers 1223), en *ghewapent* (b. v. *Walewein* vers 8071), maar ook dikwijls *wapinen* of *wapine* (b. v. *Vis. v. Tond.* bl. 32, *Lanc.* II vers 2460, *Ferg.* vers 418, 1047 en 1602), en *gewapijnt* (b. v. Van Maerlants *Spieg. hist.* III, b. 8, c. 26 vers 69). Even zoo vindt men voor *teeken* of *teken* (b. v. *Natuurkunde van het geheel-al* vers 1113) dikwijls *teekin* (*Vis. v. Tond.* bl. 33) of *tekijn* (*Natuurk.* vers 1001 vlgg. en v. Maerl. *Spieg. hist.* III, b. 7, c. 1 vers 38), of *tekiin* (*Natuurk.* vers 1051), en in het meervoud *teekine* (b. v. *Natuurk.* vers 1005, en *Vis. v. Tond.* bl. 33 en 54). Ook voor *Christen* en *Heiden* vindt men veelal *Kerstin* of *Kerstijn* en *Heidin* of *Heidijn*; b. v. in *Der leken spieghel* IV, c. 1 vers 57 „die Kerst*i*ne" (maar vers 127 „den Kerst*e*nen"), en c. 5 vers 13 „ten Kerst*ij*nhede" (doch vers 54 „der Kerst*e*nheit"). In de *Brandaen* vindt men zoo ook vers 1379 *overmorghin*, en vers 1518 *des morghins* gespeld; in de *Natuurkunde van het geheel-al* vers 1181 en 1833 *lentijn* voor *lenten*, ons *lente*; en in de *Walewein* leest men voor *zijn eigen* vers 76 „sijn egh*i*n" en vers 1189 „sijn egh*ij*n"; in de *Ferguut* vers 267 „guld*i*ne bek*i*ne" (gouden bekkens); en in de *Esopet* XIV vers 12 „toten wolk*i*nen hoghe."

Wanneer men dus bij de ouden de uitgang van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden met een *i*, *ii* of *ij*, in plaats van met een *e*, geschreven vindt; dan is dit blijkbaar niets anders als een andere spelling van dezelfde klinker. En, al wilde men ook de uitgang *in* of *iin* als de oudste en

oorspronklijke beschouwen, en de uitgang *en* als een latere toonlooze verkorting daarvan; hoe is het dan toch mogelijk, dat iemand, die in de vergelijkende Germaansche taalstudie geen vreemdeling is, die uitgang *in* of *iin* heeft kunnen aanvoeren tot een bewijs, dat de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden oorspronklijk geen Genitiven kunnen zijn! Trouwens, de uitgang van de zoogenaamde zwakke Genitief, die in het nieuwere Hoogduitsch *e̊n* luidt, is in het Oud-hoogduitsch juist *in*, en in het Gothisch *ins*. Mag men dus, indien men aanneemt, dat de uitgang van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden oorspronklijk *in* of *iin* geweest is, hierin niet juist integendeel een bewijs zien, dat die uitgang niets anders als de uitgang van de Genitief is?

Neen, dit mag men niet: want, als men de uitgang *e̊n* bij de ouden met een *i* geschreven vindt, dan is dit, zooals ons reeds gebleken is, niet anders als een andere, oude s p e l l i n g. En, om deze oude spelling goed te begrijpen, moet men een juist inzigt hebben in de ware natuur van die klinker, die men gewoon is de t o o n l o o z e *e* te noemen. In de Klankleer, zooals die in de algemeene Taalwetenschap en in de Indogermaansche grammaticas tot hiertoe behandeld is, ontbreekt het aan zulk een juist inzigt nog geheelenal. Sommigen, die van de eigenaardige natuur van deze klinker eenig besef hadden, zooals Bilderdijk, hebben die wel eens willen aanduiden door er de naam van een bij het Hebreeuwsch gebruikelijk schrijfteeken, *Scheva* of *Sjĕwà*, aan te geven: maar dit Hebreeuwsche schrijfteeken dient niet alleen en bepaaldelijk om de bedoelde klank te beteekenen; het beteekent ook de afwezigheid van elke klinker. Alleen in het Javaansche schrift bestaat voor de bedoelde klank, als een bijzondere eigenaardige klinker, een eigen en bijzonder schrijfteeken, dat met zijn figuur en met zijn benaming de eigenaardige natuur van de klank, die er door beteekend wordt, zoo goed als mogelijk aanduidt. De benaming is *Pĕpĕt* en beteekent iets, dat in

de toestand is van *afgesloten* of *versperd* te zijn. In mijn *Javaansche Grammatica* heb ik er van gezegd (§ 47): „De „klank, die door dit teeken aangeduid wordt, is -- in het „Javaansch veelal niets anders, dan een zeer korte *a*, doch „die niet vrij uit den mond wordt uitgesproken, maar zoo, „dat de stem door inhouding of tegenhouding van den adem, „als het ware door versperring, afgesloten, en de klinker dus „binnensmonds gehouden wordt. Eigenlijk en in het algemeen „is deze klank evenmin een *a*, als een *i* of *oe* of *e* of *o*. „Het is de *onbepaalde, onbestemde klinker:* de klank van den „adem of stem, die vereischt wordt, om een medeklinker uit „te spreken, wanneer de stem in- of tegen- gehouden wordt, „en dus niet die wijziging ontvangt, waardoor het een *a*, *i*, „*oe*, *e* of *o* wordt. In de Europesche talen bestaat voor „dezen klank geen afzonderlijk teeken, maar wordt daarvoor „een *e* geschreven; zooals in het Fransche *je*, en in de eerste „lettergreep van de Hollandsche woorden *dewijl*, *gedrag*, *be-„sef*, of in de laatste lettergreep van *vader*, *maken*, *spiegel*, „en in het lidwoord *het*, als dit geheel toonloos uitgesproken „wordt; b. v. als men zegt: *in het land*, en dit uitspreekt, „alsof het ware *inn 't land*. Tot onderscheiding van den „bepaalden klinker *e* kan men dien onbestemden klank in „Europeesch schrift gevoeglijk door *ĕ* beteekenen."

Deze onbepaalde of onbestemde klinker ondergaat naar de verschillende natuur van de volgende of voorafgaande medeklinker, naar het verschil van tongval, en ook naar de verschillende gesteldheid van ieders spraakorganen, in de uitspraak allerlei wijzigingen, zoodat hij nu eens meer van een *i*, en dan weêr meer van een *e*, of ook wel van een *oe* of *o* heeft; en daarom hebben de Ouden, om de klank er van in Europeesch schrift te beteekenen, nu eens deze, en dan eens die klinkletter er voor gebruikt, al naardat zij in die onbestemde klank nu eens meer deze, dan eens meer die klinker meenden te hooren. Als men bij voorbeeld voor

hane (ons *haan)* in het Gotisch *hana* en in het Oud-hoogduitsch *hano*, in de Genitief in 't Gothisch *hanins* en in 't Oud-hoogduitsch *hanin*, en in het meervoud in 't Oud-hoogduitsch *hanun*, geschreven vindt; dan behoeft men daarin niets anders te zien als verschillende spellingen van *hanĕ*, *hanĕns* en *hanĕn*. Ieder, die er op let, hoe de laatste lettergreep in de woorden *zilveren* en *teeken* klinkt, wanneer men er in de uitspraak maar een weinig op drukt, zal het zeer natuurlijk vinden, dat die woorden oudtijds, toen de spelling nog zoo onvast en ongeregeld was, niet alleen zóó, als wij nu schrijven, met een *e*, maar ook dikwijls *silverin* en *teekin* met een *i* geschreven wierden: en, als men bij voorbeeld in het *Visioen van Tondalus* op bl. 38 „yser*i*ne naghelen", geschreven vindt, en zoo ook op bl. 44 „yser*i*ne vorken" en op bl. 46 „yser*i*ne bande"; dan is dit zulk een natuurlijke spelling op het gehoor af, dat men in die tijd haast geen andere zou kunnen verwachten. En niet alleen meende men in die onbepaalde en onbestemde klinker in zulke woorden de klank van de *i* te hooren: maar werkelijk wierd ook die klinker wel zóó uitgesproken, dat hij meer naar een *i* zweemde, als naar een *e* of andere klinker; in de ééne tongval meer naar een scherpe *i*, zooals in het Hollandsche voorzetsel *in*, in een andere tongval meer naar een zachte *i*, zooals in het Hoogduitsche *in;* en, om deze laatste klank te beteekenen, schreef men dan met verdubbeling van de klinker *silveriin* en *teekiin*, of, wat hetzelfde is, met een *j* voor de tweede *i*, *silverijn* en *teekijn*. — Deze laatste schrijfwijze hebben wij nog over in de uitgang *lijk*, zooals in *jammerlijk* en *erbarmlijk*, niettegenstaande wij gewoon zijn die uitgang met de klank van de onbepaalde en onbestemde klinker als *lĕk*, of bijna als *lik*, uit te spreken. En volgens deze uitspraak vindt men ook bij de Ouden dikwijls *jammerlec* of *jammerlic*, en in de verbogene vorm *jammerlike* of *jammerlicke;* maar ook *jammerlijc* en *jammerlijke of jammerlijcke;* waaruit men zien kan, dat die

uitgang ook wel met een zachte *i* wierd uitgesproken, zooals ook in het Hoogduitsch in de uitgang *lich*. — In het Antwerpsch sprak men de zachte *i*, die *ij* geschreven wierd, als *ai* uit, en zeî men dus ook *jammerlaik* (zooals in de *Trijntje Cornelis* op bl. 11 „men vleeselaycke Nicht"); in het zuiden van Holland als *ei*; en deze Antwerpsche en oude Zuidhollandsche uitspraak zal wel de oorzaak geweest zijn, dat men de schrijfwijze van die uitgang met een *ij* behouden heeft, ofschoon men tegenwoordig in de algemeene Hollandsche beschaafde spreektaal gewoon is, met die onbepaalde of onbestemde klank, *lĕk* uit te spreken.* — In het Angelsaksisch en Oud-friesch wierd de onbestemde klank *ĕ* dikwijls met een *a* geschreven, gelijk men daarom ook in het Engelsch bij voorbeeld *and* schrijft voor het voegwoord, dat men *ĕnd* uitspreekt. En zoo vindt men ook bij Melis Stoke de eigennaam *Willem* wel dikwijls zóó met een *e* (b. v. II vers 1034, 1079 en 1085), maar ook zeer dikwijls *Willam* met een *a* gespeld (b. v. vers 1001, 1049; 1089 en 1112). In het meer genoemde *Register van verhuurde landerijen van het klooster te Egmond* wordt die zelfde naam *Willaem* geschreven, met *ae*, als een zachte *a*: en even zoo vindt men in dat zelfde stuk de verkleinings-uitgang *tjĕn* gespeld, bij voorbeeld in *landetiaen* en *vennetiaen* voor *landetjen* en *vennetjen*. — Ook met een *oe* of *o* vindt men de onbestemde klinker *ĕ* in de middeleeuwen wel gespeld. Zoo vindt men voor ons *ze*, de

---

* Wil iemand liever aannemen, dat in deze uitspraak met *ei* of *ai*, en dan ook in die met een zachte *i* (*ii* of *ij*), de oorspronklijke vorm van dit aanhechtsel bewaard gebleven is; dan kan het tegendeel niet bewezen worden: want werkelijk is het aanhechtsel *lek* door verdonkering van de klinker in een toonlooze lettergreep ontstaan uit *leik* of *liik*, of *leich* of *liich*: maar daarom mag men niet aannemen, dat ook in de schrijfwijze van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden met een zachte *i*, zooals in *silveriin* of *silverijn*, de oude en oorspronklijke vorm van de uitgang bewaard gebleven zou wezen: want in het Antwerpsch zegt men niet *zilverain*, maar, even als in het Hollandsch, *zilverĕn*.

toonlooze verkorting van het voornaamwoord *zij*, door de oude Nederlandsche schrijvers veelal *soe*, ook wel *so*, geschreven; omdat zij namelijk in de wijze, waarop men het uitsprak, meer de klank van een *oe* of *o*, als die van een *e*, meenden te hooren.

Ik keer terug tot de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden. — Na al het gezegde kan het aan geen twijfel onderhevig zijn, dat deze bijvoeglijke naamwoorden gevormd zijn met de uitgang *ĕn* in de zin en beteekenis van de Genitief, zoodat *een zilveren ring* een *ring van zilver* beteekent. En dan kan het ook aan geen twijfel onderhevig zijn, dat zij juist daarom in onze moedertaal, even als in het Friesch, onverbuigbaar zijn, dat wil zeggen, dat zij niet zooals de andere bijvoeglijke naamwoorden verbogen worden, zoodat men bij voorbeeld niet *houtene hamers* en *papierene doozen* zegt.[a] Het taalgevoel heeft namelijk de oorspronklijke beteekenis van zulke woorden bewaard en ze dus niet gelijkgesteld met de andere bijvoeglijke naamwoorden, die een hoedanigheid beteekenen, en, bij een zelfstandig naamwoord gevoegd, verbogen worden. Alleen dan, wanneer zulk een woord in een figuurlijke zin gebruikt wordt, om een hoedanigheid te beteekenen; dan wordt het ook verbogen. Zoo zegt men, dat iemand een houtene Klaas is, en zegt men *houtene manieren*, even als *stijve manieren*.

---

[a] In de middeleeuwsche schrijftaal was het aangenomen ze te verbuigen: maar, dat zij van oudsher in het Noordnederlandsch, zooals het gesproken wierd, niet verbogen wierden, kan men opmerken, wanneer men bij voorbeeld in de *Rekeningen van de Graven van Holland* op bl. 600 bij het jaar 1360 naar het spraakgebruik „op houten paerden" geschreven vindt. — Ook in het Zuidnederlandsch worden zij niet verbogen. Zoo vindt men in het Antwerpsch in de *Trijntje Cornelis* op bl. 24 „dese sulvren riem" en „dese gouwe" (volgens de Antwerpsche uitspraak voor gouden) knop." En dat zij ook oudtijds in de middeleeuwen in de levende taal niet verbogen wierden, kan men zien, als men in de *Walewein* vers 7280 volgens de spreektaal geschreven vindt: „boven up den stalin hoet"; en even zoo vers 7530 „onder up den stalin hoet"; en 10053: „Hij hadde an enen scaerlaken roc."

De rede, waarom de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden in onze moedertaal onverbuigbaar zijn, is dus dezelfde als waarom ook de bezittelijke voornaamwoorden in het Friesch, en daardoor ook in het Noordnederlandsch, niet verbogen worden: want, dat de bezittelijke voornaamwoorden, zooals *mijn* en *haar*, oorspronklijk niets anders als qualitative Genitiven van de persoonlijke voornaamwoorden zijn, zoodat bij voorbeeld *mijn* voor *mijën* een Genitief met de uitgang *e̊n* van *mij* is en *van mij* beteekent; dit wordt algemeen erkend.[a] In het Hoogduitsch en in het Zuidnederlandsch worden deze bezittelijke voornaamwoorden, even als het lidwoord *een* en het ontkennende *geen*, verbogen tot onderscheiding van het manlijk en vrouwlijk geslacht: maar in het Friesch, daar deze onderscheiding niet in bestaat, hebben ze de oorspronklijke vorm bewaard. Even zoo is de oorspronklijke vorm van de stoflijke bijvoeglijke naamwoorden bewaard gebleven, ofschoon ze in de Hoog- en Nederduitsche schrijftaal, en daardoor ook in de beschaafde Hoogduitsche spreektaal, met de andere bijvoeglijke naamwoorden gelijkgesteld en verbogen geworden zijn.

De rede, waarom de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden niet verbogen worden, is geheel dezelfde als die van de onverbuigbaarheid van zulke met de uitgang *er* gevormde bijvoeglijke naamwoorden, die van namen van plaatsen afgeleid zijn, zooals in *Edammer kaasjes*, *Neurenberger kramerijen*, *Groninger koeken*, *de Zuider zon*, *de Wester kimmen;* waartoe ook *regter* en *linker* behooren, zooals in *de regter hand*, *zijn*

---

[a] Men zie bij voorbeeld Beckers *Ausführl. deutsche Grammatik*, 2te Ausg. I § 165, bl. 334, Heyses *Sijstem der Sprachwissenschaft*, § 195, bl. 405, en Bilderdijks *Spraakleer* bl. 117,

Dat de onverbuigbaarheid van de bezittelijke voornaamwoorden in het Friesch, en daardoor ook in ons Noordnederlandsch, niet door afslijting of verkorting in de uitspraak verklaard kan worden, is boven bl. 18 en 19 (in de aanteekening) aangetoond: maar dan mag men daaruit ook niet de onverbuigbaarheid van de stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden zoeken te verklaren: want de oorzaak moet in beide dezelfde wezen.

linker ribben. Waarom zeggen wij niet, en laat het spraakgebruik niet toe te zeggen, *Edammere kaasjes*, zooals wij toch zeggen *lekkere kaasjes?* Eenvoudig om deze rede, omdat *lekker* een bijvoeglijk naamwoord is, dat een hoedanigheid beteekent, maar de uitgang *er* in *Edammer* de zin en beteekenis van de Genitief heeft, want *Edammer kaasjes* beteekent kaasjes *van* Edam.[a] Zelfs in het Hoogduitsch zijn deze plaatselijke bijvoeglijke naamwoorden onverbuigbaar gebleven. Ook in het Hoogduitsch zegt men *eine Berliner Dame*, en *Die Wiener Jahrbücher.*

---

[a] Over de eenheid in logische zin en beteekenis van de uitgangen *en*, *er* en *s* is boven op bl. 27 en 28 gesproken.

TE VERBETEREN:

bl.	7,	reg.	5, te handelen		*in plaats van*	te handele
„	10	„	14, een comma te zetten achter *vader*			
„	19	„	3 van de aant., een comma achter *haar*			
„	23	„	11, *te gelegener tijd*		„	*ter gelegener tijd*
„	27	„	3 van de aant., adjectivale		„	adverbiale
„	28	„	15, beteekend		„	beteekent
„	38	„	2 v. o., bl. 36		„	bl. 37
„	61	„	1 van aant. [b], in gebruik		„	gebruik
„	61	„	1 v. o., bl. 185 en 243.		„	bl. 185
„	84	„	5 van de aant., verwaarloosd		„	verwaarloost
„	111	„	9 zooals		„	zooal
„	163	„	4 v. o. verbiedt		„	verbied
„	174	„	5, vrouwlijk geslacht		„	vrouwlijk
„	176	„	5 v. o., is		„	heeft